

זכרונות גליקל

מאת גליקל מהמלך

תורגם מיידיש מאת אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ'

דבר מהמתרגם

גליקל בת ר' ליב פינקל¹ התחילה בשנת תנ"א לרשום את זכרונותיה אחרי מות בעלה האהוב ר' חיים בר' יוסף מעיר הקלן (ע"ש העיר הזאת נקרא שם משפחתה הקל), כמו שאמרה בעצמה, להפיג ע"י הכתיבה את צערה ויגונה בימי אלמנותה. וביחד עם זה אין ספק, שהכשרון הספרותי – זה המלאך המכה בכל סופר בעל כשרון וקורא לו: כתוב! – הוא שעורר אותה להעלות על הכתב את זכרונותיה.

גלוית עינים היתה גליקל, מסתכלת בכל מה שעבר עליה ומתבוננת בפל בהבנה יתרה, והכל נשמר בזכרונה.

וזכרונותיה היו עשירים מאד. היא לא היתה רק ספוגה יהדות מסביבתה הפטריארכלית, אלא היתה גם בת-תורה, יודעת את התנ"ך ואת האגדה התלמודית במקורם. ופקחית היתה להפליא. כל שבילי המסחר היו נהירין לה ומשא-ומתן לה תמיד עם אמשטרדם, לייפציג, ברלין, וינה, מיץ, פריז, וכו'. וה' ברך אותה גם בשנים-עשר בנים ובאה בקשרי שדוכים על המשפחות המיוחסות ביותר שבאשכנז וצרפת. בספר זכרונותיה עוברים רבנים, סוחרים, פרנסים, מלמדים, שרי מלוכה, גבירות, משרתים ומשרתות – והכל מתואר בידה בצבעים כנים ופשוטים. ועל כל מה שהיא כותבת טבוע חותם הענוה, לא מפני שאינה מכירה בערך עצמה, יודעת היא הפקחית הזאת, שמעטות בין הנשים – וגם בין הגברים – דוגמתה, אבל כיהודיה אמיתית מאמינה היא באלהים שלגדולתו אין חקר. ובמה יתגאה אדם להבל דמה גם אם הוא חכם כשלמה ועשיר כקרח? ובפרט שמעינייה הבהירות לא נעלמו הפגמים שישנם בנפשה, כי "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". היא ידעה לא רק חשבונות פנקסי המסחר, אלא גם חשבון-הנפש.

הספר הזה נחלק לשבעה ספרים. ששת הספרים האחרונים הם תיאור חיי גליקל ותקופתה. והספר הראשון הוא כמו צנאָה וספּום הרעיונות הדתיים והמוסריים שהגיעה אליהם מתוך נסיונות חייה ותמורות העתים וגם מתוך מה שקראה בספרות בתנ"ך ובאגדה.

המתרגם, אעפ"י שבשאר הדברים נזהר מאד שלא לשנות מהמטבע שטבעה גליקל בספרה, הרשה לעצמו לשים את הספר הראשון באחרונה ולהתחיל מהספר השני, כי אחרי שיעבור הקורא על הספרים הראשונים ויראה בעיניו את הקורות שקרו את גליקל ואחיה בתקופה הזאת, יהיה יותר מובן לו מה שכתוב בספר האחרון (שהוא הראשון אצלה) בתור תולדה מוכרחת מכל המאורעות שעברו עליה ולפניה.²

גליקל כתבה את ספרה בעברי-טייטש, ולפעמים ה"עברי" תופס חלק גדול מה"טייטש", כי היא מכניסה תמיד מלים עבריות לתוך ה"טייטש" שלה והרבה ציטטות מהתנ"ך והמדרשים. המתרגם הכניס את המלים העבריות לתוך התרגום כמו שהן והשתדל להתאים אליהן את הסגנון של הספר בכלל שיהיה בלי כל קשוטי מליצה.

מתוך הספר הזה אנו יכולים לעמוד על אפיה של גליקל, שהיא נחשבת לסמל האשה העבריה במובן היותר נעלה: מסורה לבעלה, שוקדת על חנוך בניה הגשמי והרוחני, מכבדת את אבותיה, נזהרת בכל מעשה עָוֹל, ובני ברית ולשאינם בני ברית, אוהבת תורה וחכמה ותמימה עם ה' אלהי ישראל, כאחת האמהות.

היא זכתה שכתב ידה נשמר אצל בניה ונכדיה עד שנתגלגל ובא אל הספריה הממלכתית שבמינכן (מלבד דף אחד באמצע ושני דפים בסוף שנתקלקלו), וכשבא הכת"י ליד הפרופסור הנלבב ד"ר דוד קופמן ז"ל נפל על המציאה והוציאו לאור כמו שהוא עם מבוא והערות (פרסבורג 1892). אחריו בא הד"ר פייילכנפלד ותרגם אותו בהשמטות רבות לגרמנית עם הערות חשובות (1922). אנכי תרגמתי מהספר המקורי שהוצא לאור הד"ר קופמן ז"ל והשתמשתי במקצת גם בהערות הד"ר פלייכנפלד.

גליקל לא נהגה לציין את המקורות של הציטטות שהביאה בספרה, ואני מלאתי את החסרון הזה על פי מה שציין הד"ר קופמן ז"ל ועוד הוספתי במקום שהחסיר הוא עד כמה שיכולתי.

תל אביב, כ"ד שבט תרפ"ט

ספר הזכרונות של גליקל נעתק מתוך כתב-היד שלה ע"י בנה ר' משה האמל שהיה אב"ד בבייארוסדורף. על זה מעיד בנו של ר' משה, שנקרא בשם הסבא שלו, ר' חיים האמל, מת בשנת תקמ"ח (1788) בשנת השבעים ושבע לימי חייו. ואחריו ירשו את הכת"י בני הדור הרביעי לגליקל – ר' יוסף האמל וקרובו חיים האמל סג"ל שישבו בקניגסברג. עד שנתגלגל הכת"י אל הד"ר מרצבאכר וממנו – לספריה הממלכתית במינכן, ועוד אכסמפלר אחד (שחסרים בו הרבה דפים) נמצא אצל ד"ר ת. קֶקֶט בפרנקפורט-דמיין.

(הערות ד"ר קופמן)

ספר ראשון

בס"ד

מפני שכל מה שאני כותבת עכשיו וכל מה שכבר כתבתי וכל מה שאני עתידה לכתוב הוא מלב מלא עצבות, אחרי מות בעלי היקר ע"ה שהיה

רוענו הנאמן. בודאי בעוונותינו לקח אותו המקום ב"ה אליו, כי מפני הרעה נאסף הצדיק³, ולא אאריך כאן לדבר בזה, כי הנני נכונה לכתוב (את זכרונותי) בשבעה ספרים קטנים, אם יגזור ה' בחיים, ולכן אני חושבת כי טוב הוא להתחיל מיום לידתי.

נולדתי בשנת ה'ת"ז (1646–47) בק"ק המבורג, שאז הביאה אותי אמי הכשרה והצדקנית לעולם בעזרת ה' הרחמן. אעפ"י שחכמינו כבר אמרו: "נוח לו לאדם שלא נברא משנברא"⁴. כי האדם צריך לסבול הרבה בעולם הזה, בכל זאת אני משבחת ליוצרי, שעשני כרצונו, ואני מבקשת מהאל הטוב לקבלני תחת צל קדשו⁵ [...]

... מי שהיה נכנס לביתו רעב ככלב היה יוצא שבע. הוא נתן לבניו ולבנותיו חנוך במילי דשמיא ובמילי דעלמא.

כפי ששמעתי מפי הורי ומפי עוד אנשים, בטרם מלאו לי שלש שנים גורשו היהודים מהמבורג⁶ והיו אנוסים ללכת לאלטונה, שהיתה אז תחת ממשלת דנמרק יר"ה, שממנה קבלו היהודים כתי-קיומים (חסות) טובים⁷. אלטונה היא בערך מהלך רבע שעה מהמבורג. ובה, באלטונה, ישבו יהודים כעשרים וחמש משפחות; שם היה לנו בית כנסת ובית החיים⁸, וכך ישבנו איזה זמן באלטונה, ואחרי השתדלות רבה השגנו שנתנו ליהודים תעודות דרך שהיהו רשאים ללכת להמבורג לעסקיהם. כל תעודה ניתנה לזמן של ארבעה שבועות, אותה צריך היה לקבל מאת ראש העצה (המועצה) שבמהמבורג, ושלמו סכרה דוקאט אחד, וכשעבר הזמן היו צריכים להחליפה בחדשה. אבל מארבעה שבועות נעשו פעמים שמונה שבועות בשביל אלה שהיתה להם הפרות עם ראש המועצה או עם השוטרים. הדבר הזה היה מוסר אלה ליהודים, כי כל עסקיהם היו בהמבורג, וכמה עניים ואביונים היו מעמידים את עצמם בסכנה להכנס העירה בלי תעודה, ואם נודע הדבר לשוטרים, הושיבו אותם במאסר. כל זה עלה ליהודים בממון רב ובהשתדלות רבה לקרוא לאסורים דרוור. בכל יום בצאתם בבוקר מבית התפלה אחר תפלת שחרית היו הולכים (מאלטונה) להמבורג, ולפנות ערב, לפני נעילת השער, היו שבים לאלטונה. פעמים כשהיו העניים יוצאים מהעיר לא היו בטוחים בחיים מרשעת הגויים הריקים והפוחזים, וכל אשה באלטונה חשבה את עצמה למאוסה אם זכתה לראות את בעלה שב לביתו בשלום.

בזמן ההוא היו באלטונה, יחד עם המשפחות המגורשות מהמבורג, כארבעים משפחה. ביניהם לא נמצאו עשירים גדולים ביותר, אבל כל אחד מצא פרנסתו ביושר. העשירים הגדולים ביותר בזמן ההוא היו חיים פירשט ע"ה, שהונו עלה לעשרת אלפים ר"ט⁹. אבי זצ"ל היה בעל שמונת אלפים ר"ט ועוד אחדים בעלי ששת אלפים ר"ט ואחדים בעלי אלפים ר"ט. אבל כולם היו חברים זה לזה באהבה ורעות, וחיהם היו הרבה יותר טובים מחיהם של היותר עשירים בזמן הזה. גם זה שרכושו היה רק חמש מאות ר"ט היה שמח בחלקו יותר מאשר בזמן הזה ועליהם נאמר: אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו.¹⁰

זוכרת אני את אבי שהיה בטוח (כלומר רבים בטחו בו) ולולא היה מתקשר במסחרו עם צייפריין, כי אז היה בודאי מצליח יותר, אבל גם עכשיו עלתה בידו לפרנס את בניו במדה יפה.

בהיותי כבת עשר נלחם מלך השוויידיים עם מלך דנמרק יר"ה¹¹. אינני יכולה לכתוב הרבה חיזושים, זה קרה בהיותי עוד תינוקת, בזמן שהייתי עוד לומדת ב"חדר", ובימים ההם היינו שרויים באלטונה בדאגה גדולה; כי אז היה חורף עז שכמוהו לא היה זה חמשים שנה; קראו לו בשם "החורף השוויידי". ומשום כך יכלו השוויידיים לעבור אז בכל מקום, כי כל הארץ היתה מכוסה קרח. והנה פתאם בשבת נשמעה צעקה: השוויידיים עולים! הדבר היה עוד בבוקר השכם, הכל שכבו עוד במטה. קפצנו כולנו ממתנו וערומים מהרנו עם הילדים העירה (להמבורג); מקצתנו מצאו סתר אצל הפורטוגיזים ומקצת בבתי האזרחים (הנוצרים). ככה ישבנו שם זמן קצר (בלי רשיון) עד שסוף סוף הצליח אבי ז"ל בהשתדלותו להשיג (רשיון) והוא היה היהודי (האשכנזי) הראשון שחזר להתישב בהמבורג. אחר כך השיגו גם יהודים אחרים את האפשרות להתישב שם. וכך התישבו בהמבורג כמעט כל המשפחות היהודיות, מלבד אלה שישבו שם באלטונה קודם הגרוש, הם נשארו לשבת באלטונה. בימים ההם היו היהודים משלמים לממשלה מסים מועטים: כל אחד היה משלם בעדו ובעד משפחתו. אבל לא היה לנו בית כנסת בהמבורג וגם לא זכויות וישבנו רק בחסד הפקידות, בכל זאת היו היהודים מתאספים בחדרים ומתפללים בצבור עד כמה שהיתה אפשרות לכך. גם כאשר נודע מקצת מזה לפקידות העיר, העלימו מזה את עיניהם. אולם כאשר נודע הדבר לגלחים, לא רצו לסבול את הדבר הזה וגרשו אותנו מחדרי התפלה, כמו כבשות חרות, והיינו מוכרחים ללכת לחדרי התפלה באלטונה.¹² כך עבר זמן רב; אחר כך שוב חזרנו לחדרי התפלה שלנו. וכך היינו פעמים מוצאים מנוחה ופעמים מגורשים – עד היום הזה. ודואגת אני שמא כך יהיה לעולמים, כל זמן שאנחנו נשב בהמבורג ואזרחי המבורג יהיו המושלים בנו. המקום ב"ה ברחמי וברוב חסדיו ירחם עלינו וישלח לנו את משיח צדקנו לעבוד המקום ב"ה ובי"ש בתם לבבנו ושנוכל להתפלל לפניו בבית מקדשו בירושלים עה"ק אמן.

כך ישבנו בהמבורג ואבי זצ"ל עשה עסקים באבנים טובות ובסחורות אחרות כדרך יהודי שמלקק משהו מהכל. המלחמה בין דנמרק ובין השוויידיים הולכת ומתגברת ולמלך השוויידיים היתה הצלחה רבה עד שלקח הכל מיד מלך דנמרק וגם שם מצור על בירת דנמרק ועוד מעט נפלה גם הבירה בידו, לולא קמו לעזרת מלך דנמרק חברי המועצה הנאמנים וכל הנתינים שמסרו בעדו את הונם ואת דמם והמלך נשאר עומד בתקפו. ובודאי הכל בא מיד המקום ב"ה ובי"ש שעזר לו, כי המלך היה חסיד יושר, תחת חסותו ישבנו אנחנו היהודים במנוחה. גם בשבתנו בהמבורג צריך היה כל אחד לשלם מס ששה ר"ט למלך דנמרק ולא יותר. אחר כך עזרו ההולנדים למלך דנמרק ובספינותיהם נגשו אל הלווחמים, ועל ידי זה בא השלום. אבל השלום בין דנמרק ושוויידיה אינו שלום אמתי, וגם כשהם מתרועעים ומתחתנים זה בזה הם מוסיפים בכל זמן לנקר איש את רעהו.

באותו זמן התחתנה אחותי הגדולה עם בנו של הרב הגדול רבי גימפל¹³ מקליף (Cleve). היא קבלה נדוניה ח"י מאות ר"ט, ובזמן ההוא נחשב להון עצום ועד היום ההוא לא נתן איש בהמבורג לבתו כל כך הרבה נדוניה, ומשום כך נתפרסמה התחתנות זו בכל אשכנז, וכל העולם היה מלא התפלאות על הנדוניה הגדולה ועל השדוך החשוב. אבל אבי המנוח היה עוסק בממסחר והיה לו בטחון בשם יתברך שלא יעזבוה ויעזור לו להשיא גם את שאר בניו בכבוד. הוא היה מכניס אורחים בביתו ומתנהג ברחבה יותר מעשירינו בזמן הזה שיש להם שלשים אלף ר"ט ויותר, וכך התנהג עד יום מותו.

האספר לכם על דבר חתונתה של אחותי ע"ה ועל דבר האורחים החשובים שבאו עם המחותר רבי גימפל, ועד כמה היה איש קדוש? אין די מלים בפי לספר. אי אפשר כלל לדמות אותו אל האנשים החיים בזמן הזה וכל יושר עסקו עם הממשלה ששרת אותה באמונה. אי אפשר לי לתאר את כל תפארת החתונה, והעיקר כיצד שָׁמַח את העניים והאביונים, הלואי שזכותו תגן עלינו. אבי לא היה כל כך עשיר, אבל, כמו שאמרתי, הוא היה בעל בטחון גדול; לשום איש לא נשאר חייב והתפרנס ביושר ובצדקה. הוא היה מדוכא ביסורים וכבר בא בשנים. ולפיכך מיהר לשדך את בניו.

הוא ע"ה נשא את אמי בהיותו אלמן. ט"ו שנים ויותר היתה לו אשה ולא היו לו בנים עמה. אחרי מות אשתו הראשונה לקח אבי את אמי לאשה והיא היתה יתומה ועזובה. אמי האהובה והחסודה שתחיה היתה מספרת לי לעתים קרובות, איך שהיא יחד עם אמה הצנועה, מְטָה שמה, חיו בדוחק. אנכי עוד הכרתי את הסבתא, ולא היתה אשה צנועה וחכמה ממנה. הסב שלי ר' נתן קליריק ישב מלפנים בִּקְטוּמול והיה עשיר חרוץ וחשוב, אבל נזרה עליו גזרת גירוש, ומוכרח היה לצאת משם עם אשתו ובניו ויצא לאלטונה. בזמן ההוא ישבו שם פחות מעשר משפחות, ואלה רק התחילו או להתישב שם. אלטונה לא היתה אז תחת ממשלת דנמרק אלא נחשבה לנסיכות פיננברג, שהיתה שִׁכְת אל הנסיך פון שומבורג. אבל

לאחר זה מת הנסיך בלי בנים, ואז נפלה ירושתו ליד ממשלת דנמרק. נתן שפאניר¹⁴ היה הראשון שהספיק להשיג רשיון ליהודים להתישב באלטונא. אבל רק יחידים התישבו שם. נתן שפאניר זה הושיב את חתנו ליב מהילדסהיים גם כן באלטונא. הוא אמנם לא היה עשיר אבל היה איש ישר, מצא לבניו שידוכים הגונים, כמו שהיה נהוג בזמן ההוא. אשתו אסתר הייתה אשה חרוצה, חסידה וישרה והבינה היטב במסחר, והיא אמנם פרנסה את כל המשפחה ונסעה עם סחורות ליריד אשר בעיר קוליראומשלאג. לא הרבה סחורה הייתה צריכה לקחת עמה, מפני שבזמן ההוא היו האנשים מסתפקים במועט. היא ידעה לדבר יפה ואלהים נתן את חן האשה הזאת בעיני כל רואיה; הנשים האצילות בהולשטיין היו פונות אליה ברצון. לבנותיו היו נותנים נדוניא משלש עד ארבע מאות ר"ט. ובכל זאת היו להם חתנים שנעשו אח"כ לעשירים מאד, כמו ר' אליהו באלין, שהיה בעל שלשים אלף ר"ט, וכן ר' משה גולדציהר ואחרים. בנו ר' משה היה כל ימיו איש עשיר מאד וחרוץ, בנו ר' ליפמן אמנם לא היה כל כך עשיר אבל התפרנס בכבוד ובעושר וכן שאר ילדיו. את זה אנכי כותבת להראות שההצלחה איננה בנדוניא הגדולה. כמו שראינו בזמנים ההם, שהאבות נתנו לבניהם רק מעט נדוניא והם נעשו אחר כך לעשירים גדולים.

ועכשיו נשוב לעניינינו. אחרי הגרוש של הסב שלי ר' נתן מלריק ע"ה הוא עבר אל בית ליב הילדסהימר חתנו של ר' נתן שפאניר והביא עמו עושר רב. אסתר אשת ר' ליב הייתה מספרת לי "חידושים" על העושר ההוא. הוא הביא ארזים שלמים מלאים שרשרות זהב ושאר תכשיטים, וארנקים מלאים מרגליות, ועשיר כמוהו לא נמצא במרחק מאה פרסאות, אבל בעוה"ר כל זה לא האריך הרבה זמן. בא אז דָּבָר, בר מינן, והסב שלי וקצת מבניו מתו במגפה. אצל הסבתא שלי היו עוד שתי בנות לא נשואות ונשארה עמהן בעירום ובחוסר כל. היא הייתה מספרת לי כמה הייתה אז סובלת מצוק ומחסור. לא הייתה לה מטה, ומשכבה היה על עציים ואבנים. אף על פי שכבר השיאה אחת מבנותיה, אבל הבת לא יכלה לעזור לה כלום. היה לה גם בן נשוי, מרדכי, שהיה עשיר, אבל גם הוא עם אשתו ועם ילדו מתו באותו זמן¹⁵ במגפה. ובכן הייתה שרויה הסבתא החביבה שלי עם בנותיה בדלות והיו נודדות מבית לבית עד יעבוד זעם. כאשר שככה קצת המגפה בקשה הזקנה לשוב לביתה ולנקות את חפציה, אבל היא מצאה רק שיוך קטן: השכנים שישבו בביתה הספיקו להוציא גם את הקרשים מהרצפה...¹⁶ ושברו הכל. את כל אשר לה לקחו ורק מעט מאד השאירו בשבילה ובשביל יתומותיה, ומה יכלה אז לעשות? בידה נשארו רק משכונות אחדים, ובזה החיתה את עצמה ואת יתומותיה. שתי היתומות היו דודתי אולק (אולריקה) ואמי מורתי מרת בילָה תחיה. לסוף הספיקה האשה הטובה הסבתא ע"ה לקמץ עד שהשיגה ידה לשדך את בתה אולק... אבי החתן היה ר' דוד קני ע"ה, שהיה גדול הדור, מפואר בשם התואר מורנו, כמדומה היה אב בית דין בפריסלנד, אחר כך בא לאלטונא ושם נתמנה לאב"ד. שם החתן היה אליהו כהן ע"ה. אביו נתן לו חמש מאות ר"ט נדוניא, אבל הוא עלה בקרוב לעשירות גדולה והיה איש מוצלח מאד. אולם בעוה"ר הוא מת טרם שעברו עליו ארבעים שנה. אילו היה הקב"ה נותן לו חיים היה האיש הולך וגדול כי ה' היה מצליח בידו. דומה, אם היה, במחילה, תופס אשפה בידו, ודאי שהייתה נהפכת לזהב, אבל ה"מערכה" שלו מהרה לעבור. ובזמן ההוא הייתה מריבה גדולה על דבר הקמת פרנס. אבי היה כמה וכמה שנים פרנס, ואליהו כהן¹⁷ ע"ה היה עוד צעיר לימים שעשרו היה הולך ומתגבר בכל יום ויום, וגם היה חכם וכן טובים. אביו היה ר' דוד קני, וכמה וכמה פעמים אמר באזני אחרים: מדוע לא אהיה גם אני פרנס כמו גיסי ליב (אבי גליקל)? האם אינני חכם כמוהו? האם אינני עשיר כמוהו האם אינני מבני טובים כמוהו? אבל המקום ברוך הוא שקובע לכל זמנו ומטרתו, מהר באותה עת לקחת אותו אליו. בעוד שהיה חי הייתה מריבה בקהלה, כמו שנהוג בעולם. היו שעמדו מצד זה והיו שעמדו מצד אחר, וכך היה אז מצב הקהלה פרוע. ראשון מת הפרנס פיבילמן; אחרי כן מת חיים פירסט, שהיה היותר עשיר בקהלה וגם פרנס שלה. אחר כך חלה שמש בית הכנסת אברהם, במותו אמר: הזמינו אותי לעמוד לפני בית דין של מעלה בתור עד. לחיים פירסט היה בן, שלמה שמו, שהיה גבאי, וגם הוא מת אז; הוא היה אדם חשוב ולמדן גדול. ושאר חברי הקהלה שנשכחו ממני וכן גמר הקב"ה את המחלוקת על דבר הפרנסים.

ועתה אחזור לענייני על דבר הסבתא מטה ע"ה. אחרי שהשיאה את דודתי אולק לא נשאר לה מאומה מהונה. נשארה אצלה בת יתומה, היא אמי, שהייתה אז בת אחת עשרה שנה. עמה יחד הלכה אל בית בתה גולק¹⁸ ע"ה שהייתה נשואה ליעקב ריא ע"ה. יעקב זה אמנם לא היה עשיר ביותר, אבל היה אדם כשר והיה נותן לבנותיו נדוניא מארבע עד חמש מאות ר"ט. הוא שָׁדַךְ שדוכים הגונים, ולקח חתנים משובחים, ודבק בבני טובים. בימים שישבה הסבתא שלי אצלם – ולה היו עוד נכדים אחדים יתומים שהיו מבקרים אותה אולי יותר מדי, או מפני סבה אחרת, כמו שנהוג בין אבות ובין בנים – אז הלכה עם בתה היתומה אל דודתי אולק, והתפרנסו בעצמם. אמי ידעה היטב לרקום בזהב ובכסף והאלהים נטה לה חסד, והסוחרים בהמבורג היו נותנים לה לרקום בזהב וכסף, ויעקב ריא ע"ה היה בפעם הראשונה ערב לה. אחר-כך ראו הסוחרים שהיא ממלאה את המוטל עליה ביושר, היו נותנים לה גם בלי ערבות. אמי קבלה עוד איזה נערות שעזרו לה במלאכתה והיתה להם למורה, והגיעה למדרגה זו שפרנסה את עצמה ואת אמה וגם יכלה לקנות לה בגדים נאים, אבל יותר מזה לא יכלו להשיג. ולפעמים הייתה אמא מסתפקת כל היום רק בפרוסת לחם, אולם הייתה מקבלת באהבה ובטחה בה' אשר לא עזב אותה עד הנה. הבטחון שלה היה שמור בלבנה תמיד עד עצם היום הזה. מי יתן והיתה גם לימדת בטחון כזו, אך האלהים איננו נותן לכל בני אדם במדה שוה.

ובכן אבי זצ"ל היה נשוי לאשה אחת ושמה רייצא. עם אשתו הראשונה ישב כחמש עשרה שנה ויותר. היא נהלה את ביתה יפה מאד. היא לא ילדה לאבי, אבל לה הייתה בת יחידה מבעלה הראשון, צעירה נאה וחסידה שאין משלה, ידעה היטב צרפתית, והדבר הזה הביא פעם תועלת גם לאבי. אצלו היה משכון מגוי אחד חשוב שהלוח עליו חמש מאות ר"ט, אחרי איזה זמן בא האדון עם עוד שני גוים חשובים ובקש לפדות את המשכון, אבי לא חשד כלום והוא עלה אל העליה ולקח את המשכון; בתו החורגת עמדה על הפסנתר ונגנה לכל ישתעממו האורחים. האדונים שוחחו ביניהם ואמרו: כאשר ישוב היהודי עם המשכון שלנו אנחנו נקחה מבלי לשלם לו כלום ונלך מפה. הם שוחחו בצרפתית ולא עלה על לבם כי הנערה מבינה את דבריהם. כאשר שב אבי זצ"ל והמשכון בידו, התחילה לשיר בקול: בחיי, לא המשכון – "היום בכאן ומחר יברח" – לא יכלה המסכנה לבאר את דבריה בסגנון אחר. אז אמר אבי אל הלווה החשוב: אנני! איפה הוא הכסף? הלז ענה: תן לי המשכון! אבל אבי זצ"ל ענה: לא אתן את המשכון תחילה בטרם אקבל את הכסף. אז אמר אחד הבאים: אכן נודע הדבר, כנראה הבחורה יודעת צרפתית, ובדברי איום עזבו את הבית. ביום השני בא הלוח בעצמו ומסר לאבי את הכסף ואת הרבית ואמר: אתם ראייתם פרי טוב, הספקתם להפיק תועלת ממה שלמדת את בתך צרפתית, ובקבלו את המשכון הלך לדרכו.

אבי חנך את בתו החורגת כאילו הייתה בת שלו, והוא גם שדך אותה. נמצא לה שדוך יפה. החתן היה בנו של קלמן אוריך, אבל מהלידה הראשונה מתה. זמן מה אחר זה באו שודדים וחפרו את קברה והפשיטו מעליה את תכריכה, והנה באה לאחת בחלום וגלתה את הדבר, חפרו את הקבר ונמצא שאמנם כן הוא ואז מהרו הנשים שמה, ותפרו לה תכריכים אחרים. בשעה שישבו ותפרו באה ריבה אחת אל תוך הבית בחפזון ואמרה: בשם אלהים, מהרנה לגמור את התפירה! וכי אינכן רואות כי המתה יושבת ביניכן? אבל הנשים לא ראו כלום. כאשר גמרו את התפירה הלבישו את המתה, ומאז שבה למנוחתה ולא נראתה עוד לשום איש.

כאשר נשא אבי את אמי לקח את הסבתא מטה אליו והיתה סמוכה על שלחנו; וכל ימיה הייתה בביתו והוא כבד אותה בכל הכבוד שבעולם כאילו הייתה אם שלו. הכותנות שהסבתא שלי נתנה לאמי, השיבה לה אמי בידיעת בעלה. בקיצור, היא הייתה בביתם כמו בביתה שלה. היא ישבה אצלם יותר מטו"ב (שבע עשרה) שנה וכל הכבוד חלקו לה. הטוב והמטיב ישלם שכרו לנו ולבנינו אחרינו!

בזמן הוא היו היהודים שבויילנא מוכרחים לברוח מפולין¹⁹ ורבים מהם באו להמבורג והביאו עמהם מחלות מדבקות, ובימים ההם לא היה עוד "הקדש" ליהודים, ולא בתים אחרים, שאפשר היה להשכיב שם את החולים, ולכן היו כעשרה יהודים חולים שוכבים בחצר שלנו ואבי דאג להם. קצתם חזרו לכריאותם וקצתם הלכו לעולמם. גם אני ואחותי עלקל"ה שתחיה שכבנו חולות, הסבתא החסידה שלי הייתה הולכת אל כל החולים ומשתדלת שלא יהיה להם מחסור. אף על פי שאבי ואמי לא רצו שהיא תטפל בחולים, לא חדלה מלכת אליהם שלש או ארבע פעמים בכל יום,

לסוף חלתה גם היא ושכבה עשרה ימים ומתה בשיבה טובה והשאירה אחריה שם טוב. היא היתה בת שבעים וארבע, אבל היתה רעננה כבת ארבעים. אי אפשר לספר כל מה שהיא דברה בשכבה על ערש דוי ואת וידייה. ואיך ששבחה את אבי ונתנה לו תודה על הכל. אבי ואמי היו נותנים לה בכל שבוע הצי ר"ט ופעם שני שוק (העללער) שתקנה לעצמה איזה דבר רצוי לה; וגם כשהיה אבי זצ"ל שב מאיזה יריד היה תמיד מביא לה איזו מתנה. היא אספה את הפרוטות שללו והיתה משאילה על משכונות קטנים; כשהגיעה קצה, אמרה לאבי ע"ה: בני! אנכי הולכת בדרך כל הארץ; ישבתי בביתכם כל כך הרבה שנים וכבוד אם חלקתם לי, לא רק שנתתם לי מהמאכלים ומהמשקאות היותר טובים והלבשתם אותי בגדי כבוד, עוד נתתם לי גם מזומן. מה עשיתי במעות הללו? קבצתי פרוטה לפרוטה ולא הוצאתי מהן כלום והשאלתי אותן על משכונות קטנים. עכשיו יש לי כמאתים ר"ט, ולמי הוא כל הכסף הזה? אם לא לחתני היקר? הלא הכל בא מידו. אבל אם חתני היקר רוצה לותר על זה ולמסור אותם לנכדי העניים, יתומי בני המנוח מרדכי – יעשה כרצונו. יהודה ואנשיל וכל הבנים והחתנים בודאי יסכימו לכך. על זה ענה אבי זצ"ל: חמות ואמי היקרה! היי נא שלנה, ה' יתן כי תשבי אתנו עוד ימים רבים, ובעצמך תחלקי את הכסף למי שתרצי; אנכי מוחל על זה בכל לבי וכאשר תשובי לבריאיתך אוסיף לך עוד מאה ר"ט כדי שתוכלי לקבל יותר רוחים ולעשות עמהם כחפץ לבך. כששמעה הסבתא את הדברים האלה נתמלאה שמחה רבה והתחילה לברך אותו ואת אמי שתחיה וכל הילדים שלה בכל הברכות שבעולם וספרה באזני כל בשבחם. ממחרת היום ההוא יצאה נשמתה, כאילו נרדמה, ונקברה בכבוד גדול כראוי לה. זכותה תעמוד לנו ולזרענו ולזרע זרענו. ²⁰

והנה אשובה לספר ע"ד אבי זצ"ל שהשיא את אחותי הנקלה... וחשבתי לקצר בזה, כי מה לי להאריך? ורק כתבתי במקצת איך שאמי תחיה היתה יתומה ועזובה ובטחה בהשי"ת שעזר לה כל כך הרבה, כמו שנראה מהספור אשר אספר להלן. אם לאחדים מבניה השעה לא כל כך משחקת כמו לאחרים, אבל בכלל ב"ה טוב להם ויש להם לחם חוקם. ולפיכך מי שבוטח בכל לב בהמקום ב"ה, בודאי שלא יעזוב אותו. בטחו בה' והיה ה' מבטחו. יהי שמו מבורך לעולם ועד.

והרי כאן מעשיה יפה ונחמה לכל לבות נאנחים, שלא יתיאשו לעולם מעזרת המקום ב"ה, כמו שקרה לאותו חסיד שסבל יסורים ועניות ובכל זאת היה בוטח בה' ולא סר מדרכי ה', שעזר לו בחסר וברחמים, כמו שתקראו כאן להלן.

היה היה מלפנים איש חסיד, שהיו לו שני ילדים ואשה חסודה. היה לו קצת ממון, שממנו הוציא להוצאותיו, אבל לא ידע לעשות מסחר וקנין, ורק תמיד עסק בתורה. החסיד בקש תמיד למצוא איזה מקור פרנסה לפרנס את אשתו ובניו בלי שיצטרך למתנת בשר ודם, אבל המזל לא האיר לו פנים, והוא נעשה חיב לאחרים, ולא היה במה לשלם, ולא נמצא מי שירצה להיות ערב בעדו, ובעלי החובות הגישו משפטים לפני הערכאות. והשופט דן אותו – אחרי שאין לו במה לשלם ואים מי שיערוב בעדו – להבשו בבית-האסורים. וכך עשו. האשה בכתה בכיה גדולה, כי לא היה לה במה לפרנס את עצמה ואת שני ילדיה, ובפרט אחרי שבעלה האהוב חבש בבית האסורים, שהיא צריכה לדאוג גם בשבילו. ובעוד היא בוכיה ומיללת נגש אליה איש זקן ושאל אותה למה היא בוכה? וכשראתה שהזקן הזה הוא בעל רחמנות, ספרה לו את כל עניה. אמר הזקן: חדלי מבכי, ה' יוסיף לך בזכות התורה שבעלך עוסק בה ולא ישכחך, שאין הקב"ה עוזב תלמיד חכם, ואם לא עזר לו בנערותו יעזור לו בזקנותו. ואמנם יודע אני שעוד צפויים לך ולבעלך ולילדיך יסורים, אבל הקב"ה יהפוך לכם הכל לטובה, אם רק תקבלו היסורים באהבה, ועוד הוסיף הזקן לנחמה ונתן לה עצה: היי לכובסת ותפרנסי בזה את עצמך, את בעלך ואת ילדיך, אם רק לא תתביישי לבקש עבודה. האשה קבלה ברצון את דברי הנחמה ונתנה תודה להזקן, והוא הלך ולא נראה עוד. והיא הלכה לביתה והכינה קצת אוכל לבעלה לארוחת הערב, ונחמה אותו שלא יתיאש מן הפורענות ויוסיף לשקוד על התורה, והיא תעבוד ימם וילילה ובלבד שתוכל לפרנס את המשפחה. אז הרים החסיד קולו בבכי מר ועמו בכתה גם האשה, עד שהאללה בשמים היה צריך לרחם עליהם. והאשה החכמה והחסודה נתעוררה ראשונה ואמרה: בעלי היקר! הבכי והיללה לא יתנו לילדינו לחם, אלא נא אראם מה שיוזמי לי הקב"ה להרויח משהו לפרנס את משפחתנו, והחסיד אמר לה: לכו נא, רעיתי הטובה, וה' יהיה בעזרתנו. והיא הלכה הביתה ותשכב על ילדיה. ובבוקר השכם קמה בעוד שילדיה היו ישנים ותחזור בעיר על הבתים לבקש שיתנו לה לכבס. ובני העיר רחמו עליה ונצנו לה עבודה, והיא היתה לכובסת. והעיר היתה על חוף הים, והאשה הלכה בכל יום אל החוף עם שני ילדיה וכבסה שם את הלבנים ופרשה אותם על העשב לנגבם. ופעם בעת שכבסה עברה בים ספינה והספן קרב אל החוף ועצר בעד הספינה וראה את האשה והנה היא יפת תואר והתפלא מאד על יפיה. והאשה אמרה: אדוני! למה אתה עומד ומשתאה אלי? ענה הספן ואמר: אשה חביבה! נכמרו רחמי עליך. אמרי לי: כמה משלמים לך בעד כביסת כתונת אחת. והיא ענתה: בעד כתונת גבר שתי פרוטות, כי עלי לכבסה יפה. אמר הספן: נכון אני לשלם לך ארבע פרוטות ובלבד שתהיה הכביסה יפה. ותאמר האשה: יהי כדברך. והיא קבלה ממנו כתונת וכבסה אותה כבוס נקי מאד ופרשה על הדשא להתנגב. והספן היה עומד בספינה והסתכל איך שהיא כובסת ופרשה את הכתונת. והוא לא יכול לגשת בספינתו אל החוף ועצר אותה כאמה הרחק מן החוף, והשליך לה את ארבע הפרוטות צרות בניר ואמר לה כי תשיב לו את הכתונת. היא קבלה את שכרה והביאה לו את הכתונת אל תוך הספינה, והנהג תפס אותה בידה ומשך אותה לתוך הספינה, והספינה זזה ותשט לה הלאה. האשה צעקה מתוך הספינה, והילדים צעקו מעל החוף, ולא נמצא מי שיעזור להם. הספינה נתרסקה, וקול האשה לא הגיע עוד לאזן הילדים. אז מהרו ובאו אל אביהם ובכביה רבה ספרו לו מה שקרה לאמם. האיש הרים את קולו ובכה בכי רב ועצום וצעק אל ה': אלי, אלי, למה עזבתני בצרה גדולה? וכך בכה עד שנפלה עליו תרדמה, והנה הוא רואה בחלומו שהוא נמצא במדבר גדול, מלא חיות רעות, העומות עליו לטרפו ולאכול את בשרו, ויהרד לבו ולא ידע אנה לפנות. והנה בא רועה עם עדר צאן. כאשר ראו החיות הרעות את הצאן עזבו אותו והתנפלו על הבהמות. אז ברח החסיד והגיע למבצר אחד גדול ויפה, העומד על שפת נהר ובו אניות רבות, וכשנכנס אל תוך המבצר הריעו אנשים לקראתו והושיבוהו על כסא מלוכה ותגדל שמחתו בספנים. ויהי בהקיצו משנתו זכר את חלומו ואמר לנפשו: החלום הזה מבשר לי כי ימי עניי יחלפו מהר וה' יעזור לי וישוב לשמחני ע"י ספנים כשם שענינה אותי על ידם. באותו הזמן מת המלך, ויורש העצר שחרר את המדינה מכל מס לשלש שנים כדי שיקנה לעצמו שם טוב בעמו. וגם צוה לקרוא לאסירים דרוור ובתוכם נשתחרר גם החסיד עם שני בניו, והוא התהלך בשוק הנה והנה ולא ידע להשתכר פרוטה לקנות לחם לבניו. וישא את עיניו והנה הוא רואה לפניו ספינה שנכונה לנסוע להודו המזרחית, והוא אמר לשני בניו: בואו ונגש לספינה, ספנים גזלו את אמכם, אולי נמצא שם את אמכם, וה' יהיה בעזרתנו. והוא נגש אל הספינה ובקש כי יתנו לו ולשני ילדיו לנסוע בספינה, עני הוא ואין לו במה לקנות פת לחם. וספר כל הקורות אותו לפני רב החובל רחם עליו ויקבל אותו ואת בניו אל תוך הספינה. וגם נתן להם לאכול ולשתות כנפשם שבעם. ויהי בבואם אל תוך הים הוציא אלהים רוח סערה, והספינה וכל אנשי הספינה נטבעו רק החסיד ושני בניו ורב החובל שפרנס אותם נצולו, כי תפסו בקרש אחד מקרשי הספינה, והגלים פלטו אותם אל מדינה אחרת והחסיד בא לאיזה מדבר גדול במקום שגרים אנשים פראים. ובת המלכה של הפראים ראתה את החסיד, והיא רועה צאן ובקר במדבר והיתה ערומה כולה מכוסה שער וחגורה בעלי תאנה לכסות, והיא התקרבה אליו והראתה לו חבה ובקשה כי יקח אותה לו לאשה, ומפחד ומורא הראה גם החסיד לה אותות חבה, כאילו גם הוא רוצה לקחתה. והפראים ראו ויריעו ובחורים וזקנים יצאו מחורי משכנותיהם בהרים וירצו אליו לשתות דמו ולאכול את בשרו ומלכם אף הוא היה בתוכם. אז נבהל החסיד מאד ולא קמה בו רוח. וכאשר ראתה זאת הבת-המלכה רמזה לו כי לא יפחד, ומאביה המלך בקשה כי יחונן את החסיד וישאירו בחיים, כי היא רוצה להיות לו לאשה. והמלך עשה את בקשתה והחסיד היה אנוס לשכב עמה כלילה והוא היה לה לבעל והיא היתה לו לאשה, אף על פי שלעתים קרובות נזכר באשתו הצנועה שהיא גם כן עלובה כמוהו, אבל אי אפשר היה לשנות כלום, ובכל זאת לא נתיאש ובטח בה' כי ירחם עליו ויביאנו אל אשתו ובניו. ברוב הימים נתעברה האשה הפראית מהחסיד וילדה לו בן פראי, והחסיד היה רועה את הצאן. וכן עברו שנתים והיה אנוס לאכול עמם בשר פרות פראיות וחיות והיה שוכן במערות ההרים עם אשתו הפראית, והוא ואשתו כוסו כולם שער, וגם הוא היה דומה לפרא. פעם עמד החסיד על גבעה קטנה במדבר לא רחוק מהים והוא נתן חשבון לנפשו היכן הוא נמצא ועם מי הוא מבלה ימותיו, וסוף סוף כאשר יכלה כחו יקחהו ויאכלו את בשרו ואת עצמותיו ישברו ולא יבוא לקבר ישראל. וכי לא טוב יותר לרוץ עכשיו מהגבעה אל הים ולהטבע בו כאשר טבעו בניו? – והוא לא ידע כי פלט הים את בניו. – יבוא אליהם ויחד ישמחו בעולם הבא. בבכי תמרורים התודה החסיד לפני הקב"ה על כל חטאותיו והרים את רגליו ורץ אל הים להטבע. והנה קול קורא אליו בשמו ואמר: הוי, בן אדם מיואש! למה אתה מבקש להתיאש ולהשחית את נשמתך? לך ושוב אל הגבעה אשר ממנה ירדת, חפור שם ותמצא שם ארגו ובו כסף ואבנים טובות, עושר גדול מאד מאד, ומשוך

את הארגז אל חוף הים ותעמוד שם קצת. אז תבוא ספינה מלאה אנשים כמותך הנוסעים לאנטיוכא ותקרא להם כי יקבלוך, ותציל אותך ואת הארגז, ובאחריתך תהיה למלך ותראה ימים טובים, ותפטר מכל יסוריך. כאשר שמע החסיד את הדברים האלה, שב אל הגבעה והתחיל לחפור שם כאשר אמר לו הקול הקורא, ומצא את הארגז עם זהב ואבנים טובות ומשך את הארגז עד חוף הים. וישא עיניו וירא והנה ספינה באה עם אנשים, וישא החסיד קולו ויקרא, כי יגשו אל החוף ויקחו אותו אליהם, כי גם הוא בן אדם כמוהם. והם הקשיבו לקולו כי הוא מדבר בלשון בני אדם, ונגשו אל החוף והוא ספר להם כל הקורות אותו, והם הכניסוהו מהר אל הספינה עם הארגז שלו. וכאשר הוא היה כבר בספינה שמעה אשתו הפראית את קולו והכירה כי קול בעלה הוא, לקחה את ילדה הפרא על זרועותיה ומהרה אליו, ותרא כי הוא בספינה ותקרא אליו כי יקח גם אותה עמו. אבל הוא לעג לה ואמר: מה לי ולחיות הפראיות? יש לי כבר אשה יותר טובה ממך – ועוד הוסיף לדבר לה כהנה וכהנה. כשמוע האשה את הדברים האלה, כי הוא לא יוסיף לבוא אליה, חרה אפה ותפסה את הילד ברגליו ושטעה אותו לשנים, את החצי השליכה אל תוך הספינה ואת החצי השני אכלה בחמתה ותרץ משם. והחסיד נסע עם האנשים והגיע עד אי אחד ושם יצא, פתח את הארגז והנהו מלא זהב ואבנים טובות שאין שעור לערכן. ויתן לספן את שכרו בשמחה, ויתן לסבל לשאת את הארגז אל בית מלון, וישכב בלילה על משכב התבן וחשב בלבו: אם אוכל לקנות מהמלך את האי, אז אבנה כאן ארמון ועיר. ואז תהיה פרנסתי בטוחה ולא אצטרך לפחד פן יגנבו הגנבים את כספי. ויהי בבוקר וילך אל המלך ויקן ממנו את האי, שהיה ארכו כמה מילים ויבן שם ארמון ועיר ולבסוף נבנתה מדינה שלמה. ואנשי העיר הכירו בחכמתו וימנוהו לראש. אז חשב על דבר אשתו ובניו שאבדו ממנו בענין רע, ותבוא מחשבה בלבו: אחרי שאשתו נחטפה על ידי ספנים ואחרי שכל הספינות עוברות על ידי הארמון שלי אשר בניתי, לפיכך אצוה להכריז שכל ספינה העוברת כאן צריכה לקבל רשיון ממני ואם לאו – תוחרם הספינה וכל הרכוש אשר בה, ויעשו כן; וכל הספנים היו באים ומתיצבים לפניו והיו מסבים על שולחנו. עברו ימים רבים ומאשתו ובניו לא באה שום ידיעה. ופעם ביום חג הפסח בשקת החסיד על ידי השולחן לאכול סעודת הצהרים ולבו טוב עליו, נכנס העבד ואמר כי ספינת עשירים באה, ובעל הספינה מבקש כי לא יעכבוהו הרבה זמן. אמר בחסיד: היום חג לנו ואי אפשר לי לעשות בדיקת הספינה, ובכן עליו להמתין עד אחר החג, ובינתיים יבוא הנה ויסעד ממנו. וישלח החסיד איש אחד אחר רב החובל והוא בא, והחסיד קבל את פניו ובקש ממנו לשבת עמו. רב החובל בקש מאד שיתן לו לנסוע תיכף, אבל החסיד לא מלא בקשתו, והוא נאלץ לשבת עמו ולאכול, והחסיד שאל אותו מאין הוא בא ואם יש לו אשה ובנים, ורב החובל ענה כי יש לו שתי נשים, אחת בביתו והיא ילדה לו שלשה בנים והיא מנהלת הבית, והשניה היא אשה עדינה ואינה מוכשרת לעבודת הבית, היא אשה חכמה ואותה אני מוליך עמי אל כל מקום שאני נוסע, והיא מפקחת על הספינה ומקבלת את הכסף מהנוסעים שכר הנסיעה ורושמת הכל בפנקס, ואנכי לא שכחתי עמה כל הימים. שאל החסיד: ולמה, ידידי, נמנעת מלשכב אצלה? ויען רב החובל: האשה הזאת היתה אשת איש חכם גדול, והיא קבלה ממנו איזו חידה ואמרה: מי שיוכל לפתור לי את החידה לב חכם לו כמו לבעלי ולו אתן רשות להיות עמי, ולאיש אשר לא יוכל לפתור את החידה מוטב לי למות ולא להיות עמו, או אשלח יד בנפשי, כי לא נאה שכן אכריס ירכב על סוס המלך. וישאל החסיד את רב החובל: הגידה נא לי את דבר החידה? ויען רב החובל: זאת היא החידה: צפור עפה משמים ארץ בלי כנפים ותשב על שיח קטן יפה ונחמד. היא הניעה את העץ הנה והנה; עין לא ראתה צפור זו. היא נתנה חיים לשיח שיוציא פרחים יפים. הוא משך אליו את כל הכחות שהיה אפשר לו להשיג. פתאם דלל העץ וייבש כאלו רעל בא פתע אל קרבו. הצפור עפה ממנו לאויר, ומשם התחילה לשיר ולנהום ותקרא: הוי שיחי המסכן! מי נטל ממך את כחך, שהיה לך מלפנים, וכי אי אפשר לך להשיגו שוב? כחך מידי בא לך, ועכשיו נתייבשת ומאין יבוא עזורך? זוהי, מלכי, החידה, שאין אני יודע פתרונה. החסיד שמע את החידה ונודע: הלא זוהי החידה שמסר מלפנים לאשתו. וכאשר ראה רב החובל את החסיד מזדעזע, שאל אותו: על מה, אדוני, כל כך נבהלת? ויאמר החסיד: זוהי היא חידה מחוכמה מאד ואני רוצה לשמוע אותה מפי האשה בעצמה, אולי שכחת דבר-מה, או אולי הוספת דבר-מה, וכאשר אשמע את הדברים מפיה, אז אתבונן בדבר, אולי אמצא אנכי את הפתרון. וישלח החסיד את אחד מעבדיו אחריה, והעבד רץ מהר ויאמר לאשה: הכוני להתיצב לפני המלך שלנו. עמו תאכלי ותשתי יחד עם בעלך. ויחדר לב האשה כי לא ידעה למה תובל שמה וחשבה אולי תצא מן הפחת ותפול בפת. אבל מה היה לה לעשות? עליה ללכת אל כל אשר יוליקוה, והיא לבשה בגדי חמודות והתקשטה כמו שנאה להתיצב לפני מלך. וכשנכנסה צוה החסיד להכניסה והגישו לה כסא לשבת על יד השולחן אצל רב החובל. והחסיד התבונן בה והיה מסופק אם זוהי אשתו, והיא לא הכירה אותו כלל, כי מאד נשתנו פניו אחרי שעברו שנים רבות מעת שנפרדו זה מזה. והחסיד ישב דומם והאורחים אכלו ושתו והיו שמחים. אבל החסיד לא היה יכול לשמוח וישב כאיש תפוס ברוב שרעפיו. אז אמר רב החובל אל החסיד: למה אדוני עצוב ותפוס במחשבות נוגות? אולי רע בעיניך הדבר שאנו מרבים לאכול ולשתות, הננו להפסיק, נתן לך תודה ונלך לדרכנו. ענה החסיד ואמר: חלילה! אתם אורחים חביבים שלי, ואנכי רק מעמיק לחשוב על דבר החידה ואני מבקש לשמוע מפי האשה עצמה. ורב החובל בקש את האשה כי תספר לפני המלך את החידה. והיא ספרה את החידה, כמו שנאמר קודם. והחסיד שאל: ממי למדת את החידה הזאת? ותען האשה ותאמר: היה לי בעל חסיד ורב יהודי גדול, והיה מספר לי בכל פעם ספורים מזמנים עתיקות, והוא חזיר, ואין איש יודע את פתרונה. אמר החסיד: ומה יהיה אם ימצא איש שיפתור את החידה, האם תודי על האמת? ותען האשה: אדוני, אין איש בעולם אשר יוכל לפתור את החידה לאמתה זולת בעלי הראשון. ויען החסיד: אנכי הוא הפותר שיוכל לפתור אותה: הצפור ששפה משמים היא נשמת האדם, והיא יושבת על שיח קטן, זהו הגוף שלו הדומה לשיח ההולך וגדל ומעלה ענפים, אלה הם ימי הנעורים הדומים לגן פורח. והצפור מנענעת את השיח ומטה אותו כחפצה. זוהי הנשמה שמושלת בגוף ואבריו נשמעים לפקודתה. ואין רואה את הצפור, כי הנשמה חבויה בתוך הגוף; והשיח מושך אליו כחות מן החוץ, עד שמתביש, זהו האדם שאינו מסתפק במה שיש לו ומבקש תמיד למשוך אליו כל מה שענינו רואות ועל ידי זה הוא לפעמים מאבד גם מה שיש לו. כי מה שהוא קונה בעלן מאבד גם מה שקנה בצדק. ומהרה ימות האדם ויעזוב את הכל לאחריים. אז מתרוממת הצפור לעוף באויר – זוהי הנשמה והיא סופדת על הגוף ואומרת: יען כי בימי חיך לא היית שמח בחלקך ולא שקטת ולא נחמת, והנה אתה מת והכל עזבת לאחריים ולא לי ולא לך יש תועלת מכל עמלנו; וכי לא יותר טוב היה אילו היית עושה בעשרך טובות, כי אז היינו באים עכשיו בשמחה (לעולם הבא). זהו פתרון החידה לאמתה. ואם את תודי שזוהי האמת אז אשוב ולקחתי אותך אלי. האשה הרימה את עיניה, הסתכלה בדובר והכירה כי הוא בעלה. והיא קפצה ממקומה ונפלה על צוארו ובכתה עמו בכיה גדולה. וישמחו מאד ויעשו משתה גדול, ורב החובל מאימה ופחד נפל על ברכיו לפני החסיד ובקש שלא ימית אותו, והחסיד אמר: אחרי שלא אנסת את אשתי לברר עבירה הנני משאריך בחיים, ואולם אחרי שלקחת מה שאינו שלך הנני לוקח את כל הרכוש שיש בספינה אלי. ורב החובל יצא נקי מנכסיו והלך לו לדרכו, והאשה נשארה על בעלה ברוב שמחה ועושר, ויספרו זה לזו את כל הקורות אותם, אבל התאבלו על בנייהם, כי חשבו שהם נטבעו. והנה פעם היה ליל חם מאד והחסיד לא היה יכול לישון, וספינות רבות עברו אז בחוף, והמשרתים דברו זה עם זה לבלות את ליל הגדודים, ושני בני החסיד היו גם כן ביניהם ולא ידעו כי אביהם ואמם נמצאים כאן. ויאמרו הבחורים האלה אל חבריהם: הנה נמצאי לנו איזה דבר לבלות בו את הלילה. כולם הסכימו לדבריהם. והם אמרו: אנו נחוד חידה, ומי שימצא את פתרונה יקבל עשרה זהובים, ואם לא ימצא את הפתרון יתנו המה עשרה זהובים. אמרו האנשים: אחרי ששני הבחורים הללו הם יותר נבונים ממנו על כן יואילו הם לחדד בראשונה. והבחורים פתחו ואמרו: ראינו אשה יפה ונחמדה, אבל אינה רואה כלום בעיניה. היא מראה את בשרה העדין, נתפשת ביד. הצעירה הזאת תקום מחר בבוקר השכם, וכל היום אין איש רואה אותה ורק בלילה היא מופיעה מקושטה בכל מיני תכשיטים, שאין בעולם כמוה; בעינינו עגורות רואים אותה ומעינים פקוחות היא נעלמת. זו היא החידה ועכשיו הגידו את הפתרון. כולם תמהו על החידה הזאת ואמרו: קשה מאד, אי-אפשר לפתרה. ביניהם היה סוחר זקן ובקש לתור את החידה בכח. אבל הבחורים לא קבלו את פתרונם, כי אמרו שאין זה פתרון אמתי. ויתקוטטו ביניהם עד אור הבוקר ולא ידעו מי צריך לשלם למי את עשרת זהובים. אז אמר רב החובל: שמעוני, אצתי, לכו נא אל הארמון אל המושל והוא ידין עם מי הצדק; ושני הצדדים הסכימו וילכו אל המושל. וישאל המושל אותם: על מה השכמתם כל כך לבוא אלי? והם ספרו לו את כל הענין, את החידה ואת הפתרון של הסוחר הזקן. כאשר שמע המושל את החידה חרד חרדה גדולה, ויתבונן אל שני הבחורים ויכירם כי בניו הם, אף כי גדלו הרבה מעת שאבדו לו. המושל פנה אליהם ושאל: מאין אתם יודעים כי החידה הזאת לא נפתרה על ידי הסוחר פתרון אמתי? ויענו הבחורים: אבינו היה איש חכם מאד והוא המציא את החידה ואת פתרונה. ובכן רק אנהנו או אבינו יודעים את הפתרון האמתי. אמר להם המושל: ואם אני אפתור לכם, האם בזה אהיה לכם לאב? ענו הבחורים ואמרו: אם ימצא איש שידע לפתור את החידה לאמתה סימן הוא שזהו אבינו, כי ידענו שהוא לא מסר את החידה לשום אדם ורק לנו לבניו, ואנו גם כן לא מסרנו לשום איש עד היום. אז אמר המושל: הקשיבו נא אלי, אולי אוכל אני להגיד לכם את הפתרון האמתי. לדעתי האשה היפה היא – הנעורים של הבחורים. כל היום הם חושבים על נשים יפות, ולכן

בלילה הם רואים בחלומם והנה לפנייהם אשה יפה, אבל היא אינה רואה כלום, מפני שהיא מופיעה רק בלילה אופל, בחלום, והעינים לא תועלינה כלל. כי כאשר רק תפקחנה יגזו החלום יעבר, ובבוקר השכם היא מתעלמת, כי אז זמן היקיצה, ובהקיצה אין איש רואה חלום. וכך היא נשאר כל היום חבויה, ורק בלילה היא מופיעה שוב מקושטה בקשטים שלא נבראו ולא נמצאו בעולם, כי גם הקשטים רק מעשי החלום המה. זהו הפתרון, ואם אתם מוצאים כי נכון הוא והייתם לי לבנים! הבחורים השתוממו מאד בשמעם את הפתרון, והביטו איש אל אחיו, ויכירו כי אמנם זהו אביהם, ויתנו קולם בבכי מרוב שמחה ולא יכלו לדבר מרוב התרגשות, ואביהם ואמם קפצו מכסאותיהם ויחבקו וינשקו את הצעירים ויבכו יחד בקול גדול שנשמע למרחוק. ונודע אז כי אלה הצעירים בני המושל המה. אחרי שעה מרובה התעודדו הצעירים והתחילו לדבר עם הוריהם וספרו זה לזה מה שעבר עליהם, וכולם שמחו יחד שמחה גדולה. והמושל עשה משה גדול לכל אנשיו וישמחו יחד שמחה גדולה, והוא היה נסוך ובניו נסיכים, וצוה את בניו שילכו בדרך ה' והוא יעזור להם בכל עת. אם הקב"ה מנסה את האדם ביסורים, אז כל קרוביו עומדים מרחוק ואינם עוזרים לו, רק מיעצים כי יתרחק הימנו, והאומלל נשאר בודד. וגם אחד מאלף אינו אומר: אחי אתה. אבל כאשר יאיר ה' פניו לאדם, אז יסרר פי אויביו וגם כשהאויבים רבים הם. והספנים ראו ושמעו את כל אלה, ורבים מהם נתגיירו והיו שם לקהלה גדולה.

מה ילמד האדם שצריך להיות תמיד סבלן ומקבל הכל באהבה ולנחם את המסכנים בדברים אם אי אפשר לו לתת להם מספן. ואז ייטיב לו אלהים וישמרהו ממכל צרה ויפדהו מהגלות השחורה והארוכה הזאת ויביאהו אל הארץ הקדושה, ואז ישמחו כל עצובי רוח... אני מקוה כי השי"ת סוף סוף ירחם עלינו ויעשה את בקשתנו. ואם אנו נהיה טובים וישרים כראוי לנו אז ימלא השי"ת חפצנו; אבל כל זמן שעוונותינו רבו למעלה ראש... אנו צריכים לקוות לקץ שיבוא בזמנו. את הספור הזה [ראיתי] כתוב בספר שכתב אדם חשוב מפראג בשמו...

עכשיו אני שבה לענייננו: אם לכתוב על דבר אבי זצ"ל לא יספיקו מאה גליונות. הוא ע"ה חשב תמיד לשדך את בניו במשפחות ישרות ובשביל זה עשה יותר מכפי יכלתו, ואמנם השתדך עם המשפחות היותר חשובות. דומני שבספרי הראשון²¹ כבר הזכרתי קצת כי אבי זצ"ל היה פרנס ימים רבים בקהלתו וגם הצליח בעסקיו, והקהלה היתה במעמד הטוב בכל דבר, וממש ישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו. הקהל לא היה חייב אפילו לא פרוטה אחת. אף על פי שהיו בקהלה, כמו שאני זוכרת מנעורי, מחלוקות גדולות, כמו שנהוג בעוה"ר בכל קהלה שהרשעים מתקוממים. וכך גם בזמן שהיה אבי זצ"ל פרנס עם חבריו, היו כמה רשעים גדולים מתנפלים עליהם, חפצו לעשות לקהל רעות רבות; וכנראה שנים מהם השיגו מהמלכות יר"ה שהם היו הפרנסים. אבל אחרי שהם כבר מתו ועמדו לפני בית דין של מעלה, איני רוצה להזכיר שמותם. בקהלתנו מפורסם מי הם היו. אבל ה' הפר עצת רשעים, ואלהים נצב בעדת אל, ובכן "האלופים הפרנסים והמנהיגים השקיעו את הרוחות" ונסעו אל המלך יר"ה לקופינהגן, וספרו לו הכל, והמלך היה מלך חסיד גדול ואוהב ישר והכל ת"ל שב לתקונו והמקום ב"ה השפיל את הרשעים. וגם לא עלה זה בהרבה מעות, כי חסו על הקהל ועל היחידים ושמרום כבבת עין; ונזהרו שלא להכניס את הקהל בחובות. אם היה חסר לקהלה איזו מאות ר"ט, אז היה הפרנס נותן משלו, ואחר כך היה מקבל מעט-מעט מהקהלה, שלא יהיה עליהם למשא.

בשעה שאני חושבת על הימים ההם ומשוה אל הזמן של עכשיו, רואה אנכי כי אז חיו חיי אושר, אף על פי שבזמן ההוא לא היה להם אפילו החצי ממה שיש לבני הזמן הזה. ה' יוסיף להם כהנה וכהנה, בימיהם ובימינו תבוא ישועת יהודה וישראל.

עוד טרם הגעתי לשנת שתיים עשרה, ואבי כבר שדך אותי, וכשנתים הייתי מאורשה. חתונתי היתה בהאמל²² הורי וקרובי במספר שני מנינים נסעו שמה לחתונתי. בזמן ההוא עוד לא היתה [בדרך היא] עגלת דואר; והיינו צריכים לשכור עגלות של כפריים עד הנובר. תיכף כשהגענו להנובר, כתבנו להאמל שבביל שישלחו עגלות, אמי ת' חשבה שבהאמל אפשר להשיג מרכבות כמו בהמבורג. לכל הפחות, חשבה אמי שישלח המחונן מרכבה אחת להביא את הכלה והוריה. אבל ביום השלישי באו שלש או ארבע עגלות של אכרים אסורות לסוסים גרים, שכדאי היה להעמיס אותם על העגלות. אף על פי שאמי היתה קצת ברוגז, אבל לא יכלה לשנות כלום. כך ישבנו בשם אלהי ישראל בעגלות האכרים והגענו להאמל. בערב נעשתה סעודה כהלכה. חמי זצ"ל וחמותי היו אנשי חיל ומעטים היו דומים לחמי ר' יוסף האמל. וחמי זצ"ל הרים כוס יין ואמר "לחיים" לאמא. אמי עוד שמרה בלבה "רוגז קטן" על שלא שלחו מרכבה אחריה. חמי זצ"ל הרגיש בדבר, ובהיותו בכלל איש חביב ויודע לבדח את הבריות אמר לאמא: "אני מבקש את המחוננת היקרה להדול מ'ברוגז". האמל איננה המבורג. אצלנו אין מרכבות, אנחנו אנשים פשוטים של עירה קטנה. הנני לספר לכם מה שאירע לי בעת שאנכי הייתי חתן ונסעתי לחתונתי. אבי ר' שמואל שטוטקט היה פרנס המדינה של קטן, והכלה היתה פריידיה שלי בת נתן שפאניר. נדוניה קבלתי אלפים ר"ט, ואבי זצ"ל הבטיח גם הוא לתת ט"ו מאות ר"ט. זו היתה בימים ההם נדוניה גדולה. כשהגיע זמן החתונה שלח אבי שליח, המכונה בשם "פישי" (דג). הוא שם על שכמו את הנדוניה לשאתה אל שטאטהאגן, עיר מושב חותני נתן שפאניר ע"ה. אנכי והשליח נשאנו שנינו רגלינו והלכנו לשטאטהאגן. בימים ההם היה בשטאטהאגן ר' ליב הילדסהיים רכוב עם מידעיו – הוא היה מהילדסהיים בן למשפחה אצילית – ובראותו את שנינו, אותי ואת השליח שלי, את ה"דג" הולכים ברגל, מהר לשוב העירה ובשר לכלה, לפריידיה שלי, כי החתן שלה בא רכוב על דג... ואחרי שהנכם רואים שעכשיו אנכי יכול לרכב גם על סוס טוב, על כן אנכי מבקש מטובכם להיות יותר סבלנים". כך נהפך הרוגז לצחוק והחתונה נגמרה בשמחה ובששון.

אחרי חתונתי שבו הורי הביתה ואנכי הילדה כבת ארבע עשרה נשארתי בארץ זרה ובין אנשים זרים, אבל הדבר הזה לא היה קשה לי, כי היתה לי נחת רוח רבה מיחסו של חמי זצ"ל ומחמתו ע"ה, שהיו אנשים חשובים וישרים, יחס יפה מאד, יותר ממה שהייתי ראויה לכך. אי אפשר לי לתאר את החסידות והצדקות של חמי וחמותי ז"ל ועד כמה היה חמי ע"ה איש חיל. ממש כמלאך אלהים; ידוע לכל בני אדם במה נחשבה האמל נגד המבורג. ואנכי הייתי ילדה צעירה מפונקת מילדותי מהוריי ומקרובי, ועתה באתי מהעיר ההומיה המבורג לשבת בעירה קטנה, שוממה ולא נאה, שבה ישבו אז רק שני בעלי-בתים יהודים. אבל כל זה לא היה שוה לי נגד נחת-הרוח שקבלתי מחמי זצ"ל, כאשר למחרת בלילה בשלש אחר חצות קם וישב בחדרו סמוך למשכבי ופתח בנגון הגמרא, אז שכחתי את כל המבורג ושאלוה. מה קדוש היה האיש! זכותו תעמוד לנו והוא יתפלל בעדנו לפני הקב"ה שיצילנו מכל צרה ושלא נבוא לידי חרפה וביזיון ועבירות. הם היה לראות את בניו החשובים והישרים.

בנו הבכור משה היה בחור חשוב, ובהיותו חתן נסע לחתונתו עם אדם חשוב רבי משה ועם משרתו, בנקרא בשם יעקב "הפצוע", והולך עמו את נדוניתו. כשהיו קרובים לבקמפרד התנפלו עליהם גזלנים וגזלו את כל אשר להם ופצעו את שלשתם פצעי מות. הביאום העירה וקראו לרופאים וליודעי סגולות. הם אמרו שהחתן והרב ר' משה ישארו בחיים והמשרת יעקב בחזקת סכנה. אבל בעוד יומים מתו החתן ור' משה, והמשרת יעקב נשאר חי, לפיכך נקרא בשם "יעקב הפצוע". הצער והאבל של ההורים היה גדול מאד. ואף על פי שבמקומות רבים עמלו למצוא עקבות השודדים, כל העמל היה לריק. ה' ינקום את דמם השפוק.

את הבן השני של חמי (אברהם הקלן) הכרתי. היה מלא תורה כרמון. חמי שלח אותו בבחרותו ללמוד בישיבה בפולין. שם קנה לו שם גדול בתורה ובפוזן התחתן עם איש נכבד אחד ר' חיים בועז. אחרי חתונתו הוסיף לשקוד על התורה בהתמדה והצליח מאד בלמודו והיה נכבד מאד בפוזן. אבל בזמן שהקהלה שם באה במצוקה גדולה לרגלי מלחמת חמיל²³ (ת"ח) הוא בא יחד עם אשתו ועם בת אחת אל בית חמי בעירום ובחסר כל.

הבת הזו נולדה ממש בנס. כבר עברו שבע עשרה שנה מעת חתונתו, ואשתו היתה עקרה. אז היתה חותנתו חולה למות וקראה לבתה אשת גיסי אברהם שתבוא אליה. והיא אמרה לה: בתי החביבה, הנני ביד אלהים ועוד מעט אמות; אם יש לי איזו זכות לפניו, זאת אבקש ממנו שיתן לך בנים. אחר כך מתה האשה החשובה והחסודה הזו, ובתה גיסי סולקה, אשת ר' אברהם, נתעברה וילדה בת בשנה ההיא וקראה אותה בשם אמה – שרה. כעבור עוד ז' שנים ילדה בן שנקרא שמואל. הרבה דברים יש מה לספר על דבר גיסי זה. חמי שלח אותו להנובר ושם היה מצבו טוב

אבל אנשים רמו אותו והעבירוהו והאמל, בהבטיחם לו "הרים וגבעות" בעסקי שותפות ולא שמרו את הבטחתם וסופו בניו היה לכליון בעו"ה. ה' יסלח לאנשים ההם. גיסי מוהר"ר אברהם ע"ה היה למדן גדול, חכם מחוכם. הוא היה מדבר מעט, אבל כשהיה מדבר היה ההבל היוצא מפיו רק דברי חכמה, וכדאי היה להטות אוזן ולהקשיב לדבריו. ואולי עוד אזכיר על אודותיו.

עוד בת היתה לחמי ושמה ינטה. חמי זצ"ל שדך אותה בנעוריה עם בנו של זוסמן גאנז במינדן שעל נהר נֶסֶר. בזמן ההוא יצא לר' זוסמן שם שיש לו כמאה אלף ר"ט. חמי שתה עמו יחד יין ועל הכוס גמרו את השדוך. למחרת, כאשר נתפקח גאנז מיינו נתחרט על השדוך, אבל חותני היה איש תקיף ואי אפשר היה למחותו לחזור מדבריו. וכך היה: החתן והכלה שניהם עוד ילדים, וזוסמן גאנז שלח את בנו לשיבה בפולין. בעוד זמן קצר מת זוסמן ולא נמצא ידיד אשר ישגיח על נכסיו, וכל הוננו הלך לאבוד. אלמנתו נשאה לאחר ר' פייבוש שמו. אחרי איזו שנים שב החתן מפולין, אבל במקום הרבה אלפים, כמו שחשב חמי, נשארו לו רק מאות אחדות. אז בקש חמי להפר את השדוך הזה, אבל חמותי לא רצתה להעליב את החתן היתום. ובכך נכנסו הצעירים לחופה וישבו שנים אחדות במינדן. אז היה מעשה ופייבוש עם אשתו שדכו את בנו. כאשר חגגו את ערב

החתונה שנקרא בשם "שפינהאליץ" ²⁴ היו כמה חפצים יקירים על השולחן להראות את רב עשרם. שלמה גאנז ראה את ההון הרב ואפשר שהכיר בין החפצים דברים רבים שהיו שייכים לאביו ר' זוסמן גאנז. והוא מכל עשרו של אביו קבל רק מעט. אז הלך אל הלשכה והוציא משם ארגז עם שטרות כתבי יד: הוא חשב כי יש לו רשות על זה. אבל למה אתעכב על הדבר הזה? עשרים גליונות של ניר לא יספיקו אם אבוא לכתוב כל מה שאירע. ביום המחרת הרגיש פייבוש כי אבד הארגז, ומיד חשד בכך חורגו. הם באו בריב וגם חמי נמשך אל תוך המריבה הזאת. המשפט עלה לגיסי ולחמי לכל אחד יותר מאלפים ר"ט. את דברי הריב הביאו לפני השררות, וירדו ממש איש לחייו של רעהו והושיבו פעם את זה ופעם את זה במאסר, עד שנדלדלו שני הצדדים. לבסוף באו אנשים והשתדלו להביא את המשפט לפני הרבנים והדיינים שבפרנקפורט על נהר מיין ולשים קץ לדבר. הרבנים באו ודנו בזה הרבה זמן, אבל כלום לא יצא מזה, רק שהוציאו הרבה מעות. אחד מחברי הרבנות קנה בכסף שקבל בעד המשפט חדר יפה ללמוד בו וצוה לצייר שם אָנְז ("גאנז" בעברית "אונז") ועל ידו עומדים שלשה או ארבעה רבנים וכל אחד מורט ממנו נוצות... אחר כך העביר חמי את חתנו שלמה גאנז ואת בתו ינטה ממינדן להנובר השיג עוד זכות אזרח גם לילד שלהם. הנובר היתה כבר לעיר חשובה. שלמה גאנז היה שמח מאד לדבר הזה וגם הצליח ועשה עושר. אבל השמחה לא ארכה: מהרה מת האברך הזה בדמי ימיו. קצת שנים ישבה אשתו אלמנה ולא רצתה להנשא, כי היתה אשת חיל. אבל הקצין ליפמן ²⁵ זכה לכך שהסכימה להנשא לו. בזמן שנשא את גיסי ינטה אמנם לא היה ליפמן עשיר כמו עכשיו, אבל האל הגדול הוא המרים ומשפיל, והכל בידו. וחמי זצ"ל הצליח בכמה מאות ובטרח רבה להשיג רשיונות לבניו לשבת בהנובר וחשב כי בזה יבטיח זרעו וזרעו ירעו לעולם, אבל בשביל מי הוציא האיש הטוב הזה את כל עמלו ויגיעו? רק בשביל זרים, כמו שנאמר: ועזבו לאחרים חילם. ²⁶ אך מה אוסיף לכתוב על אדות זה? הכל תלוי ברצון האלהים, ודי בזה.

הבן השלישי של חמי היה מוהר"ר שמואל. גם הוא למד בישיבה בפולין ונשא אשה מיוחסת גדולה בת רב גדול ושמו מוהר"ר שלום אב"ד מלמברג. גם הוא התישב תחלה בפולין, אך מפני המלחמות ברח משם ולא הביא עמו כלום, וכך היה צריך חמי לפרנס זמן רב אותו ואת אשתו ואת בניו ואח"כ נתמנה לאב"ד בהילדסהיים. ²⁷ אי אפשר לתאר עד כמה שהיה חסיד ואיש קדוש. הוא ידע ממש את רגע מיתתו. הדבר הזה ידוע לכל הילדסהיים.

הבן הרביעי היה מוהר"ר איציק ז"ל. אותו לא הכרתי. הוא ישב בפרנקפורט (על נהר מיין). על דבר צדקתו וחכמתו יודעים לספר כל אלה שהכירו אותו. לא קם כמוהו. היה מקיים מה שכתוב "והגית בו ימים ולילה" ²⁸. ובטרם שהגיע לזקנה, בהיותו לא יותר מבן חמשים שנה, מת בעושר וכבוד.

החמישית היתה בתו אסתר ע"ה. אי אפשר לכתוב עד כמה היתה אשה חשובה וצנועה. הרבה צרות עברו עליה ולא התרעמה, וסבלה את גורלה דומם, עד שיצאה נשמתה הטהורה. יש הרבה מה לכתוב על דבר האשה הצנועה, ע"ד מעשיה הטובים וסבלנותה, אבל "יפה שתיקתי מדבורי". די שכל העולם יודעים עד כמה היתה אשה חשובה.

הבן השישי שלו היה ליב בון, אדם חשוב, ואף על פי שלא היה למדן גדול אבל היה יודע ספר הגון. הוא היה איש חיל. זמן רב פרנס במדינת קלן ושיבתו היתה בבון, והוא מת בהיותו עוד צעיר בעושר וכבוד.

השביעית היתה בתו חנה שהיתה דומה לחנה הנביאה. היא היתה אשת חיל, אבל מתה בהיותה צעירה ולא השאירה עשירות אחריה.

השמיני היה אביכם האהוב והנאמן זצ"ל. על אדותיו לא ארבה לדבר הפעם. את זה תמצאו להלן כל דבר במקומו. בני היקרים, אנכי כותבת את הדברים האלה, פן יבואו היום או מחר בניכם או נכדיכם ולא ידעו את טיב משפחתם. כתבתי לכך בקצרה את הדברים האלה.

אחרי חתונתי ישבתי עם בעלי זצ"ל שנה אחת בהאמל; עסקנו היה שם דל, כי האמל לא היתה עיר מסחר. והיינו עוסקים בכפרים ובמשכנות. אבל בעלי זצ"ל לא רצה להסתפק במסחר הזה וכל מחשבותיו היו מהשעה הראשונה של חתונתי לעקור את מושבו להמבורג. וכך היה כמו שנאמר: בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ²⁹ וה' אמנם הוליקנו בדרך טובה ולולא נלקחה עטרת ראשנו מעלינו, אבל ה' נתן וה' לקח. מה שאי אפשר לשנות מוכרחים לסבול.

כאשר עברה השנה מיום חתונתנו לא רצה בעלי זצ"ל להשאיר עוד בהאמל, ואף על פי שחמי וחמותי זצ"ל שניהם חפצו מאד שנשארו בהאמל וגם הציעו לפנינו להשאיר בביתם אבל בעלי לא רצה; ובכך ברצון הטוב של חמי וחמותי עברנו להמבורג.

אנחנו שנינו היינו עוד צעירים, ילדים חסרי נסיון, וידענו רק מעט או לא כלום מעניני משא ומתן הנהוגים בהמבורג. אבל האלוה הגדול והרחמן, אשר הוליך את בעלי זצ"ל מבית אביו וממולדתו, עמד תמיד לימני, ברוך ה' על כל הטובות שעשה עמנו.

תיכף לבואנו להמבורג התחייב אבי לתת לנו מזונות שנתיים וישבנו בביתו. בעלי זצ"ל היה זר בעיר הזאת. אבל מהרה הכיר מה שנעשה מסביב. באותו זמן היה המשא ומתן באבנים טובות לא כל כך רב כמו עכשיו. ואזרחים וחתינים של ערלים בהתחתנם קנו מעט אבנים טובות, ולפעמים לא קנו כלל. לפי המזדה שהיתה אז, היו מתקשטים רק בשרשרות זהב ואם רצו לתת מתנה נתנו מתנות זהב. ואף על פי שבתכשיטים האלה לא היה קוץ גדול כמו באבנים טובות, התחיל בעלי לסחור בתכשיטי זהב והיה רץ מבית לבית לקנות זהב. את אלה היה מוסר לצורפי זהב או היה מוכר לסוחרים והיה מרויח יפה. אף על פי שבעלי היה עובד קשה לרוץ תמיד בעיר הנה והנה, בכל זאת היה קובע עתים לתורה. ובכל יום שני וחמשי היה יושב בתענית, וכך נמשך הדבר עד שהיה צריך ללכת בדרכים לנסיעות גדולות וענה כוחו, ובהיותו עוד צעיר היה חולני ושאל הרבה ברופאים, ויחד עם זה לא היה חס על עצמו ועבד בשקידה לפרנס את אשתו ואת בניו בכבוד. והיה אב אוהב ונכבד שמעטים כמותו, ואהב מאד את אשתו ואת בניו, שהרבה יש לכתוב על זה. אין דומה לו במגז הטוב. כל ימיו לא בקש להיות פרנס על הצבור, והתרחק מזה לגמרי, ולהיפך היה מתלוצץ בראותו אנשים הרודפים אחרי דברים כאלה. סוף דבר – הוא היה יהודי חסיד יחידי במינדן, כמו שהיו אביו ואחיו. אני יודעת רק מעט מהרבנים שהיו מתפללים בכונה כמותו. אם היה מתפלל בביתו והיה נכנס מי שהוא להגיד לו כי יש לקנות בזול סחורה במקום פלוני, לא נועזתי לא אני ולא בני ביתי לגשת אליו ולהגיד לו אז הדבר הזה. אמנם לפעמים היה נפגע על ידי זה והפסיד איזה מאות ר"ט, אבל הוא לא שם לבו לזה ועבר את אלהיו באמונה ואליו התפלל בחשק, וה' השיב את הפסדו כפל כפלים, כמו שנאמר: בטחו בה'... והיה ה' מבטחו. עניו וסבלן כמו בעלי

ע"ה לא נמצא עוד. מה שאירע לו לסבול מידי ידידיו ואנשים זרים נשא במנוחה. אם אנכי בדרך החולשה האנושית שלי דברתי על אדות זה באי-סבלנות היה הוא צוחק לדברי ואומר: דרך כסל היא, אני בוטח בה' ואיני שם לבי למה שהבריות מרננים. זכותו תעמוד לנו בעולם הזה ובעולם הבא.

בבואי להמבורג נתן לי ה' הריון, ובאותו הזמן הרתה גם אמי שתחיה. האל הטוב חנני ונתן לי בזמנה בת. אני הייתי עוד צעירה מאד. ואף על פי שצער הלידה היה קשה בשבילי, אבל שמחתי שנתן לי ילדה יפה ובריאה. אמי, לפי חשבונה, גם היא היתה צריכה ללדת בזמן ההוא, ואולם היא שמחה מאד שאני ילדתי ראשונה והיתה יכולה להשגיח עלי. כעבור שמונת ימים ילדה גם אמי בת, ולפיכך לא היתה בינינו קנאה³⁰ ויחד שכבנו בחדר אחד. לא היתה לנו מנוחה מרוב המבקרים שהיו באים לראות את הפלא, כי אם ובת שוכבות בחדר אחד בתור יולדות.

להגדיל קצת בזה את ספרי, אני רוצה כאן לספר מאורע אחד מצחיק שקרה אונתו. החדר ששכבנו בו היה קטן, והימים ימי החורף. משפחת אבי היתה גדולה והיה צר לנו בחדר, אבל האבות והבנים יחד מקבלים הכל באהבה.

אנכי קמתי ממטת הלידה שמונה ימים קודם אמי, ובשביל לפנות קצת את המקום חזרתי אל חדר משכבי, אבל אחרי שהייתי צעירה מאד לא חפצה אמי כי אקח בלילה את ילדתי עמי לחדרי. ולפיכך עזבתי את ילדתי בחדרה ועל ידה היתה שוכבת המשרתת. אמי הבטיחה לי כי לא אדאג לילדתי; כשהיא תתחיל לבכות אז תביא המשרתת את הילדה אלי להניקה, ואחר כך תקח המשרתת את הילדה ממני ותחזיר אותה אל חדר אמי ותניח אותה שם בערשה. אנכי הייתי שמחה לדבר הזה וכך שכבתי כמה לילות והמשרתת היתה מביאה לי בחצות הלילה את הילדה להניק. פעם הקיצוטי בלילה בשלש אחר חצות ואמרתי לבעלי זצ"ל: מה זה שהמשרתת לא הביאה לי עדין את התינוקת? בעלי ענה: התינוקת בודאי עוד ישנה. אבל דעתי לא נחה בזה ורצתי אל החדר של אמא לראות את ילדתי. עברתי על יד ערשה והנה היא ריקה. נבהלתי מאד, אבל לא הרימותי קול צעקה שלא תקיץ אמא ותבהל. התחלתי לנענע את המשרתת, ולאט לאט העירוני אותה, אבל המשרתת היתה אחוזת שנה והייתי מוכרחה להרים את קולי כדי שתתפקח משנתה. שאלתי אותה: איפה בתי? אבל המשרתת מלמלה משנתה ובעצמה לא ידעה מה שהיא מדברת. אז התעוררה אמי ואמרה למשרתת: איפה התינוקת של גליקל? אבל היא היתה כל כך אחוזת שנה שלא יכלה להשיב דבר. אמרתי לאמא: אמא, אולי התינוקת אצלך במטה? והיא משיבה: לא, אצלי התינוקת שלי, ומחזיקה בחזקה את התינוקת כאילו חפצים לגזול אותה ממנה. והנה בא בלבי רעיון לראות מה נמצא בערש שלה, ומצאתי שהתינוקת שלה שכבה בערשה וישנה לה במנוחה. אז אמרתי: אמא, תני לי את ילדתי, הנה הבת שלך שוכבת בערשה, אבל היא לא רצתה להאמין עד שהדלקתי נר ומסרתי לה את בתה כדי שתוכל לבחון בעיניה היטב, ובכן נתתי לאמא את התינוקת שלה ולקחתי את שלי. כל בני הבית התעוררו וכלם נבהלו בתחילה, אך הפחד נתחלף כרגע בצחוק ואמרו: עוד מעט והיינו צריכים לעמוד למשפט לפני המלך שלמה...

כך ישבנו שנה בבית אבי. אנחנו היינו צריכים להיות סמוכים על שלחנו שנתיים, אבל אחרי שהבית היה צר מאד לא רצה בעלי זצ"ל לשבת שם עוד וגם לא רצה לקבל מאבי כסף בעד שנה מזונת. ובכן שכרנו לנו חדר יפה ושלמנו חמשים ר"ט בעד שנה ויחד עם המשרת והמשרתת עברנו בזמ"ט אל משכננו, ואילו לא הביא אלהים את המכה עלינו ולא לקח את עטרת ראשי מעלי לא היה בעולם זוג מאושר ממנו. אבל צריכים לקבל הכל באהבה ולבקש מהקב"ה שירחם עלינו ויזכור חסדו גם בשעה שהוא מעניש אותנו, כי גדול חסדו מאד. וכך ישבנו כאנשים צעירים במשכננו. אני השתדלנו לקמץ מעט, בכל זאת היה לנו הכל בעתו ונהלנו את ביתנו יפה. המשרת הראשון שלנו היה אברהם קנטר מהילדסהיים; הוא השגיח על הילדים. אחרי איזו שנים הלך מאתנו ועסק בעצמו בפרקמטיא, אחר כך לקח אלמנה לאשה. כאשר מתה האלמנה לקח נערה צעירה מאמשטרדם, וישב בהמבורג. אנחנו הלוינו לו כסף ושלחנו אותו לקופנהגן לעשות מסחר. היום אומרים שיש לו עשרת אלפים ר"ט ויותר.

כאשר מלאו לבתי צפורה שתי שנים, ילדתי את בני נתן. מה מאד שמח בעלי זצ"ל על זה! עשו סעודת ברית מילה שאי אפשר לתאר אותה. אחרי שלא נשאר לי בעוה"ר עכשיו איזו ישועה ונחמה רק לראות נחת מבני. אני מבקשת מהאל חסד ורחמים, ובזה אני רוצה לגמור את ספרי הראשון ולבקש מהקוראים שישלחו לי על השטות שלי ולדונני לכף זכות, כי, כמו שאמרתי, נגשתי לכתוב את ספרי להקל את צערי ואת דאגותי. ישתבח הקדוש ברוך הוא שנתן לי כל לסבול את הכל, ברוך הנותן ליעף כח; עכשיו אתחיל בעזרת אל עליון לכתוב את הספר השני.

ספר שני

בס"ד

מי יכול ומי צריך לכתוב או לספר את כל הקורות אותנו, בני אדם חטאים בימי חיי הבלנו וכל הדברים הנפלאים שעוברים עלינו? אנכי הייתי בזמן ההוא קרוב לבת עשרים וחמש שנה. בעלי זצ"ל היה חרוץ מאד בעסקיו ואנכי, אף על פי שהייתי עוד צעירה מאד, עזרתי לו בעבודתו. אינני כותבת את זאת בשביל להתפאר; בעלי זצ"ל לא היה מקבל עצה מאיש זר ולא עשה דבר אלא אחרי ששינו התייעצנו בינינו. באותו זמן היה אחד בהנובר ושמו מרדכי הי"ד³¹ והיה [משרת] אצל גיסי לֶפְמָן; הצעיר ההוא בא להמבורג והתארח אצלנו. בקצור, הצעיר מצא חן בעינינו, ולפיכך קבלנו אותו לעבודתנו, שיסע בשבילנו לאותם המקומות שאפשר לעשות שם עסקים. הצעיר הזה מפולין וידע לדבר יפה פולנית. ובכן

שלחנו אותו לדנציג, כי שמענו כי שם אפשר לקנות הרבה אונקיות³² מרגליות ובזמן ההוא עיקר המשא ומתן היה באבנים טובות וביחוד במרגליות. נתנו לו מכתב קרדיט על איזו מאות ר"ט לדנציג וגם למדנו אותו קצת איך לקנות את המרגליות. אילו חשבנו אז ללכת לדנציג למכור שם אבנים יקרות ולקנות, היינו מרויחים הרבה יותר. אבל כל כך היינו שקועים במסחר המרגליות הנמכרות במשקל עד שלא עלה כלל על דעתנו איזה מסחר אחר. ובכן נסע מרדכי הי"ד לדנציג והתחיל לקנות שם מרגליות ולשלחן הנה. הוא הצליח לקנות בזול והיינו צפויים לרויח הגון. אבל הוא לא רצה להשאיר בדנציג, יען כי היה כבר בחור בשנים והיה נכון לישא אשה. ולפיכך שב הנה והתחתן פה עם בת נתן הארוך. החתונה נועדה בעוד חצי שנה. בעלי זצ"ל רצה שעד זמן חתונתו יסע מרדכי שוב לדנציג, אבל היתה גזירה מהשמים בעו"ה, שלא יסע שמה. הוא אמר: הלא נשאר פחות מחצי שנה עד זמן חתונתי ועד שאני הולך ושב יעבור הזמן. יותר טוב לנסוע לאשכנז ולקנות יין. ובעלי אמר לו: מה עלה על דעתך לקנות יין? אנכי אינני רוצה להיות שותף עמך במסחר היין. ומרדכי אמר: אם אין דעתו לך, אקנה את היין במעות שלי. אף על פי שבעלי זצ"ל בקש להשפיע עליו בדברים רכים וקשים, וגם המחותן שלו יעץ לו שלא יסע לאשכנז, אבל כל זה לא הועיל, הגיעה השעה שהאיש הטוב הזה יפנה את מקומו לאחרים. אילו היה הצעיר הזה עוד מאריך ימים אולי לא היו ר' יהודה ויששכר כ"ץ עולים למדרגה כל כך גבוהה בעשרם כאשר יספר להלן.

ובכן אחרי שמרדכי הי"ד לא רצה לשוב ממחשבתו ובעלי זצ"ל לא רצה להיות שותף עמו בעסקי היין, נסע הוא שמה על חשבון עצמו ולקח עמו כשש מאות ר"ט. כשבא להנובר מסר את כספו לגיסי ר' ליפמן, שהוא ימציא אותו לידו אל כל מקום אשר ימצא שם לקנות יין. מהנובר היה צריך לנסוע להילדסהיים. אבל הוא היה קמץ ולא הרשה לעצמו לנסוע עם הדואר, או יותר נכון: השי"ת לא רצה בזה. ובכן הלך מרדכי ברגל לבדו. כי רק שלשה מילין רחוקה הנובר מהילדסהיים. כשהגיע כמעט להילדסהיים, לא יותר מתחום שבת, פגש בו כפרי וקרא אליו: יהודי! תן כסף למשקה, ואם לאו – אירה בך. מרדכי צחק לדבריו כי בין הנובר ובין הילדסהיים הדרך בטוחה, כמו בין המבורג ובין אלטונא. אך השודד קרא אליו שוב: נבלה יהודית! על מה אתה מרבה לחשוב? אמור הן, או לאו! לסוף הרים השודד את הרובה וירה בו ישר אל ראשו, והוא נפל כרגע מת. בדרך זו היו בכל רבע שעה עוברים ושבים, אבל בשעה ההיא לאסונו לא עבר שם איש. ובכן מצא שם הצעיר הישר והחרון את מותו בנעוריו, ובמקום לחוג את חתונתו, הורד אל קברו האפל, בלי חטא ואשמה. אלהי! כשאני חושבת עוד היום על הדבר הזה שערותי סומרות, כי

הוא היה צעיר חסיד, בעל לב טוב וירא שמים. ואם האלהים היה מאריך ימיו היה עולה במעלה יתרה וגם לנו היה מביא תועלת. ה' יודע כמה הכאים מותו לי ולבעלי זצ"ל, וכמה התעצב עליו. לא הרבה זמן עבר מעת שפרפר הנרצח בין החיים והמות והיה מתבוסס בדמו החם, והנה באו אנשים מהילדסהיים ומצאווה בע"ה שוכב עלוב וכרעג הכירוהו, כי היה נודע בכל הסביבה, והאנשים ההם התעסקו בו והביאוהו לקבורה. הבכיה והיללה שהיתה אז בכל הסביבה אין לספר. אבל מה יועיל כל זה? חייו הצעירים נתקפחו. תיכף הודיעונו על זה מהנובר ומהילדסהיים, כי ידעו שהנרצח הי"ד היה שותף עמנו וחשבו כי בידו היה הרבה כסף משלנו. ובאמת לא היה בידו אלא ר"ט אחדים להוצאות. בזמן שבאו המכתבים אלינו הייתי מעוברת בבתי מוטה ע"ה. אפשר לשער עד כמה בעלי ואני הצטערנו על זה, כי כאמור היה איש כשר וישר והיינו יכולים לעשות עמו מר"מ רב, אבל את הנעשה אין להשיב, ובפרט מה שלקח המות. ואף על פי שבהנובר ובהילדסהיים הרבו לחקור כדי לנקום את דמי הנרצח, לא מצאו עקבות הרוצח. כי הוא ימ"ש ברח ומהזמן ההוא לא נגלה עוד. ה' ינקום את דמו יחד עם דם שאר הקדושים והחסידים!

עכשיו לא היה לנו איש שנוכל לשלחו לעשות עסקים בשבילנו. אולם בעוד זמן קצר באו הנה הקצין ר' יהודה ברלין³³ עם יעקב אוברגנירקהיין. ר' יעקב זה היה שדכן והציע לפני ר' יהודה את בתו של ר' פנחס הרבורג, אבל כנראה הדבר לא יצא מה' והשדוך לא נתקיים. מצד מי היתה המניעה איני יודעת. ובכן היה ר' יהודה זה זמן-מה בביתו, כי הוא היה שני בשני עם גיסי ר' ליפמן. בשבתו עמנו איזה שבועות מצא האיש חן בעינינו בכל דבר. הוא היה "דע"ן הגון וגם במשא ומן הבין, והיא איש פתח. אז אמר לי בעלי: מה דעתך, גליקל? אולי נקבל את הצעיר הזה אלינו ונשלחהו לדנציג? נראה כי צעיר פתח הוא. אנכי עניתי לבעלי: גם אנכי חשבתי כזאת כמה פעמים; הלא דרוש לנו לקבל את מי שהוא. ובכן דברנו עמו, והוא התרצה לכך מיד, ולא עבר שבוע והוא נסע לדנציג. כל רכושו היה מעט אבנים יקרות. שוין מעשרים עד שלושים ר"ט, ואותן עזב ביד בעלי למכור או לשמרן אצלו. והנה, בני היקרים, ראו כאשר האל הטוב רוצה לעזור למי שהוא. יכול הוא להוציא הרבה ממעט, כמו ר' יהודה זה שמרכושו הקטן, שכמוהו אין, עלה לעשירות גדולה ונעשה לאדם גדול. ובכן היה יהודה איזה זמן בדנציג ועשה עסקים טובים, ותמיד קנה מרגליות-משקל. אולם הוא לא היה בהול על העסקים; זולת זאת הקרדיט בהמבורג לא היה כל כך גדול כמו עכשיו, ואנחנו היינו עוד אנשים צעירים ועוד לא היתה לנו עשירות גדולה. ובכל זאת הספקנו לשלוח לו כתבי קרדיט ושטרי חוב ולא היה לו מחסור בכסף. הוא ישב שם לערך שנתיים. כשהוא שב, עשה בעלי עמו חשבון ושלם לו את חלקו בריוח בשמונה או בתשע מאות ר"ט. ובזה נסע להנובר וישב במחוז ההוא וחשב להשתדך שם.

באותו זמן ילדתי את בתי מוטה; היא היתה ילדה יפה. בזמן ההוא התחילו לדבר על אדות שבת צבי, אבל אוי לנו כי חטאנו, כי לא זכינו לראות בעינינו מה ששמענו ומה שבטחנו בדמיוננו! כאשר אנכי נזכרת בתשובה שעשו בזמן ההוא זקנים וצעירים, אי אפשר לספר הכל, כמו שידוע ומפורסם בכל עולם. הוי, רבש"ע, באותו זמן קוינו שאתה האל הרחמן תרחם על עמך ישראל העלוב ותגאל אותנו, כך קוינו, והנה היינו דומים לאשה היושבת על המשבר כל היום וסובלת יסורים ומכאובים נוראים וחושבת כל הלילה כי אחרי כל היסורים והמכאובים היא תשמח בילדה, אבל כשהאיר היום היא ילדה רוח. וכך אבינו מלכנו, קרה אותנו, כל עבדיך ובניך בכל אפסי ארץ עשו תשובה, תפלה וצדקה, וכל כנסת ישראל ישבה שנים שתי ושלש על המשבר, אבל מזה הכל נולד רוח, לא די שלא זכינו לראות את הילד אשר בשבילו כל כך סבלנו ואשר חשבנו כי הוא בודאי בוא יבוא. אנחנו לצערנו נשארו דלים וריקים. ה' אלהי! בכל זאת עמך ישראל לא חדל להאמין כי סוף סוף תרחם עלינו ותחיש לגאלנו ואפילו אם יתמהמה, אחכה בכל יום שיבוא, כשיעלה רצון קדשך מלפניך תזכור ברחמים את עמך ישראל.

מה רבה היתה השמחה כשנתקבלו הכתבים (ע"ד שבת צבי) אין לספר. יותר מכולם קבלו הספרדים מכתבים. ובכל פעם היו הולכים עם המכתבים לבתי הכנסיות שלהם והיו קוראים אותם שם. גם האשכנזים, בחורים וזקנים, היו הולכים שמה אל בתי כנסיות הפורטוגזי. הבחורים הפורטוגזים היו תמיד מתלבשים בבגדי חג וענדו עליהם פסי תכלת משי – זה היה סמל לכבושו של שבת צבי. וכל יצאו כולם בתופים ובמחולות בבתי הכנסיות ובשמחה, כמו בשמחת בית השואבה, וקראו את האגרות. אחדים מכרו את בתיהם וכל קנינם בתקוה בכל יום לגאולה. חמי ע"ה, שישב אז בהאמל, עקר דירתו משם ועזב את ביתו ואת כל קניו ועבר לגור בהילדסהיים. משם שלחנו שתי חביות גדולות עם כל מיני בד, וכל מיני אוכל, כמו קטניות ובשר מיושב ופירות מיושבים וכדומה, כי האיש הטוב הזה חשב כי תיכף נסע מהמבורג לארץ הקדושה. החביות הללו עמדו בבתינו בודאי יותר משנה. לסוף פחדו שמא יתקלקל הבשר ושאר המאכלים, ואז כתבו לנו כי נפתח את החביות ונוציא את כל האוכל שבהן, כדי שלא יתקלקל על ידו הבד, ובכן עמד כך ג' שנים והוא הוסיף וחשב כי ישתמש בזה במסעו. אבל הדבר היה לא לרצון בעיני אל עליון.

יודעים אנו היטב מה שהבטיחנו אלהים, ואלו היינו צדיקים באמת ובלב שלם ולא היינו כל כך רעים, בטוחה אני שהקב"ה היה מרחם עלינו, ואפילו היינו רק מקיימים מצות "ואהבת לרעך כמוך", אבל אחרי שבקרנו מושלת קנאה ושנאת חנם – הדבר הזה לא יוכל להביא לנו טובה. ובכל זאת אתה אל רחמן, מה שהבטחתנו בודאי תקיים לעת קץ, גם אם יתמהמה בעוונותינו, ולזה אנו מיחלים ומתפללים אליך, האל הגדול, כי סוף סוף תשמחנו בגאולה שלמה.

עכשיו נחל מהענין הזה ונשוב לענינו. בשכבי במטה אחרי לדתי את בתי מוטה, התחילה השמועה בהמבורג כי ל"ע³⁴ פרץ דבר ב"מ³⁵ במקום הזה, ולסוף הוא כל כך נתגבר ששלשה בתי יהודים נטמאו בעוה"ר, וכל יושבי הבתים מתו, והבתים נשארו ריקים מיושביהם. אז היתה עת צרה גדולה, והמתים לא נקברו בכבוד כראוי. רוב בעלי הבתים יצאו אז מהמבורג לאלטונא. והאנשים דרשו להשיב להם המשכנות ששויים איזה אלפים ר"ט. היו משכנות של עשרה ר"ט עד שלושים ר"ט וגם מאה ר"ט, כי כשיש עסק עם משכנות צריך לשמור על משכנות של חמשה שילינגים, כמו על משכון של עשרים ר"ט. וכך היה הדבר בכל מקום בכל העיר ולא אחרינו שמה. ובכן החלטנו לנסוע להאמל עם ילדינו, כי חמי (מנוגעים) היינו מוכרחים להשיב להם משכנותיהם. ואם גם נסע לאלטונא הם יבואו אחרינו שמה. ובכן החלטנו לנסוע להאמל עם ילדינו, כי חמי ישב שם באותו זמן, ולפיכך תיכף באסרו חג של יום כפור יצאנו מהמבורג ויום אחד לפני חג הסוכות באנו להנובר להתאספן בבית גיסי מוה"ר אברהם שישב שם בזמן ההוא. ואחרי שהזמן היה קצר עד החג לא נתן לנו גיסנו לנסוע להאמל ונשארו לחוג חג הסוכות בהנובר. עמי היתה בתי צפורה, שהיתה אז בת ד' שנים, ובני נתן של בן' שנים וילדתי מוטה ע"ה, בת ח' שבועות לערך. גיסי ר' לייב הנובר בקש שנשב הימים הראשונים של חג הסוכות בביתו, ושם בביתו היה בית כנסת. ביום השני של יו"ט בעת שבעלי היה בבית הכנסת אנכי הייתי בקומה התחתונה ורציתי להלביש את בתי צפורה.

כאן עלי לכתוב מאורע קטן שאירע בחיי בעלי זצ"ל. מלבד שאר הדאגות הגדולות שלא את כולן אפשר להגיד, ובפרט עתה בעו"ה, לפני מי אקבול ולפני מי אשיחה? אין לנו על מה להשען רק על אבינו שבשמים, שהוא יהיה בעורנו ובעור כל עמו ישראל וישמחנו כימות עונותנו. גם בחיי בעלי זצ"ל היו דאגות למדי עם צער גדול בנים, מהן מה שאפשר להגיד ומהן מה שאי אפשר להגיד. אבל את כל צרותי אפשר היה לשיח בפני ידידי האהוב, וכנגד כל צרותי היו דברי תנחומותי לי לישועה והקלו לי את צערי. אבל עכשיו מי ינחמני ומי יפזר את מחשבותי הנוגות? כמו שבקש רעי היקר לפני מותו; כחצי שעה לפני יציאת נשמתו הטהורה התנפלה אמי החסודה לפני והורידה דמעות ואמרה לו: חתני היקר! האין לך מה להגיד לי ומה לצוות? והוא השיב: אמי היקרה, אינני יודע מה להגיד ומה לצוות. רק נחמי נא את גליקל שלי העלובה. זולת זאת לא רצה לדבר כלום, כמו שאספר על אדות זה להלן. ומי עכשיו ינחמני? למי אספר את רוע מצבי? אנה אפנה ואל מי אנוס בעו"ה? לע"ע טובעת אני בים של צרות ודאגות שחורות. אמנם קרו לי מקרים רעים כמו זה שאספר להלן. צרה גדולה ואיומה, ואך האל הטוב הושיע לנו בחסד וברחמים.

והנה נשוב לעניני שהתחלתי לספר קודם. בעת שהלבשתי את בתי צפורה היתה הילדה מתעוות כשהייתי נוגעת בה. אמרתי לה: צפורה שלי! מה כואב לך? ענתה הילדה: אמא! כואב לי מאד תחת בית-שחיי. התבוננתי כי צמחה אבעבועה שם בבית-שחיה. מלפנים היתה אבעבועה לבעלי ומרח לו הרופא בהנובר איזו משחה. שלחתי את המשרתת אליו לשאול אותו לאיזה רופא פנה אז, בשביל שישים את המשחה על האבעבועה

שצמחה לבתי. שום דבר רע לא עלה על מחשבותי. הנערה הלכה אל בית הכנסת לשאלה את בעלי זצ"ל איפה דירת הרופא. והוא ע"ה אמר לה איפה היא דירתו. כשצריכים להכנס אל בית הכנסת מוכרחים לעבור דרך עזרת נשים. כאשר רצתה הנערה לעבור ישבה שם גיטית ינטה סולקה אסתר ע"ה בתוך בית הכנסת ושאלה את הנערה מה עשתה בעזרת הגברים. ענתה הנערה גם כן כפשוטה ולא חשבה שום דבר רע: להילדה שלנו יש אבעבועות בבית השחי, ושאלתי את בעל הבית איפה יושב הרופא, שרפא את האבעבועה שלו ואני רוצה ללכת אליו עם הילדה. הנשים נבהלו מאד. הן היו בכלל פחדניות, והנה אחרי שאנחנו באנו מהמבורג היה החשש גדול, והן התאספו ודברו יחד על זה. ובבית הכנסת היתה אשה פולנית זקנה וגם היא שמעה את השמועה הזאת ובראותה כי כלן נבהלות, אמרה: אל תבהלנה, אנכי כבר כ' שנים עוסקת בענינים האלה, ואם יש את נפשכן ארדה נא ואבקר את הילדה, ואם ח"ו הדבר מסוכן אגיד לכן תיכף, וגם אתן לכן עצה מה לעשות. והן אמרו: למען הרחמים, רדי נא וראי ותגדרי בעד הסכנה. אני לא ידעתי כלום מכל השמועות הללו, והנה הזקנה הפולנית ירדה אלינו ושאלה: איפה היא הילדה הקטנה? שאלתי אותה: למה זה? והיא ענתה: אנכי "רופאנית", אתן לה משהו שתיכף יוטב לה. ובכלי לא עלה שום חשד, הגשתי את הילדה אליה והיא התבוננה בה, ומהר עזבה אותה ועלתה אל הנשים והרימה קול צעקה: רוצנה מהר מפה מי שבכחו לרוץ, כי בעו"ה הַקָּבֵר האמתי הוא בבית. הילדה נגועה בעיפוש האמתי ב"מ. אפשר לשער איזו בהלה קמה אז ואיזו יללה השמיעו הנשים, ובפרט פחדניות כאלה. נשים ואנשים מהרו לנוס מבית הכנסת בהג הקדוש, ובעו"ה באמצע התפלות הגדולות, ותיכף לקחו את המשרתת ואת הילדה ודחפו אותן מהבית ואיש לא רצה לאסוף אותן. אפשר לשער איזה מצב רוח היה לנו. אנכי צעקתי ויללתי ובקשתי בשם ה' ואמרת: רבותי! יראו נא את ה'. הילדה שלי לא תביא שום קללה עליכם, הלא עיניכם הראויות כי היא ת"ל בריאה לגמרי. קודם נסיעתנו מהמבורג היתה מכה בראשה של הילדה, משחתי אותה והמכה עברה מהראש אל בית-שחיה. אם ח"ו היתה נגועה בקָּבֵר אז היו בה איזו סימנים לכך. ראו נא, הנה הילדה רצה לה ברחוב ואוכלת לחם לבן שבידיה. אבל כל זה לא הועיל. הם אמרו, כי בעו"ה אם הדבר יודע לדוכס יר"ה שלנו שבבירתו יש דבר שכוה, צרה גדולה היתה באה על הכלל. והזקנה עמדה נגדי לנוכח פני ואמרה כי היא נכונה למסור את צוארה [לשחיטה]. אם הילדה אינה נגועה בדבר. מה היינו יכולים לעשות? אנו בקשנו למען הרחמים שיתנו לי להיות עם הילדה, בכל מקום שתהיה היא שם אהיה גם אנכי, אבל גם בזה לא שמעו לי. בקצור, תיכף ישבו יחדיו למועצה גיסי מוהר"ר אברהם גי"ל וגיסי ר' ליפמן וגיסי ר' ליב עם נשותיהם להחליט מה לעשות. לאן לשלוח את המשרתת עם הילדה. וכל זה שישאר בסוד מפני השררה יר"ה, כי סכנה גדולה נשקפת לנו אם יודע הדבר להדוכס. וע"כ החליטו להלביש את המשרתת ואת הילדה בגדים קרועים וילכו לכפר הרחוק מהנובר כתחום שבת. שם הכפר היה פינהאלץ ושם ישבו בבית כפרי ויאמרו שם, כי היהודים בהנובר לא רצו לקבל אותם ביום-טוב, מפני שכנראה רבו שם מאד הקבצנים, ולפיכך הן רוצות לבלות את הלילות עם החגים בכפר ולשלם בעד העמל, ואוכל ישלחו להן מהנובר ולא יתנו להן לסבול רעב בימי החג. ובהנובר היה יהודי אחד זקן פולני ושכרו אותו ואת האשה הזקנה הפולנית להיות שניהם אצל הילדה איזו ימים ויראו איך יפול דבר. אבל שניהם לא רצו לזוז ממקומם בטרם שישקלו על ידם שלושים ר"ט מעות, אחרי שהעבודה שלהם היא סכנת נפשות. אז ישבו למועצה גיסי מוהר"ר אברהם וגיסי ר' ליפמן וגיסי ר' ליב וצרפו להם גם את המלמד שבהנובר, שהיה ג"כ למדן גדול, ושקלו וטרו אם אפשר לחלל יום טוב בזה שימנו מעות ליד הזקנים, והחליטו שאחרי שזהו בשעת סכנה, וסכנות נפשות ממש, על כן התירו למנות המעות ביום טוב. ובכן היינו צריכים לשלוח מאתנו את ילדתנו החביבה ביום טוב הקדוש. ומוכרחים היינו להתפתות ולחשוב כי יש באמת איזה דבר רע בילדה. אני משאירה לאב ולאם חביבים שישפטו מה גדול היה עונינו בזמן ההוא. בעלי זצ"ל עמד בזווית אחת והיה בוכה ומתחנן, ואני בזווית אחרת. בודאי גרמה זכותו של בעלי זצ"ל שהמקום ב"ה שמע תפלתו כמו שנאמר "ויַעֲמֵר לוֹ: 36. אינני חושבת שלאברהם אבינו בעת העקדה היה יותר קשה מאשר לנו. כי אברהם אבינו הלא קים מצותו של המקום ב"ה ומאהבתו אליו, והיתה צרתו מהולה בשמחה. אבל אותנו קרה סבה כזו בהיותנו בנכר, והיא נגעה יותר מדאי ללבנו. אבל מה לעשות? צריכים לסבול. כשם שמברכים על הטובה, כך מברכים על הרעה. הפשטתי את הילדה בגדיה הטובים והלבשתיה קרעים, וכן גם את המשרתת, וכל הלכו להם ילדתי החמודה והמשרתת והזקן והזקנה אל הכפר. כל אחד יכול לשער איזו ברכת כהנים נשאנו לילדה ובכמה מאות דמעות שלחנה מאתנו. אולם הילדה היתה שמחה ועליזה כתינוק שאינו מבין כלום ממה שנעשה, אבל אנחנו לא פסקנו מלככות ומלהצטער, וכך עברו עלינו ימי החגים בצער. ואלה הלכו אל הכפר ומצאו להם שם בית לשבת בו, כי כסף היה להם, וכל זמן שיש כסף תמיד אפשר לעשות בו מה שהוא. הכפרי שאל אותם למה עזבו את הנובר ביום טוב ולא נשארו אצל היהודים. והם ענו כי כבר נאספו בהנובר הרבה עניים, ולפיכך לא רצו לקבלם. אבל בטוחים הם כי יהודי הנובר לא ישאירו אותם בלי מחיה. ואנחנו הלכנו שוב לבית הכנסת אבל שם גמרו את התפלה. ובזמן ההוא היה בהנובר יהודי מברלין, הוא היה עוד רוק והיו לו עסקים עמנו. גם היה שם צעיר אחד מפולין, ר' מיכל שמו, הוא לימד את הילדים. אח"כ לקח אשה מהילדסהיים ויושב לע"ע בהילדסהיים בעושר וכבוד, והוא פרנס בהילדסהיים. ר' מיכל זה שמש גם כן בתור משרת למחצה, כנהוג באשכנז, כשיש להם בחורים ללמד. אחר התפלה הזמין אותנו ר' ליב לסעודה, כמו שנדבר בינינו עוד מערב יו"ט. אבל אפשר לכל אחד לשער כמה היתה רוחנו נעכרת. בעלי זצ"ל אמר: בטרם שנשב לאכול צריך להביא תחלה אוכל לילדה ולא להאשה אשר עמה. הלא יו"ט הוא. והם ענו: פשיטא! הצדק עמך וגם אנחנו לא נשב לאכול עד שנמצא אוכל ליוצאים. והמקום הוא קרוב להנובר, כמו אלטונא מהמבורג. ובכן הביאו אוכל, אבל כל אחד היה ירא ללכת בעצמו. אז אמר ר' יהודה: אנכי אביא להם המאכל, ור' מיכל אמר: גם אני אלך עמו. ובעלי זצ"ל הלך ג"כ עמהם, כי הוא ע"ה היה אהוב מאד את הילדה. אולם אנשי הנובר לא רצו להאמין לבעלי זצ"ל. הם חשבו כי אם הוא ילך אז צריך להשגיח עליו שלא יגע בילדה. ולפיכך היה גם גיסי ר' ליפמן מוכרח ללכת עמו. וכך הלכו כולם יחדיו ונשארו האוכל. והילדה שם עם המשרתת שהיו רעבות הלכו לטייל בשדה. וכשראתה ילדתי מרחוק את בעלי זצ"ל, נתמלאה שמחה ובקשה לרוץ אל אביה, ואולם ר' ליפמן קרא בקול גדול, כי יעצרו בעד הילדה, והזקן יבוא ויקבל את האוכל. את בעלי זצ"ל עצרו ממש בחבלים שלא יגש אל הילדה החביבה. והוא בכה יחד עם הילדה, כי ראה בעלי זצ"ל שהילדה ת"ל היא בריאה ושלמה, ואף על פי כן אי אפשר לו לגשת אליה. ובכן העמידו את האוכל על הקרקע והמשרתת עם החברותא קבלוהו, ובעלי עם חבריו שבו לביתם. וכך נהגו עד שמיני עצרת. אצל הזקן והזקנה היתה משחה לרפא את המכה שעל בתי, והמכה נתרפאה כמעט כולה. והילדה היתה בריאה ושלמה, והיתה רצה ומקפצת בשדה כצביה. אז אמרנו לאנשי הנובר: ראו מה נעשה ע"י השטות שלכם, הלא אתם רואים שהילדה שלי ת"ל בריאה לגמרי, ות"ל אין שום סכנה ממנה. יתנו לה לילדתי לשוב אלינו. והם התיעצו שוב, והחליטו שלא לתת לילדה עם החבריה שלה לשוב להנובר קודם שמחת תורה. ומה יכולנו לעשות? היינו מוכרחים להסכים גם לזה. ובכן ביום שמחת תורה הלך ר' מיכל להביא את הילדה ואת החברותא שלה להנובר. ומי שלא ראה אז את השמחה שלי ושל בעלי זצ"ל ושל כל הנמצאים [לא ראה שמחה מימיו]. מפני רוב השמחה צעקנו כלנו. "עין בוכה ולב שמח" וכל אחד היה רוצה לבלוע ממש את הילדה, כי היתה ילדה יפה מאד, אין דומה לה. ולפיכך קראו לה בשם הילדה מפיינהולץ (על שם הכפר שבו היתה בגלות).

ובכן, בני היקרים, עברה הצרה הזאת ת"ל בהצלחה וסופה היה ששון ושמחה, ואין די לשבח ולהלל את העליון בעד כל החסדים שעשה עם אמתו אף על פי שאינה ראויה להם. ואם גם אכתוב ספרים לא אוכל לפרט הכל, כי בכל מה שהאל הגדול הרחמן עושה לנו אנכי מרגישה ורואה את חסדו הגדול ורחמיו. אנכי אינני רוצה לספר כמה סבלתי ממחלות גדולות ל"ע אשר עברו על בני היקרים, וכמה פעמים הייתי מבקשת לתת חצי הבריאות שלי כופר נפש הילד החולה, אבל האל הנאמן ברחמיו עזר ממש כהרף עין לפעמים. כמה שנים נתעניתי ונצטערתי והאל הנאמן כפעם אחת הסיר מעלינו את עונינו והשיב לנו ילד בריא ורענן, ובעד זה אני מודה לעליון ועדי עד. ראו נא מה שהאל הנאמן עושה, הנשמה שאנו חושבים שאין לנו עזרה ונחמה. הוא ראשון פתאום שולח לנו עזרות, וזהו לא לפי צדקתנו, אבל מרחמי אבינו שבשמים, כי באמת אנכי חושבת עצמי לאשה חוטאת ואינני ראויה לחסד שעושה עמי האל הנאמן, גנותן לי חיים ועד היום הוא זן ומפרנס אותי בכבוד, מלבד אלפי חסדים אחרים שעשה עמי האל הגדול, וגם בשעה שאני כורעת על ברכי ומתפללת אל האל הרחמן כל זה אינו כלפי חסדים שהוא עושה עמנו, בני אדם חטאים; ואם לעתים לא הכל הולך כרצוננו ואנו שרויים בצער, בין מה שנוגע לילדים כך בנוגע לדברים אחרים, חושבת אני שגרמו לכך החובות שלנו, מעשינו הרעים, שאנחנו חוטאים בכל יום, ככל שעה ובכל רגע, ואיננו עובדים את אל עליון כמו שאנו חייבים לעבדו. ובכל זאת הוא עושה עמנו כל הטובות, שבשבילן אנו חייבים לו תודה תמיד, ואני מבקשת מאת הבורא הגדול שיתן בלבי סבלנות לקבל באהבה את כל המאורעות הבאים עלינו ולברך את ה' בעד הכל, כי הכל בא מידו, ה' נותן וה' לוקח, יהי שם ה' מבורך לעולם ועד.

כאן אני רוצה לספר מה שקרה למלכה אחת, שקבלה באהבה את עניה ומה הגיע לה. הקיסר קארל הגדול היה מלך תקופה, כמו שרואים מתוך כל

ספרי אשכנז. ובזמן ההוא לא היתה לו אשה, והנה חשב הוא ויועציו כי יפה לו להשתדך עם המלכה איכני, שהיתה מלכה בארץ המזרח והיא לא היתה לאיש. לבדה נהלה את הממלכה. ובכן שלח המלך אליה שליחים נכבדים להציע לפניו שתהיה לו לאשה, בתקוה כי על ידי השדוך הזה תהיינה שתי הממלכות האדירות, האשכנזית והמזרחית, דבוקות בברית שלום. ולמטרה זו שלח המלך את שלוהיו הנכבדים לקונסטנטינופול אל המלכה ולהציע לה כי תהיה לו לאשה ולכרות ברית שלום בין שתי הממלכות.

הצעה זו לא היתה למורת רוח המלכה והיא בקשה לתת לה ארכה ימים אחדים להחליט דבר. שלוהיו המלך היו שמחים על התשובה הזאת וקוו לקבל הסכמתה, והן יביאו אל המלך אוצר יקר, וחשבו לעשות שמחה גדולה בקונסטנטינופול וגם כל העיר תקבל את פניהם בשמחה רבה. וכל ישבו וחכו להחלטת המלכה. אבל, ה' אלהים! מה גדול השנוי שנעשה בלב המלכה החסודה בימים מעטים, ובמקום שהשלוחים חשבו לקבל הסכמה על הנשואים, ראו בעיניהם מקרה מעציב מאד, כי בימים ההם הורדה המלכה מכס המלכות, כי אחד מגדולי הפאטריציים שבקונסטנטינופול, ניקופורס שמו, נמנה למלך תחתיה בקנותו את לבות כל עבדי המלכה ומהר לעלות על כסא המלוכה. ובטרם שנמשח עוד למלך בא בשיחה עם המלכה אירנו ודבר עמה דברי חנופה והתחיל להצטדק לפניו, כי מה שנעשה כאן היה למרות רצונו, וכי בעיניו היה יותר טוב להשאיר במצבו הנמוך ולהיות לה עבד נאמן, אבל אחרי שגדולי הממלכה וכל העם רוצים להסיר ממנה את העול הכבד של הנהגת המלוכה ולתת לה מנוחה, ולפיכך החליטו לשום את העול הכבד הזה עליו למרות רצונו. ובשביל להמנע מכל אסון ופגע נתן להם את הסכמתו, וקבל עליו את הגדולה שהציעו לפניו, והוא מקוה כי היא תתרחק מכל מה שיכול להזיק לה ושלא להסתיר ממנו כל סודות הממלכה ואוצרה, ויען כי הוא תמיד רוצה ביקרה, לכן תוכל להיות בטוחה שלא יאונה לה כל רע ובכל ימי ממשלתו יטה לה חסד וחסד. על זה ענתה המלכה אירנו בדברים חמים: ניקופורס יקירי! אחרי שהאל העליון הממליך ומוריד מלכים מלשון אוהב, את אמתו השפלה, מבלי שהיתה לי לזה זכות, על כסא המלוכה, ועד הנה נתן בי כח למשול, ואולם עכשיו בעונותי הרבים ומעשי הרעים לקח ממני פתאום את המלוכה, אנכי חייבת להודות לשמו תמיד ובתור מטרונה נאמנה עלי לאמר מה שאמר איוב: ה' נתן וה' לקח, ה' ישם וה' מבורך. אם הממשלה בא לידך בדרך הצדק, תתן אתה דין והחשבון לפני ה'. מה שנוגע אלי הנה פעמים רבות קרה כאלה, ואנכי יודעת שהיו בידי די אמצעים למנוע בעד מקרה זה ולהתנהג עמך כמו שרגילים לעשות לכל אלה אשר עשו כמותך, אבל מרוך לבב גרמתי בעצמי שיקרה אותי כאלה ובעצמי עזרתי לדבר הזה, ועכשיו אי אפשר לשנות עוד את המצב. על כן אני מבקשת ממך שתתחוס על נפשי ותתן לי לבלות את ימי חיי בשלום ובשלוה בהיכל אשר בניתי לי. ניקופורס הבטיח לה לעשות בקשתה ולתת לה לשבת במקום הטוב בעיניה, ורק שתשבע כי תפתח לפניו את כל אוצרות המלוכה ושלא תסתיר ממנו דבר. אולם אחרי שנשבעה ומסרה את כל האוצרות לידו, הוא הגלה אותה על האי ליסבוס, ושם היא מתה בעוד שנה מעוצר רעה ויגון. מזה אנו רואים כי גם למלכה גדולה קרו חליפות כאלה... ומזה אפשר ללמוד כי כל אחד צריך לקבל את יסוריו באהבה, כמו שכתבתי קודם.

עכשיו נשוב לעניננו. אחתיל שוב על דבר ילדתי מ"פיינהולץ". ובכן היה לנו, תהלה לאל, יום שמחת תורה יום של שמחה ושמחנו כי השם יתברך עזר לנו בצרתנו, הלואי שיעזור לנו ולכל ישראל תמיד, אמן. עד ראש חדש חשוון נשארו בהנובר, ואחר כך נסענו עם ילדינו והמשרתת להאמל והחלטנו להשאיר בהאמל עד שתשקוט המגפה בהמבורג, אבל לא היתה לנו שעה של מנוחה, כי אנחנו עמדנו במשא ומתן גדול והיה לנו אחד בפולין, שמו גרין משה, ממנו הגיעו מכתבים שיש אצלו יותר מ"ר" ל"וט" מרגליות הנמכרות במשקל, והוא הביא אותן להמבורג, אבל בעלי זצ"ל לא נסעו ונשארו עוד ד' ימים בהאמל, כי עדיין היה רע המצב בהמבורג. והמי וחמותי לא רצו שבעלי יסכן את נפשו ויסע להמבורג. הם לא רצו שנגע גם במכתבים משם. וגם כשקבלנו מכתב היינו צריכים ב' ג' פעמים להעבירו בעשן ואחרי שקראנו אותו היינו צריכים להשליכו לתוך הנהר הנקרא בשם לאין. פעם אחת ישבנו יחד ושווחחנו, והנה נכנס משה גרין הביתה. זה היה בעצם ימי החורף הקרים וראשו היה מכוסה בצעיף. אנחנו תיכף הכרנו אותו ורמזנו לו לצאת כי איש לא היה בבית מלבדנו. ואילו נודע לחמי וחמותי כי בא אלינו איש מהמבורג, היו מגרשים אותו עמנו יחד, ובאמת סכנה גדולה נגד "השררה", אילו היה נודע לה שמחזיקים בבית אורח מהמבורג. על כל הדרכים עמדו שוטרים והיו עוצרים בעד הבאים וחוקרים ודורשים אותם. שאלנו את גרין משה: איך באת הנה? והוא ענה: אמרתי שאני פתב אצל הפקיד מהוכהיים, כפר לא רחוק מהאמל. ומה היה אפשר לעשות עמו אחרי שכבר בא וכל המרגליות היו אצלו? אי אפשר היה להתביאו באופן שחמי וחמותי לא ידעו ממנו. אנחנו מוכרחים נהיה להגיד להם. אבל האיש לא רצה לעזוב את בעלי ודרש שישע עמו [להמבורג] למכור את המרגליות, כדי שיוכל לחזור למקומו ולקנות עוד סחורה חדשה. מה היה יכול בעלי לעשות? בסחורה זו היה שקוע הרבה מעות ואין כל חשבון להניח סחורה כזו לאורך ימים, כי הרבה נחצים אין תקוה לקבל, ואם הסחורה תהיה מונחת זמן רב, תאכל הרבית את כל הרוחים, ולפיכך החליט [בעלי] לנסוע להמבורג עם גרין משה ולמכור את המרגליות וגם להנדע מה הוא המצב בהמבורג אולי אוכל גם אני לשוב עם ילדי אל קני. כי כבר הייתי עיפה מאד. ואף על פי שלא היה לי מחסור בשום דבר [בהאמל] בכל זאת הלא רגילה הייתי לשבת בהמבורג ובמשא ומתן שלנו עסקתי. ובכן נסע בעלי להמבורג ותיכף הלך עם המרגליות שלו, שערך בודאי ששת אלפים ר"ט, אצל הסוחרים הנוסעים למוסקבה³⁷ והראה להם את המרגליות. הוא היה בודאי אצל ששה סוחרים, אבל כולם נתנו מקח לא טוב, כי היה בזה רק מעט ריוח, והמעשה היה בחדש שבט. בעלי זצ"ל לא ידע מה לעשות הוא היה צריך לשלם ח"כ³⁸ [שהיה דרוש למסחר המרגליות]. והנה בחדש אב חוזרת הספינה המוסקבאית מהמבורג, והזמן היותר מוכשר למכירת המרגליות הוא בתמוז, שעכשיו נותנים מחירים לא טובים, ולפיכך נתן בעלי זצ"ל את המרגליות במשכון וקבל על זה ששת אלפים ר"ט עד ר"ח תמוז, וחשב שאז יקבל מקחים יותר טובים. אבל זאת היתה טעות מצדו, כי באו מכתבים ממוסקבה ששם פרצו מלחמות גדולות, והסוחרים נמנעו מקנות מרגליות. אי אפשר היה לעשות כלום, ובעלי היה אנוס למכור את המרגליות בארבע מאות ר"ט פחות מאשר הציעו לפניו קודם, מלבד שהיה צריך לשלם בעד חצי שנה רבית. ולפיכך כל קונה ראשון הוא תמיד היותר חשוב, ובשביל המוכר יותר טוב להגיד "הן" מאשר להגיד "לאו".

אחרי שבעלי ישב בהמבורג חקר ובדק וכל העולם אמרו לו כי המגפה נעצרה, ובאמת כך היה, ואז שלח בעלי זצ"ל אלי שליח, שמו היה יעקב ע"ה. הוא היה איש נאמן, אבל היה להוט אחר משקה, ואי אפשר היה לו לכבוש את יצרו. כשבא יעקב הטוב להנובר נשאר "שוכב" שם ואלי הוא כתב כי אבוא עם הילדים להנובר. כי משם אפשר להשיג מרכבת הדואר להמבורג. מהרתי וכתבתי להילדסהיים אך הנער אברהם, שהיה משרת אצלנו מקדמת דנא, שייבוא אלי תיכף להאמל כדי לנסוע עמי יחד להמבורג. ובכן נסענו יחד להנובר ומצאנו שם את יעקב הפצוע³⁹ והוא תיכף הלך את פקיד הדואר, שהיה אחיו לשכרון, והתנה עמו ע"ד הנסיעה. זה היה בערב שבת. את יום השבת בליתי בהנובר. האויר היה רע, ועמי שלשה ילדים קטנים. כל השבת דבר גיסי ר' ליפמן וגיסי ינטה עם יעקב ובקשו ממנו כי ישים עין עלינו, ולהשמר ולהזהר מלשנות לשכרה, כדרכו, והוא הבטיח לר' ליפמן וינטה בהן צדקו שלא לשנות לשכרה אלא לפי ספוקו, אבל עד כמה שמר הבטחתו, זה נראה להלן.

ביום הראשון בבווקר נסענו מהנובר אני עם ילדי ועם המשרתת והמשרת והשליח החרוץ יעקב, וגם הפקיד מנהל הדואר נסע עמנו. וכמו שזכר לעיל, יעקב היה אחיו לשכרון. ויעקב סדר אותנו והושיבנו בעגלה, והוא עם פקיד הדאר הלכו ליד העגלות. חשבתי שילכו עד צאתנו מן השער, ואח"כ ישבו בעגלותינו. ובבואנו מחוץ לשער אמרתי ליעקב שישב עמנו יחד ונסע כולנו למען נוכל לבוא אל המלון בעוד מועד, אבל הוא אמר: אתם סעו לכם ואני עם הפקיד נעבור כאן בכפר, כי הוא צריך לדבר שם עם איזה איש ואנחנו נלך מהר כמהירות העגלה ומיד נשוב אליכם.

אני לא ידעתי את הסוד כי הכפר הסמוך להנובר שמו לאנגנהאגן וארכו מיל שלם ובו בית בשול שר שאין כמוהו בכל המדינה, ויעקב שלי הטוב ופקיד הדואר היטיבו שם את לבם כל היום וחלק מהלילה ושתו שם לשכרה, כמו שנראה להלן. ואני לא ידעתי מזה כלום. אנחנו נסענו לנו לדרכנו ובכל רגע הייתי מסבה ראשי לראות אם יעקב הולך אחרינו, אבל יעקב איננו. וכך נסענו עד שבאנו אל המעבר ב' פרסאות מהנובר. שם צריכים לשלם מכס, והרכב אמר לי כי אתן לו את המכס. שלמתי את המכס ואמרת לרכב, כי יסע הלאה כדי להגיע למועד הנכון למלון, כי היה אויר רע, אי אפשר היה לגרש גם כלב מהבית. זה היה קרוב לפורים, ירד גשם קטן ושגל מעורב יחד, הילדים סבלו צער גדול וגם אני עמהם. בקשתי שוב את הרכב כי שלא יעצר מלכת, הלא רואה הוא מה מזג האויר ואי אפשר לעמוד כך תחת כפת השמים. אבל הוא ענה כי אין לו רשות

לנסוע מכאן בטרם שיבוא הגנה פקיד הדואר. כי כך צוה עליו לעמוד כאן, עד שיבוא הגנה עם יעקב. מה היה עלי לעשות? ישבנו שם כשתי שעות עד שבא המוכסן ורחם עלינו ועזר לנו לרדת מהמרכבה והכניסנו לתוך ביתו ההם. ישבנו שם כשעה, ואני אמרתי אל הפקיד: בבקשה, אדוני! השתדל נא כי הרכב יואל לנהלנו הלאה כדי שנוכל להגיע עד הערב למלון עם ילדי הקטנים, כי אדוני הלא רואה מה הוא האויר עכשיו בחוץ. הן גם ביום קשה לנסוע ומכל שכן בלילה, בחשך, ואם, חלילה, בלילה התפרק המרכבה, אז נשבור, חלילה, את מפרקתנו. המוכסן אמר אל הרכב שיסע תיכף, והרכב ענה: אם אנכי אסע אז פקיד הדואר פטרסון ישבר את ראשי וגם לא ישלם פרוטה בעד טרחתי. אבל המוכסן היה איש חרוץ וטוב וכפה את הרכב שיסע הלאה. ואמר לו שאם יבואו שני השכורים הגנה יוכלו לשכור כאן סוסים וירכבו אחריכם אל המלון, כי שם תשבו כל הלילה. ובכן נסענו הלאה אמנם באויר רע אבל הגענו בשעה טובה אל המלון ומצאנו שם חדר חם. אמנם היו שם הרבה אכרים ועוברים ושבים אחרים, והבית היה צר מהכיל את כל הקהל, אבל האנשים קבלו את פנינו בסבר פנים יפות ורחמו על הילדים שהיו רטובים מכף רגלם ועד ראשם ותלו את בגדיהם ליבשם והחליפו רוח. אוכל היה לנו עמנו ושכר היה בבית המלון. אכלנו ושתינו וישבנו זמן רב; חשבנו שהשכורים שלנו יבואו שמה מהרה, אבל הם לא באו. הצענו על הרצפה תבן ושכבתי עם הילדים והודיתי לה' כי ילדי מצאו מקום מנוחה. וכך שכבתי עד חצות הלילה, והנה נשמע קול צעקה בבית: פקיד הדואר בא בחרב שלופה ורוצה להרוג ולרצוח את הרכב על שנסע ממקום המכס והלאה. הרכב הצטדק עד כמה שהיה אפשר לו, גם בעל המלון התערב והשקיש את רוחו. אנכי ישבתי בפנה ונסתרתתי כעכבר, כי זה האיש היה שכור ומטורף וישבתי כל הזמן חרדה על יעקב שאיננו. כאשר ישב פקיד הדואר לאכול, ראיתי כי הרוגו שכך קצת, נגשתי אליו ואמרתי: אדוני פטרסון! איפה עזבת את יעקב שלי? [והוא ענה:] הוא לא היה יכול לשאת את רגליו הלאה, והוא נשאר שוכב בוץ על יד גדר, אפשר שעכשיו כבר נטבע שם. הדברים האלה החרידוני. לא ידעתי מה לעשות. הלא זהו יהודי, נפש מישראל, ואנכי נשארתי לבדי. בקשתי את בעל המלון שישלח שני כפריים, כי ילכו לחפש אחרי וליבאו הגנה. ושני הכפריים רכבו ומצאו את יעקב הטוב שלנו כחצי שעה מהכפר שוכב כהרוג, עיף מהדרך ומהשכרות. היה לו מעיל טוב וקצת מעות מזומן, והכל אבד ממנו. אף על פי שהייתי ברוגז עליו מאד, בכל זאת נתתי תודה לה' כי ראיתי אותו שוב. בוא עלה לי ביותר מן ו' ר"ט [הוצאת]. נתתי לו מה שהוא לאכול. ובמקום שהמשרת היפה הזה היה צריך לשמור ולפקח עלי ועל ילדי, הגנה הייתי אני צריכה לשרת אותו. האיר היום ובעלי-העגלות הביאו את עגלותיהם ואני עם ילדי ישבתי בעגלה לנסוע הלאה, וליעקב אמרתי כי גם הוא ישב ויחדל ממנהגו שנהג עד עכשיו. הוא אמר: לא אעשה עוד, ורק אכנס אל הבית לראות אולי שכחנו שם דבר-מה. חשבתי כי אמת בפיו, והנה יעקב הטוב שלי נכנס אל בית המלון והתחיל שוב לשעות לשכרה, כמנהגו. שלחתי את בעלי-העגלות לקרוא את יעקב, כי זה כמה אנו יושבים באויר הרע בחוץ. ובעלי-העגלות התחילו גם הם לצעוק שהסוסים שלהם יחלו, שהם צריכים לעמוד על מקום אחד באויר הרע. אבל כל זה לא היעיל. כי פקיד הדואר היה המושל ובעלי-העגלות מוכרחים היו לשהות. ובכן ישבנו עוד שתי שעות ושהינו עד שנשכרו יפה ואז ישבו בעגלה. ומה לי לכתוב עוד? עסק כזה ממש היה לנו בכל בית מלון. סוף סוף עזרנו ה' להגיע להרבורג. שם באו לנגדנו אבי ובעלי זצ"ל. הרבורג היא פרסה אחת מהמבורג. ואפשר לשער בנקל כמה שמחנו יחדיו, ונסענו משם על פני המים להמבורג וברכתי את ה' שמצאתי כל קרובינו וידידנו בשלום, כי רק בתים אחדים מאחב"י נטמאו במגפה, אמנם הרעש לא חדל עדיין ובקצת מקומות עוד נראה הגנע, אבל ב"ה לא ניזוקו עוד. המקום ב"ה ישמור אותנו גם להבא ויגאל אותנו מכל הצרות.

ובכן ישבנו שוב בהמבורג החביבה, ותאמינו לי שבמשך חצי השנה מהזמן שיצאנו מהמבורג היו לנו נזקים ממרגליות ומריבית יותר מ"ב מאות ר"ט. אבל הודינו וברכנו את ה' שחלץ אותנו מהצרה יחד עם בני משפחתנו. לא הכסף הוא העיקר, "מן לי הנפש והרכוש קח לך".⁴⁰ והשי"ת השיב לנו את נזקנו תמיד.

לאחר זה התחילו היהודים שיצאו מפני הקבר לאלטונא ולשאר מקומות לשוב שנית להמבורג זה אחר זה, וכל אחד התחיל שוב לעסוק במשא ומתן, כי כל זמן הדבר היה מעט משא ומתן, כי אי אפשר היה לנסוע מהמבורג לעיר אחרת. זמן-מה אחר כך נסע בעלי ללייפציג, ושם חלה מאד מחלה מסוכנת, ובעת ההיא הקבר מסוכן בלייפציג, שאם ח"ו איש מישראל היה מת שם אז היה אובד כל אשר לו. בזמן ההוא היה גם ר' יהודה בלייפציג ועשה עם בעלי הרבה טובות והשגיח עליו מאד. וכאשר הוטב קצת לבעלי זצ"ל דבר עם בעלי זצ"ל כמו עם ידיד נאמן ואמר לו כי לפי דעתו אסור [לבעלי] לנסוע נסיעות כל כך רחוקות כי איננו איש בריא, ויותר טוב שיעשו "חברותא" ביניהם. והוא [יהודה] כאיש צעיר יכול לעבור בכל הארץ ולהרויח די כסף, ששניהם יוכלו לחיות בכבוד. בעלי זצ"ל השיב לו: כאן בלייפציג איני יכול לתת לך תשובה, אנכי עדיין לא בריא לגמרי ואינני צריך להשאר כאן לאיזה זמן, כי ירא אנכי פן יהיה לי יותר רע ח"ו. ולפיכך אשכור לי עגלה לבדי לנסוע לבית, ואחרי שכאן ביריד אין מה לעשות עוד הרבה, אתה יכול לנסוע עמי חנם וכשנגיע לביתנו שם נועץ יחדיו, ושם גם גליקל שלי תחזה בזה את דעתה, כי בעלי האהוב עלי לא עשה דבר בלתי ידיעתי. באותו הזמן נשא ר' יהודה אשה, כי לפי עצת בעלי זצ"ל נתן לו אחיו החסיד מוהר"ר שמואל זצ"ל [הרב מהילדסהיים] את בתו [מלכה] לו לאשה ונדוניא חמש מאות ר"ט. ובכן באו שניהם מלייפציג לכאן. בעלי זצ"ל עדיין לא הבריא לגמרי, אבל לא היה צריך לשכב במטה, כי הפיקוח הטוב, והעיקר סיעתא דשמיא, עמדו לו שהוא שב לאט לאט לאיתנו.

עברו כשמונה ימים ויותר שר' יהודה היה מדבר אלי תמיד, כי אסכים שבעלי זצ"ל יעשה עמו שותפות ושכנה יש בדבר לתת לבעלי זצ"ל לנסוע, כי אם ירע לו ח"ו איזה פגע בלייפציג, ילכו לאבוד חלילה גופו וממונו יחד. ואנכי אמנם הייתי מפחדת מאד מפני נסיעותיו של בעלי זצ"ל, שהיה בזה חשש סכנה, כמו שקרה עכשיו ועד קודם לזה חלה בעלי זצ"ל ובאמצע היריד היה מוכרח לשוב הביתה, ואני לא ידעתי מזה כלום, ופתאם הוא בא. אפשר לשער איזו בהלה נפלה עלי. ועוד כדומה לזה. מי יכול הכל לספר? פעם אחת היה בעלי זצ"ל ביריד בלייפציג בעצם ימי החורף, וזה בתחלת השנה [לספירת הנצורים]. ובעלי זצ"ל נסע הנה עם עוד אנשים מבני ישראל, אבל הם לא באו באותו היום שעלה לפי חשבוננו. והנה באה האשה נושאת המכתבים והביאה לי מכתב מפרנקפורט ואמרה שבאה שמועה לבית הדואר הממלכתי ששתי עגלות עם היהודים וערלים עברו על המעברה על נהר אֶלְבָּא והקרח שבר את המעברה והעגלות עם האנשים טבעו בנהר. וכששמעתי זאת כמעט פרהה נשמתי והתחלתי לצעוק ולילל, כמו שאפשר לשער. אז נכנס משה גרין הנזכר לעיל ושאל מה זאת? ואני ספרתי לו הכל ואמרתי: קח מהרה סוס וסע שמה לראות מה שם. גרין משה ועוד אחרים נסו להשקיש רוח, אבל אנכי לא שקטתי, וגרין משה ישב על הסוס ונסע. ואנכי הלכתי אל איש אחר שהיו לו סוסים והוא שלח את המשרת שלו לבקש את בעלי במקום אחר. ובשובי עצובה לביתי, והנה בעלי החביב יושב ומתחמם ומגנב את בגדיו הלחים, כי היה האויר רטוב מאד, וכל מה שאמרה נושאת המכתבים היה שקר ובדאות לגמרי. אנכי כותבת זאת להודיע כי בכל נסיעותיו היו לי צרות ובהלות לאין מספר; ומאד היה יפה בעיני כי בעלי זצ"ל ישב בביתו, ובשביל כך הייתי נוטה לכך שיעשה שותפות עם ר' יהודה. וכאשר שב ר' יהודה לדבר עמו על אדות זה, אמרתי לו כי הדבר הזה הוא אמנם טוב ויפה, אבל הוא צריך לדעת כי אנו צריכים לא פחות מאלף ר"ט לשנה להוצאות הבית, מלבד שאר דברים. והוא ענה: אם אנכי לא אכנסים לכם אלף ר"ט לשנה לכה"פ, הרשות בידכם לבטל את השותפות. וכדברים האלה ועוד יותר הבטחות נתן, שיש הרבה מה לכתוב בזה. ובכן מסרתי לבעלי זצ"ל כל מה שדברתי עם ר' יהודה וכל ההבטחות שהבטיח. ענה בעלי זצ"ל ואמר: בתי היקרה! הדבור הוא יפה, אבל אני בעל הוצאה גדולה ומסופקני אם יוכל ר' יהודה להספיקה. אמרתי לבעלי ננסה נא שנה אחת. אנכי אכין פעם אחת כתב קטן ואראה לכם אם ימצא חן בעיניכם. ובכן ישבתי בלילה וכתבתי שטר [שותפות] ור' יהודה בחן את הכל ואמר: אל תדאגו, נכון אני לקבל את כל המשא ומתן על אחריותי, כי הוא מכיר כל הדרכים והשבילים במשא ומתן כדי להגיע אל המטרה. שאלתי אותו: איך אפשר למסור את כל המשא ומתן בידו? ענה ר' יהודה: יודע אני שיש לכם אבנים יקרות על כמה אלפים ר"ט. את אלה בודאי לא תשליכו החוצה. תמכרו אותו או תעשו חליפין כמה שתשיג ידכם. זהו ראשית דבר. שנית, את השותפות נעשה למשך עשר שנים ובכל שנה נעשה חשבון, ואם נרויח פחות משני אלפים ר"ט הבררה ביד בעלי זצ"ל לבטל את השותפות, כי על מנת כן השתתפנו, וכאשר תתבטל השותפות נמכור את כל אשר בידנו וכל אחד יקבל את המעות שלו לפי החשבון. שלישי, בעלי זצ"ל יסע א' או ב' פעמים [עם ר' יהודה] לאמשרדסם ללמד את ר' יהודה בכל דבר איך לקנות [את הסחורה], וכל הסחורות תהיינה תחת ידו והוא ימכור אותן. רביעית, להגדלת המשא ומתן יכניס בעלי זצ"ל ה' או ו' אלפים ר"ט ור' יהודה יכניס ב' אלפים ר"ט וכל הסחורות של בעלי זצ"ל באבנים יקרות ובשאר סחורות ימכור אותן כפי הבנתו או יעשה חליפין. על זה נעשה שטר וכל דבר הותנה בפרטיות. ואז נסע ר' יהודה שוב להילדסהיים, כי שם עליו לאסוף

את המעות שהבטיח להכניס, ובעוד ב' אג' שבועות יסע לאמשטרדם. בעלי זצ"ל הכין הכל לנסיעה, שלח את כספו לאמשטרדם, וזכה עד שיבוא ר' יהודה עם המעות שלו. והוא אמנם בא לזמן המוגבל והביא עמו שטרות על סך ת"ק ר"ט. אמרנו לו: ר' יהודה, מה זאת? הלא הבטחת ב' אלפים ר"ט? ענה ר' יהודה: אנכי השארתי ביד אחתי זהב למכירה והיא תשלח את המעות מהילדסהיים לאמשטרדם. אנחנו הסתפקנו בתשובה זו ובעלי זצ"ל נסע עמו בשם אלהי ישראל בשעה טובה לאמשטרדם, ובעלי בא שמה והתחיל לקנות מעט מעט את הסחורה כנהוג באותו זמן. ובכל פעם כשהגיע הדואר שאל בעלי זצ"ל את ר' יהודה: הקבלת כבר כסף? בקצור, בכל יום של דואר היה ר' יהודה מבטיח כי הנה יבוא הכסף, וסוף סוף לא קבל כלום. ומה היה יכול בעלי זצ"ל לעשות? ר' יהודה הוסיף להגיד דברים טובים ושמעות. ובעלי זצ"ל הוציא מהר באמשטרדם בסחורה את המעות שהביא עמו עם הת"ק ר"ט שהכניס ר' יהודה, כמו שאפשר לעשות תמיד באמשטרדם. אח"כ נסע בעלי זצ"ל בחזרה לביתו, ור' יהודה לקח עמו כל מה שהספיק בעלי זצ"ל לקנות, הלך וחזר כמה פעמים ועשה מסחר כאותו נפשו.

כשבא בעלי זצ"ל לביתו, דבר עמי קצת והתרעם על אדות השותפות עם ר' יהודה שאנכי דברתי עליה טובות באזניו, והנה גם בהתחלת המשא ומתן השותף לא קיים את דברו, ומה יצא מזה אחר כך? על ידי עסקים כאלה אפשר ח"ו לפשוט את הרגל לגמרי. אנכי השתדלתי להשקוט את רוחו כמה שיכולתי, ואמרתיו לו כמו שהוא באמת, כי ר' יהודה הוא עוד אברך צעיר וכל הנדוניא שלו היתה ת"ק ר"ט וח' מאות ר"ט מה שקבל מאתנו. ועוד ב' שנים תעבורנה עד שתהיה לו האפשרות להכניס ב' אלפים ר"ט. יאה נא בעיניך כאילו אין לו כלום ושולחים אותו כקודם ומאמינים לו כמה אלפים, וכזאת הלא עשינו. ואם המקום ב"ה רוצה לתת מזל, הוא יכול לתת גם במעט כמו בהרבה, ומה אפשר היה לו לעשות? אם מצא הדבר חן בעיניו או לא, צריך היה להמשיך את הענין הלאה. איזה זמן הלך ר' יהודה שוב [לעסקיו] וגם הרויח קצת, כמו שכתב לנו בכל פעם, אבל "אין הקומץ משיביע את הארי" 41. בקצור, מה לי להאריך? עוד מעט ונגמרה השנה, ושנינו לא היינו מרוצים, כי ראינו שמכל הרוחים אין אפילו להספיק בשביל משפחה אחת, ומכל שכן בשביל שתי משפחות. ובגמר השנה נסע בעלי זצ"ל להילדסהיים ועשה חשבון עם ר' יהודה ומצאו כמו שנאמר קודם, שלשניהם אין קיום. ואז דבר בעלי זצ"ל עם ר' יהודה כדבר איש עם אחיו: הלא רואה אתה כי משותפות זו אין קיום לשנינו; על פי התנאי שהותנה בינינו צריך אתה להכניס ריוח לשנה לא פחות מן ב' אלפים ר"ט, והנה גם לאלף אחד לא הגיע. ר' יהודה מצא גם כן שהדברים נכונים, ושניהם ברצון טוב מחלו על השותפות. ובעלי כתב בידידות שטר פטורין, אחד בשבילו ואחד בשביל ר' יהודה, ושניהם היו צריכים להתחום כנהוג. והנה נשאר עוד איזה אלפים ר"ט בטבעות ושאר כשיטתים, שבעלי מסר אותם בכלל לר' יהודה שימכור אותם כליל ולהשיב את כסף הפדיון ליד בעלי זצ"ל, וקבעו זמן מתי יהיו התשלומים. אבל הגיע הזמן, והתשלום לא בא. כתבנו לר' יהודה ביושר, הלא יודע הוא היטב מתי זמן התשלום והזמן עבר, והוא צריך לשלוח את המעות להמבורג. ור' יהודה גם כן השיב כהוגן, שעדיין לא מכר את הכל, אבל במהרה ישלח את השטר הנה. ואולם עברה עוד שנה ואנו לא קבלנו מר' יהודה כלום. בעלי נסע להילדסהיים, חשב לקבל את מעותיו מר' יהודה, אבל במקום מעות קבל ממנו איזה דבר אחר... אחרי שר' יהודה פרנס את בעלי זצ"ל בלך ושוב, אמר לבעלי זצ"ל: אני לא אתן לך אף פרוטה, ויפה היה בעיני אם הייתי מקבל ממך פעמים ממה שקבלתי, כי השותפות שלנו צריכה היתה להתקיים עשר שנים, והיא נתקיימה רק שנה אחת. אני תובע ממך כמה וכמה אלפים, וכל מה שיש לך זה הכל שלי, וגם בזה לא תספיק לשלם לי מה שמגיע לי. בעלי זצ"ל נבהל מאד מהדברים האלה ואמר לו: מה אתה שח, ר' יהודה? וכי זוהי התודה שאתה משלם לי בעד כל הטובות שעשיתי עמך? אתה באת אלי "ערום ועריה", ואחרי זמן קצר קבלת ממני ט' מאות ר"ט מזומנים. האמנתי בך במסרי לידך כמה וכמה אלפים וגם הראיתי לך את כל המקומות שאפשר לעשות שם מסחר. חשבתיך לאדם הגון וישר ועזרתי לך שאחי מוה"ר שמואל יתן לך את בתו לאשה. ועל כל אלה אתה בעצמך עברת על התנאי – צריך הייתי להכניס לשותפות ב' אלפים והכנסת רק ת"ק ר"ט. ומלבד זה היה מותנה בשטר שלנו, שאם לא תכניס בכל שנה אלפים ר"ט השותפות שלנו בטלה ומבוטלת. ואתה הלא יודע כי בדוחק הכנסת אלף ר"ט. לטוף נגלה הדבר שהשותפות אינה מביאה טובה לשנים ואנו ברצון טוב דעת שלמה מחלנו איש לחברו, כמו שנכתב בשטר הפטורין. ומה אתה רוצה עוד? בבקשה, אל תתן לאנשים שנהיה למלה בפייהם, כי אנשים אחרים אנחנו. עוד אפשר לנו א"ה לעשות מסחר ביחד. אבל הדברים שאלה לא השפיעו על ר' יהודה הטוב. הוא עמד על דעתו. ומה היה אפשר לבעלי זצ"ל לעשות? אחרי הרבה מריבות וחליפות דברים התערבו בזה אנשים מן הצד ונתנו איש לרעהו תקיעת כף, שכל אחד יבחר לו בורר כדי לבוא לפני האב"ד בהילדסהיים ונקבע הזמן לד' חדשים. ובעלי זצ"ל היה מוכרח להסכים, כי מי יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו, 42 וכידוע התקיף היותר גדול הוא "האוחז ביד". ובה שבע בעלי זצ"ל לביתו ספר לי הכל. אנחנו הצטרענו מאד בידינו כי אנחנו התנהגנו עם האיש ההוא באמיתות ובאמונה ועשינו עמו הרבה טובות, המקום ב"ה ישלם לנו בעד זה. בעלי זצ"ל היה קצת מתרעם עלי, שאנכי הייתי הגורמת לשותפות זו. אבל ה' יודע כי כונתי היתה לטובה, שעל ידי זה לא יצטרך בעלי זצ"ל לעשות נסיעות רחוקות, ולא עלה על לבי שכך יהיה סוף הדבר ולא חשדתי כאלה בר' יהודה, כי היה מוחזק בעיני לאיש ישר. אם ר' יהודה חשד בבעלי זצ"ל שבזמן השותפות עשה עסקים מבלי ידיעתו – אי אפשר לי לדעת. ואולי גם הענין שעליו ידובר להלן היה הגפרור שהעלה את השלהבת. אפשר מה לעשות? הדבר שכבר נעשה אין לשנות. ביד ר' יהודה היה סכום גדול ממעות שלנו וצער גדול היה לנו. אנכי אמרתי לבעלי זצ"ל: למה הסכים שהמשפט יהיה בהילדסהיים, ששם יהיו כאלה שיצדדו בזכותו? והשיב לי בעלי זצ"ל מתוך רוגז: אלו היית שם כי אז היית עושה יותר טוב ממני, אם הלז אוחד את שלי בידו, אני מוכרח להסכים למה שהוא רוצה ולא להפך. והנני לקצר ולומר: המחלוקת הגיעה לקצה. צריכים היינו לסבוח ולבטוח בה' שהוציאנו תמיד מעסקים רעים ומכל צרה, יוציאנו גם מהצרה הזאת. אנחנו עוד היינו צעירים לימים ורק התחלנו לעמוד על רגלינו, והמשא ומתן היה מזהיר, ופתאום באה עלינו שואה כזו. בודאי שהיה הדבר מכאיב לנו. כמו שהזכרתי קודם, אחרי שבעלי זצ"ל קבל כתב על בטול השותפות מר' יהודה הוא שב מהילדסהיים לכאן, והנה בא צרפתי אחד שהיו בידו סחורות שונות, ובעלי זצ"ל עשה עמו חליפין והרויח מזה יפה, אבל כמו שנהוג אצל אחינו בני ישראל, אם מרויחים ק' ר"ט מכריזים שהרויחו אלפים. וכך התפרסמה השמועה שבעלי זצ"ל הרויח כמה אלפים, וזה היה תיכף אחר בטול השותפות, ובודאי שהגיע הדבר לאזני ר' יהודה, ואפשר שעלה בדמיונו או שבקש להאמין, כי בעלי ידע מהעסק הזה עוד בשעת קיום השותפות. אם [הפירוד שעשה ר' יהודה] היה בלבב שלם או אולי נתחרט אחר כך שהוא נפרד מבעלי זצ"ל, או כי קשה היה בעיניו להוציא מתחת ידו סכום הגון כזה – ה' הוא היודע מה היתה הסבה, כי אנו לא ראינו בו [מלפנים] כל מעשה עול ולא חשבנו בו שיתנהג עמנו כן. אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב. 43 אפשר שהוא חשב שהצדק עמו מפני שאין אדם רואה חוב לעצמו. 44 ולנו היה הדבר צר כפלי כפלים, כי ידענו את האמת שלנו, שאנו התהלכנו עמו תמיד באמיתות ובאמונה ועשינו עמו רק טוב, והנה הוא משלם לנו רעה. אבל כל מה דעביד רחמנא לטב עביד. 45

והנה בא זמן היריד בפרנקפורט דמיין, ובעלי היה צריך לנסוע ליריד כמו שהיה נוסע תמיד. ובא שמה והתאכסן אצל אחיו יצחק זצ"ל. כאשר ספר את כל הדברים לאחיו מה שנעשה בינו ובין ר' יהודה, בקש ממנו שיבחר למענו איזה יהודי למדן שיקחהו עמו להילדסהיים בתור בורר. אז אמר לו ר' יצחק זצ"ל: וכי אתה מסכים שהמשפט יהיה בקהלה שלו? ענה בעלי זצ"ל: ומה יכולתי לעשות אחרת? ובעלי זצ"ל ספר לו את כל הדברים מראש ועד סופם. אמר לו אחיו: אמנם, אחא, צדקת מאד בדבריך. במנה דברים אמורים, אם הדיינים לא יהיו נוטים לצד זה או אחר. על זה ענה בעלי זצ"ל: את הדבר אי אפשר כבר לשנות, יהיה מה שיהיה, כמו שיעלה לרצון לפני המקום ב"ה. אנכי צריך לגמור את הדבר. תראני נא על איזה אדם הגון [שיהיה בורר]. אחרי קצת ישוב הדעת הראהו ר' יצחק זצ"ל על איש צעיר וחרוץ, ר' אשר שמו, דיין בקהלה, ובעלי זצ"ל הלך אליו, והראה לו כל השטרות והפטורין, אמר לבעלי זצ"ל: אל תדאג, דברך טובים ונכוחים. אנכי אסע עמך לאחר שיגמר היריד, בתוך זמן היריד דבר בעלי זצ"ל עם אחיו אולי הוא יודע איזה צעיר חרוץ שיוכל לשרת אותו במשא ומתן. בקצור הוא הראה לו על יששכר כהן, שהוא היה בעוה"ר מעין הורדוס לכל משפחתי, כמו שיסופר להלן. היריד נגמר, ובעלי נסע עם הבורר להילדסהיים לשם המשפט. בקצור, מה לי להאריך? צריך היה לכתוב מאה גליונות מכל מה שנעשה בזה. הבורר שלנו לא היה יכול לעשות כלום, אחרי שהוא היה אחד וכנגדו היו שנים. להסכים עמהם לפסוק הדין שלא כהוגן ולעמוד כנגדם היה ירא, ולכן התחמק וברח משם, אבל השאר שם בכתב "שאלות ותשובות גדולות" לזכות בעלי זצ"ל. אבל כל זה לא הועיל. בקצור, האב"ד מהילדסהיים והפרנס – אינו רוצה לקראם בשמם – עמדו לצד ר' יהודה בכל לב ונפש ודרשו שבעלי זצ"ל יעשה פשרה, ופשרה כזו שהיתה יותר מדאי קשה בשביל בעלי זצ"ל. והוא זצ"ל לא רצה להסכים לזה, וכמעט שנמסר הדבר לערכאות. אולם חמי שישב אז בהילדסהיים, כמו שאספר במקום אחר איך שבא לגור שם, בקש מבעלי זצ"ל בעינים

דומעות ואמר לו: בני היקר! הלא רואה אתה מה שנעשה פה, אל תמסור את המשפט לערכאות. הֲיָה סבלן וְעֵשָׂה פְשָׁרָה כְּמוֹ שֶׁאִפְשָׁר. הַשִּׁי"ת יעזור לך. ובכן הסכים בעלי זצ"ל לעשות פשרה. אבל אפשר לשער איזו פשרה היתה. לא נשאר בידנו כפלים ממה שעלה המשפט הזה. איננו מאשימה כל כך את ר' יהודה, שאין אדם רואה חובת עצמו, כמו את אלה שעזרו על ידו. בקצור, כל זה הלא עבר, אנו מחלנו לר' יהודה ולעוזרו, ואין לנו שום תרעומות או טינא בלב נגד ר' יהודה. הוא חשב בודאי שהוא צדיק, ואם לאו לא היה עושה עמנו כדבר הזה. בעלי זצ"ל היה אמנם שרוי בצער, אבל מי היה יכול לעזור לו? הצועק על מה שעבר הרי זה תפלת שוא. 46 אבל השי"ת עזר לנו והזמין לפנינו שתוך ד' שבועות עסק שבו הרוחנו כמעט ככל אשר הפסדנו במשפט הזה, ובעלי חזר להיות ביידידות ובאהבה עם ר' יהודה. וכמו שאספר להלן, בהיותי בברלין חלק לי ר' יהודה ואשתו כבוד גדול, ותמיד בא במשא ומתן עם בני, ואילו היה המשא ומתן שבינינו מביא רוחים בודאי שלא היינו באים לידי זה. כנראה גרם מזלו של יששכר כהן, שהוא יבוא במקום ר' יהודה, והוא יעלה ויגדל, כמו שאספר להלן.

אף על פי שכל העסק עם ר' יהודה לא היה כדאי לכתוב, כמו שלא היה כדאי לכתוב כל הספר הזה, אבל כונתי היתה לגרש את המרה-השחורה מקרבי, כאשר תקפוני המחשבות הנוגות; וגם מזה אפשר לראות כי כל עסקי בני האדם משתנים בזמן מן הזמנים, והמקום ב"ה עושה סולמות, את זה משפיל ואת זה מרים. 47 ר' יהודה בא אלינו בזמן שהיה עני ולדל, והמקום ב"ה עזר לו עד שבזמן הזה רכשו עולה על מאה אלפים ר"ט, והוא נכבד מאד אצל הקורפירשט יר"ה. אנכי חושבת שאם כך יעלה הלאה, והמקום ב"ה ירצה בו הוא ימות כשתגיע שעתו כעשיר היותר גדול שבאשכנז. ממה שכתוב כאן אפשר לראות כי עזרנו לכמה וכמה אנשים – בסיעתא דשמיא – וכל אלה שבאו עמנו במשא ומתן נעשו עשירים כמלכים. אבל רובם לא הכירו טובה, כסדר העולם; להפך, היו כאלה שתחת טובה שלמו לנו או לבנינו רעה. האל הכל-יכול הוא הצדיק, אנו כבני אדם חטאים, איננו יכולים להגיד וגם איננו יודעים מה שהוא טוב בשבילנו ומה שהוא רע. בן אדם חושב לפעמים כשבאה עליו צרה שהנה בא קצו, אבל לפעמים הצרה היא לטובה, אם מרדכי הי"ד, הצעיר הישר, היה נשאר בחיים, בוודאי שהיינו מרויחים והוא היה לעשיר; אחריו היה אצלנו גרין משה. עמו אמנם לא עשינו משא ומתן הרבה. בכל זאת עשינו איזו עסקים עמו במגרות במשקל. הוא נסע למרחקים ועזב כאן את אשתו ובניו ואנחנו היינו צריכים לפרנסם; אעפ"י שלא ידענו אם הרווחים יעלו על מה שהוצאנו, ועל זה נאמר: שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו. 48 בקצור – רוחים גדולים לא היו לנו מזה, אבל התפרנסנו שנינו יפה, וגם להבא היינו נכונים לעבוד יחד ורק הוא עקר

דירתו מהמבורג והתיישב בשוטלאנד, הקרובה לדנציג. 49 – וגם שם הרויח יפה. אברהם קנטור מקופנהגן, שעליו דברתי קודם, שהיה משרת אצלנו, החזקנו אותו ביושר ובכבוד ואחר כך שלחנו אותו כמה פעמים לקופנהגן ושם נתעשר והעביר שמה את אשתו ובניו. אחר כך נפסקו היחסים בינינו. כפי השמועה הוא עכשיו בעל ט"ו אלפים ר"ט ויש לו עסקים טובים, ונתן לבניו (נדוניא) כמה אלפים. הרבה יש מה לכתוב על מה שעשינו עמו, אבל מי יכיר בזה? אנו בני האדם הננו כפויים טובה. שאר-בשרי מרדכי כהן, שהיה אברך צעיר, וליב בישערי עשו שותפות עם בעלי זצ"ל, ובעלי זצ"ל שלחם לאנגליה ונתן להם שטרי קרדיט וגם מעות מזומן, אך הנסיעה לאנגליה לא יצאה לפועל מפני

המלחמה. 50 והם נסעו לאמסטרדם ושם עשו עסקים טובים. מאז נסע ש"ב מרדכי כהן להולנד ולבראבאנט ועשה עסקים טובים, והנסיעה הזאת היתה ראשונה והתחלת משא ומתן ועשירות. הקצין ר' יהודה, כמו שספרתי, בסיעתא דשמיא נעשה על דינו לאיש גדול. גיסי ר' אליהו סג"ל היה צעיר ומחוסר נסיון ולא הבין במשא ומתן ובעלי זצ"ל נתן לו קרדיט גדול, ולבסוף שלחו לאמסטרדם ונתן בידו קרדיט על כ' אלפים ר"ט. הרבה בעלי בתים כאן שהם אזרחים חשובים, היו מודים להשי"ת אם היינו נותנים להם קרדיט. עוד רבים אפשר היה להזכיר. אבל מה יועיל לי זה? איפה הוא [גמול] החסד שעשית אתה, ר' חיים האמיל זצ"ל, הישר והטוב, לכל העולם, שעזר ברצון לכל אדם וגמל חסד ללל, לפעמים קבל רנחים ולפעמים – נזק, ולפעמים יידע מתחילה שלא יקבל שום ריח וכל זאת עשה גמילות חסד של אמת. [וכך הם] בניך היקרים והטובים, כשגם המקרה לידם, הם עומדים בנסיון ויותר יפה בעיניהם למות מאשר להרע לאחיהם. אבל כל אלה שעשינו להם טובות גדולות אינם בדעה כזו. וגם כשיש בידם לעזור לבני הצעירים, שאבד מהם בצעירותם אביהם החסיד זצ"ל ונשארו כצאן בלי רועה, ה' ירחם עליהם, והם לא רק

שאינם עוזרים – ה' ירחם – להיפך... והם שגרמו לבני מרדכי שיאבד את מעותיו ללא צדק וללא משפט. 51 וכל כך נגשו [בנגישות זהות] את בני. ישלם להם ה' כמעשיהם. אנכי אמנם אינני יכולה לדון לחובה את האדם ההוא, כי אינני יודעת מה היה בלבו, אדם יראה לעינים וכו'... אולם אֵל גדול ויחיד, אני מבקשת ממך מעומק לבי כי תמחול לי, כי אולי ישיתני לא בצדק ביחס לאיש ההוא, ואפשר כי כל מה שעשה הלז לשם שמים עשה, וגם צריך למסור את הדבר בידי המקום ב"ה ולזכור כי כל העולם הבל הוא וכצל עובר. אתה האלהים הגדול יודע איך שהייתי שקועה בזמני בדאגות גדולות ובתוגת לב. אשה הייתי ובצל בעלי החסיד חסיתי, והוא היה חס עלי כמו על בבת עיני, אבל אחרי מותו חלף כל עשירי וכבודי, ועל אלה אני בוכיה ומתפחת כל ימי ושנותי, אעפ"י שאני יודעת כי זוהי חולשה מצדי וחסרון גדול להיות תמיד עצובה ומייללת, יותר טוב היה אילו הייתי בכל יום כורעת על ברכי ומברכת ומודה לאלהי החסד בעד החסד שהוא עושה עמי, שאיני ראויה לכך. עודני גם היום יושבת על יד שולחני אוכלת כאות נפשי, שוכבת בלילה בתוך מטתי שלי. יש לי בכיסי עוד איזו שילינג להוצאה כל זמן שיהיה ברצון השי"ת. ואם גם לבני היקרים לפעמים לא כך השעה משחקת כמו שהייתי רוצה, בכל זאת חיים אנו ב"ה ומודים ליוצרנו. כמה יש בעולם אנשים יותר צדיקים ויותר חסידים ממנו, ואין להם אפילו מזון סעודה אחת, וגם אלה שאני בעצמי הכרתי שהיו צדיקים גמורים. כמה אני צריכה להודות את יוצרי בעד כל החסדים שהוא עושה עמנו גם אם איננו כדאים לכך, כמו שכתבתי, אם רק אנחנו בני אדם החטאים והעניים נכיר את רחמי המרובים שהבורא הגדול יצר אותנו מחומר ונתן בלבנו להכיר את שמו הקדוש והנורא, ולפיכך עלינו לעבוד את יוצרנו בלב שלם. בני היקרים ראו נא איך האדם החוטא נגש אל מלך בשר ודם כדי לקבל ממנו חסד, והמלך בעצמו הלא הוא רק בשר ודם, שהיום כאן ומחר בקבר ואין איש יודע כמה יחיה המלך הגומל את הטובה וכמה יחיה האיש המקבל את הטובה, ומה הן הטובות שאפשר לקבל מיד מלך בשר ודם? הוא יכול לעשותו לקשוב או שיקבל כסף רב, אבל כל זה רק לזמן קצר, עד יום המיתה, לא יותר, כי כאשר יגיע מר המות הכל ישכח ולא יועילו לו כל

העושר והכבוד "כי אין שלטון ביום המות". 52 והאדם יודע את כל אלה, ובכל זאת הוא רוצה לעבוד מלך בשר ודם בעד הטובות הזמניות; על אחת כמה וכמה שעלינו לחשוב יומם וליילה כיצד לעבוד את הקב"ה מלך מלכי המלכים, שהוא חי וקים [לעולם], שגם הטובות שמלך בשר ודם עושה עמנו גם הן ביד המקום ברוך הוא, שהוא הנותן הכל למלכים ונותן בלבם להיטיב כרצונו הקדוש, כי לב מלכים ביד ה', 53 והמתנות שאפשר לקבל מיד מלך בשר ודם אינן כלום נגד מה שהמקום ב"ה נותן ליראיו, וזוהי הנצח שאין לו מדה ואינו עובר. ולפיכך, בני האהובים, התנחמו ושאו את יסוריכם בסבלנות ועבדו את ה' הכל-יכול בלבב שלם גם בשעה שאתם מקבלים ח"ו את הרעה, וגם כשנדמה לנו כי היסורים קשים מנשוא, אנו צריכים לדעת כי השי"ת אינו שם על עבדיו משא יותר ממה שהם יכולים לשאת, ואשרי האיש הנושא את היסורים שבגופו או שבבניו, הכל מקבל באהבה. ועל זה אנכי מבקשת מאת הבורא שיתן בלבי סבלנות, כי הכל מה שיקרה בעולם הוא לפי מעשינו וחייבים אנו לסבול, "כשם שמברכים על הטובה כך מברכים על הרעה"... 54

עכשיו נשוב לעניינינו. בתי מוטה ע"ה הגיעה לשנה השלישית. ילדה יותר יפה וחכמה ממנה לא היתה. לא רק אנחנו אהבנו אותה כי אם גם כל האנשים, מי שראה אותה ושמע את דבריה היא נשאה חן בעיניו. אבל האל הטוב אהב אותה עוד יותר, ופתאום צבו ידיה ורגליה. קראו לכמה רופאים ונתנו לה כמה רפואות, אבל אחרי ד' שבועות של יסורים גדולים לקח המקום ב"ה את חלקו [את הנשמה] אליי, ואת חלקנו [את הגוף] השאר מונח לצערנו הגדול לפנינו. אין לשער כמה התאבלנו עליה אני ובעלי זצ"ל. ואני יראה שבזה חטאתי נגד המקום ב"ה ולא העליתי על לבי את המעשה בר' יוחנן שאספר הלאה. ויש [בעולם] יסורים עוד יותר גדולים מאלה ובחלקי עלו עוד ברחמים. אנכי ובעלי הצטרפנו כל כך עד ששנינו חלינו במחלה קשה. אנכי הייתי מעוברת וילדתי את בתי חנה שתחי', ומפני הצער הגדול על ילדתי המנוחה הייתי אחר הלידה חולה מסוכנת, וכל הרופאים היו מיואשים וחפצו לתת לי איזה סם [שנותנים למסוכנים להכריע לחיים או למות], אבל מתוך הווכחים שהיו בינינו ושיחות שאר האנשים, נודע לי קצת ממגמתם, ואני אמרתי לבעלי זצ"ל ולאמי שתחי' שאני לא אקבל את הרפואה הזאת. ואף על פי שהם התאמצו לשחד אותי בדברים, כי הרופאים מתכוונים להבריאיני, אני בדעתי עמדתי שלא אקבל את הרפואה בשום אופן. אם ברצון האל הרחמן להושיעני, בידו לעשות זאת בלי רפואות, ואם גזירה היא מלפני האל הגדול, מה יועילו כל סמי הרפואה? ובקשתי מבעלי זצ"ל שישלח מעלי את

כל הרופאים וישלם להם את שכרם. והשי"ת נתן בי כח ואחרי ששכבתי במטת הלידה ה' שבועות, הלכתי להתפלל לבית הכנסת. ואם גם הייתי עוד חלשה מאד, אבל מיום ליום נתחזקתי, ופטרתי את המשרתת ואת המינקת, ושבתו בעזרת ה' לפקח על צרכי ביתי בעצמי. ולטוף הייתי מוכרחת לשכוח את ילדתי האהובה, כי כך היא גזירת המקום בה "נשכחתי כמת מלב".⁵⁵ כמו שאפשר לראות מתוך המעשה שאספר להלן מאשר קרה לחסידים גדולים, ומזה נלמד שחייב אדם לסבול הכל בהכנעה ולהשקיט את רוחו כשצרה באה עליו בין בגופו, בין בבניו ובין בממונו. ואל יתרעם אדם נגד הבורא לאמר: למה שלחת עלי יסורים, ואני לא אשמתי במאומה? אלא יקבל את היסורים באהבה, ועל כל צרה שתבוא, יצדיק את הדין ויאמר: ברוך דין אמת, כי כל דרכיו משפט, ומי יאמר לו מה תעשה? וצריך לדעת כי כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד... ומה לי להאריך? "חז"ל כבר בארו כל אלה. כמו ר' יוחנן שהיה תנא גדול, ובהייו מתו תשעה בניו, ונשאר לו לזקנתו רק ילד אחד בן שלש, והנה קרה שעמדה יורה רותחת ועל יד היורה העמידו ספסל להניח שם את הלבנים. והילד עלה על הספסל וגחן לראות מה שבתוך היורה ונפל אל היורה במים הרותחים. והילד הרים קול צעקה גדולה וכל בני הבית נבהלו ומהרו אל היורה. והאב בקש להוציא את הילד מתוך המים והנה נשארה בידו אצבע אחת מיד הילד, כי כבר נתבשל כולו. ור' יוחנן הטיח ראשו בכותל ורץ אל בית המדרש וקרא לתלמידיו: התאבלו על אסוני! והראה על העצם שבידו ואמר: "דין גרמא דעשיראה ביר (זוהי העצם של בני העשירי) שהעליתי קרבן לאלהים. ומאז היתה העצם תלויה על צוארו תמיד לזכרון, וכשבא אליו איש למדן היה מראה לו את העצם בהכנעה כאילו מראה את בנו.⁵⁶ ובכן בני האהובים, אם דבר כזה קרה לך יוחנן הצדיק ע"ה, מה יתאונן אדם פשוט [בהגיע אליו צרה]? כי ר' יוחנן היה תלמיד חכם גדול, למד מקרא משנה וגמרא והבין במעשה מרכבה ומעשה בראשית והיה יכול להשביע את המלאכים ואת השדים, כי היה בעל קבלה גדול. הוא ידע איצטגנינות ושיחת דקלים, והוא בא ביסורים כאלה וקבלם באהבה ונשאר בחסידותו תמיד. ובכן, בני היקרים, אני יודעת שאחדים מכם נתנסו בנוק ממון ובנוק ילדים, אבל מה יועילו האבל והצעור? אנו משחיתים בזה את גופנו וגם לנשמה מביאים הפסד; כי בהיותנו שרויים בצער אי אפשר לנו לעבוד את ה' כראוי, כי אין השכינה שורה מתוך עצבות,⁵⁷ כמו שהנביאים לפנים בבקשם שתשרה עליהם רוח ה' דרשו אחרי מנגנים שינגנו לפניהם וישמחו את לבם, כמו שכתוב בספרינו. כאשר נעדרה ממני הילדה שלא היתה דוגמתה בעולם, נזכרתי על מה שאמר המלך החסיד דוד ע"ה כשמת לו הבן הראשון שילדה לו בת שבע.⁵⁸

ובזה אני גומרת את ספרי השני. האל הגדול בודאי סוף סוף ירחם עלינו ויגאלנו מתוך גלותנו כדי שנוכל לעבוד את המקום ב"ה כראוי, וכל הגויים יכירו וידעו שאנו עם סגולתך. ואתה אלהינו אבינו אתה ותרחם עלינו כרחם אב על בנים. אדונינו אתה ואנו עבדיך ושפחותיך. ולא נחלה מהתפלל אליך, אל החסד, עד שתרחם עבדיך. ואני אמתך מבקשת ממך, כשפחה מגברתה, כי לך לבד עינינו ולבנו תלויים.

סליק ספר שני ונתחיל בס"ד את הספר השלישי.

ספר שלישי

בס"ד

בתי חנה גדלה והיתה ילדה חכמה. אפשר אספר עוד עליה להלן. בזמן ההוא באה ספינה מהודו המזרחית והיו בה הרבה אבני שוהם. ונפלה בידי המל מִדְּמַרְקָ, שהיה בגליקשטט, ובכיס כל ספן היו כמה וכמה אבני שוהם. ומבני ישראל נסעו לגליקשטט וקנו אבני שוהם והרזוהו יפה. ולאחרים מהם נודע כי בנורבגן יש סכום רב של אבני שוהם. ולפיכך עשו בעוה"ר יחדיו עצה רעה ועשו ביניהם חברות... בידי אורח אחד מנורבגיה היו אבנים טובות שקנה אותן בזול, והברי הגנבים האלה באו לנורבגיה וחקרו ודרשו לאזרח שבידו היו אבני שוהם, וסרו לביטו והתודעו אליו עד שנודע להם איפה טמון אוצרו וגנבו ממנו את הכל. האזרח הכניס אותם בביתו בתור אורחים. ולמחרת בהשכמה יצאו מהבית ושכרו להם סירה ובקשו להמלט. אבל האלהים לא רצה באלה. האזרח קם למחרת ושאל על דבר שני האורחים; השיב עבד הבית: בהשכמה יצאו מן הבית. בלב האזרח נפל חשד, ומהר אל האוצר ולא מצא שם כלום, והבין מיד כי זה עשו לו שני האורחים; והוא מהר אל הים ושאל את הספנים אם לא ראו שני יהודים נוסעים מפה? והם ענו: כן, הספן פלוני הוליד אותם מכאן לפני שעה. והוא שכר ספינה עם ארבעה מלחים ורדפו אחריהם ובזמן קצר מצאו את הסירה עם הגנבים. כאשר ראו הגנבים שרודפים אחריהם, השליכו את כל האוצר הימה. בקצור, האזרח תפש אותם והיו מוכרחים לחזור עמו העירה. הגנבים צעקו: למה אתה רודף אותנו, הלא אנשים ישרים אנחנו, אצלנו אין כלום משלך, ואנחנו עוד נתלונן עליך על העלבון. אבל בעשרת הדברות שלנו כתוב: לא תגנוב, והמקום ב"ה לא עזר להם, והם הוחזרו העירה. אמנם הם כפרו בפל, אבל אחרי שהפשיטו אותם ערומים ועשו להם עניינים גדולים, התודו שהם גנבו את האוצר, וכאשר ראו שרודפים אחריהם השליכו את הכל הימה, בחשבם שאם יחפשו אצלם ולא ימצאו דבר ישחררו אותם. אבל כאמור האלהים לא רצה בכך, ושניהם נדונו לתליה. גנב אחד תיכף קבל עליו את אמונת הנוצרים [ועי"ז יצא חפשי]. אבל השני שהיה כל ימיו נאמן לדתו, וגם אביו ואמו היו יהודים שומרי מצוה מוונדסביק, לא רצה להמיר את דתו וקָדַשׁ את השם ברבים. אנכי הכרתי אותו ואת הוריו בתור אנשים ישרים, וכנראה חברו פתהו לדבר הרע הזה ובודאי נשמתו של המומת מצאה מנוחה בגן עדן, כי קנה את עולם הבא ממש בשעה אחת. מפני כבוד משפחתו איני רוצה להזכיר את שמו, אבל בהמבורג יודעים את כל המעשה הזה. המקום ברוך הוא בודאי יקבל את קדוש השם שלו למסר נפשו בעד המקום ברוך הוא, אף על פי שהיה יכול לעשות מה שעשה חברו, אלא שקיים בעצמו "בכל נפשך" אפילו נוטל את נפשך, ובודאי שמיתתו היתה כפרה על כל עוונותיו. יהי נא הדבר הזה לכל אחד למופת ולא יתן עצמו להתפתות מהיצר הרע שבביל הממון העלוב. ולא די לזכור שצריך לאהוב את המקום ברוך הוא בכל נפשו ובשעה שמגיע לזה למסור את הנפש על קדושת המקום ב"ה, זהו בודאי דבר טוב, וכל אחד מִיִּשְׂרָאֵל צריך לזכור את זאת ולקיים, כמו שאמר ר' עקיבא ע"ה: מתי יבוא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?⁵⁹ אבל כתוב גם "בכל מאדך", זאת אומרת: בכל ממוןך, והכונה לא רק שיתנו נדבות רבות שבוה עובדים את השי"ת והדבר הזה הוא חביב לפני המקום ב"ה, אבל לפי דל שכלי, כמו שהאדם צריך למסור נפשו להשי"ת כך הוא צריך למסור גם ממון, כי יש אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו,⁶⁰ וזוהי הכונה "בכל נפשך ובכל מאדך", שלא יתעה גם אחר יצר הממון המביא לידי סכנת נפשות, כי לא רק הגוף תלוי בממון, אלא גם הנשמה, כמו האדם, שהקב"ה מוסר בידו ממון וממנה אותו לגבאי,⁶¹ והוא איננו יודע איך להשתמש באוצר המופקד תחת ידו, והיצר הרע איננו מניח לו למסור את ממונו ברוחים גדולים בימי חייו, רוחים שאין להם שיעור וערך [כלומר בצדקה ובגמילות חסדים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב]: בעיניו יותר יפה שיעבוד להוסיף עשירות גדולה מאשר לקחת חלק לעצמו, ואעפ"י שכתוב "אדם קרוב לעצמו".⁶² ועוד הבל יותר גדול מזה שאנו רואים בעולם, כי גם אלה העשירים שאין להם בנים וקופצים ידם מתת לעניים ואביונים, ואעפ"י שיודעים הם שיש להם עושר רב, הנם תמיד שרויים בדאגה ואינם רוצים להפחית ממוןם, ולעולם אינם מסתפקים ועליהם נאמר: אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו.⁶³ על האנשים הללו אמר גם שלמה המלך עליו השלום, כמו שכתוב: "יש אחד ואין שני וגם בן ואין לו ואין קץ לכל עמלו".⁶⁴ זה נאמר על העשירים שיש להם בנים ושאיין להם בנים. ומה נאמר על ה"דלפנים" העלובים, או על אלה שהיו מלפנים עשירים וירדו מנכסיהם. אם הם עושים לפעמים [עול] בשביל מעות... ה"דלפון" חושב: אקח נא מהעושר את ממונו. הן כל כך הרבה יש לו ולי אין כלום, ואנכי הלא אדם אני כמותו. גם אני חפץ לחיות. הלא השי"ת ברא את שנינו והאביון, שירד מנכסיו, חושב: לפנים היה לי הרבה ממון, והנה אבד ממני, ואני צריך להשיג שוב ממון ביושר ושלא ביושר. השי"ת ירחם עליהם ויודרכים מזרר רעה לדרך טובה, שלא ימירו את הקיים בעובר ושיקבלו הכל באהבה, כמו שכתוב שהמקום ב"ה זה ישפיל וזה ירים.⁶⁵ ומזה ישכיל כל אחד, וביחוד בעלי משא ומתן, שלא יהיו תמיד עסוקים במשא ומתן ושוכחים מה שכתוב בתורה הקדושה, ועל זה נאמר: "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום",⁶⁶ הי"א – ראשי תיבות: הלל, יוסף, אליעזר. כי לעתיד לבוא יביא הקב"ה למשפט את העניים וישאלם למה לא עסקו

בתורה? והעני עונה: רבש"ע, הלא אתה יודע שהייתי עני וצריך הייתי לעמוד לפרנס את עצמי, את אשתי ובני – אומר לו הקב"ה, וכי היית יותר עני מהלל, שמצינו שהיה משלם פרוטות לשומר בית המדרש לתת לו להכנס, ופעם בערב שבת כשלא היה לו מה לשלם, עלה ושכב על יד ארובת הגג לשמוע משם דברי תורה [וכל האגדה על אדות זה]. ולפיכך בית דין של מעלה מחייב את העניים; כי ידוע הוא שהלל היה תלמיד חכם גדול ואם היה רוצה ליהנות בעוה"ז מתורתו ולקבל מתנות מאדם היו ממלאים ביתו כסף וזהב, כי הלל היה הגדול שבתנאים. אבל הוא לא רצה אלא ללימוד תורה, והיה בוטח בהקב"ה, ולפיכך הלל מחייב עניים. אח"כ מכניסים רשע שהיה מתענג בעוה"ז ורועה זונות. שואלים אותו בבית דין של מעלה: למה עשית כזאת? והוא עונה: איש צעיר הייתי, יפה תאר, ונשים חמדו אותי והייתי אנוס לעשות רצונן. על זה עונים לו: וכי היית יותר יפה מיוסף הצדיק? וכי אנשים חמדו אותך יותר מאשר חמדה אשת פוטיפר את יוסף... והוא כבש את יצרו... ובכן יוסף הצדיק מחייב רשעים. – למה אכתוב בזה הרבה וכבר כתבו חז"ל בספרי מוסר הכל. אחרי כן מכניסים לדין את העשירים המפוטמים השמנים, שכלו ימיהם באכילה גסה ובשתייה ממיטב המשקאות ולא שמו לב למצות ה'. ושואלים אותם: למה לא עסקתם בתורה? ולא קיימתם את המצות? והם עונים: עסקים רבים היו לנו ולא היה לנו פנאי לעסוק בתורה ובמצות. אז שואלים אותם: וכי הייתם יותר עשירים מר' אליעזר בן חרסום שהיו לו כמה עיירות וכמה ספינות ואעפ"כ היה עוסק תמיד בתורה. ובכן ר' אליעזר בן חרסום מחייב עשירים. – מזה אנו רואים שכל התירוצים שלנו אינם מספיקים בעולם הבא, ויותר טוב בשבילנו לקיים מה שנאמר: "תמים תהיה עם ה' אלהיך." 67

עכשיו נשוב לעניננו: אני שכבתי במטת יולדת בלדתי את בני מרדכי סג"ל. מי יתן שתהיה שיבתו כך מאושרה, כמו שהיית ילדותו. אבל כבר הכל נחתם בראש על ידי הבורא ב"ה. כנראה כבר כתבתי בספר השני על דבר הגאולה שאליה קוינו, ושחמי זצ"ל שלח לנו שתי חביות וחשב שזה יהיה צידה לדרך מסעו לארץ ישראל יחד עם כל ישראל, אבל כשנבכה מזמה לא יצא כלום, עקר את דירתו מהאמל ונתישב עם חמותי בק"ק הילדסהיים. שם היתה קהלה חשובה הגונה וחסידה, והיא רחוקה רק ה' פרסאות מהאמל. אחרי שישבו שם איזה זמן, ובעלי זצ"ל אהב מאד את הוריו וכבד אותם, בקש ממני ואמר: גליקל שלי! נסע נא להילדסהיים ונבקר את אבי ואמי, הלא זה יותר מל"ב שנה שלא ראית אותם. הדבר מצא חן בעיני, וביחד עם השפחה והמשרתת ושלושת הילדים נסענו להילדסהיים. בני ר' מרדכי סג"ל היה עוד יונק, לא מלאה לו עוד שנה. המשרתת שנסע עמנו נקרא בשם שמואל, והיה צעיר יפה, וקראו לו שמואל היפה. גם היה לנו עוד משרת צעיר והילדים קראו לו שמואל השמן. חמי וחמותי זצ"ל שמחו מאד עלינו, כי בעלי זצ"ל היה בן זקונים, ות"ל אנתנו הצלחנו במסחרנו ולקחנו עמנו דברים שנחשבים לכבוד בהילדסהיים. שלשה שבועות ישבנו שם ואחר כך שבנו הביתה לחיים ולשלום. חמי זצ"ל נתן לנו במתנה כלי ששווי לערך כ' ר"ט, לא כמו הבנים בזמן הזה, המבקשים לפשוט מהוריהם את העור עם השערות, ואינם שואלים אם אפשר להם למלא חפצם או לא. ובכן שבנו לביתנו ומצאנו את בנינו בריאים. חמי זצ"ל ישב איזו שנים בהילדסהיים ובמשך איזו ארבע חמש שנים הוציא כעשרת אלפים ר"ט, אף על פי שלא היו פזרנים, בכל זאת היו להם הוצאות גדולות, וכאשר ראו שאין תכלית בשבילים לשבת בהילדסהיים נסעו משם להנובר, והתיישבו אצל גיסי הקצין ר' ליפמן בביתו, ושם מתו שניהם בשם טוב ובשיבה טובה.

הבכורה שלי בתי צפורה ת"י היתה קרובה ליי"ב שנה. ר' ליב בנו של ר' אנשל שישב באמשטרדם הציע בשבילה שדוך עם חתני קאשמאן בנו של ר' אלי קליף זצ"ל, 68 ומאחר שבעלי זצ"ל היה נוסע פעמים בשנה לאמשטרדם, לכן הקדים הפעם ונסע שמה ששה שבועות קודם וכתב להשדוך, כי גם הוא יבוא שמה. ובאותו זמן היתה מלחמה, ור' אליהו קליף היה מוכרח לעקור דירתו ולעבור עם משפחתו לאמשטרדם. כשהגיע בעלי זצ"ל שמה תיכף יצא הקול כי בעלי רוצה לעשות שדוך עם ר' אליהו קליף, זה היה ביום שבא הדואר והאנשים קראו את המכתבים בבורסא, והרבה אנשים לא רצו להאמין בזה והתערבו ביניהם בהרבה מעות, זה אומר כה וזה אומר כה, כי ר' אליהו קליף היה קצין גדול ויצא לו שם שהוא עשיר ביותר ממאת אלף ר"ט, וכן היה באמת; ובעלי זצ"ל היה עוד צעיר לימים, ורק התחלנו לעלות על במת החיים, וביתנו היה מלא ילדים קטנים.

אבל מה שהקב"ה גוזר כל מוכרח להיות, ועוד ארבעים יום קודם יציאת הולד כבר הוכרז בשמים: בת פלוני לפלוני. 69 ובכן השתדך בעלי זצ"ל עם הקצין ר' אליהו קליף, בעלי זצ"ל התחייב לתת נדוניא כ"ב מאות ר"ט בכסף הולנדי, ואת זמן הנשואים קבעו בעוד שנה ויציאת החתונה תהיה בקליף. בעלי זצ"ל יתן מאה ר"ט לסיוע להוצאות החתונה. כשבא זמן החתונה נסענו יחד לקליף אני ובעלי זצ"ל וילד יונק היה לי והכלה בתי צפורה שתחיה, ר' מאיר מקלוזי שהוא עתה אב"ד דק"ק פרידבורג והמשרת שלנו, שמואל היפה, והמשרתת, וכך נסענו בפמליא גדולה לחתונה. מאלטונה ישבנו תוך ספינה בחברותא עם מרדכי כהן ומאיר איליוש ואהרן טודליכי. איזו נסיעה של שמחה היתה אי אפשר לתאר. וכך באנו בשלום ובשמחה ועונג לאמשטרדם, אבל זה היה עוד שלשה שבועות לפני החתונה. אנחנו היינו אצל ר' ליב המבורגר הנזכר לעיל, בכל שבוע הוצאנו יותר משנים עשר דוקאטים, אבל לא שמנו לב לזה, כי במשך שלשה שבועות שישבנו באמשטרדם לפני החתונה הרויח בעלי זצ"ל חצי הנדוניא. ארבעה ימים קודם החתונה נסענו בתופים ובמחולות ובחבורה שני מנינים לקליף ושם קבלו את פנינו בכבוד ובאנו לתוך בית שהיה ממש כדירת מלוכה, מסודר בכלים נאים כמו אצל שרים. כל היום לא היתה לנו מנוחה מפני התקיפים, השרים והשרות, שבאו לראות את הכלה; ובאמת בתי תחיה היתה יפה מאד, אין דומה לה בעולם. ההכנות היו גדולות מאד לחתונה ובאותו זמן היה בקליף הפרינץ. 70 בזמן ההוא עוד חי הפרינץ הזקן (קורפרינץ) וזה היה עוד צעיר בן י"ג שנה לערך, אבל כעבור זמן קצר מת הקורפרינץ. 71 והלו נעשה לקורפרינץ במקומו. גם היה שם הפרינץ מוריץ 72 ושאר שרים ונכבדים. כלם בקשו להיות בעת החופה. מחותני ר' אליהו קליף, כנראה, ידע קודם שיבואו אורחים ונכבדים כאלה וביום החתונה תיכף לאחר החופה ערכו כבודים שונים ומנות ופירות מארצות רחוקות. אפשר כבר לשער איזו מהומה היתה אז. ומחותני ע"ה וכל האנשים היו טרודים להפיק רצון מאת האורחים הגדולים הללו, ולא היה פנאי למחותני ע"ה ולבעלי זצ"ל למנות את סכף הנדוניא והניחוהו שניהם בתוך כיס וחתמו בכוונה שימנו אחר החתונה. כאשר הכניסו את החתן ואת הכלה שכחו מתוך המהומה הגדולה לכתוב את הכתובה. ומה אפשר היה לעשות? כל האנשים החשובים וה"קורפרינץ" עמדו כאן בחפצם לראות את סדר הקדושים. אז צוה האב"ד ר' מאיר 73 שהחתן יציג מצדו ערב קבלון ויקבל קנין שתיכף אחרי החופה יכתוב כתובה לכלתו והאב"ד קרא את הכתובה מתוך ספר. וכל גמרו סדר הקדושים, ואחרי כן הכניסו את כל האורחים החשובים והמחותנים לתוך אולם שהיו קירותיו מצופים בעור מוזהב, ושם עמד שלחן גדול ערוך בכל מיני מעדני מלך וכבדו את החשובים לפי כבודם. בני ר' מרדכי היה אז לערך בן ה' שנים, ילד יפה ממנו לא היה בעולם, וגם הלבשוהו בגדים יפים. כל אלה האנשים החשובים כאילו רצו לבלוע אותו. ובפרט הקורפרינץ יר"ה, תמיד אחזו בידו. אחרי שאכלו ושתינו הוציאו את השלחנות ונכנסו אנשים במסכות ועשו כל מיני דברים מבדחים, וערכו מחול המות, 74 שהצלחיה יפה. במשתה השתתפו גם חשובי הפרוטוגיזים וביניהם אחי ששם משפחתו מוקאטו... אצלו היה שעון קטן של זהב משבץ באבני חן, מחירו כת"ק ר"ט. מחותני דרש מאת מוקאטו זה את השעון ברצונו לתתו במתנה לפרינץ, אבל אחד מידידיו אמר: אם היה כאן הפרינץ העליון אז כדאי היה לעשות כדבר הזה, אבל כמו שהזכרתי מת הקורפרינץ בזמן קרוב אחר זה והפרינץ הצעיר ירש את מקומו. בכל פעם שהיה מחותני ר' אליהו נפגש עם ידידי הזה, היה מוכיח לו על זה. ובאמת אם היה מחותני נותן לו אז במתנה את השעון, לא היה שוכח את זאת לעולם. כי שרים גדולים כאלה אינם שוכחים דברים כאלה, אבל הצועק על מה שעבר וכו'.

הפרינץ הצעיר והנסיך מוריץ וכל האורחים החשובים עזבו את האולם ונפרדו מתוך עונג ושמחה. לכבוד כזה לא זכה יהודי במשך מאה שנה. והחתונה נגמרה בששון ובשמחה.

נסעתי לאמריקא לבקר את קברה של אחותי הנדל ע"ה. כמה צער ושכרון לה היה לי ידוע לפני המקום ב"ה. וביחוד גדול הצער שצעירה יפה כזו בלוייה בקבר. היא היתה רק כ"ה שנים. אבל מוכרחים אנו להכנע מפני רצונו של המקום ב"ה. היא השאירה אחריה בן אחד ובת אחת. הבן היה בחור חשוב ולמדן, אבל בעוונותינו הרבים מת בבחרותו וידידים וזרים התאבלו עליו מאד.

יום אחד לאחר החתונה נסענו בחזרה מודשני עונג ושוב הגענו לאמשטרדם וישבנו שם עוד כארבעה עשר ימים ובעלי זצ"ל עשה שם קצת

מסחר. מאמסטרדם נסעו לדולֶפֶזיל. משם צריך לנסוע בים שנקרא דולֶאָרט. האיש היותר חזק, שאיננו רגיל במסעי הים, אי אפשר לו שלא יהיה שם נגוע במחלת הים, כי שם הגלים מסתובבים בחזקה, והאניה מתנוודדת מאד. כשבאנו אל תוך הספינה השארנו את הילדים בתוך התא ואנכי עם בעלי שכרנו מהספן חדר קטן שנוכל להיות שם לבד. בקיר החלון היה אשנב, שאפשר היה לפתחו ולסגרו ולראות משם מה שנעשה בתא. בחדר הקטן ששכרנו היו שני ספסלים שעליהם אפשר היה לשכב, ובעלי אמר לי: שכבי נא גליקל על ספסל אחד ואנכי אכסה אותך היטב, ואל תתנועעי אנה ואנה, אז לא נתנזקי ממחלת הים. אנכי לא נתנסיתי בזה, אבל בעלי זצ"ל עבר כמה וכמה פעמים את הדולֶאָרט והיה מנוסה בזה. שמעתי בקול בעלי ושכבתי במנוחה, אבל שמעתי את קול המשרת שלי ובכית הילד היונק שלי ובשעה זו היה רוח חזק, הספינה התנוודדה וכל אלה שהיו בספינה חלו במחלת הים ומבחילה היו מוכרחים להקיא, ובאמת אין מחלה כזו בעולם, גם מחלת המות גרועה מזו. כל זמן ששכבתי במנוחה לא הרגשתי כלום, אבל המשרת שלי חלתה ולא יכלה לקום והילד שלי היה על ידה, ואפשר שגם הילד היה חולה והתחיל לבכות ולילל. ואנכי כאם לא יכולתי לשמוע את קול בכיו, וקמתי ממשכבי ולקחתי את הילד אלי והשכבתיו על יד שדי, אבל פתאום תקפתני המחלה וחשבתני שכבר בא קצי, והתחלתי לקרוא וידוי, כמו שיכולתי, כי ידעתי בעל פה. בעלי זצ"ל שכב על משכבו, הוא ידע כי המחלה אינה מסוכנת, וכאשר יעמידו כף רגל על היבשה תחלוף המחלה. ובעת שאנכי התודיתי והתפללתי להמקום ב"ה שכב בעלי זצ"ל וצחק. ואנכי שמעתי קול צחק וחשבתני: הנה אני שוכבת נוטה למות, ובעלי זצ"ל שוכב לו וצוחק... אם אמנם הייתי בשעה ההיא ברוגז אבל לא יכולתי באותו הזמן לריב עם בעלי זצ"ל, כי נטל ממני כח הדבור ואנכי הייתי מוכרחה לשכב חולה בערך חצי שעה עד שהגענו אל היבשה. כאשר יצאנו מהספינה עברה מחלתנו מאתנו. היה לילה כשהגענו לדולֶפֶזיל ולא מצאנו בית מלון וגם לא בית אחד של יהודי, ומוג האויר היה רע מאד והיינו במצב של יאוש וחשבתנו לשכב כל הלילה ברחוב, ועוד למחר יש לנו תענית "זכור בריית", אחרי שכל היום ישבנו בספינה חולים ועיפיים ולא אכלנו כלום ולא נעים לנו לשכב ברחוב מבלי לאכול ומבלי לשתות. סוף סוף הלך בעלי אל יהודי אחד שאחיו היה חתנו של חיים פירשט ע"ה [מהמבורג] ובקש ממנו שיתן לנו ללון בביתו. ובעל הבית ענה תיכף: בשם ה', בואו אלי, הנה ביתי פתוח לפניכם, מטה מוצעת אוכל להציע לכם, אבל להאכילכם אין במה, כי השעה מאוחרת, ואשתי אינה בבית, היא נסעה לעמדין. ובכן שמח בעלי זצ"ל, כי מצא לינה לילה ובה ובא ויבשר לנו השמחה והביא אתנו אל תוך הבית. אמנם לאכול שם לא מצאנו, היה לנו קצת לחם וחלקנו בין הילדים, אבל אנכי הודיתי לה' כי מצאתי מטה מוצעת, וזוה היה יפה בעיני מכל מיני מאכלים. למחרת ל"זכור בריית" קמנו בהשכמה ונסענו לעמדין. שם התארחנו אצל ר' אברהם משטטהאגן, שהיה קרוב לבעלי זצ"ל. אביו של אברהם עמדין, ר' משה קראמיר משטטהאגן היה דודו של בעלי זצ"ל. ובכן היינו בימי ראש השנה בעמדין והיה לנו יום טוב באמת, ושכחנו מה שעבר עלינו בספינה, כי ר' אברהם היה אדם חשוב, ומלבד שכבד אותנו וחלק לנו כבוד גדול, עוד ישבו על שלחנו עוד ר' "פלעטיין"⁷⁵ והוא נתן להם לאכול ולשתות כמו שנתן לנו. אני יכולה להעיד שנדיבות כזו לא ראיתי אצל שום עשיר. במוצאי ראש השנה נסענו יחדיו מעמדין ובבקר באנו לויטמונד. שם שכרנו ספינה עד המבורג. במרחק של יום נסיעה מויטמונד יש מקום⁷⁶ ואנגירואוד. שם צריכים בעלי הספינות לעמוד, לשלם מכס ולהטעין סחורה, וגם להנפש ולהחליף כח. כשבאנו לואנגירואוד, אמר לנו השופט: אנה אתם רוצים לנסוע מכאן? אמרנו לו: להמבורג. אמר השופט: השמרו והזהרו! כי כל הים מלא ספינות של שודדי-הים והם גוזלים כל מה שמוצאים, והנה הזמן הוא סמוך ליום כפור ולצפון שלמנו כבר עשרה ר"ט ועלינו היה לנתר על זה ולשוב לויטמונד, והתארחנו אצל בריינלי שהייתה גם כן בשני עם בעלי זצ"ל והתיעצנו איך נוכל לשום דרכנו הלאה אחרי שבים יש פחד שודדי הים וביבשה הנך פוגש על כל צעד ב"יִקִים" (חיילים). האלמנה בריינלי הייתה מהמבורג בתו של ר' ליה אלטנה ע"ה, והיתה אשה חכמה וחסודה, קרובתה של בעלי זצ"ל, ותמיד היינו בידידות והיא עשתה כל מה שהיה אפשר לעזרנו בדבר הנסיעה. לסוף החלטנו כי לאחר יום כפור נסע ביבשה ובעלי זצ"ל יסע מקודם לאוריק ונקבל תעודת-הדרך מהגנרל בודיץ, שהיה שר גדול בחצרות מלכים שונים ואהוב על הכל. ועם התעודה שלו אפשר לנסוע בלי חשש. וליתר בטחון יבקש מאיר אוריק מהגנרל לשלוח עמנו אופיצר אחד חרוץ לשם שמירה. ובכן נסע בעלי בערב יום כפור לאוריק וחזר משם [באותו יום] וישבנו לאכול. והכל סדר כחפצו, גם קורפוראל נתן לנו לשמירה, שילונו עד המבורג, איש חיל וישר. תיכף לאחר יום כפור בקשנו לשכור לנו עגלה עד אלטנבורג. ואני צריכים היינו לשלם כמעט כמחיר העגלה והסוסים, כי העגלונים יראו פן יחמסו מהם את הסוסים בדרך. ובעלי זצ"ל היה שרוי בדאגה רבה, כמו שאפשר לשער, והייתי צריכה לפשוט ממני את שמלת הדרך הטובה ולשים עלי שמלה ישנה וקרועה; ור' מאיר, שהיה אז אצלנו, אמר לבעלי זצ"ל: ר' חיים, מדוע אתה כל כך עצוב? ולמה אתה מלביש את רעיתך כל כך לא יפה? ענה בעלי זצ"ל: ה' יודע שאני אינני דואג לעצמי וגם לא לממון שיש אצלי, אך ורק לנשים – לאשתי ולמשרתת. על זה ענה ר' מאיר: בשביל זה אינך צריך לדאוג, ועוד הוסיף בבדיחה: ר' חיים, אתה טועה בנדון אשתך, גם אם לא תלביש אותה קרעים לא יקפצו עליה. בעלי זצ"ל רגז על הבדיחה של ר' מאיר. ובכן בחצות הלילה יצאנו מויטמונד ובריינה וכל אנשי ויטמונד ליוו אותנו רחוק הרבה מהעיר וברכו אותנו; ובאנו בשלום לאולדנבורג. ועוד אני מקוה לרשום מה שסבלנו בברמרפורד⁷⁷ ושאר המקומות, אבל בעזרת הקורפורל הנאמן והתעודה, וביחוד בעזרת ה', הגענו לאֶלְנְבוּרְג. כל העיר שם היתה מלאה אנשי צבא ושוב פעם באנו בצרה, כי העגלון לא רצה לנסוע הלאה אפילו אם יתנו לו כל הון דעלמא, ובעלי זצ"ל הלך שתי פרסאות לכפר ושכר עגלה בדמים יקרים.

יצאנו מאלנבורג ולעת ערב הגענו בשלום אל הכפר ונשארנו שם ללון וחשבנו לקחת שם עגלה ולנסוע הלאה; והנה ישבנו בלילה על יד המדורה, ובית הבית שלנו ושאר אנשי הכפר ישבו הם שם והריחו טבך ושוחחו על דבר מקומות שונים, והנה בא כפרי אחד וספר על דבר הדוכס מהנובר, ואמר: אדוננו שלח גם הוא שנים עשר אלף איש להולנד. הדבר הזה שמח את לב בעלי זצ"ל, בשמעו שהוא במדינת הנובר, כי הדוכסים מלייבורג מקדקים מאד, שהחיילים יתנהגו עם התושבים בשלום ולא יגרמו להם שום נזק לא בנפש ולא בממון. שאל בעלי זצ"ל: כמה רחוקה היא הנובר מהכפר הזה? ענה הכפרי: שמונה פרסאות, ובעלי זצ"ל עשה עם הכפרי חשבון שאפשר לו להגיע לפני סוכות הנובר, אם רק יצא לדרך מחר. בעלי זצ"ל שכר תיכף עגלה ועוד בלילה נסענו משם, ובעלי זצ"ל שמח מאד על המקרה כי הוא עם אשתו ובניו יוכלו לכבד מצות כבוד אב ואם. אחרי כל הצרות והטלטולים והדאגות הגענו להנובר, וחמי זצ"ל יצא לקראתנו כמלאך, כאלהו הנביא, מטה בידו וזקנו הלבן והיפה מגיע עד חגורתו ולחיי אדומות. בקצור, מי שירצה לצייר איש זקן יפה ונהדר לא יוכל לתאר יותר יפה ממה שהיה חמי זצ"ל. עד כמה היתה לנו נחת רוח בראותנו פניו ועד כמה התענגנו כלנו בימי החג הראשונים של סוכות אין לתאר. אבל אף על פי שחמי וחמותי ע"ה רצו מאד שנשאר אצלם עד סוף החג, אבל העסקים שלנו לא הרשו לנו לעשות כדבר הזה, והסברנו להם בדברים של טעם. ובכן נסענו משם, ויותר מזה לא ראינו איש את אחיו בעולם הזה. השם יתברך יזכה אותי, כאשר יקחני מהעולם הזה להכניסני במחיצתם בגן עדן. אף על פי שרצינו לשלוח את הקורפורל מעלינו ולשלם לו ביד רחבה, אבל הוא בקש מאתנו לקחת אותו להמבורג, כי הוא שמע כל ימיו הרבה על דבר העיר הזאת, ואף פעם לא קרה לו להיות שם, ולכן אחרי שהתנהג עמנו כל כך יפה כל הדרך, לא היה יכול בעלי להשיב את פניו, ובאנו בשלום בערב יום טוב להמבורג, ותהלה לאל מצאנו את כל המשפחה בחיים ושלום. אולם הנסיעה מביתי עד שובי לביתי עלתה יותר מ'ר"ט, אך לא שמנו לב לזה כי ת"ל נמצאנו בעסקים גדולים, וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאתנו ועזרנו עד כה. בס"ד, אחרי טלטול רב, שבנו לביתנו.

יהודי אחד ר' משה שישב איזה זמן בקֶלֶמְשֶׁט, נדמה לי שזהו בערך חמש פרסאות מהילדסהיים. שם היה בית מדרש גבוה (אוניברסיטה) ולפיכך היה שם רע ליהודים⁷⁸ ומשה הלמשטט גורש משם. אחר כך הוא נסע לפומֶרֶן והתישב בשֶׁשְׁטֵין בקבלו שם זכות ישיבה והשיג קיומים (זכויות) גדולים וגם זכות יציאת מטבע, שרק לו ניתנה הרשות להמציא מטבעות לשֶׁשְׁטֵין, ובו תלוי עד כמה יהיה מחיר המרק. מצד הממשלה נמנה על איזה קומיסר, ואולם למשה זה לא היה כל כך הרבה כסף בשביל עסק גדול כזה. ולכן כתב לבעלי זצ"ל ושלה לו את זכויותיו, אולי ירצה בעלי זצ"ל להספיק לו כסף, ואז יהיה גם הוא שותף ביציאת המטבעות ובמסחר באבנים טובות. שטטין היה מקום חשוב, ובדאי זה מאה שנה שנאסר ליהודים לשבת בה, ובכל זאת היו יהודים באים שמה לעתים קרובות, כי שם היה אפשר לקנות בזול מרגליות ואבנים טובות וגם היה אפשר למכור שם אבנים טובות. ובעלי זצ"ל עשה חשבון כי בשלישים⁷⁹ ישיצקו בשטטין, אפשר להרויח הרבה, ואם ייצקו מאה אלף שלישים אפשר יהיה להחליף אותם במטבעות לינבורג וברנדנבורג, ולכן כתב לו בעלי זצ"ל, שאם הוא רוצה להתנהג ביושר ובצדק, נכון בעלי זצ"ל לעשות שותפות עמו. קודם שבא משה זה לשבת בשטטין ישב איזה שנים בברלין ושם נשאר חייב הרבה מעות. ובעוה"ר לא ידענו מזה כלום. אמנם

ידענו שאיננו עשיר, אבל ראינו שהוא יושב במקום חשוב ויש לו קיומים חשובים, וכל המדינה פתוחה לפניו, שהוא ועוד עשרה היו יכולים להגיע שם לתכלית רבה. אבל לצערנו הגדול נגלה לנו עצם מצבו רק כאשר עבר המועד, כמו שנספר להלן. בני נתן סג"ל היה בזמן שהוא בחור בן ט"ו שנה ואותו שלחנו לשתטין שישגיח שם על כל הנעשה שם. ובכן התחלנו לשלוח לו כסף בסכומים גדולים, והוא תיכף שלח לבית היציקה והחזיר לנו מטבעות שלישיות, שאותן יכולנו למכור, כי היה אז זמן אספת הסוחרים, ולקבל רוחים הגונים פעם ב' למאה, פעם יתר ופעם קצת פחות כפי מצב השער. קבלנו גם איזה צורות מרגליות וגם בזה הרוחנו כהוגן. קצת קודם לזה ילדתי את בתי אסתר. זה היה בערך שנה קודם. התחילו לדבר שדוכים לבני נתן, וביניהם עם היתומה בת הקצין בת ר' אלי' באלין. גם הציעו את בת הקצין ר' שמואל אופנהיים⁸⁰ והשדוך הזה כמעט נגמר, אבל מהשמים נתעכב הדבר. אנחנו משני הצדדים היינו צריכים לשלוח את הנדוניה לפרנקפורט. ביד גיסי החביב מו"ה איציק סג"ל [שישב בפרנקפורט] היו תמיד אבנים טובות שלנו על סך כמה אלפים ר"ט [ואבי החתן חשב לשלוח אליו מכתב שישליש שם הנדוניה]. ור' שמואל מצדו שלח שמה הנדוניה. אבל בזמן ההוא היתה גאות מי הנהרות והמכתב של ר' איציק נעצר בדרך יותר מי"ד ימים אחר הזמן הקבוע. ובתוך כך דחקו השדכנים לגמור עם היתומה [באלין]. ובעלי חשב: הנה מאחי ר' איציק אין מכתב, ובודאי שר' שמואל חזר מהענין הזה. ובתוך כך יתבטל גם השדוך עם היתומה. ולכן החלטנו לגמור את השדוך עם היתומה. אמה של היתומה התחיבה להכניס ד' אלפים ר"ט ודמי הקנס נשלח למז"ט ואנו התחיבו לתת לבננו כ"ד מאות ר"ט. שמונה ימים אחר כך קבלנו מכתב מגיסי ר' איציק זצ"ל שהמעות [מצד ר' שמואל] כבר הגיעו ובעלי זצ"ל ישלח תיכף ומיד בלי איחור כח והרשאה [להשלש הנדוניה]. אבל זה היה כבר לאחר זמן. בעלי זצ"ל כתב לאחיו והצטדק כי אחרי שעבר הזמן י"ד יום, חשב שר' שמואל שנה את דעתו, ואחרי שהשדוך [עם היתומה] הוא שדוך הגון לא רצה לדחות אותו מפני ספק ספיקא. והוא מברך את הקצין ר' שמואל שימצא זוג טוב בשביל בתו. ואולם על זה בא אחר כך מכתב מגיסי ר' איציק מלא כעס ודברים חריפים שאיני רוצה להעלותם כאן על הכתב. אך דבר שכבר עבר אין לשנות. אנחנו היינו מרוצים מאוד מהשדוך שנעשה, כי היה באמת שדוך הגון מאד. כי המחותר ר' אליהו ז"ל היה איש נכבד מאד בעיני בני ברית ושאינם בני ברית, וכמה שנים היה פרנס בקהלתנו עד יום מותו, וד' אלפים ר"ט מזומן הוא גם כן נדוניה יפה, ואם ה' יצליח ביד הזוג הם יכולים לעלות מעלה מעלה, כמו הקצין ר' שמואל שעלה מדי יום ויום רק למעלה. הכל היה טוב. אבל המקום ב"ה מחלק את מתנותיו וחסדיו למי שמצא חן בעיניו, ואנו איננו רשאים להרהר אחרי מדותיו וצריכים להודות לה' על הכל. ואחרי שבני נתן נעשה לחתן שלחנו אחרי לשתטין שיבוא הביטה ויגיש מתנה להכלה. והדבר הזה נעשה בתוך סעודה יפה. וההתחלה היתה ב"ה בתוך שמחה גדולה מצדי צדדים. וי"ד יום אחר כך חזר בני לשתטין ואנחנו המשכנו לסחור עם ר' משה קלמשטט. אבל הוא היה אדם כוזב. ולא היה יכול למשול ביצרו כשיש כסף בידו, בין אם הם שלו ובין אם הם של אחרים, אם רק הכסף נמצא בידו הריהו עושה בו כמו בשל, כמו שנודע לנו אחר כך – ה' ירחמנו.

הצרה הראשונה היתה שבדה מלבו על הקומיסר או הגזבר, כי טעה באלף ר"ט והלז לא הודה בדבר והתחיל המשפט בינו ובין הגזבר, משפט שעלה בדמים מרובים. הוא [משה] היה שמן, מפותם וגאותן. ותמיד היו תחת ידו עשרת אלפים עד י"ב אלפים ר"ט, ולא נתן חשבון לנפשו שהמעות אינן שלו ושהוא יצטרך פעם להשיב אותם, כמו שצריך לחשוב תמיד איש ישר, המקבל כסף בהלוואה. אבל הוא חשב, אחרי שהרבה מעות נמצאות תחת ידו, הוא רוצה להתענג בחיים, הכין לו מרכבה עם שני סוסים מן הטובים שאפשר למצוא בשתטין ושנים שלשה משרתים ומשרתות, וחי כאחד השרים. והרנחיים לא היו כל כך גדולים. כמו שאמרתי, קודם שבא לשתטין הוא ישב בברלין. ומפני החובות והמריבות היה צריך לעקור דירתו משם אבל הגאותן הוזה, אחרי שמעותיו של ר' חיים האמל הטוב היו בידו, לא היה יכול לעצור ברוחו, ואולי חשב: צריך אנכי להראות לשונאי בברלין איזה גדול אנכי! ורתם את מרכבתו ולקח עמו שנים שלשה אלפים ר"ט במטבעות שלישיות. הוא כתב לנו כי ברצונו להחליף בברלין את השלישיות בדוקאטים ומשם ישלח לנו דוקאטים על ידי הדואר, דבר שהוא כל כך שכוח, וזה יעלה יותר בזול מאשר לשלוח בשלישיות. כל זה היה טוב ויפה, אבל כשבא ר' משה הלמשטט לברלין התחיל לצלצל במעות שבידו, נודע הדבר לבעלי חובות יהודים ואינם יהודים, והושיבו את ר' משה הטוב שלנו במאסר ועלה לו בחי" מאות ר"ט, ובוזה אבד כספו של ר' חיים האמיל הטוב. משה הלמשטט חזר אה"כ לשתטין ולא שלח לר' חיים האמיל לא דוקאטים ולא שלישיות. בזמן ההוא היה תחת ידו יותר מי"ב אלפים ר"ט משלנו. לסוף קבלנו עוד שני אלפים ר"ט בשלישיות והוא כתב שנוספי לשלוח לו כסף, ואם לא, תעמוד יציקת המטבע ריקה. בני נתן סג"ל, אף על פי שראה שהעסק הוא רע מאד, אבל לא היה יכול לכתוב מזה מאומה, כי כל מכתביו היו נפתחים ונקראים. אולם לסוף מסר על ידי סוחרים, שבעלי זצ"ל ימהר לבוא לשתטין. בזמן ההוא בא יששכר כהן מקורלנד, ואף על פי שהמעשה ביששכר היה צריך לבוא קודם מפני שכבר עברו עשר שנים מעת שבאנו עמו בעסקים, ובכל זאת אדחה את הדבר הזה לזמן אחר, ואז אכתוב עליו ביחוד. אין הבדל בזה אם להקדים או לאחור. ובכן אמר בעלי זצ"ל ליששכר: תסע עמי לשתטין, צריך לראות מה קרה שם, והם באו לשתטין ובקשו לעשות חשבון עם ר' משה הלמשטט, אבל הוא דחה מיום ליום, ונתן לבעלי קצת חילופים [שטרות] על המבורג וקצת מרגליות וזהו. בקצור, בעלי לא רצה לשהות עוד בשתטין ודרש לעשות עמו חשבון וכאשר נעשה החשבון נמצאה מגרעת בסך ה' אלפים ות"ק ר"ט. אפשר להבין כמה גדול היה הצער של בעלי זצ"ל. אז אמר ר' משה לבעלי זצ"ל: רואה אנכי, אחא, כי איני מרוצה מהחשבון, ואיני מטיל עליך אשם בזה. אמנם מעלתי בכסף שלך. אל תדאג, אתן לך שטרות שבטרם תעבור שנה ומחצה אשלם לך הכל. עֲלֵה עמי אל בית המדרש שלי. הם עלו שניהם לבית המדרש שהיה בביתו והוא הוציא ספר תורה מתוך ארון הקודש ונשבע בכל האותיות הקדושות ובשאר דברים שאיני רוצה להזכירם לשוא, שישלם לבעלי את השטרות בזמנם. כי יש לו במה לשלם. אלא שיש עכשיו עכובים. וכך דבר עוד דברים שאינם ראויים לעלות על הנניר. אעפ"י שהדברים לא היו נעימים לאוזן בעלי זצ"ל ויששכר היה מלא רוגז ודרש שיגישו את הדבר לערכאות, אבל בעלי זצ"ל לא רצה בדבר הזה, בידעו כי מדינת שוויידין היא מדינה קשה⁸¹ ובעלי זצ"ל שב בלב מלא יגון עם השטרות והביא לי את הבשורה הזאת. אמנם הוא לא חפץ לגלות לי את האסון, כי בזמן ההוא הייתי מעוברת עם בני לייב, אך אי אפשר היה להסתיר ממני את הדבר, ואנכי נחליתי. ואפשר לשער כמה היה צר לנו כי בעוד י"ד יום היינו צריכים לפרוע שטר של ט"ו מאות ר"ט בפרג ועוד לסוחר אחד אלף ר"ט, ובני נתן נעשה לחתן ובעוד חצי שנה היתה צריכה להיות החתונה וזה עלה לנו יותר משלושת אלפים ר"ט. ואנחנו עוד היינו, אפשר לאמר. אנשים צעירים, רק בת אחת הספקנו להשיא, וביתנו עוד מלא ילדים – ה' ישמרם. ומאד היינו דואגים לשמור על שמנו הטוב שלא יחולל, והיינו מוכרחים עוד הכל לשמור בסוד. מפני הצער הזה הייתי חולה, אבל לפני אחרים אמרתי כי זהו מפני ההריון. אולם אש תוקד בקרבי. בעלי זצ"ל היה מנחם אותי ואנכי הייתי מנחמת אותו כמה שיכולנו, וזה היה קרוב לימי היריד שבפרנקפורט דמיין, ובעלי היה מוכרח להיות שם, כמו שהיה נהג תמיד לנסוע שמה, ביום ה' הוא שב משטטין ותיכף ביום ו' הוא צריך שוב לנסוע לפרנקפורט, וכך נפרד ממנו ברוח נכאה. בטרם נסעו בקשתי בשם ה' את יששכר שיסע עם בעלי זצ"ל, כי הוא היה כל כך שבור ברוחו ולא הפצתי שיסע יחידי, אבל יששכר הראה אז רשעותו שלא הסכים לנסוע אלא אם בעלי יבטיח לו שני אחוזים מכל מה שיקנה וימכור. ומה אפשר היה לעשות? אסור היה לי לתת לבעלי זצ"ל לנסוע יחידי והיינו מוכרחים להסכים לדרישותיו של יששכר. בעלי זצ"ל דבר עמי ובקש ממני בשם ה' שאסיר מלבי את כל הענין, כי זהו דבר שאין לשנות. ואנכי הייתי מוכרחת לתת לו תקיעת כף שאשתדל לשכוח את כל אלה. ובעלי זצ"ל הבטיחנו גם כן שלא לחשוב עוד על אדות זה. ידענו מתחילה שכל השטרות ערכם מעט מאד, ומכלם רק אחד נשתלם, ועל דבר שטרות אחרים הוא כפר, שאין החתימה שלו.

ובכן נסע בעלי בערב ש"ק להארבורג ושהה במ ביום השבת ובמוצאי שבת ישב במרכבת הדאר לנסוע הלאה. משם שלח לי מכתב ארוך מלא דברי תנחומים, כי נהיה שמחים בחלקנו והשי"ת ימלא את חסרונו ממקום אחר, וכך היה. ובעלי זצ"ל בא לפרנקפורט והיריד שם היה מוצלח מאד, שלא היה לו כזה כל ימיו. הרוחנו באותו היריד כמה אלפים והודינו לה' שלא הסיר מאתנו חסדו ואמתו ובכל זמן זימן רפואה למכה. חשבתי באותה שעה שאין בעולם מסובל יותר בדאגות וצער ממני, ולא עלה על לבי כי יסורים מלא העולם כלו, וכל אחד מוצא את שלו, כמו שקרה לפילוסוף אחד שהתהלך ברחוב, פגש בבידו ושאל לשלומו. זה הודה לו ואמר "דיידי היקר! רע לי מאד, אני מסובל בצרות מכל יושבי תבל. אמר לו הפילוסוף: אם אתה רוצה בוא ועלה על הגג ונראה משם את כל בתי העיר ואספר לך על דבר הצרות שיש לכל בית ובית. ואם תרצה תבחר לך אחת מהן ואת שלך תשלח ממך, אפשר שאז תמצא יותר קורת רוח. הפילוסוף עלה עמו הגהה וספר לידידו כי בבית זה יש צרה כזו ובבית השני צרה אחרת וכו'. ואז אמר האיש: רואה אני כי בכל בית דאגות וצרות כמו שלי, ואפשר עוד יותר. מוטב שאשאיר לעצמי את הצרות

שלי. כך הוא דרכו של אדם: כל אחד חושב שרק הוא סובל, ולכן אין טוב לו לאדם אלא להיות אָרֶךְ-רוח. אם הקב"ה ירצה, הוא יכול מיד לשנות הכל לטובה.

באותו זמן חלה אבי זצ"ל בפודגרה, שהצעידיה אותו למות. גופו היה הולך וצבה, ויותר מרביעית שנה היה מוטל על ערש דוי. בכל לילה ולילה ישבנו עמו עד חצות. חשבנו כי עוד מעט יבוא קצו, והמקום ברוך הוא יוציא אותו מהעולם הזמני אל העולם הנצחי. פעם אחת ישבנו בלילה, בעלי זצ"ל, אנכי ואמי. היתה שעה מאוחרת בלילה, ואנכי הייתי בחדשים האחרונים של הריוני, ואמי יעצה שאנכי עם בעלי נשוב הביתה. אחרי ששכבנו בבית כשעה, בא אחד מבית אבי ז"ל ודפק בדלת וקרא לבעלי זצ"ל שימהר ללכת לבית אבי ז"ל. דברים כאלה קרו לנו כמה פעמים, ולפיכך לא רצה בעלי זצ"ל שאנכי אלך עמו ופתה אותי שאשאר בבית, ואם חס ושלום יהיה בי צורך, ישלח אחרי. אנכי נתתי עצמי להתפתות ונשארתי במטה, ותיכף ישנתי שנת תרדמה. כשבא בעלי זצ"ל לבית אבי באותו הרגע יצאה נשמתו. זה היה בחצות הלילה. בעלי זצ"ל לא רצה שיעוררו אותי: אין דבר אם יגידו לי אחרי שתיים, שלש שעות; אבל בעת שישנתי שמעתי בדלת דפיקה חזקה, כאילו כל הבית עומד לנפול. תיכף קפצתי ממטתי ושאלתי מי דופק? אבל אין קול ואין עונה, אז שמתי עלי את שמלתי ורצתי לבית אבי, ושם מצאתי כמו שכתבתי. אפשר לשער כמה היתה רוחי שבורה ומה גדול צער כלנו, אבל מה הועיל כל זה? אבי היקר אבד מאתנו, אבל הוא יצא מהעולם בשם טוב ובשיבה טובה בכ"ד טבת ושבת חיים לנו ולכל חי.

הרבה זמן הייתי שרויה בצער, עד שהמקום ברוך הוא ריחם עלי ולאחר שלשים ילדתי בן ששמו ליב. לידתו היתה בסיון רע, כי כאשר בא לעולם שכב כ"ד שעות ונאנח, והמילדות חשבו שהוא לא יהיה, אבל הקב"ה רצה והילד הבריא בכל יום וגדל והתנחמתי בו תחת אבי היקר, ושמחתי מאד עליו. אמי האהובה נשארה עם שלשה יתומים. אבי זצ"ל השאיר כתובה ט"ז מאות ר"ט ולכל יתום ט"ד מאות ר"ט. ליתומים היה יותר מעות, אבל הפסידו יותר מאלף ר"ט. אפשר שעל זה עוד אכתוב להלן. בעלי זצ"ל וגיסו ר' יוסף סג"ל לא רצו לקבל ירושה, אף על פי שלכל אחד היה שטר חצי זכר, והשאירו הכל לאמי וליתומים. ובעלי זצ"ל וגיסו ר' יוסף סג"ל שדכו את אחי ר' וולף שנה אחת אחרי מות אבי זצ"ל עם בת ר' יעקב ליכטנשטט, שהיה מפורסם לאיש חשוב מאד, ועד יום מותו היה פרנס המדינה ומופלג בעשירות. רק לבסוף היתה לו מחלוקת עם בנו חורגו ר' אברהם ונעשה עד סוף ימיו יורד מנכסיו. גיסו ר' יוסף סג"ל נסע עם אחי ר' וואלף לתנאים, ובעלי זצ"ל נסע עמו בעת היריד שבלייפציג לחתונתו יחד עם יששכר שהיה באותו הזמן משרת אצלנו. גיסו ר' יוסף ובעלי זצ"ל נסעו על חשבון עצמם ולא לקחו מאמי שום פרוטה להוצאות. כאשר בא ר' יוסף סג"ל עם החתן מהתנאים, היה מספר פלאים מהסעודה שהכל עלה יפה, כי באותו זמן היה ר' יעקב ליכטנשטט ע"ה עומד עדיין במעלתו הגבוהה. ובעלי זצ"ל נסע עם החתן אל החתונה שנערכה בכל הכבוד. משם שב בעלי הביתה, ואחי עם אשתו נשארו שם זמן-מה.

בעת שאבי זצ"ל מת היה כספו שקוע באבנים טובות, ובעלי זצ"ל ור' יוסף סג"ל טרחו ועשו הכרזה ומכרו הכל, כדי שתוכל אמי להשיא את היתומים. אחרי זמן קצר שדכה את אחותי מטה בלייפציג עם בן הקצין מוה"ר מאדיל דיין,⁸² והחתונה היתה בהמבורג. ידוע ומפורסם שר' מאדיל דיין היה איש חשוב ומפורסם, ואשתו פעסלי צנועה, אשר אין דוגמתה בכל העולם, בודאי מזמן האמהות שרה, רבקה, רחל ולאיה לא היתה אשה דומה לה בצדקה וחסידות, ובפרט שהיא היתה אשת-חיל ונהלה את המשא-ומתן, ופרנסה בכוח את בעלה ובניה. כך היה בשבתה ביונה וכן בשבתה בברלין. הקצין מוה"ר מאדיל היה תמיד איש שוכב במטה, ולא ידע כמעט לעשות משה ומתן, אבל הוא ע"ה היה חכם מחוכם. כל העולם ידעו לספר על חכמתו והיה חשוב מאד גם אצל הקורפירט יר"ה מבראניבורג, שאמר פעם אחת: אם לאיש הזה היו רגלים כמו ראשו, אז לא היה דומה לו בעולם. הוא והיא מתו בברלין מתוך עושר וכבוד. נפלאה היתה צואתה שהיא ע"ה צותה לביתה, אבל אינני צריכה לכתוב את כל אלה. מי שירצה יוכל לקרוא אותה אצל בניה שבודאי לא אָבְדו אותה.

והנה נשארה אחותי האחרונה רבקה ואותה שדכו שדוך הגון עם בנו של גיסו ר' ליב בון, שהיה ע"ה איש חשוב ופרנס כמה שנים במדינה וגם עשיר גדול. ר' ליב בא עם בנו שמואל סג"ל לכאן ונעשתה החתונה בכבוד ומתוך ששון ושמחה נגמרה. [בזמן החתונה] אי אפשר היה להכיר שאמי האהובה היא אלמנה עלובה, כי הכל נעשה בכבוד ובהידור, כאילו היה אבי זצ"ל בחיים, ולא נשאר אחד מיקירי הקהלה שלא בא לכבוד אותו. לאחר החתונה נסע גיסו ר' ליב סג"ל לביתו ובטרם עברו חצי שנה הלך בדרך כל אדם מתוך עשירות ובשם טוב. אבל אחר כך נסע גיסו ר' שמואל בון עם אחותי לבון לשבת שם על נחלת אביו זצ"ל וישב שם ועשה הרבה טובות לכל הפונים אליו. ומינו אותו גם לפרנס במקום אביו ז"ל. אבל שנות מספר אחר כך התפרצה מלחמה בין מלך צרפת יר"ה, והקיסר יר"ה, והולנד (1688), והעיר בון נפלה בידי הצרפתים, וביתו של גיסו עם שאר הבתים נשרפו ונשדדו ואבד כל אשר לו ואי אפשר היה לו לשבת שם עוד ובא להמבורג. והרבה יש מה לכתוב איך הוטב אחר כך מצבו ושוב ירד. הוא היה איש צדיק וגדול ביראת אלהים. השי"ת יגאל אותו וכי"83 מכל צרותיהם. חלק מבניו שהשיא היו במצב ירוד. השי"ת ברחמיו וברוב חסדיו ירחם שוב עליהם. על זה נאמר: איש לא יחשוב את עצמו מאושר עד יום מותו, כמו שאספר לכם מעשה שהיה: לפנים היה מלך אדיר, קרוזוס⁸⁴ שמו, שבביתו היה פילוסוף אחד ושמו סולון. בעיני המלך היה חשוב מאד הפילוסוף, שהיה באמת חכם גדול. פעם התלבש המלך קרוזוס בבגדי מלכות וצוה שכל משרתי החצר יתיצבו לפניו בכל הוד והדר, וגם צוה להניח לפניו כל אוצרותיו זהב וכסף ואבנים יקרות, וקראו גם את הפילוסוף סולון שיבוא לפני המלך. כבוא סולון אל המלך קרוזוס וכרע והשתחוה לפניו, כנהוג, אמר המלך לפילוסוף: סולון יקירי, הנה עניך הרואות את כל העושר והכבוד שיש לי, האם ראית מימיך איש מאשר כמוני? ענה הפילוסוף: אדוני המלך, ראיתי את הכל, אבל אינני יכול לחשוב אותך למאושר כמו אותו האזרח מאתונה שהיו לו עשרה בנים וחנך אותם יפה והיה איש עשיר ושדך את בניו בכבוד עם אנשים גדולים, ובניו היו נאמנים מאד למוולדת ועבדו בשבילה בכל נפשם, ובכן האזרח ההוא של אתונא ראה לא רק עושר גדול של עצמו, אלא שראה גם את בניו בכבוד ועושר עד זקנה ושיבה, וכך הוא מת מאושר, ואותו אני חושב למאושר יותר ממך. אמנם אין מלך עשיר ונכבד כמך, אבל הוד מלכותך צעיר הוא עדיין, ואין איש יודע מה יהיה בסופך, אפשר שיקום עליך מלך אחר, נסיך אחר, ויכבוש את מלכותך ויגרש אותך ואת אנשיך... כעס המלך ודחה בשרביט הזהב את סולון וצוה שלא יעז לבוא עוד לחצר המלך... שנים אחדות עברו על קרוזוס בכבוד ובעושר ולא זכר את הפילוסוף הטוב והחכם. כעבור איזה זמן נלחם המלך עם מלך אחר, והמלך קרוזוס נפל בשבי, ונדון לשרפה. והמון רב בא לראות במחזה הדמים איך ישרפו את המלך הגדול קרוזוס. ואנשי הצבא הוליכו את קרוזוס לשרפה ועברו על יד חלון המלך המנצח; ואז צעק קרוזוס בקול גדול: הוי, סולון, סולון! המלך המנצח צוה להביאו לפניו ושאל אותו מה פירוש המלות "סולון, סולון"? וקרוזוס ספר לו מה שאמר לו הפילוסוף סולון, כי אין אדם יכול לחשוב את עצמו למאושר כל זמן שלא מת. המלך המנצח חשב: הלא אפשר שגם הוא יהיה במצב דומה לזה של קרוזוס עכשיו, וצוה לשחרר את קרוזוס ולהשיבו למלכותו.

אמי תחיה השיאה את כל בניה בעושר וכבוד. כשמת אבי היתה אמי תחיה לערך מ"ד שנים, ואף על פי שהציעו לפניו שידוכים טובים לא רצתה להיות עוד לאיש, ואפילו אם הוא עשיר גדול, והתפרנסה בצמצום במעט הכסף אשר היה לה וישבה בתוך ביתה הקטן. היתה לה משרתת וחיתה לה בשלוה ובענימות. ויש לבקש מאת האלהים, שאם הוא מעניש את האשה ולוקח ממנה את בעל נעוריה, יתן לכל הפחות דעה בלבנה לחיות כמו שחיתה אמי ולעשות הרבה טובות כמו שעשתה בהונה המעט ולסבול בארך רוח מה שהשי"ת מזמין לנו. הרבה יש מה לכתוב על אדות זה, השי"ת יתן שתוכל להתנהג ככה עד ביאת משיחנו. נחת-הרוח שיש לנו, בניה ונכדיה, ממנה אי אפשר לתאר, יתן לה השי"ת בריאות עד מאה שנה.

אחרי כך שדכנו את בתי חנה שתחיה עם בנו של גיסו מוה"ר ר' אברהם סג"ל זצ"ל. אם השדוך הזה מצא חן בעיני או לא מצא, אבל מהשם יתברך יצא הדבר כי חמותי ע"ה רצתה בזה. בזמן ההוא היה קרוב היריד של פרנקפורט דמיין ונסע בעלי זצ"ל לשם עם ר' יוחנן ור' מנדל ור' ליב גוסלר. וכאשר נגמר היריד היו צריכים לנסוע משם לליפציג וכשבאו לפולדה חלה ר' יוחנן וכעבור ז' ה' ימים מת. בעלי זצ"ל ור' מנדל ור' ליב

גוסלר רצו להשאיר אצלו, אבל ר' יוחנן החסיד והחשוב ע"ה לא רצה בזה, והם נסעו ללייפציג. בנו ר' אהרן נשאר אצל אביו שנסע עמו לפרנקפורט. אבל בטרם שבא ללייפציג הגיעה להם הבשורה הרעה שר' יוחנן ע"ה מת. אפשר לשער כמה נבהלו האנשים מהבשורה הזאת. וכשבאו ללייפציג חלה ר' מנדל בן מוהר"ר מיכל שפייאר מק"ק פ"פ ואחרי כ"ח ימים גם הוא מת בעוה"ר. הבהלה והמהומה שקמו אז בלייפציג אפשר בנקל לשער. כל הבשורות הללו הגיעו אלינו להמבורג. לא די שראו בעיניהם את הצרה, שהצער הישר הזה, שעוד לא מלאו לו כ"ד שנים, פתאום הלך לעולמו – היה חותנו ר' משה בר"ן שהיה גם כן בלייפציג לא ידע איך להביאו לקבר ישראל, כי בלייפציג היה הדבר הזה מסוכן מאד. בקצור, בעמל ובשתדלנות ובממון רב השיגו שישעו את המת משם והביאו אותו לְיִסְאוּ, שהיא הקהלה היותר קרובה ללייפציג (ר' פרסאות). זה עלה יותר מאלף ר"ט, וברכו את ה' שהצליחו להוציאו מלייפציג, ובתוך כך חלה גם בעלי זצ"ל ור' ליב גוסלר בלייפציג. ובעצם חָלְמָם נסעו מלייפציג להלברשטט. עם בעלי זצ"ל היה משה שנויטהאן ויששכר. כשהגיעו להלברשטט עוד היה בעלי זצ"ל חולה, שכמעט נתיאשו ממנו. ויששכר כתב אלי ונחם אותי שלא אתבלה, שאין החולה מסוכן. והוא הכריח את בעלי שבעצם ידו יחתום על המכתב, שתהיה חתימתו לעדות, אבל צריך היה לראות את החתימה... אי אפשר היה להכיר בה אפילו אות אחת. אפשר לשער כמה התעצבתי אנכי ובני מהבשורה הזאת. את המכתב קבלתי ביום הראשון של חג השבועות. כל "בעלי הבתים" שבו מלייפציג לחג השבועות, ורק בעלי לא בא וגם לא הביאו מכתב ממנו. כל "בעלי הבתים" שבועם באו אלי וניחמו אותי שהכל יהיה טוב, אבל מה יועיל כל זה? אפשר לשער איזה יום טוב היה לי החג הזה. אבל ביום טוב אי אפשר היה לעשות כלום. ובאסרו חג שלחתי תיכף את בני ר' מרדכי סג"ל ואת יעקב, בנו של ר' חיים פאלאק וזוהו, להלברשטט לראות אם בעלי זצ"ל ישנו עוד בחיים. בתוך כך, יזכור לי ה' לטובה, צמתי, ועשיתי שאר הדברים עם תשובה, תפלה וצדקה כמה שיכולתי. והקב"ה רחם עלי ושלה עזרתו לבעלי זצ"ל ונרפא קצת מחליו ושכר לו עגלה. הוא היה אצל איציק קירכהן בהלברשטט ונתן לו מטה, למען יוכל לשכב בעגלה, ועוד עגלה בשביל המלווים אותו. בעגלה שלו ישב הוא ורק עוד אחד שהשיגה עליו. ובכך שב בעלי זצ"ל לביתו חולה, אבל כלנו הודינו לה' אל עליון שנתן [אותו] לנו ולא לעפרא. המקום ב"ה הוסיף על שנותיו עוד ו' שנים והספיק להשיא עוד שני בנים, כמו שאספר להלן.

אולם שכחתי לספר קודם על מותו של חמי זצ"ל, שקרה הרבה קודם לזה, ג' שנים ויותר. כשחלה חמי זצ"ל בחליו אשר מת בו, כתבו אז לבעלי זצ"ל: "הנה אביך חולה", והוא פנה מכל עסקיו ונסע בעצמו להנוביר לבקר את אביו בחליו ושהה שם בודאי ג' שבועות. חמי זצ"ל שהיה בן שמונים, וכחותיו הלכו וכלו, חשב כי מיד שיראה את פני בעלי זצ"ל מות, כי בעלי זצ"ל היה בן זקוניו, אבל אחרי שישב בנו ר' חיים אצלו ג' שבועות, והמקום ב"ה לא רצה עדיין לקחתו אליו, אמר לו חמי זצ"ל: בני, קראתי לך לבוא הנה, כי חשבתי שתהיה בשעת פטירתך, אבל אתה בעל משא ומתן גדול וג' שבועות שקיית אצלי, את חובך מלאת כראוי; אנכי מפקיד את עצמי ביד ה', ואתה סע לביתך. בעלי פקפק בדבר, הוא רצה להשאיר שם עוד, אבל אביו גזר עליו שישב לביתו; גם שאר בניו שהיו אצלו שבו גם כן איש לביתו, ובטרם הגיע בעלי זצ"ל לביתו קרה כדבר הזה: נגד המטה שעליה שכבתי עמדה מטה קטנה שבה שכבו ילדי: בתי חנה ובתי מוטה, שהיתה קרובה ל"א שנים. אנכי קמתי למחרת ל"שומרים לבקר" והלכתי לבית הכנסת. והנה באה בתי חנה בבהלה ומרוב פחד לא יכלה לדבר. שאלתי: מה לך, חנה? על מה נבהלת ככה? והילדה בחרדה ענתה: הוי אֵלֵי! הקיצותי והפצתי לראות אם אמא עדיין שוכבת, והנה ראיתי איש זקן שוכב במטה עם זקן ארוך. נבהלתי מאד וקפצתי מתוך המטה ורצתי מעל המדרגות, וכשהסככות פני הרים הזקן את ראשו והביט אחרי. שבתי מבית הכנסת הביתה ושמעתי כי בני הבית מתלחשים שם. שאלתי אותם מה קרה? והן לא ענו לי דבר. ב' ימים אחר כך שב בעלי הביתה ובעוד ח' ימים הגיע מכתב שאביו ר' יוסף הצדיק מת. ⁸⁵ הצער והבכי של בעלי זצ"ל אין לתאר. לאחר ה"שבעה" שכר עשרה רבנים והקציע להם חדר מיוחד למנין וללמוד שם יום וליילה. ובעלי זצ"ל לא יצא כל השנה חוץ לביתו, בפחדו פן יבטל קדיש אחר. י"ב שבועות לאחר מיתת חמי זצ"ל נסע גיסי מוהר"ר איציק זצ"ל לוויסל והשיא שם את בנו ר' שמואל. משם נסע "על קבר אבות" להנוביר, וכל האחים באו שם להנוביר וכתבו לבעלי זצ"ל שיבאו תיכף גם הוא שמה. למחרת קם בהשכמה ונסע והארבורג ועמו כמה אנשים, שהספיקו לו למנין ועד שבא להנוביר לא הפסידו אפילו קדיש אחד, אעפ"י שזה עלה לו בדמים מרובים. כשבא להנוביר קרא את הצוואה. וחינוש גדול היה לראות איזו צוואה היתה זאת ביראה ובחכמה. שם ספרו על דבר מיתת חמי זצ"ל שהיה בדעה צלולה ומת ממש בנשיקה, כמו שמתו כל בניו החסידים. העוזבון שנשא מחמי זצ"ל חלקו ביניהם לפי הצוואה ואיש לא פצה פה לערער. בעלי זצ"ל היה בהנוביר רק ח' ימים ונחם את אמו האהובה כמו שיכול. ורצה לקחתה עמו להמבורג, אבל האשה החסודה לא הסכימה לזה. היא לא רצתה לפרוש מבעלה הצדיק והחסיד בחייו ובמותו. ב' שנים אחר זה מתה גם היא ובאה לקבורה אצל חמי. היא היתה בת שמונים. בקצור, זה היה זוג מבורך וחביב שאין דוגמתו. השי"ת ירחם עלינו בזכותם, שנבלה את שנות הזקנה שלנו בטוב ובנעימים. אבל הקב"ה חשב אחרת... אחר כך נסע בעלי לאמסטרדם ושם הציעו לפניו שדוך עם חתני ר' משה קרומבאך, ובעלי נחפו יותר מדי להסכים לשדוך הזה, כמו שסיפור להלן. את הקנס השלישי בקליף (קליווא) אצל מחותני ר' אליהו קליף, ⁸⁶ כי היה לו כח והרשאה מאת מחותני הקצין ר' אברהם קרומבאך. ⁸⁷ אבל קודם שבאו הכתבים של בעלי זצ"ל, שבתי אסתר ת' היתה לכה, באו אלי מכתבים מצדי צדדים שהזכירו אותנו להשמר שלא לעשות את השדוך הזה, כי לנער הזה כמה וכמה חסרונות. אבל למחרת קבלתי מכתב מבעלי זצ"ל, שהוא כבר השליש את הקנס ותיכף הוא חוזר לביתו. אפשר כבר לתאר כמה היתה רוח עגומה. אבל לא יכולתי לעשות כלום עד ששב בעלי זצ"ל לביתו. בשבוע השני בא בעלי לביתי וחשב שאנכי אקבל את פניו בשמחה רבה ונשמחה יחד בשדוך הזה. אבל במקום זה פגשתי אותו בעצבות גדולה וכמעט שלא יכולתי לפתוח את פי. בעלי זצ"ל היה יכול להבין שיש דברים בגו, אך לא רצינו להפריע את האושר שנפגשנו יחד, וימים אחדים לא הגדנו איש לאחיו כלום על השדוך. בינתיים קבל בעלי זצ"ל גם כן מכתב מידו הנאמן שכתב לו, שהגיעה אליו השמועה שאנו רוצים לעשות את השדוך הזה והוא מזהיר אותנו שלא לגמור את השדוך קודם שנראה את החתן. בעלי זצ"ל נבהל מאד ואמר לי: גליקל, גם אתך, כנראה, יודעת מה שהוא מהדבר הזה, כי הכרתי זאת מתוך עצבותך. אז הראיתי לבעלי זצ"ל כל המכתבים שקבלתי לפני בואו לביתו. בעלי נבהל והייתי בצער גדול, כי כתבו לו רק טובות ולא הודיעו על חסרונות של החתן, ולא ידענו מה לעשות, השדוך הלא נגמר ולפיכך כתבתי את המחזנת שלי יאכ"ט, ⁸⁸ ממש בזו הלשון: ברכתך אותה בברכת מזל טוב ואחר כך הוספתי: מאחר שהגיעו לנו מכתבים מצדי צדדים שבתוך נמצאים כמה חסרונות, שאנו רוצים שזה יהיה שקר, לפיכך אנו מבקשים שהחתן יבוא בעצמו על התנאים, וכאשר נראה כי כל אלה הדברים בודו מלשינים ודוברי שקרים, כמו שאנו מקוים, אז נקבל את החתן בששון ושמחה ולא יחסרו ממנו מתנות חשובות וכל הכבוד. ואם חס ושלום הדברים אמתיים לא ישלחו אותו, כי אנחנו לא נתן לרמות כך באופן מכוער את בתנו, ואם היא תחשוב לשלוח בכל זאת את בנה מפני שגם בלעדי זאת הננו אנשים קרובים ומחותנים ותחשוב שאנחנו לא נשים לבנו אל החסרונות והדבר אחרי שכבר נעשה לא ישונה, – בבקשה, אל תעשי כדבר הזה, אם ח"ו הדבר הוא אמת אז מוכרחים משני הצדדים לבטל את זה, והם יכולים לתלות את החסרונות בבתי ת'. אפשר לתאר איך רגזה המחזנת הקצינה יאכ"ט בקבלה את המכתב הזה. מה לי להאריך? היא השיבה בזלזולים וברוגז, שאמנם היא חשבה לשלוח את בנה תיכף אל הכלה, אבל אחרי שראתה מה שכתבנו, אם אנחנו חפצים לראות את בנה נבוא בעצמנו. וכך עבר איזה זמן בחליפות נכתבים ולא יכולנו לבוא לידי פשרה, ובתוך כך התפרצה מלחמה גדולה בין מלך צרפת יר"ה ואשכנז ואי אפשר היה לבוא זה אל זה.

בזמן ההוא השאנו את בתנו חנה ת"י והחתונה היתה יפה ונהדרה. שכחתי לכתוב כי בני נתן נשא למז"ט את היתומה מרים בת ר' אליהו באלין ז"ל, וחתני קאשמאן ובתי צפורה באו גם כן לשם, ואנחנו השבנו להם את ההוצאות גם הוספנו מתנות. גם ר' יעקב הנובר עם זוגתו זיסה באו אל החתונה ועוד הרבה אנשים, והיתה החתונה ערוכה בכל הדר ויופי. באותה שנה נגרע מהוננו כעשרת אלפים ר"ט, וברוך ה' אשר לקח ונתן, והשיב לנו כל הנזקים ביד נדיבה, ואילולא לָקַח עטרת ראשי מעלי לא היה זוג יותר מוצלח ממנו. אבל מרוב עוונות גזר המקום ב"ה ולקח אותו מעלי מהעולם החולף אל העולם הנצחי ואתנו השאיר בעולם החולף והמלא עמל ועלינו להתחנן לפני המקום ב"ה שכאשר יבוא זמננו להפרד מהעולם הזה יכניסנו אליו לגן עדן, אמן.

לאחר שחזר בעלי זצ"ל מהנובר, כמו שכתבתי, אחרי שנתחלק העוזבון של אביו ז"ל, היה זה בערך י"ב שבועות אחרי מותו. בעת ההיא הייתי מעוברת עם בני ר' יוסף סגל. כל ימי היריון קוה בעלי שאנכי אלד בן שיקרא שמו בשם אביו, וכך היה ת"ל.

אני רוצה לכתוב כאן בשביל בני ענין אחד שהוא אמתי. כשהאשה הצעירה מעוברת ורואה איזה פרי או מאכל אחר ויש לה חמדה בלבה לאותו מאכל, אף תזוז משם עד שתטעם ממנו, ואף תחשוב בלבה שזה דבר קל, שלא יגיע לה שום נזק אם לא תטעם. צריך לדעת שיש סכנת נפשות בדבר הזה, כמו היא בעצמה כך הילד שבמעיה יכול להנוק מזה, כמו שקרה לי לעצמי. תמיד הייתי צוחקת ולועגת לאותן הנשים שאמרו כי צריך להזהר בדבר הזה. לא האמנתי לכל הדברים האלה. אדרבה, כמה וכמה פעמים הייתי עוברת בשוק בימי הריוני על פני פירות יפים שהמדתי אותם, אבל אחרי שמחירם היה יקר נמנעתי מקנותם. ובאמת לא היתה מניעתי מזיקה לי. אבל אין כל העתים שוות. בזמן שהייתי הרה עם יוסף והגעתי לחדש התשיעי קרה כדבר הזה. לאמי תחיה היה איזה עסק עם עורך דין אחד שדירתו היתה בשוק הסוסים. והיא בקשה ממני אולי אוכל ללוות אותה שמה. אעפ"י שהדרך היתה רחוקה וזה היה סמוך לזמן של מנחה ובתחלת כסלו, לא יכולתי להשיב את פני אמי ואנכי הרגשתי את עצמי רעננה. ובכך הלכתי עמה וכמעט שהגעתי עד בית עורך-הדין, והנה לנגד הבית ההוא ישבה אשה אחת שמכרה דובדבניות. אנכי הייתי אוהבת תמיד את הפרי הזה ואמרת לי לאמי: כאשר נשוב אל תשכחי שאני רוצה קצת לקנות מהפרי הזה. נכנסנו אל עורך הדין וגמרנו שם מה שצריך, אבל אז כבר היתה השעה מאוחרת וכמעט בא הלילה, והלכנו שתינו לדרכנו ושכחנו על דבר הדובדבניות. כששבתי הביתה התחלתי לחשוב ע"ד הדובדבניות וצר היה לי ששכחתי לקנות מהן. אבל אני לא שמתי לזה כל כך לב, אלא כאדם שרוצה לאכול איזה מאכל ואין לו. כלילה שכבתי לישון ברוח שקטה, אבל לאחר חצות אחזוני חבלי לידה. קראתי למילדת וילדתי בן. תיכף הביאו את הבשורה לבעלי ושמח שמחה גדולה כי יקרא הילד שם אביו החסיד זצ"ל. אפס ראיתי כי הנשים שהיו אז עמדי התלחשו בסוד. דרשתי שיגידו לי על מה הן מתלחשות ואמרו לי שעל עור כל הגוף של הילד ועל ראשו כתמים שחורים-צהובים. בקשתי שיביאו נר למטתי וראיתי כי לא רק שעורו מכוסה בכתמים אלא שהוא שוכב כבול עין, כאלו – ישמרנו ה' – הנשמה יוצאת ממנו, ולא בקש לינוק וגם בכלל לא פתח את פיו. בעלי זצ"ל ראה ג"כ את אלה והיה עצוב מאד. זה היה בליל ד'. אחר זה ליום ה' היתה צריכה להיות ברית-המילה, אבל אי אפשר היה למול אותו כי מיום ליום נעשה הילד יותר חלש. הגיע השבת ועשינו "שלוש זכר", אבל מצבו לא הוטב. במוצאי שבת אחר שבעלי עשה "הבדלה", אמרתי לאמי תחיה: קרא לי "אשת השבת".⁸⁹ אמרה לי אמי: מה לך ולאשת השבת? ועניתי לה: תמיד חשבתי מה הם הכתמים הללו שעל בני ומדוע הוא כל כך חלש ונזכרתי אולי הסבה היא שלא אכלתי או מהדובדבניות, ובלילה הוא ילדתי את בני. עכשיו אני רוצה לשלוח את האשה שמה ולקנות לי בעד שני שילינגים מהדובדבניות. ומזה אשים קצת בפי הילד, אולי ירחם ה' וישלח לו רפואה. אמי ת' התרגזה עלי ואמרה: תמיד יש לך במוחך דמיונות שוא כאלה. עכשיו האויר רע מאד. רוח סערה, כאילו שמים וארץ עומדים להחרב, והאשה בודאי לא תרצה ללכת שמה. ובכלל זהו הבל הבלים. אמרתי לאמי: עשי נא עמדי חסד ושלחי את אשת-השבת, אנכי נכונה לשלם לה כמה שתדרוש ובלבד שתביא את הדובדבניות. בלעדי זאת רוחי לא תשקוט בקרבי. קראו לאשה, והיא הלכה. אמנם הדרך היתה רחוקה, האויר היה רע מאד וליל-חשך, אפילו כלב אין מגרשים מהבית בזמן כזה. השעה נדמה לי ארוכה מאד עד ששבה האשה והביאה את הדובדבניות. מובן מאליהו שהדובדבניות אינן מאכל בשביל תינוק, כי טעמן חמוץ, ואנכי צוייתי את המשרתת להסיר את חתולי הילד ולשים מעט לתוך פיו מהדובדבניות הרכות. אעפ"י שהעולם כלו שחוק לשטותי, אנכי עמדתי על שלי. והאשה מוכרחת היתה לשים בפי הילד מהדובדבניות, והוא פתח את פיו כאלו רצה לבלען כלן וינק מדובדבניה אחת את המיץ שבתוכה, אף על פי שקודם לזה לא רצה בשום אופן לפתוח את פיו לקבל מעט חלב או מי סוּגָר. לאחר זה מסרה המשרתת את הילד אלי לראות אם יחפץ עתה לינוק. והנה כאשר רק דבקו שפתינו בפטמת הדד שתחיל לינוק כמו תינוק בן רבע שנה. ומאז התחילו הכתמים לחלוף, קלוף וְעִבּוּר, ועד הבריית לא נשאר מהם רק כתם אחד כעדשה רחבה על צדו. והילד היה בריא וברית-המילה נעשתה בזמנו. והסעודה היתה יפה מאד, זה מזמן שלא היתה כמוה בהמבורג. ואעפ"י שבאותו יום הפסדנו אלף ר"ט שלא שלם לנו ספרדי יצחק פאס שהיה חייב לנו, אבל כל זה לא נחשב בעיני בעלי ששמח שמחה גדולה על הבן שנולד לו. מזה תראו, בני היקרים, שלא הבל הוא בולמוס האשה המעוברת, וכדאי לשים לב לזה.

אחר כך הריתי שוב פעם והייתי חולה מאד, כי בחדש השביעי להריוני חליתי ב"מ ל"ע,⁹⁰ בקדחת שלא כדרך טבע העולם. בבוקר היה לי ד' שעות של קור, ואח"כ ד' שעות של חום, ואח"כ במחילה, ד' שעות של זיעה, שהיתה גרועה מהחום ומהקור. אפשר לשער כמה כחות אבדו לי אז. לא יכולתי לטעום כלום ואפילו אם היו נותנים לפני כל מעדני מלכים. פעם אחת בקש בעלי זצ"ל אותי כי אלך עמו אל הסוללה לא רחוק מביתי. היום היה יום קיץ. האויר היה טוב. אולי יועיל לי הטיוול שאוכל לאכול מה שהוא. ואנכי נתפתיתי והלכתי עמו וישבתי שם על העשב. ובזמן ההוא צוה בעלי על טודרוס הטבח בבית המלון "די-שערי" שיכין מאכל שראוי לעלות על שלחן מלכים ואמר לו: כאשר יהיה התבשיל מוכן יקרא אותנו. השלחן בביתי היה ערוך יפה בלי ידיעתי. וכשאמצא שם מאכל חשוב כזה בודאי שיתעורר בי התאבון לאכילה. אבל, הוי אלי! תיכף כשנכנסתי לחדרי הרגשתי בחילה נוראה ובקשתי למען הרחמים להוציא את המאכל מהחדר. וכך סבלתי משך שני חדשים שלא נשאר בי כח, וחשבתי בלבי: הלואי כשתבוא שעת הלידה, יעזרני ה' ויתן לי כח ללדת. ואמנם ה' עזרני וכשבאה השעה ילדתי כמעט בלי מכאובים. והילד היה אמנם ילד יפה, אבל גם הוא היה נגוע בקדחת כמוני ל"ע,⁹¹ ואעפ"י שהרופאים התאמצו לרפאותו, אבל כל זה לא הועיל ושני שבועות אחר הלידה לקח המקום ב"ה את חלקו [הנשמה] אליו והשאיר לנו את חלק החומר, ואנכי היולדת העצובה נשארת בלי ילד. הקדחת עוד פגעה בי שנים שלש פעמים ואנכי קמתי מערש הלידה בריאה ושלמה. לאחר כך ילדתי את בתי הנדיל, ב' שנים אח"כ את בני זנווין, גם בני ר' משה סג"ל ובתי פריידה ובתי מרים. שתי הצעירות הללו לא הכירו את אביהם הרבה.

מה אוכל לספר לכם מה שקרה אותי במשך הזמן הזה? בכל ב' שנים ילדתי והייתי מסובלת בטרדה רבה כדרך מי שביתו מלא ילדים קטנים, ה' ישמרם, ונדמה לי תמיד שאין איש בעולם שיוסבול כמוני. אבל אני הפתיה לא ידעתי להוקיר את מצבי, כי בני כשתילי זיתים סביב לשלחני. מה לעשות? את חטאי אני אזכיר. כאן אתם רואים התולדה של אביכם הר"ר חיים האמיל סג"ל זצ"ל, מה טוב ומה נעים היה אילו היה המקום ב"ה מזכה אותנו כי יחידו היינו מכניסים את בנינו לחופה, אבל מה אומר ומה אדבר – עונותי גרמו זאת. אני החטא לא זכיתי לזה וכך צוה המקום ב"ה, כמו שאספר להלן.

בני ר' מרדכי סג"ל גדל והיה בחור יפה ומושלם בכל המעלות, ה' ישלם לו בעד זה שנהג בנו בכבוד אב ואם. הוא נסע עם בעלי ללייפציג ובעלי זצ"ל חלה שם, והיו כל האנשים בלייפציג תמהים לראות איך ששקד על אביו, כל הלילה כמעט לא ישן, לא אכל ולא שתה. אמנם זו היתה חובתו לעשות כזאת, אבל הוא היה עדיין צעיר מאד. השי"ת עזר לו והוא עם בעלי שבו בריאים לביתנו. בעלי לא היה איש חזק ולפיכך מהר לשדך את בניו בדאגו ליום הפקודה שבא עלינו בעוה"ר. ובכך נשתדך בני ר' מרדכי עם בת הקצין והפרנס ר' משה בר"נ,⁹² בעלי נתן לו ב' אלפים קרונים רייניש, ור' משה נתן לבתו ג' אלפים ר"ט. החתונה נעשתה על חשבון שנינו, ועלתה לנו יותר משלש מאות ר"ט. נתנו לו ב' שנים מזונות. אבל לא עבר חצי שנה מאז ובעלי זצ"ל נפטר. נמלאה מדת עונותי והמקום ב"ה לקח ממני עטרת ראשי. בשנת תמ"ט בא עלינו חרון אפו ולקח כל חממדי והשאיר אותי עם ח' יתומים. גם ארבעת הבנים הנשואים היו צריכים עוד לאבא; אבל מה אומר ומה אדבר, מצא אלהים את עוונותי, שאבד לי בעלי ולקני אב חשוב, כשר וצדיק כמוהו, ונשארו כצאן בלי רועה. אנכי תמיד חשבתי כי אהיה מאושרה, כי השי"ת יקח אותי תחלה אליו, כי כל הימים הייתי בחיי בעלי חולנית, ובכל שעה שנחליתי היה הוא אומר: הלואי שתהיה נפשי תחת נפשך, כי מה אוכל אנכי לעשות עם הילדים הרכים החביבים? ואפשר לראות בעליל, כי מפני צדקתו יצא הוא ראשון מהעולם ומת בעושר ובכבוד, ולא ידע דבר רע. הוא היה עשיר גדול ואת בניו שידך מתוך עושר וכבוד, והשאיר לבניו שיוכלו לסול להם דרך יפה; ובכך אפשר לומר עליו שהוא מת מאושר, כמו שאמר סולון במעשה ספרותי קודם בספר הזה, ואותי עזב לאנחות, כמו שאספר להלן בספר הרביעי, שהוא בעוה"ר מגלת איכה. אעפ"י שהשאיר הון ורכוש חשוב, אבל במה נחשב כל אלה. ובהו אני מסיימת את הספר השלישי, ה' ישמחנו כימות עניתנו והאל היחיד ירחם על יתומי, אמן ואמן.

ספר רביעי

עכשיו אתחיל לכתוב את הספר הרביעי, לצערי הגדול. ובכן רוצה אני לספר לפניכם מראש ועד סוף שאביכם היקר חלה ונפטר. זה היה י"ט טבת תמ"ט. בעלי זצ"ל, אביכם היקר, הלך לפנות ערב לאיזה סוחר לשם עסק, וכמעט שהגיע לביתו נפל בעוה"ר על אבן חדה וקבל מכה כזו שיש עלינו כלנו לקונן עליה. הוא שב הביתה עלוב; אנכי הייתי אצל אמי תחי', ושלחו וקראו לי לשוב הביתה. כשבאתי לביתי מצאתי את בעלי עומד על התנור ונאנח. נבהלתי ושאלתי מה לך? והוא ענה: נפלתי, ואני חושש כי הנפילה הזאת תביא ידי תוצאות מכאיבות. ובכן הוא בעוה"ר לא היה יכול למוש ממקומו, הוצאתי מכיסוי כל מה שהיה שם, כי דרכו היה בלכתו לאיזה מקום לקחת עמו בכיסוי את האבנים הטובות. ואני בעוה"ר לא הבננו מה היא מכתו, כי בעוה"ר זה כמה שנים היה לו שבר מעים; וכשנפל נגע באבן בשברו ונסתבכו בני מעיו. בתוך הבית היתה מטה שעליה היה יכול לשכב, אבל הוא רצה דוקא לעלות לעליה. ובשעה זו היה קור גדול. נדמה שהשמים והארץ נקפאים מקור. היינו אצלו כל הלילה, עשינו כל מה שיכולנו, אבל לא הועלנו כלום וגם הקור היה מזיק לו. סוף סוף הבין מעצמו שלא טוב בשבילו [לשכב שם] והורדנו אותו למטה. זה היה כבר אחר חצות הלילה, ושום הטבה לא נראתה. אנכי הבינותי כי יש סכנה בדבר ובקשתיו שיתן לקרוא לרופא ועוד לאנשים. אבל הוא אמר: במקום גלגול [המחלה] בפני זרים יותר טוב לי למות. אנכי עמדתי על ידו ובכיתי ויללתי ואמרתי: למה אינך חפץ גלגול זה לפני זרים, וכי על ידי עבירה או מעשה תועבה באה עליך המכה הזאת? אבל כל דברי לא הועילו. אמונה תפלה היתה בלבו כי על ידי זה יוכל להזיק לבניו, כי יאמרו שמחלה זו עוברת בירושה מאבות לבנים, והוא אהב מאד את בניו. ובכן כל הלילה התעסקנו עמו, ושמונו עליו כל מיני תחבושות. אולם אפשר היה לראות כי משהו לשעה מחלתו הולכת וכבדה עליו. לסוף האיר היום. אמרתי לו: ב"ה שהבוקר בא, אלך עכשיו ואקרא לרופא ואחרי אחד שעוסק ברפיו מחלה זו. הוא לא רצה מתחילה, ואחר כל אמר שיקראו לאברהם לזקן, ספרדי כירורג וגם דוקטור. שלחתי אחריו. כשבא ובדק את המכה, אמר: אין דבר. אנכי אשים על זה תחבושת, ומיד יוקל לו. דברים שכאלה רפאתי מאות פעמים ונרפאו. אל תדאגו. זה היה יום ד' בבוקר. אברהם לופץ הניח עליו תחבושת. אבל כשהגיע חצות היום אמר אברהם: רואה אנכי כי רפואתי לא תועילנה לו, אלך ואקרא למנתח, שהוא אומן גדול. ובא המנתח וכל היום שם תחבושות שונות לרכך את המכה, אבל מצב החולה הורע משהו לשעה. ביום ה' קראתי לעוד רופא מנתח ושני הרופאים והרופא פונזיק היה גם כן בתוכם. כשספרתי לפניכם את כל הפרטים, אמרו כי בני מעיו נסתבכו זה בזה ואי אפשר לו לעשות צרכיו, וכל זה בעוה"ר הקיא דרך פיו, וכל התחבולות לא הועילו. ואף על פי כן לא רצה החולה שזרים יבואו לבקר וצוה להחזיק את מחלתו בסוד. אנכי כבר הבינותי את מכתו וידעתי כי אומללה אהיה, וכן עבר יום ה', היום והלילה במצב רע, ביום ו' הביא אברהם רופא אחד שהיה רופא אצל הקורפירסט כמה שנים, ונתן לו גם כן איזה רפואה והניח לו תחבושת, אבל, ה' ירחם, הכל ללא הועיל. ביום שבת בבוקר נודע הדבר לגיסי ר' יוסף סג"ל, שהיה בזמן ההוא לא בשלום עמו, והוא בא אל ביתי ובקש שיתנו לו להכנס אל תוך הבית. הלכתי אל בעלי ואמרתי לו: ר' יוסף סג"ל עומד בחוץ ומבקש שיתנו לו להכנס. והוא ע"ה אמר: יבוא. בבואו ראה בעוה"ר תיכף את מצבו וגיסי הטיח את ראשו בכותל ומרט שערות ראשו והתחיל לילל: אוי לי, הנה הולך ונפדר מאתי גיס כזה! והתנפל על החולה ובדמעות מרות בקש ממנו מחילה. ובעלי זצ"ל השיב ברוח נכון: גיסי האהוב, אני מוחל לך ולכל בני האדם והנני מבקש גם מכם שתמחלו לי. ר' יוסף נחם אותו אחר כך ואמר שיהיה סבלן. השי"ת ישלח לו עזרה. והוא ענה: אנכי מקבל באהבה כל מה שהקב"ה שם עלי. וממני היה משתדל תמיד להסתיר את המחלה. בני ר' ליב זצ"ל היה בחור כבן ט"ז שנים, והוא היה צריך להיות אצלו תמיד; וכשהייתי יוצאת מן החדר היה הוא לוקח את בני אליו ודבר עמו והטיף לו מוסר, ובני בכה הרבה, אבל מיד כשהרגיש שאני נכנסת, אמר אל בני: שתוק, למען הרחמים! אמא נכנסת ולא טוב שתראה אותך בוכה. אבל מה יושיע זה? הוא בעוה"ר שכב במצרי מות ורק דאג לי שלא אצטער. בשבת בבוקר אחר הסעודה באה אמי ונפלה עליו ונשקה לו בדמעות ואמרה: בני, האומנם תעזבנו ככה ולא תצוה אותנו מה שהוא? והוא ענה: חותנתי היקרה! יודעת אף שאני אהבתיך כמו אם, אין לי מה לצוות עליך רק שתנחמי את גליקל שלי. זו היתה מלתו האחרונה לאמי. אחר כך באו שוב רופאים כירורגים אך בעוה"ר הכל ללא הועיל. במוצאי שבת לא היה איש אצלו חוץ ממני ואברהם לופץ, כי הוא ע"ה לא רצה שיהיו אצלו עוד אנשים. בחצות הלילה שלח אברהם לקרוא לרופא הכירורג, כי הוא חשב שהגיעה השעה לעשות נתוח. כשבא הרופא הכירו שהמצב מיואש, והרופא יצא ואמר שבעוה"ר אין שום תרופה. אז אמרתי לבעלי זצ"ל: יקירי, האם אפשר לי לנגוע בך? – הייתי אז "טרפה" – והוא ענה: חס וחלילה! בתי, הלא לא הרבה זמן לחכות עד שתטבלי. אולם בעוה"ר הוא נפטר קודם לזה. וכל עמדתו על ידו איזה זמן קצר ודברתי עם אברהם לופץ שאמר כי צריך להזמין את ר' פייביש לוי, שהוא היה תמיד איש חיל בענין בקור חולים. כשבא ר' פייביש שלחתי לקרוא גם את המלמד שהיה בביתי. זה היה בשעה שתיים אחר חצות הלילה במוצאי שבת. ר' פייביש נגש אל בעלי זצ"ל ואמר: ר' חיים! האם יש לך מה לצוות? ענה בעלי: אינני יודע מה לצוות. אשתי יודעת הכל, תתנהג כמו שהתנהגה עד עכשיו. ועוד אמר לר' פייביש שיתנו לו את ספרו של ר' ישעיה, ⁹³ והוא למד בו כחצי שעה, ואחר כך השיב את הספר, ואחר כך אמר לר' פייביש ולהמלמד: וכי אינכם מבינים מה שנעשה בי? יצאו נא מכאן אשתי והילדים. ור' פייביש כמעט הכריח אותנו לצאת. כל בעל לב יבין מעצמו איך היתה פרידה זו. ר' פייביש רצה לדבר עמו אבל הוא לא ענה כלום, אלא היה מלחש בשפתיו בפני עצמו, כך עברה חצי שעה. אז אמר ר' פייביש לאברהם לופץ: שים אונך אל פי החולה אולי תקשיב מה שהוא מלחש. וכששמ אברהם את אונן קרוב לפי החולה שמע שהוא קורא "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", ובזה יצאה נשמתו הטהורה ונפטר בקדושה ובטהרה. ⁹⁴ ומתוך סופו אפשר היה להכיר מה היה האיש הזה בחייו.

ומה ארבה לכתוב לכם, בני היקרים, על אדות צערנו הגדול, לאבד בעל כזה, שהיה כל כך מחבב אותי, ולהשאיר אלמנה עם ח' יתומים, שמהם בתי אסתר תי, היתה כלה. אך מה אומר ומה אדבר? השי"ת ירחם עלינו והוא יהיה אביהם של יתומי, כי אתה אל אחד, אבי יתומים. והנה אחל קצת מצעקות ויללות, חושבת אני שכל ימי אבקה את האבדה הזאת. ובכן ביום כ"ד טבת תמ"ט בא בשם טוב לקבורה והיה צער ובהלה בכל הקהלה, שאי אפשר לכתוב. כי היתה המכה פתאומית. ואנכי ישבתי עם ילדי "שבעה". מחזה תוגה היה לראות אותי, האלמנה האומללה, שוכבת על הקרקע עם י"ב יתומים. קבענו תיכף מנין ומלמדים שילמדו כל השנה בבית יום ולילה. זכרה לי אלהי לטובה! בני אמרו קדיש בלב שלם, ולא היה איש או אשה שלא בא אלינו בכל יום לנחם אבליים. וגם דמעות לא חשכו ממנו. כך עברו עלינו ימי ה"שבעה". אכלתי לחם דמעה ושתיתי דמעות שלישי. מה אדמה לך ומה אשוה לך בת ציון, ⁹⁵ נפלתי בעוה"ר משמים ארץ. כל שארי וידידי נחמוני כל אחד כמו שהיה יכול, אבל מה הועילו? הם הלכו איש לביתו, ואני עם יתומי נשארנו יושבים בעצב ויגון. שלוש שנה ישבתי עם בעלי זצ"ל וכל טוב לא אצל ממני, כמו שאשה ישרה יכולה לחפז, וגם דאג בשבילי שאוכל אחר מותו להמשיך חיי בכבוד. אבל מה יועילו כל הדברים הללו? מה שגזר המקום ב"ה אין לשנות.

ובכן, בני היקרים, ידידנו היקר מת כצדיק. רק ד' ימים שכב ודעתו היתה צלולה עד שיצאה נשמתו. על מה שדבר עמי בזמן הקצר הזה יש הרבה מה לכתוב. מי יתן שיהיה סופי ואחריתי כמוהו, זכותו תעמוד לנו ולבני ולבנותי ש"י ותי". כאשר פרח נשמתו פרח ממני כל הדרי וכל עשרי וכבודי. הוא זכה לצאת מן העולם בעושר וכבוד ולא ראה שברון לב או רעה בבניו ובבנותיו ועל זה נאמר: "כי מפני הרעה נאסף הצדיק". ⁹⁶ אבל אותי עם בני הרננים והנשואים עזב ביגון ואנחה, והוסיף צער ויגון בכל יום ויום, שבר על שבר, ואוהבי יעמדו מרחוק. אבל מה אעשה ומה אקונן ועוונותי גרמו זאת, ועל זה אני בוכה ועיני יורדה מים ולא אשכחנו כל ימי חיי, כי חקוק הוא בלבי. אהיותי היקרות ואמי נחמוני כמו שיכולו, כמו שספרתי קודם, אבל מכל הנחמות הללו מכתו גדולה מיום ליום. והנחמות כאילו הוסיפו שמן למדורה, להגדיל את הלהבה. וענוי ושברון לבי עוד רבו. הנחמות הללו והלחישות [על המכה] ארכו ב' ג' שבועות. אחר כך עשו עצמם כאילו אינם מכירים אותי. אדרבה, כל אלה שעשינו עמם טובות גדולות, שלמו לנו עכשיו רעה, כסדר העולם. לכל הפחות כך היה בדמיוני, ברוחה ומחשבתה של אלמנה עלובה שאבדה ממנה מלכותה פתע פתאום. איך אפשר לשכוח זאת? ובכן נדמה לי בעוה"ר, אולי לא בצדק, שמי שהוא לא יצא ידי חובתו נגדי, הקב"ה ימחל לי על זה.

ובכן בני היקרים והחביבים, ביום שבו ראיתי את אביכם היקר מוטל על הארץ לפני לא הייתי מצטערת כל כך כמו אחרי כן, כשהכאב גדל בלבי מיום ליום. בכל יום הייתי מעלה על לבי את הצער והחרבן שלי ומכתי גדלה מיום ליום. אבל מה יכולתי לעשות? האל ברוב רחמיו ובהשגחה פרטית משגיח על האנשים העלובים וגם עלי ונהל אותי ברוב רחמיו וברוב חסדו לסבלנות ולפרנס את יתומי עד כמה שיד, יד כהה של אשה

ואחר ה"שלישים" לא בא אלינו לא אח ולא אחות, לא קרוב ולא גואל לדרוש לשלומנו. כשהיינו נפגשים יחד היו כל דבריהם "שבושים" שלא הועילו לא לי ולא ליתומי. אפטרופסים, כמו ספרתי, לא רצה בעלי למנות, כמו שאמר לר' פייביש. לאחר שלשים עברתי על הפנקס ומצאתי שאנו חייבים כ' אלפים ר"ט. אמנם אנכי ידעתי קודם מזה, ות"ל החוב לא היה מציק לי, כי ידעתי שיש ב"ה במה לשלם ועוד נשאר לי כסכום הזה שאוכל לפרנס את בני ביתי. אבל בכל זאת היה הסכום הזה [של החובות] עצום יותר מדאי בשביל אשה אלמנה וחלשה, ובבית לא היו אפילו כמאה ר"ט מזומן. אמנם בני נתן ובני ר' מרדכי סג"ל באו לעזרתי, אבל הם היו עוד צעירים מאוד. עשיתי חשבון ומאזן וחשבתי להכריז על מה שקרה. ובכן בני ובנותי ש'י' ותי' קראתם איך שנפטר מן העולם הזה אביכם החסיד זצ"ל, רועכם וידידכם, ותזכרו שאין לכם איש או חבר שעליו תוכלו לסמוך, ואם נראה לכם שיש כמה ידידים לכם ותחפצו להשתמש בהם בעת צרה ח"ו, תדעו שאין לסמוך על ידידים, כי כל הזמן שאינכם זקוקים לידידים, כי אחד נראה כידיד, ואם רק באה עת צרה יקרה כמו שקרה בספור המעשה שאספר לכם.

היה ק"ה מלפנים מלך שלשה את בנו למרחקים ללמוד כל החכמות שבעולם. והבן שהה שם שלש-עשרה שנה, ואז כתב אליו המלך כי כבר הגיעה השעה שישבו אל ביתו. הבן עשה כמצות אביו, והמלך שלח לקראתו קהל רב וקבל את פניו בכבוד והכין לכבודו סעודה גדולה ושמחו שמחה רבה. אחרי הסעודה שאל המלך את בנו: האם היו לך ידידים רבים שם בעיר שלמדת בה? ענה הבן: אדוני מלכי ואבי! כל בני העיר היו ידידי. שאל המלך: ומאיזו סבה הם נעשו לידידים לך? ענה הבן: בכל יום ויום הייתי מכין סעודה בשבילם והם היו עמי אחים לכולם, בכל פעם נתתי לפניהם משקה וממזון ומשום כך הם נעשו לי ידידים. שמע המלך את דברי בנו ונאנח והניע בראשו ואמר: אנכי שלחתיך ללמוד כל החכמות, עכשיו אני שומע ממך לא דברי חכמה, כי הנך חושב כי האחים לכולם היו ידידיך. זה לא נכון. באחים לכולם אין לבטוח. כל זמן שהם טובאים עמך הם נראים כאוהבים, כאלו אחיך מבטן הם, אבל כשהסעודה נגמרה, הם הולכים ממך, מוחים את פיהם וחושבים: אם שוב לסעודה תקראני, ואמרת לי: הנני; ואם לא תזמין אותם שוב, או אם ימצאו סעודה יותר שמנה מסעודתך, יברחו מפניך ואת יינך וידידותך ישכחו. וישאל הבן את אביו: אמר נא לי, אבא, מי הם הידידים שאפשר לבטוח בהם? ענה המלך: קח עגלה ושחט אותה ושים אותה בשק ואיש אל ידע מזה, והלכת אל הבית שבו יושב שר החצר שלך ואח"כ תלך לבית שר הלשכה והסופר, ותאמר: הנה שתיתי לשכרה כל היום, ואפי חרה בְּשֵׁר החצר של אבי המלך, שהעיו לדבר נגדי דברים קשים, ואז הוצאתי חרבי מתערה דקרתיו ומת. עכשיו ירא אני את פני המלך שהוא בעל חמה, ואולי בשעת כעסו יקום ממני, ולפיכך שמת את המת בשק, והנני מבקש מטובך לעזור לי לקברו בלילה. ואז תשמע מה שיגידו לך ותבחן את הידידות שבלבם. הבן עשה כעצת אביו וישם את העגלה המתה בשק ובא בלילה לבית שר החצר ודפק, ושר החצר השקיף בעד החלון ושאל: מי דופק בשעה כל כך מאוחרת? ובן המלך ענה: אני אחריק בן המלך, שר החצר רץ ופתח לפני את הדלת. בן המלך ספר לו כל המעשה ואמר לו: אחרי שאתה משרתי הנאמן, תואיל נא לעזרני לקבר את המת קודם שיאיר היום. ענה שר החצר: סור ממני עם עסקים שכאלה וכאשר הפציר בן המלך מאד לעזור לו, כעס שר החצר שלו ואמר בחמתו: אין לי עסק עם שכור ורוצה. אם אתה תפטרני מהיות שר החצר שלך, יש בעולם אדונים רבים שיבקשו אותי לשרת אותם. ובכעס סגר את הדלת בפני בן המלך. אז הלך בן המלך אל הסופר שלו. וגם הוא ענה לו כמו שר החצר. ומשם הלך אל שר הלשכה וספר לו את הדבר, ענה שר הלשכה: אמנם עבדך אני ואתה אדוני, אבל לא התנית עמך להיות קובר מתים. ואפילו אם הייתי רוצה לעשות לך נחת רוח, ירא אני את אביך שהוא נוח לכעוס ואם יודע לו הדבר וְנִקְנְנִי אותי ואתך יחד. אבל תקבר אתה לבדך בבית הקברות הסמוך לכאן ואני אעמיד שומרים לראות אם יבוא איש זר. כך עשו, והוא קבר את העגלה והלך לביתו. בבוקר נפגשו שלשת הפקידים יחד ושר החצר ספר להם על המעשה הרע שעשה בן המלך ומה שדרש ממנו ומה שענה אותו. אז אמרו שר הלשכה והסופר: בן המלך היה גם אצלנו וגם אנו לא רצינו להשתתף בדבר הזה; והוא קבר את המת בעצמו בבית הקברות. והן נועצו יחד לגלות את אוזן המלך על הדבר הזה, כי אסור לעבור על זה בשתיקה, ואם אנו נספר למלך את המעשה הזה אז יהרוג את בנו הפרא ויחשוב לעבדים נאמנים. והם עשו כך והעירו לפני המלך. ואז אמר המלך: בחיי ראשי! אם בני עשה כדבר הזה דמו בראשו. והמלך צוה ויקרא לבנו וישאלוהו על המעשה הזה. אבל בן המלך כחש. ואז אמרו הם: הלא שמת אותו בשק וקברת אותו בבית הקברות. אז אמר המלך אנכי תיכף אשלח שמה את עבדי וגם אתם תלכו עמו ותראו לו את מקום הקבר. והם עשו כך והביאו את השק חתום בחותמו של בן המלך. אז פנה המלך אל בנו ואמר: מה תאמר עתה על הדבר הזה? ענה בן המלך: אנכי שחטתי עגלה לקרבן, אבל השחיטה לא היתה כשרה ולכן נפסלה מהיות קרבן, אך בכל זאת לא נאה לזלזל בה ולהשליכה בחוץ ולכן קברתי. המלך צוה לפתוח את השק ולהוציא מה שבתוכו, ויעשו כן, ויפתחו את השק ויוציאו עגלה מתה, ושלשת הפקידים בושו מפני בן המלך, והוא בקש שישמו אותם במאסר, וכן נעשה. אז קרא המלך לבנו ואמר לו: הרואה אתה איך אפשר לחשוב איש לידיד בטרם נבחן? אמר בן המלך: אמנם מצאתי עכשיו חכמה מה שלא מצאתי בכל שלש-עשרה השנה שלמדתי שם. עכשיו הבה נא עצה מה לעשות לשלשת הפקידים שלי? אמר לו המלך: איני יודע עצה אחרת אלא שתהרוג את כל משרתיך, שלא ילמוד ממעשיהם שר הלשכה שהוא נאמן לך לחצאין, שהעמיד בשבילך שומרים. אמר בן המלך: איך אפשר להרוג כל כך הרבה אנשים בשביל להציל נפש אחת? ענה המלך: אם חכם שובי בידי אלף טפשים ואין עצה להציל את החכם, אך אני מיעץ להרוג את אלף הטפשים ולהציל את החכם, וכך יותר טוב שתהרוג את כל משרתיך שאינם נאמנים בשביל שר הלשכה שהוא אוהבך לחצאין ויהיה לך אוהב שלם. ובן המלך הכיר כי אין לסמוך על אוהב אלא אם כן נבחן תחילה.

ובכן, בני היקרים, אין לנו להשען על ידיד אלא על הקב"ה בלבד, שהוא יעמוד לנו ויעזרנו. ואם אבד לכם אביכם החסיד והנאמן, הנה חי הוא אביכם שבשמים לנצח והוא לא יעזוב אתכם אם תעבדוהו באמונה. וגם לפעמים אם יבוא עליכם ח"ו עונש, תדעו שלא אחרים אלא אתם בעצמכם חייבים בזה, כי במעשיכם קלקלתם לעצמכם.

ובכן מה לי להאריך? נתחיל במה שסימנו. אתם ראיתם איך שאביכם היקר מת בקדושה ובטהרה. גם כתבתי שעשיתי את המאזן והלכתי לגיסי ר' יוסף ובקשתיו שילך לביתי, כי עשיתי את המאזן ויש בדעתי להוציא הכרזה, ולכן יבדוק את כל החפצים ויקצוב את מחירם, אולי קצבתי מחיר זול ביותר או יקר ביותר. וגיסי ר' יוסף זצ"ל הלך עמי והראיתי לו הכל והוא בדק הכל ואמר כי אנכי קצבתי המחירים יותר מדי בזול, ואם ח"ו אמכור אותם כל כך בזול, אגיע לפשיטת הרגל. אמרתי לו: לפי דעתי יותר טוב להעמיד מחיר זול ולמכור ביוקר, מאשר להעמיד מחיר יקר ולמכור בזול. אנכי עשיתי את המאזן שאם אמכור בזול, כמו שקצבתי, עוד ישאר רכוש הגון בשביל היתומים. ובכן עשיתי הכרזה, והדבר יצא יפה. מכרתי במחירים טובים, ואילו היו נותנים לי ארכה לחצי שנה היה הענין נגמר יפה מאד, ולא היה מקום ליאוש. תיכף ומיד כשהיו המעות בידי הייתי משלמת לאלה שהייתי חייבת להם, ובמשך שנה אחת שלמתי הכל ומה שקבלתי עוד כספים הלויתי ב"קְנָחִים".

כמו ספרתי, בתי אסתר היתה לכלה, ולא יכולנו כבר לשנות כלום. לאחר ה"שלישים" כתבתי למחותנת שלי יאכיס למיץ ותארתי לה את מצבי העצוב וכתבתי לה, אני נשארת בעוה"ר אלמנה ובתי הכלה יתומה, על כן אין אנו צריכים לעכב ותשלח את החתן הנה לראות ולהראות, כמו שכתבתי כבר. אבל התשובה הייתה: מאחר שכתבתי כל כך הרבה על בנה, ומפי אנשים שמעה הרבה מלשינות על בתי, והיא מאמינה בדבריהם, לפיכך אינה רוצה לשלוח הנה את החתן. ואם אנכי חושבת כי מה שאמרנו הולכי רכיל ומלשינים אמת הוא, אוכל לשלוח למיץ אחד מידידי שיראה את החתן. וזולת זאת, אחרי שפרצה מלחמה כבדה בין מלך צרפת יר"ה ובין מלך אשכנז, אינם יכולים לשלוח את החתן מפני סכנת הדרסים. וכן עברה שנה בחליפות מכתבי רגז, כמו שאספר להלן. בתוך כך נעשה בני ליב לבחור גדול והגון והציעו לפניו כמה שדוכים חשובים. גיסי ר' יוסף סג"ל דבר בעצמו עמי שהוא רוצה לתת לו את בתו, אבל בני ליב לא חושק יותר בשדוך שהציעו לו כברליון, שבעוה"ר היה לי ולכולם לאסון, אבל אינני מאשימה את מי שהוא. עוונותינו גרמו לכך, ואל עלינו גור עלינו כך והוא לקח את בעלי החסיד מהעולם השפל הזה שלא יראה בצרה הבאה על בניו, ולנגד זה השאיר אותי לחיות בתוך עמק הבכא הזה. ובכן מה לי להאריך? בני ר' ליב היה תינוק צעיר ואנשי בליעל ורשעים הדיחוהו בעוה"ר לעשות הרבה מעשה נערות ושטות, ולפיכך חשבתי אם אנכי אתן את בני להמבורג, שם יש מקום רחב לתעותיים. ואני אשה אלמנה, ולכל מי אשר אפנה, כלם בעלי משא ומתן גדולים ואינם יכולים להשגיח על בני. אז הציע לפני גיסי ר' אליהו

שדוך עם אחיו ר' הירש מברלין. השדוך הזה מצא חן בעיני וחשבתי אחרי שהאיש הזה יש לו מעט ילדים וכמעט כל המשא ומתן שלו בביתו, וגם הוא תקיף בדעתו, בודאי ישגיח היטב על בני. ובכן שדכתי את בני עם בת ר' הירש הנ"ל, וחשבתי שמצאתי טוב. כשבא זמן החתונה נסעתי עם בני החתן ובני ר' זנוויל סג"ל וגיס ר' אליהו ויששכר כהן לברלין לחתונה והתארחנו בברלין את ר' בנימין. אי אפשר לכתוב כל הכבוד שקבלתי ממחונתי ר' הירש ומן דודו ר' בנימין ושאר אנשים חשובים בברלין, ובפרט מהקצין ר' יהודה⁹⁷ ואשתו, ואף על פי שר' יהודה היה במחלוקת עם אנשי וינה⁹⁸ בכל זאת קבלתי ממנו "מתנות שבת" כל מיני מגדנות, וערך בשבילי סעודה גדולה.

בקצור, מה לי להאריך? קבלתי כבוד יותר ממה שהייתי ראויה לו, והחתונה נגמרה מתוך ששון ושמחה. איזה ימים אחר החתונה חזרנו ביחד שוב להמבורג בשמחה ובלב טוב. קודם נסיעתי לברלין דברתי עם מחונתי ר' הירש ובקשתי שישגיח היטב על בני, שהוא עדיין צעיר ואיננו מבין עדיין במשא ומתן ובשביל זה התחנתי עמו, בחשבי שהוא יהיה לאב לבני; ומחונתי ר' הירש השיב לי, שלא אדאג לבני, הלואי שלא יהיה לי מה לדאוג לשאר בני כמו לבני זה. אבל אֵלִי! איך נהפך הגלגל אחרוני! מחונתי ר' הירש כתב עוד בתוך התנאים כי הוא ערב, שבני במשך שלש שנים שקצב לו מזונות יוסף על הונתו ר"ט בכל שנה. אולם גם זה לא נתקיים כמו שלא נתקיימו שאר הדברים.

ובכן נשאר את בני ר' ליב בברלין ואספר מה שקרה לבתי אסתר תי'. כמו שכתבתי קודם החלפתי עם המחונתיים כמה מכתבים ולא הביאו אל המטרה. לסוף אחרי שהחתן לא רצה או לא היה יכול לבוא אלינו להמבורג ואנכי לא חפצתי לנסוע עם בתי הכלה למיין, השתיינו בינינו כי מחונתי הקצין פ"ו ר' אברהם קרוימבאך יבוא עם בנו החתן לאמשרטרם, ואני עם בתי הכלה ת' נבוא גם כן לשם, והחתן והכלה יתראו שם. וכאשר יהיה טוב בעיני שני הצדדים יעשו שם את החתונה. קבענו זמן ואני עם בתי הכלה ת' ועם בני ר' נתן נסענו לאמשרטרם, והיתה לנו פמליא נעימה ונסיעה של תענוג, התארחנו באמשרטרם אצל חתני קוסמן.⁹⁹ אבל החתן הקדים לבוא לאמשרטרם כמה ימים והתארח אצל ר' משה עמריך. לעת ערב אחר מנחה נכנס החתן לביתנו. שמחתי עליו מאד ודברתי עמו ובכל דבר מצא חן בעיני, כי לא ראיתי בו גם אחד מהחסרונות שספרו מוציא דבה. ב' או ג' שעות ישבנו יחד והודיתי לה' בכל לבי. בני נתן סג"ל ואני עשינו עסקים באמשרטרם בכל יום באבנים טובות. אחרי שישבנו באמשרטרם ח' ימים, בא מכתב ממרים אשת ר' אליהו קליף ז"ל כי נחלק לה כבוד ונבוא עם החתן והכלה לקליף, אחרי שהיא היתה השדכנית והיו לה כמה רגעים של צער, עכשיו יעשו לה נחת רוח ויבואו אליה. אעפ"י שהמשא ומתן שלי לא הרשה לנסוע שמה, אבל לא יכולנו להשיב פניה ונסענו יחד לקליף. אמנם בפגישה הראשונה הרטבנו לחיינו בדמעות, אחרי ששינו ראינו אשה את רעותה במצב של אלמנות עגומות. אולם אחרי שעבר הרגע הזה קבלנו נחת-רוח רבה אשה מרעותה. בתי צפורה היתה גם כן עמנו. המחונתי מרים ע"ה רצתה שהחתונה תהיה באמשרטרם [בהולנד], אך זה היה קשה לי והיינו צריכים לשוב לאמשרטרם, והיכף ומיד כשבאנו שמה ערכנו את החתונה למז"ט, ובמקום שחשבנו שיהיו עמנו ב' מנינים נאספו על החתונה כת' איש. בקצור, החתונה היתה חשובה שכמוה לא היתה זה ק' שנים באמשרטרם. היא עלתה לנו יותר מן ר"ט. לאחר החתונה ישבתי עוד איזה שבועות באמשרטרם והמתנתי עד שיגמר המשא ומתן. אחר כך הכינונו עצמנו לחזור. בקשתי את חתני משה שסע עמי להמבורג על הוצאותי, אבל הוא לא רצה.

ובכן חזרנו מאמשרטרם בעונג להמבורג ומצאתי את ידינו ואת ידינו בריאים ושלמים. ובכל יום-דואר הייתי מקבלת מכתבים מבני ר' ליב ע"ה שהוא עושה מסחרים טובים, וכלם היו משבחים אותו בתור סוחר חרוץ. הוא נסע עכשיו ללייפציג וקנה שם סחורה ויש לו חנות גדולה בברלין. בני נכנסו עמו בעיני משא ומתן. אנכי כתבתי כמה פעמים למחונתי ר' הירש שישגיח על בני, כי צעיר הוא מאד ולא עסק עד הנה במשא ומתן, אלא ישב תמיד בחור ובבית המדרש. ומחונתי ר' הירש כתב לי כמה פעמים שלא אדאג לבני והייתי מוכרחה להיות שִׁבְעַת רצון וחשבתי שהכל ילך למישרים אצל בני ר' ליב.

היתה עמי עוד בתי הנדלה ע"ה בתולה שלא נמצא דומה לה ביפיה ובמעשיה, ור' יוסיל שדכן הציע לפנינו שדוך לא מוצלח שוב מברלין. שם בברלין היתה אלמנת ר' ברוך,¹⁰⁰ שהיה אדם חשוב ועשיר גדול ובמותו עזב ב' בנים וב' בנות, והשדכן הציע לבחור בחתן לבתי את הראשון מהיתומים, בחור טוב, יודע ספר ויש לו ה' אלפים ר"ט מעות מזומן וחצי בית, ששויי גם כן ט"ו מאות ר"ט, ועוד כלי כסף וכו'. אמו רוצה להחזיק את הזוג אצלה ולתת לו ב' שנים מזונות על שולחנה, כי היתה עדיין עומדת בכל המשא ומתן. אמרתי לשדכן, שאמנם אינני נותנת תשובה בשלילית, אבל אני צריכה להתיישב בדבר ואחר כך אשיב לו תשובה מוחלטת. שאלתי את גיס ר' יוסף סג"ל ועוד ידידים ואמרו לי: השדוך הוא אמנם יפה, אבל הלא יש לך בן בברלין, והוא יכתוב לך הכל. וכמו שלחתי מכתב לבני ר' ליב ובקשתי שידעני את האמת מכל הענין הזה. והוא השיבני, כי עצתו היא לקיים את השדוך הזה, והכל נכון וכמו שאמר השדכן. ואז שלחתי לבני ר' ליב הרשאה שישלש את הקנס בברלין. לצערי נדחה זמן החתונה לשנה וחצי. חשבתי שהכל הולך למישרים אחרי אשר יש לי בן בברלין המצליח במעשיו ולכן כדאי שאמסור גם את בתי שמה, ותהיה לשניהם נחת רוח זה מזו. אבל בעוה"ר יצא לגמרי אחרת. כמו שאמרת, בני ר' ליב היה עוד צעיר מאד ולא בקי במשא ומתן, וחשבתי שחונתי ישים עליו עין להשגיח על מעשיו, אבל חונתי עזב אותו כצאן בלי רועה. ובני, כמו שכתבתי, הלך בגדולות ושכר חנות גדולה בברלין ומלא אותה בסחורות שונות. מחונתי חונתי ר' הירש השיא את בנו ר' מאדיל עם בתו של ר' יוסף סג"ל. ר' מאדיל זה היה צעיר מאד וגם לא מחונך יפה. מחונתי ר' הירש לקח את כל הנדוניא ומסר לבני ר' ליב סג"ל לעסק שלו, ובני הושיב את ר' מאדיל בתוך החנות, כלומר להשגיח עמו, אבל ה' ירחם איזו השגחה היתה זו! המשרתים והמשרתות בעוה"ר גנבו את הכל, וכן שאר אנשי בליעל הנמצאים לרוב בברלין ושאר מקומות. הם כאילו עשו עמו מסחר ורימו אותו, וכמה וכמה אלפים נתנו בהקפה לפולנים, והכל הלך לאיבוד. אני ובני לא ידענו מזה כלום. חשבנו שהוא עושה מסחרים גדולים ומקבל רווחים עצומים, ומשום כך פתחנו לו קרדיט גדול. ואני בעצמי היתה לי תעשייה של גרבים בהמבורג והיתה לי סחורה על כמה וכמה אלפים, ובני האומלל שלח לי מכתב ובקש שאשלח לו גרבים על סך אלף ר"ט ויותר, ואני מלאתי בקשתו. בהיותי ביריד בברונשווייג באר שם סוחרים מאמשרטרם, שבידם היה שטר חוב על ח' מאות ר"ט מבני ר' ליב סג"ל. כתב לי בני ר' ליב זצ"ל לברונשווייג שאשלם בעד השטר שלו והוא ישיב לי המעות בהמבורג, אנכי תמיד הייתי שומרת על כבוד בני וחשבתי: אֵל אתן אותו להרפה שימסרו את השטר שלו למחאה ושלמתי בעדו. כשהזרתי מיריד בברונשווייג וחשבתי שתיכף אמצא בהמבורג שטר מבני ר' ליב, אבל לא בא מאומה, וכשכתבתי אליו הוא השיב לי תרוצים שונים שלא מצאו חן בעיני. ומה יכולתי לעשות? הייתי מוכרחה לסבול, אך י"ד ימים אחר כך בא אלינו ידיד אחד ואמר: אינני יכול להעלים ממך ומוכרח אני להגיד לך כי עסקי בנך ר' ליב אינם יפים בעיני. הוא נכנס בחובות גדולים. הוא חייב לגיסו ר' מאדיל ד' אלפים ר"ט והלז יושב בחנותו כאילו נמנה להשגיח, אבל הוא ילד ואינו מוכשר לכך, ומלבד זה הוא זולל וסובא וכל אחד [מהמשרתים] הוא אדון ובעל בחנות. בנך ר' ליב הוא איש טוב יותר מדי ונותן לכל אחד לשלוט; וביחד עם זה אנשי ברלין מוצצים את דמו בקבלת רבית ושני "זאבים" טורפים אותו: האחד הוא זאב וואלף בנו של אב"ד מהמבורג הר"ר זלמן מירליש. והזאב השני הוא זאב וואלף גיסו של ר' בנימין. ה"זאב" האחרון בא יום יום אל החנות ומוציא משם כל מה שענינו [של ר' ליב] רואות ומה שאינן רואות. ומלבד זאת יש לו [לר'] ליב] עסק עם פולנים שנתן להם בהקפה יותר מד' אלפים ר"ט וזה כבר אבוד בזמן קצר. כששמעתי את הדברים האלה כמעט פרהה נשמת והתעלפתי. כאשר ראה האיש כי נבהלתי כל כך, התחיל לדבר אלי דברי תנחומים ואמר שאין מקום עדיין ליאוש, כי אם ימהרו לקדם פני הרעה, אפשר עוד לתקן את המצב. ספרתי את הדבר לבני נתן ובני ר' מרדכי סג"ל והם גם כן נבהלו מאד ואמרו שגם לכל אחד ואחד הוא חייב כמה אלפים. אתה האל הגדול יודע מה גדול היה צערי בזמן ההוא! בני ר' ליב היה חייב לי יותר מג' אלפים ר"ט ולזה לא הייתי שמה לב אם לא סבלו ממנו כל כך שני בני היקרים. אבל מה יכולנו אנחנו האומללים לעשות? אי אפשר היה להגיד מזה לשום אדם. התיעצנו יחד והחלטנו כי אני ובני מרדכי סג"ל נסע מיד ללייפציג ונראה איך יקום דבר. כל אחד יכול לתאר לעצמו איך עבר עלינו הזמן ההוא.

ובכן נסעתי עם בני ר' מרדכי ללייפציג, וכשבאנו שמה כבר מצאנו את בני ר' ליב סג"ל, שהיה נוסע שמה לכל יריד והיו שם אצלו הרבה סחורות. אז אמרתי לו: זכור את אלהיך ואת אביך הצדיק ואל תמיט חרפה עליך ועלינו. והוא השיב: אל תדאגי לי, לפני ד' שבועות בא חונתי ר' הירש וגיסו ר' וואלף ועשו חשבון ומצאו שמצבי טוב. אמרתי לו: הראני נא את המאזן שלך. והוא ענה: אין המאזן בידי, עשי עמי חסד וסעי עמי לברלין

ואנכי אראה לך את הכל ותהיי שבעת רצון. על כל פנים אמרתי לו שלא יקנה עכשיו שום סחורה. אבל ר' איציק ור' שמעון בנו של ר' מן מהמבורג הלכו בסתר ומכרו לו סחורה על סך יותר מן י"ד מאות ר"ט בהקפה. כאשר נודע לי הדבר הזה הלכתי אליו ובקשתי למען ה', שיבטל את המקח ויחזר מזה, כי יביא את עצמו לידי כליון. אולם כל זה לא הועיל, הסוחרים הכריחו את בני לקבל את הסחורה. לאחר יריד לייפציג נסעתי עם בני ר' מרדכי סג"ל לברלין יחד עם חותנו ר' הירש ושאר הברלינים. כשבאתי לביתו של בני בערב הראשון לא קרה כלום, כי הייתי עיפה מהדרך, אבל דברנו ביחד, ובני אמר לי: כלום לא יחסר לי רק שאני מסובל בסחורות יותר מדי. אמרתי לו: אתה חייב לי יותר מן ג' אלפים ר"ט, ואני חפצה לקבל ממך בעד זה סחורה במחיר שאתה בעצמך שלמת. אמר בני ר' ליב סג"ל: אמי היקרה! אם את תעשי לי כאלה, אז אנכי אגאל מכל צרותי, ואיש לא יפסיד על ידי. למחרת הלכתי עם בני אל חנותו ומצאתי באמת רבוי של סחורות. והוא נתן לי סחורה בעד ג' אלפים ר"ט באותו המחיר שהוא קנה בעצמו. אפשר לשער איזה פנים היה לדבר הזה, אבל לא שמתי לב לזה וחשבתי רק לעזור לבני. ארזנו את הסחורה בחבילות וחפצנו לשלוח להמבורג. בעת ההיא עמדו בחנות שתי החבילות של סחורה שבני ר' ליב קנה מר' איציק ור' שמעון בלייפציג. אמרתי לבני: השב את שתי החבילות לבעליהן, אנכי אשתדל שיקבלו אותן ואפילו אם אצטרך להוציא על זה כסף מכיסי. אחר כך אמרתי לבני: ואיך ישיגו נתן ור' מרדכי מה שאתה חייב להם? אז הוציא שטרות של פולנים על סך יותר מ"ב אלפים ר"ט ומסר לבני ר' מרדכי, שמזה יגבה את חובו. והלכנו הביתה. כל היום שהינו בחנות. סעודת הערב לא היתה נוחה בשבילי, כמו שאפשר לכל אחד לשער. למחרת בהשכמה נכנס בני ר' ליב לחדרי ואמר: חותנו ר' הירש דבר עמו ואמר שלא יתן להוציא את הסחורה מברלין, מפני שבני ר' ליב חייב לגיסו ר' מאירל סך ארבעת אלפים ר"ט. אם אני אשלם את הסך הזה אפשר לי לקבל סחורה כמה שאני רוצה. את הדברים האלה אמר לי בני מתוך בכיה. אימה וחרדה נפלה עלי כשמעי הדברים האלה. לא יכולתי לזוז ממקומי. שלחתי וקראתי את מחותני ר' הירש ואמרתי לו: האם הוא רוצה בפעם אחת לשחוט אותי ואת בני? אבל מה אכתוב? עשרה גליונות לא יספיקו לרשום כל הדברים האלה.

הייתי מוכרחת לתת שטר חוב לשלם בבואי להמבורג כ"ה מאות ר"ט במשך י"ד ימים. יחד עם זה אמר מחותני ר' הירש: אינני חושב כי מה שהוא יפסיד מזה. כי יש לו עוד הרבה סחורה בחנות וגם בפראנקפורט דאדר יש לו סחורה על סך ב' אלפים ר"ט, מלבד השטרות הרבים שיש ביד בני ר' מרדכי, שמהם תוכלי לקבל מה שחייבים לך. ומה יכולנו לעשות? היינו מחויבים להסכים לכל. חתמתי על השטר ואת הסחורה שלחנו להמבורג, כמו שכתבתי. והלכתי עם מחותני ר' הירש והראיתי לו על שתי החבילות של סחורה שנקנו מר' איציק ור' שמעון, ואמרתי שצריך להשיבן תיכף ולהוציא את בני מידי חיוב. השטרות וכתבי ערבות שמסר בני ר' ליב לבני ר' מרדכי הביאו תועלת מועטה ומסרם למחותני ר' הירש, שנתן תקיעת כף לבני ר' מרדכי סג"ל כי ישלח תיכף כמה שישג משלום השטרות אליו להמבורג. והנה בני ר' ליב היה חייב לליב בישערי ולליב גאשליר לערך ב' אלפים ר"ט, והוא שלח להם על ידי את השטר. אנכי הייתי יכולה לעכב את השטר בשביל החוב שהיה חייב לי, אבל אמרתי לנפשי: אם אני אעשה כזאת אביא את בני לידי פשיטת הרגל, ולפיכך עשיתי את שליחותי ומסרתי להם השטר. וכך נסענו הביתה ברוח נכאה וכמעט שלא נותרה בי נשמה. ר' מרדכי בני האהוב והחסיד היה רוצה שאשיח לפניו את צערי, אבל ה' יודע כי הוא סבל עוד יותר ממני, כמו שנתגלה אחר כך בעוה"ר. קרוב לזמן ההוא היה היריד מפראנקפורט דאדר ועליו שמנו בטחוננו מלבד סייעתא דשמיא, כי משם ימלא חסרונו, והנה חותנו התנפל על הנתון והוציא משם כל הסחורה ואת כל השטרות וגם את שתי החבילות של סחורה ולא נשאר לו ולנו פרוטה אחת. ומה שיותר גרוע: בני היה חייב לסוחר אחד אלף ר"ט, שכנגד זה אמר בני לתת לו שטר על המבורג, אבל לסוחר נודע כל הנעשה כאן ולא רצה להרפות ממנו ובקש לאסרו בברלין. ומה היה אפשר לבני לעשות? הוא ידע כי חותנו יתן לו אפילו להקב בתוך התפיסה במקום לעזור לו אפילו בק' ר"ט. ולפיכך אמר אל הסוחר: אתה רואה שכאן לא תשיג כלום, אנכי אסע אתך להמבורג, אמי ואחי לא יעזבוני, ואתה הלא תוכל להושיבני במאסר גם בהמבורג, ובני ר' ליב כתב לי תיכף: ביום ו' אבוא אליך, אינני יכול לפרוט לך את הסבה, הכל אספר לך על פה. את המכתב קבלתי יום א' לפני בואו. אפשר לשער מה היה מצב רוחי, כי הבינותי שאין זה מבשר טוב, אחרי שידעתי כי חותני לקח כל מה שהיה לו, ובני נשאר חייב ואין לו במה לשלם. מהרה נפתר החלום. ביום ו' בבוקר בא שליח ובושר אותי כי בני ר' ליב נמצא בבית הסוחר פלוני, ומבקש שאבוא אני או אחד מבני שמה. נבהלתי במאד בלי שעור וערך, לא יכולתי לעשות אף צעד אחד. הלך אליו בני ר' מרדכי והביא לי משם את הבשורה המעציבה. התייעצתי עם גיסי ר' יוסף סג"ל וגיסי ר' אליהו סג"ל מה לעשות, כי אם ימשך הדבר ושאר בעלי החובות יודעו מזה, אז יאבד לגמרי. לסוף החלטנו לקחת אלף ר"ט מהעזבונו ולהצילו מיד הסוחר הנוגש, ובני ר' ליב ישב בבית הסוחר עד לפנות ערב, וביום א' בהשכמה אשלחה להאמל עם גיסי ר' שמואל בון ושם ישהה אצל חתני ר' שמואל עד שנראה איך יפול דבר. וכך נעשה, הדבר עלה לי בכסף רב. בני ר' ליב ישב בהאמל. ביום שהגיע להאמל היה צריך לעבור דרך הנובר. מחותני הקצין ר' יעקב הנובר היה אמנם משתתף בצערו, אבל כל דבר לא עשה בשבילו. הם שלחו לי מהנובר מכתב תנחומים וגם אנכי עניתיים דברים כראוי להם והודיתי להם על דברי הנחמה. אבל מעצם הענין לעזור לבני להחליץ מצרתו – הוא הלא איש צעיר, הקב"ה עוד יכול לעזור לו – היה רחוק לגמרי. הוא רק כתב שאם בני נתן ובני מרדכי יעברו בעדו יתן לו ת"ק ר"ט. ומתוך מעשה זה אפשר היה להנכח, שאין לחשוב איש לידיד נאמן אלא אם נבחן תחילה. חשבתי שר' יעקב זה, ידידו של בני ובעלי זצ"ל, ימהר לתמוך בבני באלפים ולהציל את כבודו, אבל לחנם בטחתי בו.

ובכן ישב בני ר' ליב בהאמל חצי שנה. אחר כך נסע הקורפירסט מברנדנבורג להנובר. הדבר הזה נודע לי תיכף וכתבתי לגיסי ר' ליפמן, שישתדל לפני הקורפירסט להשיג בשביל בני תעודת מסע חפשית כדי לנסוע לברלין ולהציל שם מה שנשאר לפלטה ולהשתוות עם בעלי החובות, כי בני היה נכבד בעיני יהודים ושאנים יהודים וגם כלם יודעים שהוא הפסיד כל מה שהיה לו רק בעטים של ריקים ופוחזים ימ"ש¹⁰¹ מפני שהיה טוב הלב יותר מדי ומאמין בכל אדם. עוד היו קצת חובות קטנים שהיה יכול לגבות וחשב שה' ירחם עליו וישיבהו למעלתו הקודמת. אבל כנראה האלהים קצף עלינו מאד... ובכן נסע בני ר' ליב לברלין והתחיל לנסות כחו שוב פעם, סתם חזר אחד ופתח אחר, כמו שנהוג אצל אנשים כאלה.

כמו שספרתי שדכתי את בתי היקרה עם חתן מברלין בזמן שחשבתי שבני נמצא במצב מזהיר, אבל עכשיו אחרי שבא עליו האסון בעוה"ר, בחלה נפשי בברלין, ומלבד זאת אמר לי בני ר' ליב, כי אין לחתן כל כך הרבה מעות כמו שהבטיחו, ואף על פי שהוא [ליב] בעצמו העיד על זה, אבל המעשה היה בזמן שהיה במיצר, והמחזותנים הללו לו אז כסף – מה שקרב את אסונו – והוא היה מוכרח לכתוב כרצונו. ספרתי את הדבר לקרובי ולמכירי, כי כבר הגיע זמן החתונה העלובה. אז כתבו לי מברלין כי לחתן יש לא יותר מג' אלפים ר"ט וחצי וגם חצי בית. ואנכי לא חפצתי לעשות את השדוך אחרי שלא קימו לפי התנאים. וכך עברה עוד שנה בחליפות מכתבים והתראות – וסוף סוף ממש סחבונני בשערותי והייתי מוכרחת לנסוע עם בתי לברלין לחתונה. הנדוניה של בתי תי' נשארה כאן בהמבורג אצל אנשים נאמנים על רווחים בברלין. אף על פי שנסעתי "בשמחה רעה" אל החתונה העלובה בידעי מה שנעשה עם בני ר' ליב, והייתי מוכנה לקבל שם תענוגים רעים, גם השדוך היה למרות רצוני, אבל בעוה"ר סופו מוכיח על תחלתו, כאשר אספר להלן. ובכן נסעתי עם בתי אל החתונה לברלין והתארחנו אצל בני ר' ליב. ואף על פי שלא היתה לי נחת רוח מבני אבל עברתי על מדותי והסתרתי מה שבלבי שלא להשיבית את השמחה של בתי. מה אכתוב על מצבו של בני? השי"ת ירחם עליי, הוא עשה כל מה שהיה בכחו, אבל גם אם לבי כמעט שלא פקע בקרבי לא הראיתי את צערי בחוץ, והחתונה נגמרה בכל הכבוד. הקצין ר' יהודה ברלין ואשתו וכל בני ביתו עשו לנו כבוד והשתתפו בחתונה, מה שהתמיה את כל העולם, כי הם לא השתתפו בשום חתונה של הוינאים, ולכלה נתנו מתנה חשובה, ולאחר החתונה הזמינו את החתן והכלה והכינו בשבילנו סעודה חשובה.

אחרי שעבר כל זה הכינונו עצמנו לשוב לביתנו ברוח נכאה ובלב מלא יגון, לאחר שראיתי את מצבו הרע של בני ר' ליב סג"ל, ורק קוינו לה', אולי ירחם עליו, ויעזור לו לשוב למצבו הקודם. וכך נסענו להמבורג ואת בתי היקרה והחסודה עזבתי בברלין, ובעוה"ר לא ראיתייה עוד. אין לתאר את הצער הגדול שהיה לי ולבתי החסודה בעת שנפרדנו. כאלו לבי נבא לנו מראש, שלא נוסף עוד לראות אשה את רעותה בעולם השפל הזה, ואנחנו נפרדנו לנצח. באתי להמבורג ובכל יום קבלתי מכתבים מבתי תי' שהתענגתי עליהם מאד אף על פי שסבלה הרבה צער מבני ר' ליב, אבל כבת חסודה וחכמה לא רצתה להזכיר מזה דבר. כנראה היא צפנה בלבה את הצער, כי חדשים לבקרים באו הפגעים. ראשונה שאי אפשר היה לו לשבת בברלין יותר, והיה צריך לברוח משם וללכת לאלטונה תחת חסותו של הפרויזנט. היסורים ושברון לב שסבלתי בשביל זה וגם

מבעלי החובות שלו יהיו כפרה בעד עוונותינו. בכל יום ויום הוצאתי על זה הרבה מעות. בני חלה במחלה מסוכנת ובכל יום הייתי שולחת שני רופאים מהמבורג לאלטונה ומשרתים ושאר צרכים, שעלו לי בהרבה מעות. אחר כך הוא נתפא. והנה בתי הצנועה הנדלי ע"ה חלתה בברלין והמחלה הצעידה אותה למות, לצערי הגדול ולצער כל האנשים אשר הכירו אותה. אהה אלהים! מה גדול היה עונש זה בשבילי! צעירה, יפה כתמר וחסודה, אבדה ממני! איזה צער גדול היה לכל האנשים בברלין, וביחוד לחמותה שאהבה אותה מאד – אי אפשר לכתוב הכל, אבל מה יעזור כל אלה? הדבר הזה קרה י"ז שבועות אחרי חתונתה. לא אתעכב בזה הלאה, לפתוח שוב את פצעיי לבני. לאחר ה"שבעה" כתב לי בני ר' לייב סגל שאבוא אליו, כשבאתי אליו ל"אלון ככות" הוא בכה ואנכי בכיתי, בני ר' לייב נחם אותי כמה שהיה יכול. לאחר זה אמר לי: אמי היקרה! מה יהיה הסוף? אנכי איש צעיר ומתהלך "פועל בטל"; אחותי הצנועה ע"ה מתה. לא נשאר ממנה זרע, בעלה מחויב להשיב את הנדונה שלה שהיא ירושת אחיה; אם אחי ירחמוני רק הפעם הזאת ויעזרוני בכסף ירושה זו, שאוכל להתפשר עם בעלי החובות למען אוכל לבוא להמבורג, אנכי מקוה בס"ד, לשוב לתחייה. לבי היה מלא צער ומתוך דמעותי המרות לא יכולתי לדבר כלום. אחר כך אמרתי: איזו רשעות היא מצדך! אתה יודע שאחייך נדלדלו על ירך, ואינם יכולים ממש בעוה"ר להתקיים, ועתה כאשר השיגו את הכסף העלוב נגד רצונם, אתה רוצה לגזול אותו מידם. אחר כך כבינו תמרורים שנינו כשעה ולא יכולנו לדבר דבר. לבשתי בשתיקה את אדרתי, ובנפש מרה שבתתי להמבורג ולא אמרתי לבני כלום. אבל בני ר' לייב לא חדל מזה ושלח מכתבים לבני ובקש מהם כי הם יעזרו לו, ואחרי שהם רחמנים בני רחמנים הבטיחוהו לעזור לו, והדבר הזה נעשה בזמן קצר, והוא התפשר עם בעלי החובות, ובא אלי להמבורג. ולמחותני ר' הירש נודע הדבר הזה ושלח את בתו, אשת ר' לייב עם תינוק, גם כן אלי להמבורג ושלח לבתו בכל שבוע ב' ר"ט להוצאה. ומה יכולתי לעשות? עלי היה לקבל הכל באהבה.

בזמן שהוא הייתי עסוקה בסחורות רבות והייתי מוכרת בכל חדש סחורה בעד יותר מן ה' או ו' מאות ר"ט. מלבד זאת הייתי נוסעת פעמים בשנה ליריד ברונושווייג והייתי מוכרת סחורה בעד כמה אלפים, ואפשר היה לי לקנות כי יחזור לי הנזק שהיה לי מבני ר' לייב, אילו היתה לי מנוחה. סחרתי יפה בסחורות שונות. באו אלי סחורות מהולנד, גם בהמבורג קניתי הרבה סחורות ומכרתי, והיתה לי חנות עם סחורה. וגם לא חסתי על עמלי בקיץ ובחורף, וכל היום הייתי רצה בעיר. גם היה לי מסחר יפה במרגליות הנמכרות במשקל, שהייתי קונה מכל היהודים, מפרייה את המרגליות למיניהן ומוכרתי, בידעי את כל המקומות. גם היה לי קרדיט גדול. כשהיה זמן הבורסא והייתי צריכה לכ' אלפים ר"ט היו מלוים לי, אבל כל זה לא היה שווה לי. בראותי את בני ר' לייב, איש צעיר, למדן וירא שמים, הולך לאבדון. פעם אחת אמרתי לו: בעוה"ר איני רואה שום תכלית בשבילך, ואצלי המשא ומתן הולך וגדל והוא קשה ממני, עוזר נא לי ואני אתן לך שכר ב' אחוזים ממאה מכל אשר אמכור. בני קבל את דברי בשמחה רבה וגם נעשה חרוץ מאד והיה בודאי מצליח, לולא טוב לבו שהיה יותר מהמדה. על ידי נעשה מודע ומכיר לסוחרים והיה לו קרדיט אצלם, וכמעט שכל מה שיש לי נמצא תחת ידו.

בני ר' יוסף סג"ל היה אז בחור בן י"ד שנה, בחור נאה ויודע בלמודים והייתי רוצה לשלחו לאיזה מקום ללמוד ולא ידעתי אנה. והנה היה מלמד אחד אצל איציק פולאק, אברך חשוב ולמדן גדול מליסא. כששמע האברך שאני רוצה לשלוח את בני ללמוד, הוא בא אלי ובקש ממני שאמסור את בני על ידו, והוא אינו מבקש לא בעד מזונות ולא "מעות רבי" ¹⁰² עד לאחר ב' שנים, עד שיביאהו לידי הבנה מדעו בהלכה [בגמרא עם] תוספות. שאלתי והקרתיה על אדותיו, וכולם יעצונו לבטוח בו. ובכן עשיתי עמו חוזה, ובני נסע בשם אלהי ישראל עם הרבי שלו לליסא. והייתי מקבלת ממנו מכתבים ממש בכל שבוע, כי הוא מאושר מאד, הרב מוצא חן בעיניו ועוסק עמו בתורה כהוגן. יותר מזה לא בקשתי. אולם כעבור י"ב יום כתב לי בני יוסף סג"ל ובקש ממני מאד: היות שבליסא עכשיו יקרות גדולה ורבו טרוד מאד להשיג מעות וזה מפריע קצת בעד הלמוד, לכן תשלחי לו שכר מזונות ושכר למוד בעד חצי שנה, אעפ"י שזה לא הותנה בינינו, ואז יוכל הרבי לעסוק בהוראה בלי מפריע. יש לו עוד תלמידים מהמבורג, והאבות שולחים לו מעות, תעשי נא גם את כמותם. בשבילי אחת היא – אם לשלוח לו המעות עכשיו או אחר כך, אחרי ששמעתי מפי עוברים ושבים, כי הוא לומד בחשק, שלחתי לו את המעות כבקשתו, אבל כשעבר חצי שנה קבלתי מבני יוסף מכתב ביום ו' עש"ק בשעה שהלכנו לבית הכנסת, ובו כתוב: אמי היקרה! הלא יודעת את היטב כי תמיד הייתי בן נאמן לך ולא עשיתי כלום נגד רצונך ולפיכך, אמי הטובה, תעשי נא גם את עמי חסד ולא תתני שימסרוני בידי "אינם נמולים", כי על אמי היקרה לדעת, כי הקהלה ליסא חייבת הרבה לפריצים ואין לה במה לשלם לא הקרן ולא הרוחצים, ואינה מוצאת עצה מה לעשות, ולפיכך הם מקבלים למסור את בני האשכנזים לערבון, בידעם כי האשכנזים בודאי יפדו את בניהם. את הדבר הזה מסרו הפרנסים בסודי סודות לרביי ¹⁰³ כי יקחו מהם את התלמידים האשכנזים. ובחור אחד גלה לי את הדבר בסוד, ולפיכך לא כתבתי את המכתב הזה בכתב ידי אלא בקשתי את הבחור שהוא יכתוב בשבילי, כי רבי משגיח עלי בהשגחה פרטית יתרה וקורא את כל מכתבי. משום זה, אמי היקרה, למעה"ש תכתבי לחתנו של טוקילס, שיתן לי נ' או ס' ר"ט שיפשר ביני ובין רבי, וישלחני בסוד מכתב, ואחליץ מהם. בשם ה', אל נא תתשלח בדברי כי את תמהמהי וחלילה ימסרוני בידיהם, הלא זוהי ארץ פולין, אז תצטרכי לשלם סכום יותר גדול עשר פעמים. ולכן אמי היקרה, אל תעזבי את בנך בגלל איזה סכום קטן והצילני שלא אפול בידיהם, כי אז קשה יהיה להחליץ מהם.

כשקראתי את המכתב כמעט התעלפתי, שלחתי אחר בני ר' מרדכי סג"ל ונתתי לו את המכתב וגם הוא נבהל, אבל זה היה יום שבת. במוצאי שבת החלטנו כי בני ר' מרדכי יסע תיכף לליסא וישתדל להביא את בני יוסף הביתה. ובני ר' מרדכי נסע לברלין ומשם לפרנקפורט דאדר, אבל כשרצה לעבור דרך השער של פרנקפורט דאדר והנה נגדו בני ר' יוסף סג"ל בתוך עגלה פולנית. כשראהו בני ר' מרדכי סג"ל צוה עליו לרדת מהעגלה ודברו יחד; ובני ר' מרדכי שאל אותו איך בא פתאום הנה ומהו דבר המכתב ששלח לאמו? והוא הראה לו את המכתב. בני ר' יוסף קרא את המכתב ואמר: איני יודע מזה כלום, בודאי שאותו כתב הרבי שלי ימ"ש, בחשבון להוציא ממני מעות, כמו שהוציא ממני עד עכשיו יותר ממה שאנו חייבים לו. הוא גזל את כל המטלטלים שלי גם את כפתורי הכסף ממעילי הסיר ונתן במשכון. וכשדרשתי ממנו העליל עלי, כי אנכי הוצאתי את הכסף בזלילת מתקיים ואת הכפתורים נתן בערבון למעני, ובראותי כי מזה לא תצא טובה בקשתי את חתנו של טוקילס שיתפטר עמו, והוא התפטר עמו ונתן לו ל' ר"ט ולקח אותי ממנו וישלחני הנה, וברוך ה' כי נפטרתי מהרשע הזה, שלא לימד אותי כלום. בני ר' מרדכי שמח מאד על הפגישה הזאת ויחדו חזרו להמבורג, וכל הדרך עברה עליהם בשמחה. לקחתי מלמד חשוב בשבילי אל ביתי.

בזמן שהוא קרה בהמבורג מעשה רב ביהודי אחד, בעל הבית באלטונא, ושמו אברהם מיץ הי"ד. זוגתו היתה קרובתי, שרה בת אליהו כהן ע"ה. בטרם שבא להמבורג ישב בהרפורט, והיתה לו שם אשה, בתו של לייב הרפורט. ב' שנים לאחר חתונתו מתה האשה, ואחר כך הוא בא להמבורג ונשא פה את שרה הנ"ל. היו לה לערך ג' אלפים ר"ט ויותר, אבל הוא היה גר בהמבורג ולא ידע את דרכי המדינה ומשא ומתן ונעשה אחרי שנים אחדות יורד מנכסיו, וישב באלטונא ועסק בחלפנות. פעם בבקר באה אשתו ושאלה את כל קרוביה אולי ראו את בעלה באותו הלילה, אבל לא מצאה איש שאצלו לן, והאשה היתה שרויה בצער גדול. יש אומרים כי היא רבה עמו, והוא ברח מפניה. וכך עברו כמדומה לי ג' שנים. כל אחד דבר מה שהמציא בדמיונו. אחדים דברו רעות עליו, ואנכי איני רוצה לפרוט על הקדוש הי"ד, אבל זוהי חולשתנו האנושית בעוה"ר לדבר באחרים מה שלא ראינו בעינינו. ובכן ישבה שרה יותר מג' שנים אלמנה חיה עם יתומיה האומללים ונתנה לאנשים לדבר תועה בבעלה בטוב בעיניהם. אחרי זה היה מעשה בבעל הבית אחד מהמבורג (אהרן בן משה) איש ישר, אמנם לא עשיר, אבל התפרנס הוא ואשתו וארבעה ילדים בישרנות. הוא היה חלפן, ודרכם של חלפנים שכל היום הם רודפים לבקש מחיה ולעת ערב בזמן המנחה הולך כל אחד הביתה ומשם לבית הכנסת, וכל אחד יש לו חברה, ויושבים יחד ולומדים, ואחר כך שבים הביתה. היתה עת מאוחרת כלילה. האשה חתה לבעלה שישב מהחברה שלו ולאכול יחד ארוחת הערב, אבל תקותה היתה לריק. היא סובבה את כל הבתים של קרוביה ולא מצאה כלום. וכך בעוונותינו הרבים אבד האיש, ותהי צעקה גדולה. אחד אמר כי ראו אותו במקום אחד והשני אמרת אחרת; בצהרים באו אנשים אל הבורסה ושוחחו עד הדבר הזה, אמר ר' זלמן בנו של ר' מאיר העקשיר: אתמול היה אדם אחד אצלי שהיה בידו קצת זהב ושאל מעמי אם יש לו ' או ז' מאות ר"ט אלק עמו כי בביתו יש אחד זר ואפשר לקנות ממנו זהב ואבנים טובות, אבל אצלי לא היו מעות ולא הלכתי עמו. במעמד זה היה אחד ששמו ליפמן ששאל אותי מי הוא האיש ההוא ומה מעשהו. ענה ר' זנוויל ככה וככה. על זה אמר ליפמן: אנכי יודע את האיש, וגם יודע אצל מי הוא משרת, ואיני סומך עליו

שתצא ממנו איזה טובה. שמועות כאלו נפוצו בהבורסה, וכל אחד הלך לביתו וליפמן בא לביתו ואמר לאשתו: היודעת את מה אני שחפץ להגיד לך? האישה המשרת אצל בנו של האדון הפקיד בחברת האניות היה אצל שמואל העקשיר ורצה לקחת אותו עמו אם יש לו 'או' מאות ר"ט. אני ירא שהאישה האומלל הלך עמו והם הרגו אותו. אז ספקה האשה בראשה ואמרה: בעוה"ר נזכרתי עכשיו שהאישה היא גם אצלי ורצה שאנכי או אתה נלך עמו. אתה יודעת בודאי כי האדון הזה איש רע הוא; הוא רוצח, ובודאי כי היהודי הישר נרצח בביתו. האשה שהיתה חרוצה מאד לא רצתה לנוח עד שהדבר הזה יתגלה. אבל בעלה אמר לה: משוגעת! גם אם נאמר שכן הוא מה אפשר לעשות? הלא זוהי המבורג, אסור להוציא הגה מפיו, ¹⁰⁴ וכך עברו ימים אחדים, הספיקו רק להשפיע על המועצה שתכריז על ידי "טראממיל-שלאג", ¹⁰⁵ כי מי שיודע איזה דבר על אודות היהודי שאבד יבוא להגיד אם הוא חי או מת, והוא יקבל מאה דוקאטים פרס, ואת שמו לא יגלו. אבל איש לא בא להגיד מה שהוא והדבר כמעט נשתקע, כמן שנהוג בעולם; גם דבר שהוא חשוב מאד אם איננו בא לידי מעשה הרי הוא הולך ונשכח. אולם האלמנה החיה והיתומים ישוב עזובים. למחרת בשבת לא יכלה האשה של ליפמן לישון, כמו שקרה לאותו מלך בספרד ששאל מתלמיד-חכם אחד מהו פירוש הפסוק "הנה לא ינום ולא יישם שומר ישראל", והתלמיד-חכם ענה לו כפשוטו. אמר לו המלך: לא זהו הפירוש האמתי כי אם אלהים שהוא שומר ישראל אינו נותן לאחרים לנום ולישון. בלילה הזה הכינו בשבילכם "מזמר-בלבול" ¹⁰⁶ והייתם כולכם אבודים, אבל אלהים השומר אתכם עשה שלא אוכל לישון וראיתי איך שהשליכו את הילד לבית יהודים, אם לא הייתי רואה זאת בעיני היו הורגים את כל היהודים, ¹⁰⁷ וכך גם אשתו של ליפמן לא יכלה לישון ובכל בוקר היתה מביטה בחלון, כי ביתה היה בדרך העתיקה ששם היה פסג' (מבוא מפולש), שדרכו עוברים ושבים לאלטונה. זה היה יום 'ו' בלילה והאשה לא יכלה לישון וכמשוגעת התהלכה בבית. הבעל גער בה ואמר כי כך תוכל לבוא לידי שגעון גמור, אבל היא ענתה: אי אפשר לישון כל זמן שלא נקום את דם ההרוג, היא איננה יכולה לנוח. היא יודעת ברור ולבה אף הוא נבא לה, כי רק האישה הזה הוא הרוצח. כאשר האיר הבקר, והיא עמדה על יד החלון והביטה לדרך ראתה כי האישה ההוא עם אשתו הולכים ועל ידם הלך עבד וארגז גדול לפניו. אז קראה האשה: עזרני נא אלהי! עכשיו באה עת תענוגי, והיא רצה ולבשה את סינורה ואת מעילה ויצאה מהבית. הנבעל קפץ ממטתו ורצה לעצור בעדה, אבל לא היה יכול לעשות כלום. היא רדפה אחרי אותם האנשים – הם הלכו לאלטונה אל הנהר אַלבה והעמידו את הארגז על יד המים. האשה – שמה היה רבקה – היתה מאמינה שרק הוא הוא הרוצח, ובתוך הארגז נמצא ההרוג. והיא רצה אל האנשים באלטונה ובקשה לעזור לה. בשם ה', כי היא יודעת ברור מי הוא הרוצח. אבל האנשים לא רצו ביותר להתערב בדבר ואמרו: אמנם אפשר מה שהוא להתחיל, אבל אין איש יודע מה יצא מזה בסוף. אך היא הוסיפה לצעוק כי ילכו עמה אל הפרזידנט, ולכן הלכו עמה שני בעלי-בתים אל הפרזידנט וספרו לו הכל. והפרזידנט אמר: אכן אתם מתחילים באיזה דבר, אבל אם לא תוכלו להביא ראיות ברורות, אני אקח מכם את כל רכושכם. ורבקה זו עמדה בשלה ואמרה: תוכל לקחת את כל מה שיש לי וגם את נפשי. אני מבקשת אותך בשם ה', אדני הפרזידנט, שלח נא ותפוס את הרוצחים עם כל החפצים שעמדם. והפרזידנט שלח שוטרים וחיילים לתפוס והם כבר עלו על הספינה ורצו לנסוע להרברג, הרחוקה שעה מאלטונה. ואם היו מגיעים להרברג היו כבר חפשים, כי היא תחת ממשלה אחרת. אבל השוטרים הגיעו לזמן הנכון והביאו את הרוצח ואת האשה ביחד עם הארגז אל הפרזידנט, והפרזידנט צוה ופתחו את הארגז, אבל בארגז לא נמצא כלום מלבד חפצי הרוצח ואשתו. אפשר לשער איזה פחד גדול נפל אז על היהודים האומללים. דרשו וחקרו את הרוצח בכל האופנים, אבל הוא לא רצה להודות. אדרבה הוא כך סבב את הדברים עד שנפלה אימה על היהודים. הרוצח היה ממשפחה תקיפה, וכל היהודים שבהמבורג היו צפויים לגרוש. אבל רבקה לא חדלה מדבר: אני מבקשת מאתכם, יהודים יקרים, את תמחמהו ותראו כי ה' יעזור לנו. ובחפזון גדול מהרה ללכת מאלטונה להמבורג פגשה באשה שהיתה משרתת אצל הרוצח, ושרבקה הכירה אותה היטב. זו היתה אותה האשה שהזמינה את היהודים אם יש להם 'או' מאות ר"ט ללכת אל בית אדונה. ורבקה אמרה לה: לאשרך ולאשר אדונך ואשתו נפגשת עמי עכשיו, כי אדונך ואשתו תפוסים באלטונה על שהרגו את היהודי, והם כבר הודו על הכל, ורק מחכים עד שתבואי את ותודי גם כן, ואחר כך כבר עומדת ספינה הקן שתסעי מכאן את אדונך ואשתו, כי אין לנו כונה אחרת אלא להודיע שאברהם מת ואשתו תוכל להנשא לבעל אחר, רק לזאת אנו מתכוונים. ועוד הוסיפה לשוחח עמה. ורבקה זו היא אשה פקחית יודעת לדבר בשפת חלקות, והאשה נפתחה וספרה לה כל, איך שהיא מצאה את אברהם אצל הבורסא, אחרי היתה אצל בעלה של רבקה ואצל ליפמן ושאר בני ישראל. אבל גם אחד מהם לא רצה ללכת ורק את אהרן האומלל מצא האסון הזה. לאסונו היה עמו כיס גדול עם כסף. והיא הראתה לו שרשרת זהב ואמרה שאיזה אופיצר נמצא בבית אדונה שיש לו למכור הרבה זהב ואבנים טובות; ואהרן זה הלך עמי וכאשר בא כבר היתה במת המטבח ערוכה בשבילו. אדוני הוליך את האישה למטה אל חדרו ואנחנו ביחד המתנו אותו וקברנו אותו מתחת למפתח. והשפחה אמרה אחר כך: רבקה הנני מגידה לך מה שבלבי, אני מקוה כי לא תביאי אותי לידי אסון. אמרה רבקה אל השפחה: טפשה את, אינך יודעת מה נאמנה אני. כל מה שאני עושה אני מתכוונת רק לטובת אדונך ואשתו, כי יוכלו לצאת לחפשי מאלטונה, וכשתבואי שמה ותגידי את הדברים האלה לאנשים, הכל יהיה טוב ויפה.

ובכן הלכה רבקה עם השפחה אל הפרזידנט, והוא חקר אותה. אמנם מתחילה התחילה לגמגם ונתחרטה על כל מה שאמרה תחילה, אבל מה שכבר הוציאה מפיה אי אפשר היה להחזיר, ומכל שכן הגידה היכן ההרוג קבור, ולכן אמרה כבר הכל מה שאמרה לרבקה. לאחר זה חקר הפרזידנט את הרוצח ואת אשתו כל אחד לבד, ושניהם כפרו ואמרו: כל מה שהגידה השפחה שלנו בדתה מלבה כדרך אשה זונה. אז באנו שוב במקום והפרזידנט אמר: אני אינני יכול לעזור לכם עוד, ואם על סמך דברי השפחה אבחן אותם בעניינים והוא בכל זאת לא יודה, איזה משחק הוא זה? אתם צריכים לבקש את דינכם בהמבורג ומהרה בלי שום איחור להשיג רשיון מהממשלה שם לפתוח את קבר המת, וכשתמצאו את ההרוג במקום שהעידה השפחה, אז אנכי כבר אדאג להוצאות המשפט. הפרנסים תיכף השתדלו בדבר לתת להם עשרים חיילים ולהפטר במקום שהעידה השפחה, ואם ימצאו את ההרוג ביאווה לקבר ישראל לאלטונה. והמושלים אמרו: דעו נא, אם לא תמצאו את ההרוג סכנה צפויה לכולכם. הלא אתם יודעים את ההמון שלנו בהמבורג, אי אפשר יהיה לעצור בעדו [שלא יעשה בכך פרעות], אבל רבקה היתה גם שם ועוררה את הפרנסים שלא יסוגו אחור, באמרה כי היא יודעת ברור שימצאו את ההרוג, כי השפחה גלתה לה את הדבר הזה בכל לבה והוכיחה באותות ובמופתים. אז לקחו עשרה אנשים אמיצי לב וספגנים אחדים, שידעו אותם בתור אנשים נאמנים ונלכבים, ושוטרים אחדים, ובשם ה' הלכו אל בית הרוצח, שהיה לא רחוק מבית המטבחיים העתיק שעל יד בערליי (?). בתוך כך היתה צעקה גדולה בכל העיר, כל בעלי המלאכה וכל ריק פוחז כששים רבוא באו לבית הרוצח ואמרו שאם היהודים ימצאו כאן את ההרוג מוטב, ואם לאו לא נשאר פרסה אחת מבני ישראל ח"ו. אבל המקום ב"ה לא השאירו הרבה זמן בתוך צרותינו, ומיד כשבאו האנשים אל הבית חפרו במקום הידוע ומצאו מה שחפשו, אולם "עין בוכה והלב שמח": בכו בראותם את הצעיר המסכן בן כ"ד שנים לערך נמצא הרוג ושמו שהקלה יצאה מדי סכנה ומיד יראו בנקמה. קראו לכל מועצת [העיר] והראו להם את ההרוג, שנמצא באמת באותו מקום שהעידה השפחה, והמועצה ערכה פרוטוקול ונתנה [ליהודים] על זה תעודה. שמו את ההרוג בעגלה והוליכוהו לאלטונה. קהל רב הלך אחריו, ספנים ובעלי מלאכה אין מספר, אפשר מאה אלפים איש, אבל איש לא הוציא דבר רע מפיו. אף על פי שזהו עם קשה, ובשעת שלוה סבלו [היהודים] מהם הרבה צרות ורשעות, אך עכשיו עבר הכל בשלום, וכל אחד חזר למקומו בשקט. למחרת לקחו הקצינים הפרנסים את התעודה והביאו אותה אל הפרזידנט לאלטונה. והנה בידו היה הרוצח והעדויות. גם בעיני היהודים היה יותר טוב שהמשפט יהיה באלטונה. הפרזידנט קרא שוב לרוצח והטיף לו דברי מוסר והראה לו את העדות, והוא הודה על הכל. האלמנה קבלה קצת מהמעוטה שהיה ביד בעלה הי"ד. ובכן עוד החזיקו את הרוצח תפוס עד שיעשו משפטו. בתוך כך ישבה שרה העלובה אלמנה-חיה עגונה. כמו שכתבתי, לא היתה שום ידיעה מבעלה, הי"ד, וכמו שכתבתי היתה סובלת מדבות שוא, אולם אחרי מקרה הרצח החדש הזה והכל ידעו את הרוצח, אז נזכרו כי הרוצח הזה גר מתחילה, בטרם שעבר את ביתו, בבית אביו ב"חברת הספנים", שהוא בית מסעדה מפואר בהמבורג. הוא נמצא על יד הבורסה ויהודים ושאנים יהודים באים שמה ושותים מכוסות של כסף. ובנו של בעל המסעדה היה מכירם של הרבה יהודים. אחרי שנודע שבו של בעל המסעדה הוא הרוצח נזכרו כי בעלה של האלמנה שרה היה חלפן והיה יוצא ונכנס בבית המסעדה הזאת, וחלפנים היו גם כן יוצאים ונכנסים אל תוך בית המסעדה, והיו מקבלים שם מעות, כי הבית היה נכבד ושם טוב יצא לו. ושרה ידעה כי בעלה היה מכיר וכן בעל המסעדה הזאת. והיא הלכה ואמרה אל קרובה: אתם יודעים כי בעלי אבד לפני איזו שנים. עכשיו נודע מי הוא הרוצח [שרצח את אהרן בן משה]. והנה גם בעלי היה יוצא ונכנס בתוך מסעדה זו, ואני בטוחה כי הרוצח הזה הרג גם את בעלי. עזרוני נא, אולי ירחם [ה'] וינדע שהוא היה

גם רוצה בעלי. ובכן, מה לי להאריך? הלכו אל הפרזיזנט וספרו לו כל זאת. הפרזיזנט דבר עם הרוצח בדברים רכים ובענויים גדולים אים עליו שיודה כי הוא רצה גם את אברהם מיץ. זמן רב לא רצה להודות ואמר שאמנם הוא הכיר את אברהם מיץ, אבל לא הוא הרגו. לבסוף הרבה הפרזיזנט כל כך לדבר עמו עד שהודה שעוד בהיותו בבית אביו "בהברת הספנים" הרג את אברהם מיץ, ה"ד, ובתוך חדר קטן מיועד לגבינות יש בור עמוק, לשם הכניס אותו ושפך מלמעלה סיד וכסהו. כשנודעו הדברים האלה רצו הפרנסים אל המועצה שבהמבורג, ובקשו ממנה הרשות, כמו קודם. בקצור גם עכשיו סכנו את נפשם כמו אז ועוד במדה יתרה, כי הבית הזה היה חשוב מאד ואיך יעשוהו עכשיו למקום מקלט לגולנים, ואם חלילה ההרוג לא ימצא שם? בקצור, ההרוג נמצא שם. עוד היה עליו מעיל של עור אדום וכפתוריו כסף וגם ה"ארבע כנפות" שלו נמצא. ובכן הוציאוהו משם והביאוהו לקבר ישראל. ¹⁰⁸ צער גדול היה בתוך הקהלה כאילו שניהם נהרגו באותו יום. הקרובים של קרובתי שרה בחנו את גוף המת, בטרם שב לקבורה, כי אשתו שרה אמרה שהיו איזה סימנים בגופו, למען יידעו שהנהרג הוא בעלה ולא תשב עוד אלמנה חיה וכך היה והיא קבלה התרה מהרב שהיא מותרת להנשא. ¹⁰⁹ לאחר זה יצא משפט הרוצח להמיתו על ידי גלגל ולתלות אותו אחר כך על עמוד ולהדיב את גופו [אל העמוד] בחשוקי ברזל, למען יעמוד למופת לימים רבים. רק האשה והשפחה יצאו זכאות. ביום המשפט היתה מהומה גדולה בהמבורג שכמה לא היתה ק' שנים במקרי משפט מות. היהודים היו בזמן ההוא בסכנת נפשות, כי נתעוררה רשעות גדולה, אבל המקום ב"ה ברחמי וברוב חסדיו תמיד בכל יום מקיים מה שהבטיחנו: "בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים" וכו'. ¹¹⁰ את הדבר הזה הכרנו באותו יום, וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאתנו, אם אנו בני אדם חטאים היינו רק יכולים להכיר את הנסים והנפלאות שהמקום ב"ה עושה עמנו בכל יום. ובכן הכל עבר בשלום, והסכנה סרה מהיהודים.

עכשיו נשוב לעניינינו: בשביל בני ר' יוסף סג"ל הציעו כמה שדוכים, אולם כולם לא מה' יצאו ורק השדוך עם מחותני מאיר שטטהאגן שישב בקופנהגן. ושילשו את הקנס ¹¹¹ בהמבורג ואת זמן החתונה דחו לשנה אחת. כשהגיע זמן החתונה חשבו שהחתונה תהיה בקופנהגן והכינוי את עצמי וחשבתי לנסוע שמה עם בני נתן סג"ל, אבל מאחר שבני נתן סג"ל עמד במשא ומתן גדול עם הקצינים ר' שמואל [אופנהיים] ובני ר' מענדל, שהרבה משטרותיהם כבר היו בידו, וכבר הגיע זמן הפרעון ועלו לסך כ' אלפים ר"ט, ולא די שלא היתה לבני נתן שום המחאה מהם, כי גם מכתבים לא באו מהם להודיע מדוע נמנעו משלוח את ההמחאה, ומטעם זה לא היה יכול לנסוע עמי לקופנהגן. הוא היה צריך לשמור על כבודו ועל כבוד הקוריספונדנטים שלו. אפשר לשער איזה צער ושברון לב היו לכלנו והייתי מוכרכת לנסוע לבדי עם בני ר' יוסף סג"ל לחתונה. ה' יודע צרת נפשי באיזה צער ועגמת נפש נפרדתי ממנו. כי לא ידעתי מה נעשה עם הקצינים שבווינה. ובכן נסעתי מהמבורג עם בני החתן ר' יוסף סג"ל ועם מחותני ר' משה בנו של מחותני מאיר שטטהאגן, חתנו של ר' חיים קליף, ובאנו בהצלחה לקופנהגן. כשבאתי שמה חשבתי לקבל מכתבים מבני נתן סג"ל, שיכתוב לי שקבל מהקצינים מוינה מכתבים והמחאה, ואמנם באו אלי מכתבים מבני נתן סג"ל, שבתור בן חביב הודיעני שעדיין לא קבל מכתבים מוינה, אבל שלא אדאג בשביל זה ושאחיה שמחה בחתונתו של בני שי'. אף על פי שלא הייתי שבעת רצון מעסקים כאלה, אבל השלכתי יחיבי על המקום ב"ה והסירותי הדבר מלבי. מסרנו איש לאחיו את הנדוניא וקבענו את החתונה לשבוע הבא. ובתוך כך במסותרים תבכה נפשי וממתנה מדואר אחד למשנהו, שיביאו מכתבים מבני נתן סג"ל, והמכתב בא ת"ל יום אחד קודם החתונה, כי הקצין ר' מענדל שלח לו המחאה טובה וכמה אלפים יותר מאשר היה בני נתן סג"ל צריך לקבל. וגם בקש סליחה על שלא כתב עד הנה, מפני שהוא לא היה בביתו. ובכן ערכנו את החתונה בשמחה ובלב טוב והתענגנו מצדי צדדים. והנה לאחר החתונה נחפזתי לביתי, ולא היה מי שילוני, מלבד משה בנו של מחותני מאיר, אך הוא לא היה נחפו להפרד מאביו והוכרחתי להשאר שם עוד י"ד ימים אחר החתונה. אעפ"י שנתחלתי שם כבוד גדול, אבל כל זה לא היה שוה לי, כי רציתי להיות בביתי אצל בני. לסוף הציקות כל כך למשה עד שנאנס לנסוע עמי להמבורג. ובכן נסענו להמבורג ובאנו ת"ל בשלום. קבלתי חשבון מבני ר' לייב מכל הסחורות שעזבתי בידו, והוא נתן לי מכל דבר חשבון טוב שהשביעני רצון.

עוד היו לי ארבעה יתומים: בני ר' זנוויל ע"ה ובני ר' משה סג"ל, בתי פריידה ובתי מרים שי' ות'. אע"פ שהציעו בשבילי שדוכים יפם שהייתי יכולה לשבת שוב בתוך עושר וכבוד, חשבתי שהדבר הזה יהיה למורת רוח לבני, וסרתי להנשא לאחר – לאסוני הגדול, כמו שאספר להלן.

כאשר גדל בני ר' זנוויל הייתי לוקחת אותו לעתים ליריד ברונשווייג, אחרי שללמוד לא רצה, יהיה נא לכל הפחות מסוגל להיות סוחר. בני ר' משה עסק בתורה בשקידה ושלחתי לפרנקפורט ללמוד שם בשיבה. וגם את בני ר' זנוויל שלחתי לשם עם סחורות. ובזמן שהיה בני ר' זנוויל ע"ה בפרנקפורט, קבל גיס ר' יוסף סג"ל מכתב מר' משה בומברג, שגיס ר' יוסף סג"ל היה לו אוהב נאמן. במכתב ההוא שאל ר' משה עצה מגיס ר' יוסף אם כדאי לו לעשות שידוך בשביל בתו מהמבורג. המכתב בא אליו בשבת, ואז שלח אחרי לבוא לביתו. והוא הלך עם אחותו אלקה ללי טייל בתוך הגן. כשבאתי שמה אמר לי: מזל טוב לך, בנך זנוויל נעשה לחתן. צחקתי ואמרתי: אם הוא נעשה לחתן הלא גם אני צריכה לדעת זאת. אז הראה לי את המכתב של ר' משה בומברג, שהיה אז בוינה, וגם הגאון אב"ד מוהר"ר שמשון [וורטהיימר] כותב גם כן לגיס ר' יוסף, כי יכתוב לו דבר לְאָמְתוּ מה הוא חושב על אדות השדוך הנ"ל. ואני קוראה את המכתבים ואומרת לגיס ר' יוסף: מכל זה אינני רואה עדיין כי בני זנוויל נעשה לחתן. ענה גיס ר' יוסף: אנכי ערב לך שאם ר' אשלה מכתב לוינה אז בנך יהיה לחתן לבת ר' משה בומברג. ר' משה היה גיסו של הגאון מוהר"ר שמשון מוינה. ¹¹² ובכן כתב גיס ר' יוסף וכתב על דבר בני ר' זנוויל וע"י שני מכתבים נגמר השדוך. והגאון מוהר"ר שמשון כתב כי תיכף ישלחו את בני זנוויל אליו לוינה שיהיה אצלו עד החתונה, כי את החתונה דחו לשתי שנים. הבטחות גדולות הבטיחני הגאון מוהר"ר שמשון – "כי למחיה שלחניי" ¹¹³ – כי ע"י תבוא טובה לו ולְאָחֵיו. ולאחר זה קבלתי כמה וכמה מכתבים מן הקצין מוהר"ר שמשון הנ"ל והראני אותו ידידות. באותו זמן היה בני ר' זנוויל בפרנקפורט דמיין בן־יהו. וכתבתי לו שהוא נעשה לחתן עם בתו של ר' משה ברומברג ושתיכף אחרי היריד ישיבה ויהי שם עד מועד החתונה. ובכן נסע בני מפרנקפורט דמיין לוינה ובשעה טובה הגיע לשם, והקצין אב"ד מוהר"ר שמשון קבל אותו בכבוד, וכתב אלי שהחתן מצא חן בעיניו ותיכף שרר לו רבי. ובכן ישב בני זנוויל בוינה, והוא עודנו צעיר מאד ועשה מעשה נעדרות, והגאון מוהר"ר שמשון לא הרבה להשגיח עליו, ובני הוציא הרבה כסף במשך ב' השנים. אמנם בני ר' זנוויל כתב הכל ובקש שיכניסוהו לחופה, כי לא רצה להשאר עוד בוינה, אבל אחרי שהכלה היתה צעירה מאד וקטנה [בקומתה] היה ג' שנים בתור חתן. לאחר זה היה חותנו ר' משה בוינה ועל פי המכתבים הרבים שהריצו אליהו הסכים שהחתונה תהיה בר"ח תמוז בעיר בומברג, ובני ר' זנוויל כתב לי כי נוסע הוא עם חותנו מוינה ושאינני את עצמי לבוא לר"ח תמוז לבומברג. ואני עשיתי כדבריו, ובתוך כך נסעתי ליריד ללייפציג ומשם אמרתי לנסוע לבומברג. ואולם הקצין אב"ד מוהר"ר שמשון כתב לי: אחרי שבומברג יש הרבה רשעות מצד הגוים ועל כן בקשני לבוא לוינה אחר החתונה ולשבת אצלו בביתו והוא ימסור לרשותי שני חדרים ממבחר חדרי ביתו, וכל משא ומתן שאני רוצה לעשות בידי לעשות כחפצי. ולבסוף קבלתי ממנו גם תעודת מסע מהממשלה. ובכן הכינותי את עצמי ולא היתה בדעתי אחרת, אלא לנסוע מהחתונה לוינה. היו אז אצלי יותר מחמשים אלף ר"ט באבנים יקרות שחפצתי לקחת עמי לוינה, אבל "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" ¹¹⁴. ובכן נסעתי ללייפציג עם בני ר' נתן סג"ל ובני ר' משה סג"ל, שהיה עדיין "בחור". ובזמן שהיינו בלייפציג קבל בני ר' נתן סג"ל מכתב מהמבורג שהוא מוכרח תיכף לאחר היריד ללייפציג לשוב לביתו בשביל איזו עסקים. ובכן נדחתה נסיעתי לוינה, כי לא חפצתי לנסוע שמה אם בני נתן סג"ל לא יהיה עימי. ולפיכך מסרתי את כל האבנים הטובות שבידי להשיבן להמבורג, אך על סך איזו אלפים לקחתי עמי ונסעתי רק עם בני ר' משה מלייפציג לבומברג והיו לי צרות רבות, כי הדרך רעה מאד ואנכי אשה, ובני ר' משה עוד צעיר מאד, בן ט"ו שנה. אך כשיש מעות בכיס אפשר איך שהוא להתקיים. הנסיעה עלתה בדמים מרובים. ובכן באתי לבומברג בחצי הלילה. וממחרת קבלו את פני המחונת והמחוננת והכלה. אנכי חשבתי כי תיכף בר"ח תמוז תהיה החתונה, אבל בא קלקול דבר, מאחר שגיס ר' יוסף סג"ל כתב בתנאים בלי ידיעתי שהגדן מבני זנוויל יהיה ה' אלפים ר"ט ואצלו לא היה יותר מד' אלפים ר"ט. אף על פי שהדבר נודע לי תיכף בהמבורג, ותיכף כתבתי אל הגאון מוהר"ר שמשון שכאן היתה טעות ואין לבני יותר מד' אלפים מעות אשכנז, אבל הקצין מוהר"ר שמשון ענה, כי אין בכך כלום. ישארו התנאים כמו שהם, זה נחשב קצת לכבוד יותר, ולמועד החתונה לא יצא מזה שום פלפול. ¹¹⁵ אבל לעת עתה דבר מחותני בקצין ר' משה אחרת: הוא דורש שלא לשנות ממה שאמור בתנאים והיו בינינו "פלפולים גדולים", וע"י נדחתה החתונה, עד שכתב מחותני לוינה, והגאון אב"ד דוינה ענה כי עמי הצדק. בתוך כך רצה מחותני הקצין ר' משה למוץ ממני

עוד משהו, אבל אחרי שנוכח כי אין למוץ ממני עוד, וגם הגיע המכתב מוינה שעמי הצדק, נערכה החתונה בחצי תמוז בכל הכבוד וההדר שאפשר לבני ישראל, ומצדי צדדים באו [להחתונה] הרבה אנשים נכבדים וביניהם שני בניו של מחותני מוהר"ר שמשון בייארשדורף עם השדכן, כי בהמבורג הציעו שדוך לבני ר' משה סג"ל עם בתו של ר' שמשון בייארשדורף, ¹¹⁶ מאחר שבייארשדורף החוקה ג' פרסאות מבומברג נתתי לשדכן תשובה, כי אחרי שעלי לנסוע לבומברג לחתונה בני ר' זנוויל, לכן אקח עמי גם את בני משה כדי לראות ולהראות. שני בניו [של ר' שמשון בייארשדורף], שהיו כבר נשואים, דברו עמי ואמרו מה שאביהם רוצה להת נדוניא, וענתי כי בשביל זה לקחתי עמי את בני הבחור ר' משה כדי לראות נכ"ל. אחרי החתונה רוצים אנו לעשות נסיעה של טיול לפיראדא שהיא ב' פרסאות מבייארשדורף, ולכן נשתדל בדבר. עוד שדוך אחד הציעו מתוך בומברג עצמה ועוד שדוך אחד מפיראדא, ובכך נועצתי עם מחותני ר' משה בומברג שנעשה ביחד נסיעה של טיול לפיראדא. ראינו את ה"קרן" ¹¹⁷ שבבומברג ואנו רוצים גם לראות את זו שבפיראדא ובבייארשדורף. ובכך עשינו נסיעה של טיול ביחד עם מחותני ר' משה ואשתו ובני ר' מזה סג"ל ובאנו לבייארשדורף וראינו את בת מחותני ר' שמשון והוא ראה את בני, וכמעט שהיה הדבר קרוב לגמר, אבל היה סכסוך באלף מרק, ונסענו משם יחדיו לפיראדא ושהינו שם לילה אחד. אי אפשר לי לתאר את כל הכבוד שנחלנו שם. בעלי-הבתים היותר חשובים עם נשותיהם בקרו את האכסניה שלנו ועל כרחנו בקשו להוליכנו אל בתיהם. לסוף אי אפשר היה להשיב את פני קרובינו מן, בנו של ש"ב מרדכי כהן, והלכנו יחד אליו ושם כבדו אותנו יפה מאד. למחרת נסענו משם בלי לגמור את השדוך שהציעו מפיראדא. חזרנו שוב לבומברג והכינוי עצמי לחזור תיכף עם בני ר' משה להמבורג. השדכן שהציע את השדוך ישב בפיראדא, וכל הזמן שהיה בבומברג והשתדל מאד שיגמר השדוך מבייארשדורף. אבל אני אמרתי בהחלט שכך וכך מוכרח להיות ולא לשנות. בקצור, השדכן אמר: "רואה אנכי שאתם עומדים על החלטתכם ונכונים לנסוע, ואני מבקש מכם, אמצא חן בעיניכם, ותשאלו פה עד שעה שתיים אחר הצהרים. אנכי כתבתי הכל לבייארשדורף, ברור אצלי כי לאחר הצהרים עוד קודם שעה ב' אקבל תשובה, והכל יבוא על מקומו בשלום. ואם יצלל הפעמון שתיים ותשובה לא תבוא לא אעכב בעדכם יותר". אני הסכמתי לזה ובתוך כך הכינוי עצמי לדרך. מחותני ר' משה ובני ר' זנוויל רצו ללוות אותנו לכבודנו איוו פרסאות. בשעה זו נערכה סעודה כסעודת שלמה בשעתה. איני יכולה לתאר לכם איזה איש חיל הוא ר' משה וחכם מחוכם ומכבד את כל הבריות בכל הכבוד שבעולם. ובכך בשבתנו בסעודה אוכלים ושותים כבר צלצל הפעמון והשעה השלישית ומבייארשדורף אין קול ואין עונה. ישבנו עם החברותא שלנו בעגלות ובשעה חמש יצאנו מבומברג. ואעפ"י שמחותני ר' משה הפציר בי מאד, מאחר שהלילה קרוב, להשאר אצלו ללון ולנסוע משם מחר בהשכמה, אבל אני לא הסכמתי ובשם ה' נסענו. אולם בהיותנו רחוקים רבע שעה מהמקום, והנה השדכן בא רכוב ובקש אותנו למען ה' לשוב תיכף ובומברג, כי ר' שמשון בייארשדורף בא שמה ושם יסודר הכל. אבל אנכי לא רציתי לשוב. אז אמר ר' משה: הנה כאן לפנינו כפר לשוב ושם אכסניה הגונה, והלילה הלא הגיע ואי אפשר בלילה לנסוע, נלון באכסניה זו, ואם ר' שמשון בייארשדורף ובניו רוצים לבוא אלינו – יבואו. אנכי הסכמתי לזה וגם השדכן היה שמח שעצר בעדנו [מנסוע הלאה], ותיכף חזר לבומברג ובטרם שעברה שעה אחת בא אל האכסניה האב"ד מוהר"ר מנדיל רויטשילד ¹¹⁸ מבומברג ובניו של הקצין מוהר"ר שמשון בייארשדורף ובעל הבית אחד מבומברג, ליב ביבר שמו, ואחיו ר' וואלף, כולם אנשים חשובים ומופלגים בעשירות. בקצור, לא היה בינינו פלפולים רבים ושלשנו את הקנס. ב' הבנים עמדו מצד אביהם וחתמו על התנאים. ובלינו את הלילה בששון ובשמחה למז"ט. ומחותני ר' שמשון בייארשדורף לא היה בביתו, כי היה בבארייט אצל המרקגראף מביארייט. שהיה אצלו תקיף מאד ויהודי-החצר שלו. כידוע לכל. והבנים בקשו מאתי כי נעשה עמהם טובה לחלק כבוד לאביהם ולנסוע עמהם לבארייט. הדבר היה אמנם קשה. אהנחו שכרנו את העגלון היהביאני להלברשטט, עכשיו הוספנו לו עוד ב' ר"ט שיסע עמנו דרך בארייט ומשם דרך נאוומברג, כי באותו הזמן היה שם יריד. גם זעקלי ווינר היה עמנו והוא השפיע עלינו בדבריו לעשות כן. מחותני ר' משה בומברג אמר אלי: אם הדבר ינעם לי הוא נכון לנסוע עמי לבארייט, ואעפ"י שנסיתי בדרך כבוד למנוע אותו מזה לטרוח בשבילי טרחה גדולה כזו, הוא עמד בשלו והסכמנו שהוא יסע עמנו בחברותא לבארייט, וכשבאנו שמה מצאנו או מחותני הקצין ר"ש הג"ל, והוא שמח עלינו שמחה גדולה. ואחרי שזה היה בתחלת אב ומשנכנס אב ממעטין בשמחה, נערכה סעודה קלה, ובפרט שאז אי אפשר היה להשיג כלום. אבל למחרת שלח מחותני והשיגו כמה מיני דגים חשובים ומאכלי חלב, מה שאפשר היה להכין בחפזו. אחר הסעודה נפרדנו מעליו ובני החתן ר' משה וזעקלי ווינר ישבנו וממש בעיניים רטובות נפרדנו מן מחותני הקצין ר' משה. ובכך הפגישה הראשונה המאושרה נגמרה ובאנו בשלום להמבורג ומצאתי את בני וכל משפחתנו בשלום, מה ששמח אותי מצדי צדדים אחרי בלותי בנסיעה י"ב שבועות.

אחר כך לקח הש"י את אליו את קרובתי בילה ע"ה, אשת מוהר"ר ב"ר כהן, שחלתה במחלה משונה, בעצירת המים, ונמשכה כד' שבועות. ואעפ"י שמחותני הקצין, ר' בר כהן היה נאמן לאשתו והשתמש בכל הרפואים אבל כל אלה לא הועילו. כנראה היתה גזרה מן השמים וסבלה הרבה ג' שבועות. אפשר לשער כי עשו כל מה שאפשר להצלתה הן ברפואות והן בסגולות. הקצין ר' בר לא חס על ממונו, אם מעט אם רב, אבל כל זה לא הועיל. וכשראתה קרובתי בילה שבכל יום ויום מצבה הולך ורע וכל הרפואות אינן עוזרות קראה אליה את גיסי ר' יוסף סג"ל ור' שמואל אורגליש ¹¹⁹ וקראה את בעלה ר' בר כהן אליה ודברה עמו ברגש על דבר היתומה גליקל שגדלה בביתה והיתה אז לערך בת י"ב או י"א שנים ושניהם אהבו מאד את הילדה, ובכך בקשה מאד את בעלה מוהר"ר בר שיעשה לה נחת רוח בטרם תמות ולתת לה תקיעת כף שאחרי מותה לא יקח אשה אחרת אלא את היתומה גליקל בת ר' פייביש כהן ור' בר היה בוכה. ובכך הבטיח לה ר' בר בעיניו דומעות ונתן על זה תקיעת כף לר' יוסף ולר' שמואל הג"ל בקבלת קנין, ועל ידי זה שקטה רוח החולה וגם אמרה: "לא טוב היה בעינייה למות בטרם שידעה שגליקל שלה מובטחה". אולם אלי! כמה משונה הדבר ממה שאנו בני אדם רגילים לחשוב...! הם כתבו אל ר' זליג להנובר, אחי היתומה גליקל וגם אותו גדלו ועשו שדוך בשבילו עם הקצין ר' הירץ הנובר ¹²⁰ – שיבוא לדודתו בילה שהיא חולה מסוכנת וחפצה לראות אותו קודם מותה, כי את שני הילדים הללו אהבה מאד. בתוך כך השפיעו עליה הרפואות והרבה מים יצאו ממנה. חשבו לזהו לטובה, אבל בעוה"ר זה הקריב את מיתתה: ר' זליג הנובר בא בעוד שקון שיותר טוב לה. אבל למה לי להרבות דברים, לא עבר יום מעת שבא לבקרה, והמקום ב"ה לקח אותה אליו, לצער בעלה ולצער כל קרוביה ולצער כל הקהלה, כי היתה אשה חכמה וחסודה וידעה למשול ברוח בעלה והוא עשה למענה כל מה שהיה בידו וגם חלק צדקות ביד נדיבה. אבל כנראה הגיעה שעתה ובראש השנה נגזר "מי יהיה ומי ימות". ובכך היא מתה בשם טוב ונקברה. בעלה מוהר"ר בר וכל קרוביה התאבלו עליה מאד, כמו שאפשר לשער, ובפרט מחותני ר' אנשיל ואשתו מוטה שהיתה בת אחותה, וראובן בן אחותו של מוטה, שגם כן נתגלב בבית ר' בר. כלם קרובים ממשפחה אחת עם היתומה גליקל. לאחר השבעה התנחמו קצת בזה כי ביתו של הקצין ר' בר לא יהיה זר להם גם עתה, אחרי שקרובתם גליקל תבוא שמה. אחרי שעבר עוד איזה זמן האינצו קרובי גליקל הג"ל את הקצין ר' בר כהן, כי יעשה פרסום שהוא עתיד לקחת את היתומה גליקל לאשה, כדי שתהיה לו מנוחה מהשדכנים וירחיקם מעליו, כי אמנם הם לא נתנו לו מנוחה, כי כל מי שהיתה לו בת רצה להשתדך עם ר' בר הג"ל. ר' בר דחה את הקרובים מזמן לזמן, ואמר שעוד מוקדם הדבר. אולם לסוף גלה שאי אפשר לו לקחת את היתומה לאשה, כי הוא גדל אותה כאב ותמיד התייחס אליה כמו אל בת ואי אפשר שאותה יקח לאשה. ומלבד זאת הוא חשוך בנים וכבר איננו צעיר ואיך יקח אשה שבמשך כמה שנים תהיה לא בת-בנים? ואם ימתין לה איזו שנים עד שהיא תהיה בת בנים מי יודע כמה הם ימי חייו של אדם? ואפשר שלא יוכל לקיים את חובתו. הקרובים נבהלו מדבריו והזכירוהו שהוא הבטיח לאשתו קודם מותה וגם נתן תקיעת כף וקבלת קנין על זה. ענה ר' בר: אנכי עשיתי זאת להפיס את דעת אשתי החולה לעשות לה נחת רוח, ובעצמי הייתי במבוכה שלא ידעתי מה שאני עושה, אני מבקש שגליקל תמחול לי על תקיעת-הכף, נכון אנכי לתת לה נדוניא הגונה ותמצא לה בחור טוב ממני. יחד עם זה אל תפחדו פן יהיה ביתי זר לכם. ואם יש איזו בתולה במשפחתכם שהיא ראויה לנשואין אנכי נכון לקחתה לאשה, ולגליקל אעשה כמו שאמרתי, אבל הקרובים בקשו רק שיקח את גליקל דוקא. הם פחדו פן יתרחק ר' בר מהם. ובאמת לא כן היה הדבר: כי הם היו חשובים בעיניו מאד ממש "על פיהם יצאו ויבואו".

באותו הזמן היתה עמי בתי פריידא, היא אמנם היתה עוד צעירה בת י"ב שנים, אבל לערך שנתיים היתה גדולה בקומתה ומצינה ביפיה. ובכך בא אלי אחי ר' וואלף ואמר: הנה ר' בר אינו רוצה לקחת את גליקל לאשה, הבי אציעה לפניו את פרידה שלך. אנכי צחקתי לדבריו ואמרתי: היתכן שאנכי אקלקל לגליקל את השדוך שלה? אבל אחי אמר לי וגם נשבע, כי ר' בר מאן לקחת את גליקל, ואם לא יקח את בתי, אז יקח צעירה זרה, ואז כל הבית שלו נעשה זר לנו. ואמנם מי לא ירצה להשתדך עם ר' בר כהן המחונן בכל המעלות שבעולם? ובכך הלך אחי אל ר' בר והציע לפניו

את השדוך, והוא השיב שאיננו יודע אמנם את בתי, אבל שידברו עם ר' אנשיל ואשתו ועם ר' ראובן, ואם הוא יוכל לעשות כי גליקל תמחול לו על תקיעת-הכף שנתן לדודתה בילה ע"ה, אז יהיה שבע רצון. אולם כאשר דבר אחי הנ"ל עם הקרובים בדבר הזה היו מלאים חמה וכמו שמסרו לי אמרה מוטה רוטשילד: יותר טוב שר' בר יקח את מי שהיא אשה וזה מאשר יקח את בתי תח'. את הדברים האלה שמעתי ולא שמתי לזה לב. בתוך כך דבר ר' בר עם גליקל ובקש ממנה שתמחול לו על תקיעת-הכף, הוא רוצה לתת לה נדוניה גדולה ולמצוא בשבילה בחור חשוב. אבל היא לא הסכימה. אז פנה ר' בר אל רבנים ובקש מהם התרה שיוכל לקחת אשה. הגאון אב"ד בקלוויז של אלטונא¹²¹ לא רצה לתת לו התרה. אבל, כמו שאמרו, רבנים אחרים התירו לו. ר' אנשיל ראה שכבר אפסה תקוה שר' בר יקח את גליקל, אעפ"י שהוא ר' אנשיל היה רוצה מאד בזה, אבל כנראה ר' בר כבר שמע עינו בביתו של ר' קבלי שיף. ואותה לקח לאשה, ובטרם שכלתה השנה ילדה לו בן. אפשר לשער איזו שמחה היתה לר' בר מבנו זה. לספר בקצרה: ר' אנשיל ב"מ נפטר במיתה פתאומית. בלילה הלך בריא לשכב במטתו, לא עברה שעה אחת ונשמתו הטהורה יצאה, וכל הקהלה התעצבה מאד, כי היה אדם חשוב וירא אלהים, שלא היה דוגמתו. לאחר זה הייתה ביריד בלייפציג – לערך אחר שנה וחצי מעת שר' בר נשא אשתו – בא אלי מכתב ללייפציג כי אשת ר' בר חולה מאד. ובדאר השני בא מכתב שהיא כבר מתה. אין לשער איזו בהלה היתה אז בלייפציג. אחר זמן קצר לקח ר' בר את אחותו אשתו ע"ה. בכל השדוכים האלה היתה יד ר' שמואל אורגילש באמצע, כי היה חשוב מאד בעיני ר' בר. זמן-מה אחר זה הלך ר' שמואל הנ"ל תוך בית הכנסת בערב שבת קודש, ונפלה עליו חולשה ב"מ וכרגע נפל מת. אפשר לשער איזה פחד נפל אז על כל הקהלה. ובכך בזמן קצר מתו ר' אנשיל, ר' שמואל אורגילש ואשת ר' בר כהן. אם לזה גרמה קרובתי בילה ע"ה, שבעלה ר' בר נתן לה תקיעת-כף לפני העדים ר' אנשיל ור' שמואל הנ"ל – רק למקום ב"ה פתרונים... אנו בני אדם חלשים יותר מדי לדון בדבר הזה. ואני צריכים רק לבקש מהמקום ב"ה וב"ש שיסיר להבא את חרון אפו מעלינו ומכל ישראל.

לאחר זה השיא ר' בר את גליקל בעושר וכבוד לבן הקצין מוהר"ר יהודה מברלין¹²² ועוד הרבה לעשות חסד לכל אחיותיה. כמו שידוע ומפורסם לכל בני אדם. לא הייתי צריכה להכניס את זה לתוך פנקסי. אבל נדמה לי כי זהו דבר שאינו כל כך רגיל. אפשר לראות מזה איך שהמזל האנושי מהר משתנה, ולפיכך קבלתי את הטורח על עצמי ורשמתי פה מה שיותר חשוב, כי קרובתי הצנועה בילה ע"ה חשבה קודם מיתתה כי היא יושבת על המדרגה העליונה של האושר, שאפשר לאדם להשיגה. בעלה היה ר' בר כהן, למדן גדול, כהן וכן טובים, מופלג בעשירות ובעל לב טוב, גומל חסדים לעניים ולעשירים, ויחוד חיו בשלום, ואם גם לא היה להם זרע קיימא גדלו בביתם בניו של ר' פייביש כהן – זליגמאן ואחותו גליקל. ולשניהם התייחסו ביושר ואת שניהם אהבו כאילו יצאו מחלציהם. וכל מחשבותיה ודאגותיה של קרובתי בילה ע"ה היו רק על אדות שני הילדים הללו. לסוף היא כל כך הרבתה לחתור לפי חכמתה וביותר מרצונו של המקום ב"ה כי עשתה את זליגמאן לחתן עם בת הקצין ר' הירץ הנובר. ומפיה שמעתי כי הפחור הזה עלה לה בט"ו אלפים ר"ט. ואיזו טובת לב היא מצדו של ר' בר להוציא כל כך הרבה מעות בשביל קרוב, ובילה ע"ה היתה דודתם. היא חשבה להזויל מעות מכיסה כמו כן גם בעד גליקל. וכשנעשה הבחור לחתן והכל לפי רצונה, היתה שמחה מאד והיתה חשובה ומכובדת כל כך עד שלא נמצאה כיוצא בה בכל אשכנז. אבל בעוה"ר כשנמתח החבל יותר מדי הוא נקרע פתאום, וקרובתי בילה בעצם ימיה ובעצם אשרה היתה מוכרחת לצאת מהחיים. אמנם לפני מותה, כמו שספרתי, רצתה שבעלה יקח את גליקל, אבל הדבר הזה לא נעשה. ובכך מה הועיל כל הכבוד וכל העושר – הכל אפס: אין שלטון ביום המות.¹²³ רק ענוותה ומעשיה הטובים נשארו לה. היא היתה במותה כבת נ"א שנה, כשהתחתנה היו להם ט' מאות ר"ט וה' ברכם בעשירות מופלגה. ואת ר' בר בעשירות ובזרע קיימא. יהי רצון שיאריך אשרו עד ביאת הגואל וירחיב את גבולו על רוחב-לבו, שמעטים דומים לו. וכאן מתאימים הדברים שמצאתי בספר "יש נוחלין" עם הגהות הגאון מוהר"ר ישעי', שתרגמו לפני אשכנזית...¹²⁴

עכשו נשוב לעניינינו. לאחר זה שדכתי את בתי פריידיה עם [מרדכי] בנו של הקצין ר' משה בר"ל.¹²⁵ בתוך כך אירע לי אסון, שהמקום ב"ה הסיר אותו מעלינו. כמו שספרתי, היתה חליפת מכתבים בין בני נתן ובין הקצינים ר' שמואל ובנו הקצין ר' מנדלי. באותו הזמן היה בני ר' נתן סג"ל ערב להרבה שטרות של הקצינים הנ"ל, חלק מהם היו מלכתחילה בחזקת הפסד וקצת מהם עוד לא הגיע זמן פרעונם. בני ר' נתן סג"ל היה יודע מתחילה שהשטרות בחזקת הפסד והקצינים כבר הכינו המחאה בעדם, אבל בתוך הזמן הזה לא קבל עדיין בני ר' נתן מהם שום כתב ושום המחאה. פתאום באה צעקה כי הקצינים ר' שמואל ובנו תפוסים. וכשנשמעה צעקה זו תיכף ומיד נסגר הקרדיט שהיה לבני ר' נתן סג"ל וכל השטרות שהיו על בני ר' נתן מהקצינים באו לגוביינא. ומה היה אפשר לעשות? לא די שהיה ערב בעדם, ואי אפשר לתת לאיזה שטר כי יגיע למחאה. והנה כבר התחיל היריד בלייפציג, ובני היה צריך לנסוע שמה. והוא המסכן שלם כל מה שהיה אפשר לו לשלם ונסע בלב מר ללייפציג, אחרי שנתן בערבון כל כלי כסף וזהב שהיו לו, ובטרם שנסע אמר לי: אמי האהובה, אני נפרד ממך, ה' יודע איך נשוב להתראות יחד, עוד צריך אני לשלם איזו אלפים, תעשי נא עמי חסד כפי יכלתך, יודע אני שהקצינים הנ"ל לא יעזבו אותנו. ובכך נסע בני ר' נתן עם חבריו ללייפציג ביום א' ותיכף ביום ב' התחילה הצרה שלי בתשלומי השטרות. עשיתי כל מה שהיה אפשר לי, נתתי במשכון ונכנסתי בחובות למעלה ראש. וביום ו' היה עלי לשם ת"ק ר"ט ובידי היו כמה שטרות מבעלי בתים חשובים היושבים בהמבורג, אבל לאחר הבורסא באו הסרסורים והשיבו לי את השטרות, באמרם כי איש אינו רוצה להביט אליהם. הייתי עצובה מאד, אבל לסוף הזמין לי המקום ב"ה ושלמתי את הת"ק ר"ט. בשבת חשבתי כי ביום א' אסע ללייפציג ואם אמצא שם בלייפציג כי הקצינים שלחו לשם את המחאה אשוב משם תיכף לביתי, ואם לאו אסע משם לווינה למחותני הקצין ר' שמשון אב"ד, שהיה אוהב נאמן לי באותו הזמן והוא בודאי יעזר לי. ובכך בקשתי מאת אחי וואלף שיסע עמדי, וביום א' נסעתי בעגלה שכורה ובטרם שהגעתי ללייפציג נשארת שוכבת בתוך כפר ושלחתי שליח העירה, שבני יבואו אלי. והם הביאו לי בשורה, כי הקצינים נשתחררו מהתפיסה ושלחו המחאה לשלם כל החובות בכבוד. ותיכף כששמעתי זאת ישבתי בעגלה עם אחי לשוב לביתי, וביום ו' עש"ק הגענו בשעה טובה לביתנו. ובכך נסעתי ששה ימים מהמבורג ללייפציג ומלייפציג להמבורג. האתאר לפניכם את השמחה של בני ביתי, ובפרט כלתי אשת בני ר' נתן, כי חרד היה לבנו בשעה שנפרדנו בחשבנו ה' יודע מה תהיה אחריתנו, והנה כהרף עין ממש שלח ה' ישועה לנו. יהי שם ה' מבורך. אף על פי שהקצינים שלמו כל ההוצאות, אבל מי היה יכול לשלם לנו בעד כל הבהלות, צרות ודאגות שסבלנו? המקום ב"ה ירחם עלינו גם להבא וימציא לנו לחם חוקנו בכבוד מידו. ובכך גם זה עבר.

לאחר זה עשיתי חתונה של בתי פריידיה עם בנו של מחותני מוהר"ר משה בן מוהר"ר ליב אלטונא. החתונה היתה באלטונא, חתונה חשובה מאד ונגמרה מתוך ששון ושמחה. ואחר זה הגיע זמן החתונה של בני ר' משה סג"ל. כתבתי למחותני הקצין ר' שמשון בייארשדורף שאני מוכנה לנסוע לחתונה, אבל הוא ענה כי אי אפשר לו בזמן הזה לעשות החתונה, אחרי שהשי"ת זכה אותו להשיא את בן הזקונים שלו אינו רוצה לערוך את החתונה בבית הישן שלו, אלא כבר התחיל לבנות בית חדש, וכאשר יהיה מוכן יודיע אותנו כי נבוא ונעשה החתונה מתוך עושר וכבוד. אולם באמת לא זה היה הטעם שעסק בבנין בית חדש, אלא שאצל המרקגראף בא יועץ חדש, שהתנגד לר' שמשון, צורר כהמן, וכל מחשבתו להשמיד, להרוג ולאבד. והיה באמת צר למחותני ולא ידע אנה לפנות לעזרה, ובפרט כי כל אשר לו נמצא ביד הדוכס. ובכך זהו היה עיקר הטעם שלא ערך את החתונה בזמנה. אבל המקום ב"ה ראה את כל הטוב שיוצא מביתו, ובפרט ממצות הכנסת אורחים עשירים ודלים, ומה שעשה הרבה טובות לבני ישראל בכל המדינה, וממש תמך את המדינה כולה, וגם ראה המקום ב"ה מה שהוא עתיד לעשות להבא, ולפיכך הפך ברחמי וברוב חסדיו מחשבתו הרעה של המן זה לטובה, והרשע הזה הלך ושלף, ומחותני כל יום עלה למעלה שאין לתאר עד כמה חשוב היה איך יהודי זה בעיני השררה, יר"ה, השי"ת יאריך את ימי אשרו של מחותני עד ביאת הגואל. שנה שלמה חכינו עד שאפשר היה לערוך את החתונה. ובזה אני גומרת את ספרי הרביעי.

סליק ספר רביעי

בוה הנני באה לכתוב את ספרי החמישי, בו הנני לרשום איך שנתחלף מצבי והגעתי לדבר שנמנעתי ממנו זה ארבע עשרה שנה. ¹²⁶ הרבה שדוכים הוצעו בשבילי, ממש היותר נכבדים שבכל אשכנז. אבל כל זמן שיכולתי וחשתי כי אוכל להמשיך את חיי במה שהשאר לי בעלי זצ"ל, לא העליתי על הדעת לשנות את מצבי [ולהנשא לאיש אחר]. אבל עוונותי גרמו ולא הטו את דעתי להנשא –

לכל הפחות לאיש שאנכי והוא היו יכולים להיות מאושרים לעד, כמו שהציעו לפני, ושאוכל לבלות את שארית ימי הזקנה בשלוה. עצה כזו כנראה לא היתה יפה בעיני המקום ב"ה, ובודאי מפני עוונותי הטוה את לבי אחרי השדוך שאתאר להלן, ואעפ"כ אני מודה להשי"ת שהרבה לעשות עמי טוב וחסד יותר ממה שאני החוטאת ראויה לכך, ובכל הצרות למדני לסבול הכל באורך רוח. ואם איני יכולה לכפר על עוונותי בתעניות ובתשובת המשקל כמו שאני חייבת, מפני הדאגות הרבות והישיבה בארץ נכריה, אעפ"י שאני יודעת כי הצטדקות כזו אינה כלום לפני המקום ב"ה, ומשום זה כתבתי זאת ביד רועדת ובדמעות רותחות ומרות. כי הלא כתוב "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" ¹²⁷ ולפיכך האדם החוטא אינו צריך לחוס על נפשו ועל ממונו ולעבוד בהם את השי"ת, וכל התרוצים אינם אלא שבושים. אני מבקשת את הכל-יכול שיחזקני ויתן בי כח ויטה את דעתי כך לעבודתו ושלא אתיצב לפניו בבגדי הצואים והמלוכלכים, כמו שנאמר: "שוב יום אחד לפני מיתתך" ¹²⁸. ואנחנו הלא איננו יודעים מתי יהיה יום המיתה, ומפני שאיננו יודעים צריכים אנו בכל יום לחזור בתשובה. את החשבון הזה הייתי צריכה לעשות בעצמי, אעפ"י שיש עמי תירוץ קלוש. ראשית, בקשתי לעזור ליתומי ולאחר זה לעלות לארץ הקדושה. כל זה היה כבר ביד לעשות. ובפרט אחרי שבני נעשה לחתן ולא נשאר לי למי לדאוג רק להשיא את בתי הקטנה והיתומה מרת מרים תי', ובכן לא הייתי צריכה להנשא לאיש אחר. הייתי צריכה להשיא את מרים בתי ואחר כך לעשות ככל אשר צריכה לעשות אשה כשרה וחסודה, ולעזוב את כל הבלי העולם הזה ועם שארית הפליטה שנשאר לי לעלות לארץ הקדושה, כי שם יכולתי לחיות כבת ישראל כשרה וכל הדאגות והצרות מבני ומידידי לא היו מכבידות עלי. אבל כמו שאמרתי עוונותי גרמו לי שהמקום ב"ה נתן בי מחשבה אחרת ולא זכני לכך.

נשוב לעניינינו: עברה שנה שלמה קודם שיכולתי לנסוע לחתונת בני ר' משה סג"ל. באותו הזמן קרו לי כמה מקרים רעים וצרות שסבלתי במקצת מבני, שמקדמת דנא ובכל יום עלה לי בהרבה מעות, שלא כדאי לכתוב על אדות זה. הלא הם בני החביבים ואני מוחלת להם הכל. כמו לאלה שעלו לי בהרבה מעות כן גם לאלה שלא עלו לי בהרבה מעות, אבל אני ירדתי מנכסי. נוסף לזה עמדתי בתוך משא ומתן גדול והיה לי קרדיט גדול מיהודים ומשאנים יהודים וסבלתי הרבה בקיץ מלהט השמש ובחורף מהגשמים ומהשלגים, נסעתי לירידים, כל היום בזמן החורף עמדתי בירידים בתוך החנות שלי. ואחרי שמרכושי נשאר רק מעט מאד הייתי תמיד שרויה בפחד, בבקשי תמיד להציל את כבודי ושלא אהיה ח"ו מטילה את עצמי על בני, ואיני רוצה להיות ח"ו עומדת ומצפה לשלחן אחרים, ואף על פי שהן בני, בעיני היה יותר גרוע להיות צפויה לחסדי בנים מאשר לחסדי זרים; פן ח"ו אגרמו לבני שיחטאו [במצות כבוד אם], וזה היה בעיני מר ממות. יחד עם זה כבר היה קשה עלי מנשוא הטורח הגדול תמיד בנסיעות ובריצות מבית לבית. ואף על פי שעמדתי בתוך משא ומתן גדול והיה לי קרדיט גדול, כמו שכתבתי, אם אבדו לי פעם אחת איזו חבילות של סחורה או שאבדו איזו חובות נהייתי ונחליתי מפחד אולי אבוא לידי שמיטת כספים ואהיה לחרפה אני ובני וגם יחולל ח"ו שם בעלי בקברו. באותו הזמן התחלתי להתחרט על שדחיתי אותם השדוכים הטובים שהציעו קודם לפני, שיכולתי לבלות ימי זקנתי בעושר וכבוד, ואפשר שעל ידי זה הייתי באה טובה גם לבני. אבל כל החרטות לא הועילו, כבר היה מאוחר. השי"ת לא רצה וגזר עלי אחרת, כמו שאספר להלן.

הדבר היה בשנת תנ"ט, שאז הייתי עומדת להשיא את בני ר' משה סג"ל אבל היו מניעות, כמו שכתבתי. בין כך קבלתי מכתב מחתני ר' משה שי' ממיץ מיום ט"ו סיון תנ"ט, שבו הודיעני כי הירץ לוי נתאלמן והוא יהודי חשוב, למדן ועשיר, ומנהל את ביתו ביד רחבה. בקצור, הוא הלל מאד את האיש, מה שהיה לפי הנראה אמת, אבל אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב. ¹²⁹ השדוך הזה הוצע לפני בעת שהייתי שקועה בצרות, ובת נ"ד שנה הייתי, והרבה סבלתי מגידול בני, ואם השדוך הוא כמו [שתאר לפני חתני] אוכל לבלות את ימי הזקנה בקהלה קדושה, כקהלת מיץ, ששמה נודע בעולם ואשב במנוחה, ואעשה מה-שהוא בשביל נשמתו. וסמכתי על בני שאם השדוך אינו מתאים לי בודאי שלא ייעצוני לעשותו, ובכן כתבתי תשובה לחתני: "י"י שנים ישבתי אלמנה ולא עלה על דעתי להנשא שוב אף על פי שהציעו לפני, כמו שידוע ומפורסם כמה שדוכים חשובים ידועי שם בכל אשכנז, ואנכי מאנתי להסכים לזה. אבל עכשיו אחרי שהוא, חתני שי' ובתי אסתר, מיעצים לי לעשות שדוך זה, הנני מסכימה". על דבר הנדוניא לא היו לי פלפולים רבים. נתתי לבעלי כל מה שהיה לי והתניתי עמו בכתב שאם אני אמות ראשונה יקבלו הורשים שלי את המעות הנדונה, ואם בעלי ימות ראשון אקבל ת"ק ר"ט יותר ממה שאני מכניסה לו. ונתתי לו ט"ו מאות ר"ט. מרים היתה ילדה בת "א שנה, ובעלי התחייב להחזיק אותה חנם עד החתונה. ואם היה בידי יותר מעות הייתי ג"כ מוסר אותן לבעלי, בחשבי שאין מקום יותר בטוח בשביל מעותי מאשר למסרן ביד בעלי. יחד עם זה אני עושה טובה למרים בתי, כי לא תצטרך להוציא מעות להוצאותיה, והמעות שלה נתנו ברנחים, ולבעלי יצא שם גדול בעולם המסחר, ומי יודע כמה אוכל על ידו להרים את מצב בני, אבל רבות מחשבות בלב איש וגו', ¹³⁰ "וישב בשמים ישחק". ¹³¹ לכל המחשבות ולכל התכניות שלי שחק האל במרומיו, וכבר נגזר עלי לשאת יסורים וצרות. קצת לייסרני על עוונותי שבטחתי בבני אדם ולא הייתי צריכה להנשא לבעל אחר, כי עוד בעל כמי ר' חיים האמיל לא אמצא, ויותר טוב היה לי להשאר אצל בני, איך שיהיה טוב או רע הייתי מקבלת באהבה, והייתי משיאה את בתי מרים תי' ואחר כך הייתי עולה לארץ הקדושה. אבל כל זה עבר וחלף, ומה שעבר אין לשנות. לא נשאר לי אלא לבקש מהקב"ה שאקבל נחת מבני שי' ושת'. ומה שנוגע לעצמי הנני לקבל באהבה מהמקום ב"ה ומבקש ממנו לתת לי ארך רוח, כמו שעשה לי עד הנה, ויהיה הכל כפרה על כל עוונותי.

ובכן השדוך נגמר, אבל בסוד גדול. לא רציתי לפרסם את הדבר כי מזה היתה נשקפת לי סכנה, לשלם כמה מאות למועצת העיר [דמי רשיון] בעד היציאה משם. כי שם גדול היה לי בהמבורג, וכל הסוחרים חשבו שיש לי כמה וכמה אלפים. בתוך כך השתדלתי למכור את הסחורה שבדידי ולשלם לכל מי שהייתי חייבת לו, וב"ה שלא נשארתי חייבת בצאתי מהמבורג לשום בן אדם הן יהודי והן אינו יהודי אף ר"ט אחד. בעד החסד הגדול הזה אני נותנת שבח והודיה למקום ב"ה. שני שי' ושת' וקרובי ידעו מהכל כי נתיעצתי עמהם, וכלם הסכימו לכך. אולם לסוף יצא מזה אסון, כמו שאכתוב להלן, כי "אשר יגורתי יבא ליי". ¹³² אנכי יראתי שמא אם אוסיף לשבת אלמנה, אבוא לידי שמיטת כספים ואמיט עלי חרפה, והנה כל זה לא הועיל לי ובעוה"ר נפלתי לידי בעל ולא נחלצתי מהחרפה שיראתי מפניה. ואם אמנם אני לא גרמתי לכך, אבל הלא זה היה בעלי, שעמו חשבתי לחיות בעושר וכבוד, ויחד עם זה אני נמצאת במצב כזה שאיננו בטוחה אם לעת זקנתי יהיה בשבילי מקום ללינת לילה ופת לחם לאכול, ואולי אצטרך ח"ו לבקש עזרה מבני. חשבתי שאם אנשא לאיש שכזה, סוחר גדול ואיש חרוץ, איטיב גם לבני וגם הם יעלו במעלות העושר, ובעוה"ר יצא ההפך מזה: בני נתן סג"ל אבד על ידו כמה מאות שבעלי עדיין חייב לו, וכמעט שלא נהרס על ידו לגמרי, השטרות שלו היו באים לידי מחאות, לולא ה' שהיה בעזרתו; וגם מה שחשבתי על אדות בתי מרים שגם בשבילה יהיה טוב, והנה הכנסתי גם אותה עמי יחד לשחת, רק השי"ת רחם עליה והרחיק ממנה את האסון, כמו שאספר להלן.

והנה בני החביבים והיקרים! רואים אתם שהכל בא במחשבה אצלי לשקול כל דבר בטרם שעשיתי, ואעפ"כ כל מה שחשבתי לטובה יצא לרעה; ואיני יכולה לחשוב אחרת אלא שעוונותי גרמו לכל אלה. ולכן, בני היקרים! מה אוסיף לדבר או לכתוב הרבה – אין חדש תחת השמש. ¹³³ לא לי לבד קרו מקרים כאלה אלא גם לאנשים יותר צדיקים ויותר חשובים ממני שאיני ראויה להיות מדרס תחת כפות רגליהם, כמו שמסופר במעשה שתקראו להלן. המעשה הזה הוא בודאי אמת והלואי שיהיה סופי כמו שהיה סופו של המלך הצדיק. ואם אתם רק תשימו לבכם לזה תודו גם אתם שהמעשה הוא אמת. ואחרי שהעולם רודף אחרי חידוש תרגמתי את המעשה הזה מלשון הקודש כדי לראות שגם אנשים טובים וישרים

נשוב לעניינינו: ההתקשרות שלנו היתה במיץ בסיס תנ"ט, ע"י חתני ר' משה [ואביו] מחותני ר' אברהם קרומבאך ואשתו. מה אכתוב על דבר האנשים האלה? בודאי אני זנה אותם לכף זכות שכונתם היתה לשם שמים, הם חשבו שיהא לי טוב, כמו שנראה להם, אבל בעוה"ר יצאה אחרת, כמו שאספר להלן. זמן החתונה נקבע ל"ג בעומר ת"ס. כל זה נעשה בסוד, מטעם שאמרת לי ליעיל. ובתוך כך מכרת את הסחורה ושלתתי שטר חוב להקצין ר' גבריאל לוי 135 לפיכך שגיבה אותו והמעוה תהיינה לפקדון בידו עד שאבוא שמה. בינתיים החלפתי מכתבים עם בעלי. ומתוך מכתביו אפשר היה לבטוח כי הכל יעלה יפה ואי אפשר היה להעלות על הדעת כי תאוה אלי רעה, והדבר אין לשנות. לערך בטבת ת"ס כשאמרת לי לנסוע עם בני ר' משה סג"ל לחתונתו ומחתנתו למיץ, שלח הקב"ה, ל"ע, מחלה ששכבת על ידי ששה שבועות, והדבר נודע לבעלי ע"י איזה סוחר. אין לתאר את כל הדברים הטובים, דברי הנחמה, שהוא כתב לי ולגיס ר' יוסף, אבל מה היה בלבו ידוע רק להמום ב"ה, אם הוא שאף רק למעט המעות שבידי, איני יודעת. כאשר הקים אותי המקום ב"ה ממחלתי, נסעתי עם בני ר' משה סג"ל ובתי היתומה מרים לברונשווייץ, כי שם היה יריד, ומכרתי שם שארית הסחורה שלי. אחרי כן נסעתי בחברותא טובה עם בני לביאראשדורף ורחשתי שבחודש ניסן תהיה חתונת בני. יום הפורים שהיתי בבומברג ותיכף אחרי הפורים נסעתי עם בני ר' זנוויל לביאראשדורף. בביאראשדורף באנו לאכסניה מול בית מחותני הקצין ר' שמשון. הבית החדש של מחותני עדיין לא נגמר, ובבית הישן היה אמנם צר, אבל היינו מוזמנים בכל יום ג' פעמים לסעד עמנו בכבוד מלכים, אפס כל זה לא היה שוה לי ואמרת לי מחותני: אמנם אין סבה שאמהר ללכת מכאן, אבל יש טעם בזה שחתונת בני תהיה בחודש ניסן, כי ידועה לכם ההתקשרות שלי שאני צריכה בל"ג בעומר לבוא למיץ, והמעוה שלי כבר היו בידי בעלי – וכך היה הדבר באמת, כמו שדרש אסוני ממני. אבל ר' שמשון ענה: תוכלי לעשות מה שיש ברצונך, אך אנכי איני יכול לעשות את החתונה לפני שבועות הבע"ל. ובכן אוכל לנסוע למיץ, להכנס שם לחופה ולקחת עמי את שני בני. הוא רוצה לתת לי מאה הגריים (דוקאטים) להוצאות. אנכי מאנתי בזה, לא לפי כבודי היתה הצעה זו והחלטתי בלבי לסבול גם את הדבר הזה שאי אפשר לשנותו. וגם הסכסוכים שהיו בינינו על דבר הנדוניה אפשר היה לבוא לידי פשרה אחרי החתונה בכבוד. ובכן ישבתי עשרה שבועות בביאראשדורף מן פורים עד שבועות ת"ס בכל הכבוד שבעולם והרבה אנשים חשובים באו והחתונה נעשתה בעונג. המקום ב"ה וב"ש הגדול יתן להם מזל וברכה שיכלו ימיהם ביושר וכבוד עד ביאת הגואל ויזכו לזרע כשר עוסקים בתורת ה', ובימיהם ובימינו יושיעם המקום ב"ה וישלח משיח צדקו, אמן.

אחר החתונה נסעתי למיץ. חשבתי לעת זקנתי אמצא מנוחה ואוכל לדאוג לנשמתו בתוך קהלה קדושה כק"ק מיץ. אבל אֶלִי ובוראי, אנה מפניך אלך ואנה מפניך אברח? ... ובכן שכרתי איש אחד שמש מבייאראשדורף, קאפל שמו, שיסע עמי לק"ק פרנקפורט, כי בא מכתב מבעלי שהוא ישלח אחד לפרנקפורט דמיין מיץ ללוות אותי על דרכי. ונסעתי עם קאפל זה ועם בתי מרים לבומברג. בני ר' משה סג"ל רצה ללוות אותי עד בומברג, אבל אני לא רציתי, אחרי שרק שבוע אחד עבר מיום חתונתי, ולכן נפרדנו מתוך בכיות גדולות. הייתי אמנם שמחה שהכנסתי אותו בכבוד לחופה וגם בא לתוך משפחה הגונה, וממש עין בוכה ולב שמה. הטבע אינו יכול לעשות באופן אחר. ובכן באתי לבומברג ולנתי שם לילה אחד. בבומברג השגתי מרכבה ונסעתי בדרך לפרנקפורט. לא יכולתי להשיב את פני בני ר' זנוויל ע"ה שרצה ללוות אותי עד ווירטצבורג. בוויירטצבורג נפרדנו לנצח, כמו שאספר להלן וכנראה לבנו נבא לשנינו כי לא נשוב להתראות בעולם הזה, כמו שאספר במקומו. ובכן נסעתי לדרכי וביום ו' כ' [ד'] סיון ת"ס 136 הגעתי לפרנקפורט דמיין, ומצאתי שם בעל הבית אחד שבא ממיץ, אליעזר שמו, שהביא לי מכתב מבעלי ושלה לי עוגות לדרכי וכתב לי בנמוס רב עד שלא יכולתי לחשוב איזה אסון נשקף לי בעתיד. בפרנקפורט חלקו לי כל הכבוד שבעולם אפשר לחלק לאשה, וכן בכל המקומות נחלתי כבוד יותר ממה שהייתי ראויה לכך. בפרט בק"ק פיורדא חלקו לי כבוד רב. פיורדא היא רק ג' פרסאות מבייאראשדורף. מעות הנדוניה של בני ר' משה סג"ל שהביא בני ר' נתן סג"ל ומעט המעות שנשארו אצלי מסרתי ליד הקצין מוה"ר גבריאל מפירדא. האספר את כל הכבוד שנחלתי ממנו ומכל בני ביתו – אין די מלים בפי. לא די שהאנשים האלה טרחו בשבילי טרחה גדולה לגבות את המעות נגד השטרות ששלחתי להם ומקצת מזה החזירו לידי ומקצת נתנו על פי הוראותי לאנשים אחרים. כי בני ר' משה הלוא את המעות שלו קודם חתונתו ברנחים, ומחותני ר' משה ברומברג עשה לי נחת רוח ולקח אלף ר"ט ברנחים, והגאון אב"ד מוה"ר מענדיל רוטשילד גם כן לקח אלף ר"ט, וליב ביבר ברומברג גם כן אלף ר"ט, והשאר הלויית בבייאראשדורף. לאחר זה עשיתי חשבון עם הקצין ר' גבריאל וחפצתי לשלם לו דמי פרוביזיה שלו כראוי, אבל הוא לא רצה לקבל ואמר שאין אלו מעות של משא ומתן אלא דבר מצוה וגמילות חסדים, וכמה שלא השתדלתי לבקש ממנו שיקבל הוא לא רצה וגם מאן לקבל הוצאות הדואר. השי"ת ישלם לו כפעלו.

והנני לספר שוב על נסיעתי, ביום ב' בהשכמה יצאתי מפרנקפורט עם בן לוימי אליעזר. בק"ק פרנקפורט מצאתי את ר' ליברמן מהלברשטט שנסע למיץ לבקר את אביו הזקן פרנס וקצין ר' אברהם שפיאיר, 137 גם את ר' הירץ רופא 138 שנסע עמי בחברותא למיץ, וכך היתה לנו נסיעה נעימה. כשהגענו עד שתי פרסאות לפני מיץ, שלח בעלי את הסופר שלו רכוב על סוס והיה מלווה אותנו עד שהגענו לאכסניה. עמו היו כל מיני מאכל ומשקה שלקח אתו, עד כמה שהיה אפשר לטעון על הסוס. הסופר הזה, שמו לעמיל ווימפין, דבר באזני תשבחות בשם בעלי. אחרי שאכלנו ושתינו, נסענו עוד בא' או ג' שעות; השליח לעמיטל נשאר הלילה אצלנו. אבל בטרם שהלכנו לנוח הוא נפרד מאתנו, שאמר שדבר נחוץ לו במיץ. והמקום שהיינו שם הוא רחוק מהלך פחות מחמש שעות. גלוי וידוע לפני המקום ב"ה שאף על פי שהכל היה כל כך נהדר ולמראה עין היו גם סימני עשירות גדולה, ובפרט המכתבים של בעלי היו מלאים יראת הכבוד ונעימות, בכל זאת היתה רוחי עצובה אם מפני שליב נבא לי כי סופי יהיה מר, או מפני שסוף סוף היה צר לי למסור את עצמי לבעל שני, אבל כבר היה מאוחר לחשוב את דרכי, ואנכי הייתי מוכרחת לאמץ את כל כחתי להסתיר את עצבוני.

וביום ו' עש"ק כ' סיון ת"ס שעה אחת קודם בואי (למיץ) בא הסופר לעמל ווימפין שוב רכוב ועוד אחד עמו עם מרכבה, שבה ישבו האשה החשובה אשת הרב ממיץ והאשה החשובה הרבנית אשת האב"ד מו"ה אהרן והקצינה המחוננת מרת יאכ"ט 139 שקבלו את פני בכבוד גדול, והייתי מוכרחת לעבור ולשבת עממן במרכבתן. זה היה כבוד יותר מדאי ששלש נשים חשובות כאלה תבואנה לקבל פני אשה שפלה כמוני. אבל הכבוד הזה היה לי [אחר כך] "ממלא" ביותר. כשהגעתי לא רחוק ממיץ והנה בתי הצנועה אסתר ת"ב באה לקראתי, שהיתה אז בחדשים האחרונים להיריונה ונשארה בעגלת צב לכבוד אמה, ובכן נתאכסנתי בבית חתני משה שי". הוא דר בזמן שהוא בביתה של בילה קרומבאך, חתני שי" לא היה בבית. הוא היה אז בפאריז. הנשים החשובות שקבלו פני הלכו אשה לביתה בבקשן סליחה, אחרי שהזמן היה קרוב לשבת קודש. ואנכי נתתי להן הודיה כמו שיכולתי בעד הכבוד והטרחה שטרחו בשבילי, כמנהג אשכנז, שאותו למדתי. אח"כ הכינה לי בתי מרק לאכול, אבל המקום ב"ה ידע את מרת נפשי וכמעט שלא ידעתי בעצמי מה היא הסבה וחשבתי שזהו מטלטול הדרך. שעה אחת אחר כך בא החתן שלי עם הפרנס והקצין ר' אברהם קרומברך וברכוני לשלום והלכו לדרכם. בראשונה לא ידעתי, בְּחַי, מי הוא החתן, כי מימי לא ראיתי, לולא מחותני ר' אברהם אמר בבדיחה, שלא אהשוב בטעות שהוא הוא החתן, ועל זה עניתי בדומיה. וכך עבר הזמן ונכנסה השבת. אנכי לא הלכתי לבית הכנסת. בתי אסתר הלכה לבית הכנסת וכמו שהעידו עליה העולם כולו, שלא אחרה אף פעם מבוא לבית הכנסת, את שמה הטוב שהיה עולה על שפתי כל יודעיה אין לספר, זו היתה כל שמחתי ותחומותי במיץ, כל זמן שהשי"ת נתן לה בריאות הגוף. בזמן התפלה בבית הכנסת באו אלי הבנים החורגים וברכוני בשלום. אנכי לא הכרתים ואיש לא היה בבית את מי לשאול, אמרתי להם: אינני יודעת ממי אני מקבלת את הכבוד הזה, כי זרה אנכי פה ואינה מכירה שום איש. אז אמר לי הנדלי: אַת אינך מכירה אותנו וְאַת הלא עתידה להיות לנו לאם. עניתי להם: אם אנכי אהיה לכם לאם אתם תהיו לי לבנים. אחר שהוספנו קצת לדבר באו מבית הכנסת והם נפרדו ממני בדרך כבוד והלכו לביתם. כשבאה בתי מבית הכנסת ישבנו לאכול. ור' ישעיה קרומבאך היה אצל בתי. ובעת הסעודה בא הנער שמואל, שהיה משרת אצל בעלי, יחד עם המשרתת, והביאו שני טסנים מוזהבים, על טס אחד – סְכְרִיּוֹת מן המובחר, ועל השני – פירות משובחים מחוץ לארץ: לימונים ותפוחי זהב, ועליהם שלשלת זהב ושתי כוסות

מזוהבות גדולות עם יין זו היתה מתנת השבת. זה היה ברגע שמחשבות קשות העיקו עלי. הלאי שיהיה הסוף נאה כמו ההתחלה... אבל אלי! מהשלישלת הזאת נעשו אחר כך ממש חבלים ושלשלאות של ברזל... שעה אחר כך בא החתן עם מחותנתי מרת יאכית וישבו אצלי חצי שעה והלכו לביתם. ראיתי שהכל עולה יפה ושאני צריכה להיות שמחה יותר ולעזוב את מחשבותי הנוגות, ובפרט שרבות היו מקנאות בי, וכל העולם היה אומר בפה מלא: כנראה שעשיתי הרבה טובות שזכיתי לאושר שכזה להיות לאשה לאיש חשוב ועשיר גדול. אבל כל זה אינו שווה לי, לבי הדואג לא היה יכול לשקוט. והסוף בעוה"ר הוכיח על תחלתו. אך מה אפשר לעשות ועונתי גרמו כל אלה. ביום הראשון אחרי השבת נקראה בתי היתומה על ידי בתי החורגת פרומיט ונתנו לה בתור מתנת-שבת שלשלת זהב. ובכך הכל היה טוב ויפה. כל המכתבים ששלח חתני מפאריז לבתי תי' היו כולם לשבח, שבתי תח' תשתדל לאַכְסֵן אותי בכבוד, והמכתבים היו מלאים אהבה וחבה, כמו שצריך להיות. אבל האהבה לא ארכה הרבה "עד שיפוח היום ונסו הצללים", ¹⁴⁰ כמו שאכתוב הכל במקומו. חתני שי' חשב בדואי שהוא עושה איזה דבר טוב.

עבר השבוע בלי כל דבר יוצא מהכלל. בשבוע שאחר זה יום ה' ר"ח תמוז היתה החתונה, ולמחרת הוליו אותי מבית בתי אל בית השכן של בעלי. שם ישבתי עד חצות. לאחר חצות קדש אותי בעלי בטבעת קדושים חשובה, משקלה אונקיה אחת. הרבנית בריינלי והקצינה יאכט היו השושבינות. החופה היתה בחצר הקיץ שלנו. אחרי החופה הוליונו אל חדרנו שהיה אצל הקפינט של בעלי, שהיה מרוהט יפה, והביאו לפנינו אוכל ו"שֶׁלְטִיכִין" של חתן, כנהוג באשכנז. אעפ"י שכל היום לא אכלתי כלום, לא יכולתי להכניס לקרבי שום אוכל, כי קרבי עוד מלאו מרוב בכיתי בצאתי מבית אסתר ויחד שפכנו הרבה דמעות. בעלי הוליו אותי אל הקפינט שלו, והראני קופסה גדולה מלאה שרשראות וטבעות. אבל הוא לא נתן לי מאומה מכל אלה, ואי אפשר להגיד שעל ידי הגיע לפשיטת רגל. לעת ערב עשו סעודה חשובה, והכל בהדור רב. משרתים ומשרתות היו לרוב בבית ובכל אשר פניתי ראיתי מזונות רבה. חדר המסחר שלו היה מלא כסף וזהב, שאפשר היה לחשוב לגמרי אחרת ממה שהיה באמת בעוה"ר. הוא היה פרנס הקהלה וממש "על פיו יצאו ועל פיו יבואו". ¹⁴¹ כל האנשים היו מכבדים אותו ויראים מפניו, יהודים ושאנים יהודים. שבוע אחר החתונה באו התקופים הגדולים וברכוננו לשלום וזמל טוב. הייתי רוצה מאד לדעת אז את השפה הצרפתית, למען אוכל להשיב לאיש כברכתו. ובכך בעלי היה למליץ בינותינו. וכך עבר זמן רב בעונג רב, כלום לא היה חסר ממני. בעלי היה נותן לי כסף בשביל צרכי הבית. מצאתי שהמשרתת היא גברת הבית, והכל נתון בידיה, כל המאכלים, "כובעים" שלמים של סֶפֶר ושאר דברים ולא פנתה אלי בשאלה מה תבשל ומה לעשות. ואמנם הדבר הזה לא מצא חן בעיני, כי לא כך הורגלתי בהיותי בהמבורג לעזוב הכל בידי משרתת. דברתי על זה עם בני חורגי ועם גיסי פריידה. אבל כלם אמרו לי כי כך היה נהוג בבית בימים שהיתה אשתו הראשונה חיה והיתה סומכת על המשרתת שהיא עושה הכל בנאמנות. בכואי מצאתי שני משרתים ושתי משרתות ועוד כמה עוזרים ורצים, וכאשר אמרתי שאין הדבר לרצון לי, אמרו לי, כי מלפנים היו עוד יותר משרתים מאשר עכשיו. ואמנם הבנים החורגים שהיו כבר נשואים היו לעתים נאנחים וגם גלו את אזני כמה טובות ונעימות נחלו מאמם המתה. לקצת מהם הספיקה כל צרכי ביתם. אנכי לא יכולתי לעשות זאת ולא הייתי שולחת לבני החורגים מכל מאכל רק מאלה המאכלים שהיו יוצאים מהכלל. אם בערב שבת קודש הייתי קונה פירות לשבת בעד רביעיית ר"ט או ליברה היו צוחקים לי, ואמרו לי שמלפנים היו קונים יותר מאשר בעד ר"ט שלם, והיו שולחים מזה לכל אחד לביתו סלים מלאים. זמן רב לא התנגדתי לזה והייתי מודה לקב"ה שאחרי שבתי שנים רבות אלמנה הנני נמצאת במצב של אושר, אעפ"י שבכל זאת קיימתי בעצמי "וגילו ברעדה". ¹⁴² כאשר אמרתי היה בעלי אדם חשוב, ולפי הנראה עשיר גדול. ראיתי אצלו כל כך הרבה כסף וזהב מה שלא ראיתי אצל אחר בכל ארץ אשכנז. גם ראיתי שהוא בעל משא ומתן גדול ומנהל את עסקיו באמונה, לא היה איש שיבוא לתבוע ממנו את המגיע לו ושהוא ידחה אותו בלך ושוב, אלא היה משלם תיכף בכבוד גדול. כל האנשים יהודים ושאנים יהודים קבלו ממנו בהקפה, וסכומים גדולים נתן בהלוואה. יחד עם זה חשבוהו לאיש נאמן וטובטו כל כך, כי כל מי שהיה לו איזה דבר להפקיד, לא מצא מקום יותר בטוח אלא אצל בעלי. גם חתני משה קודם נסעו לפאריז מסר ביד בעלי כל מה שהיה לו לפקדון, והאמין בו יותר מאשר באביו, כי לא רק שבעלי נחשב לאדם גדול אלא גם לאיש נאמן וישר, ולא היה מקום להעלות ספק בלבי על דבר האושר שהגעתי אליו.

בלילות היה בעלי נאנח הרבה. שאלתי מה יכאב לו שהוא נאנח כל כך? והוא ענה, כי כלום לא כואב לו, אלא שכך הוא טבעו והרגלו. שאלתי את הבנים ואת גיסי פריידה תי' על אדות הדבר הזה, כי חשבתי בלבי אחרי שהוא חי עם אשתו הראשונה באהבה, אפשר שאינו יכול לשֶׁקֶחָה. אבל הם אמרו כלם, שהם רגילים תמיד לשמוע אנחותיו וכך היה נוהג גם בחיי אשתו הראשונה, ודעתי נחה מזה. וגם אם לעתים היה הדבר לא נעים לי, מבלי דעת מהי סבת האנחות הללו, אכילתו ושנתו היו תמיד בחוסר מנוחה ושלוה. וכך עברו לערך ח' שבועות.

בינתיים ילדה בתי אסתר בן למז"ט. ושמחננו עליה מאד, כי עד עכשיו כל הילדים שלה לא האריכו ימים, ולכן שמחננו בכך הזה, ה' ישמרו; אני ובעלי נתכבדנו להכנסת הבן לברית (געפאָטיר) ובעלי נתן למילדת מתנה הגונה מטפחת מרוקמה בזהב, וכאשר יצאה ממסת הידה ועזרה בבית המילה ובשלישי למילה בשלה בעצמה, וכולם היו מתפללים על זה. חמותה יאכט אמרה לי כמה וכמה פעמים כי אסתר יודעת לבשל יותר ממנה. והשם שהיה לבתי מעניינים ומעשירים על חסידותה וכל המדות הטובות אי אפשר לכתוב הכל. אבל כל הימים היתה עצובה מפני שמתו עליה כמה בנים, בכל זאת התאפקה ונהלה את ביתה בזהירות ובחסכון, והכל בסדר וביישר. קרבי ובחור אחד היו סמוכים על שלחנה, ולכל האנשים, עניים ועשירים, התיחסה בכבוד. זה היה מספיק שאוכל להיות שמחה בחלקי. אבל ה' ירחם את שמחנתנו ואת אשרנו הבלתי-קיים שהיה תחלת יסורי וצערי שבאו עלי במיץ. כי ביום הכפורים חלה נכדי אליהו והיו לו התקפות גדולות במשך ה' ימים, ולפעמים הייתי כל כך מצטערת בראותי את ההתקפות עד שהייתי מבקשת מהמקום ב"ה שיקצר את יסוריו כי הרופאים לא מצאו לו תרופה. אבל המקום ב"ה כהרף עין רחם עליו ושלח לו רפואה, בשעה שכל חכמת בני האדם לא הועילה. כמו שנאמר: כי אני ה' רופאך, ¹⁴³ והנני משבחת ומודה להקב"ה בכל עת והוא בחסדו הגדול יזכה את אביו ואמו שי' ושת' לגדלו לתורה, לחופה ולמעשים טובים. אמן.

אפשר לשער איזו שמחה היתה לבתי ואיזה פדיון נפש נתנה בעד בנה האהוב בגלוי ובסתר. כי חתני שי' היה כרוב האנשים בהול על ממונו, ואפשר כדי לקיים: יש אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו, ¹⁴⁴ ואינו שבע ממון לעולם, כמעשה באלכסנדר מוקדון שעבר את כל העולם כלו... ¹⁴⁵

מתוך המעשה הזה אנו רואים שהרבה בני אדם רודפים אחר הממון ואינם יודעים שבעה, ומזה באות צרות רבות, וגם לא טוב להיות פזרן יותר מדאי; הפרוטה הכשרה באה לפעמים ע"י עמל רב. והאדם צריך לשקול הרבה בפלס שכלו איך להתנהג, כי פתגם ידוע הוא: לא הכילות מביאה לידי עושר ולא הנדיבות – אם אינה קיצונית – מביאה לידי עניות. הכל יפה בעתו – לקמץ או לפזר. ההולנדי אומר: "הוצאת כסף בעת הנכונה מביאה לידי הכנסה". אנו מוצאים בעוה"ר שחכמי אומות העולם כתבו על זה הרבה דברים יפים. זה היה ¹⁴⁶ הסער הראשון שנתחולל עלי וב"ה שנגמר בשלום. ואחר כך קרה לי כמו שקרה לזה שברח מן המות לעיר לוז, ששם אין בני אדם מתים, וכשהגיע לשער העיר פגע בו מלאך המות ואמר: הנה באת לעת מצוא, כי לא היתה לי רשות להמיתך במקום אחר, ¹⁴⁷ וכך בעוה"ר קרה עמדי: עזבתי את העיר המבורג, את ארץ מולדתי, בני, ידידי וחשבתי שאתרחק מהם עד שלא אראה מה שנעשה עמהם. אבל אתה אַל הצדק, הראיתי לי וגם עוד מראה לי שאין לברוח משבט אפך, אנה אלך ואנה מפניך אברח. הנני רואה שהגעתי למקום שאמצא בו מעט שמחה ונחת רוח. והרבה צרות ושברון לב כמה שנוגע לעצמי ובמה שנוגע לבני היקרים. ואני מצדיקה את הדין כראוי, כי המקום ב"ה נתן בי ארץ רוח שבכל הצרות והפורעניות הנני עוד דומה לאדם. ומוסר שדי הרי יכול להיות יותר גרוע מזה, כמו שאמר מוסר הרופא במעשה שיובא להלן... ¹⁴⁸

לא הרבה זמן אחר כך קבלתי את הבשורה הרעה שבני ר' ליב מת, איש צעיר שלא הגיע לכ"ח שנים. אעפ"י שסבלתי ממנו הרבה בחייו, בכל זאת הסב לי מותו צער גדול. וזה אפשר ללמוד מהמלך החסיד דוד ע"ה שהתאבל על בנו אבשלום, וקרא שבע פעמים "אבשלום בני" והעלהו

שבע מדרגות מעומק הגיהנום. וכן אני מוחלת לבני על כל מעשי נערות שעשה ונתן את עצמו להתעות. הוא היה האדם היותר טוב בעולם ולמדן ולב יהודי היה לו להיטיב לעניים, ומעשיו הטובים היו מפורסמים בעולם. אך לא ידע להזהר במשא ומתן, ואנשים רשעים הרגישו בכך והשתמשו בזה לרעתו. ינוח על משכבו בשלום, ומה אוכל לעשות? "אני הולכת אליו והוא לא ישוב אליי".¹⁴⁹ לא טוב היה בעיני המקום לקחת אותי אליו קודם שלקח את בעלי החביב, אעפ"י שלפי שנותיו עוד יכול היה לחיות הרבה. "אולם מפני הרעה נאסף הצדיק"¹⁵⁰ שלא יראה בכל הצרות שבאו אחר כך. הוא מת בעשירות, ובניו היו בכל טוב. אבל מה אוסיף לדבר מזה וכבר דברתי די על זה. ובכן הנני לסיים בזה את ספרי החמשי, ובקשתי מאת הכל יכול שלא יוסיף להביא עלי ועל כל בני ביתי ועל כל ישראל צרה ויגון, ומה שאנו חייבים לו ימחול לנו בחסדו הגדול ויוליכנו לארץ הקדושה ועינינו תראה בבנין בית קדשנו ותפארתנו לכפר על כל עוונותינו, כמו שכתוב: "זורקתי עליכם מים טהורים" וכו'.¹⁵¹

סליק ספר חמישי.

ספר ששי

בס"ד

ובכן הנני מתחילה בס"ד את ספרי הששי שיש בו תערובת במקצת: החלק היותר גדול – יגון וצרה וקצת עונג, כטבע באנושות וסדר העולם. ואתחיל במה שסיימתי. השי"ת יזכני שלא אוסיף עוד לקבל צער מבני האהובים ושבעת זקנתי אזכה לראות בטובתם ובאשרם.

למעלה כתבתי איך נפרדתי לנצח מבני ר' זנוויל ע"ה. ה' ירחם. איש צעיר חשוב כזה צריך לבלות באדמה השחורה. לא עברו עדיין ב' שנים מאת שבאתי למיץ והנה נתקבלה הבשורה הרעה כי הוא עזב את העולם החולף ועבר אל העולם הנצחי. הצער ושברון הלב שסבלתי המקום ב"ה הוא היודע... לא הרבה אחרי מותו ילדה אסתר בת, תהלה לאל, בריאה ושלמה ויפה. השי"ת יזכנו לראות ממנה הרבה נחת... היא עכשיו לערך בת י"ג שנה,¹⁵² ויש לקוות שתהיה אשה הגונה. היא נמצאת אצל הסבא שלה פ"ו ר' משה בומברג. כלתי אשת ר' זנוויל נישאה לבעל אחר. אבל גם הוא לא האריך ימים ומת. ובכן גם האשה הטובה הצעירה הזאת ימיה עוברים בצער וביגון. מה אפשר להגיד: "מי יאמר מה תעשה?"¹⁵³ יותר טוב שלא לחשוב בזה, כי גדול מאד הוא שברון הלב.

ובכן הייתי כאן [במיץ] שנה אחת וחשבתי שאבלה את שנותי בנעימים... אם היה יכול בעלי ז"ל להחזיק מעמד שתי שנים, אז אפשר שהיה נחלק מצרתו, כי לאחר שעברו שנתים מעת שבעלי החובות לקחו את כל מה שהיה לו, עלה המסחר בצרפת עד שכל בני הקהלה נעשו לעשירים. והוא הלא היה חכם מחוכם וסוחר גדול וחשוב בעיני יהודים ושאינם יהודים. אבל המקום ב"ה לא רצה בזה, כי בעלי החובות שלו התנפלו עליו והכל הלך לאיבוד, לא נשאר כלום, אעפ"י שגם הם לא קבלו החצי ממה שממגיע להם, והם אמנם היו חבים עליו, על דבר דמי הכתובה שהיה חייב לי, ראיתי שאין לתבוע אחרי שאין לו כלום. כל המעות של בתי מרים שהיו בידו אמנם קבלתי ממנו על ידי שטרות שהיו לו מיהודים אחרים. ה' יודע כמה עלה הדבר הזה בקושי ובצער! גם לבני נתן היה חייב איזו אלפים וגם כן השתדלתי להשיגם ממנו, ולפיכך לא חשבתי על אדות הכתובה שלי, וקבלתי באהבה כל מה שהקרה ה' לפני, כנשר שמחזיק את גזוליו על אברתו באמרו: מוטב שיכנס החץ בי ולא בבני.¹⁵⁴ ומה גדולה היתה צרתי! בעלי ע"ה היה מוכרח להתחבא, וכשנודע הדבר לבעלי החובות שלחו לביתו שלשה פקידי המשפט שרשמו מה שהיה בבית עד המסמר אשר בקיר, וחתמו הכל, מבלי השאר לי מזון סעודה אחת. אנכי עם המשרתת גרנו בבית ושם שלשה הפקידים שמו בו משכנם, והם היו האדונים; איש לא היה יכול לצאת ולבוא [בלי רשותם]. כשהייתי צריכה ללכת לאיזה מקום עשו אצלי חיפוש. אולי לקחתי מה-שהוא עמי. וכך ישבתי שלשה שבועות באותה הצרה הנוראה. לסוף התפטר בעלי עם בעלי החובות ורשמו כל אשר לו ומסרו לידו שהוא יכריז למכירה פומבית. לא השאירו אפילו כף של דביל שלא נרשמה, כדי שלא יוכל להעלים דבר. וגם הוא אמנם לא רצה להעלים כל שהוא, כי היה מודה לה' שהציל את נפשו. בעלי החובות, כשראו שהוא מסר להם את הכל, רחמו עליו, ואף על פי שלא קבלו גם את החצי מהחוב חיו עמו בשלום, ולא נגשו בו בחזקה. בידם היה לחבשו בבית האסורים, אבל הם ראו שיש להם עסק עם איש ישר שנתן להם כל מה שהיה לו ולא נשאר לו מאומה, ובעת שהשעה שחקה לו היה אהוב לכל והתייחסו אליו ביראת הכבוד, והיה פרנס ושתדלן בק"ק מיץ ל' שנים והיה מתנהג יפה ומצא חן בעיני יהודים ושאינם יהודים. אבל בעוה"ר בא עלינו האסון וירדנו כל כך עד שממש לא היה לחם בבית, כמו שהיתה כאן לפני איזו שנים יקררת גדולה; עוד היה קצת מעות אצלי לצרכי והוצאתי לעתים לצורך הבית, וכשהיה מוצא אחר כך מעות היה מחזיר לי. חתני הקצין פ"ו משה קרומבאך עשה עמו הרבה טובות, אעפ"י שהפסיד על ידו יותר מב' אלפים ר"ט, והשי"ת שלם לו כפעלו והוא העשיר היותר גדול בקהלה, והוא איש ישר ולב חדש נברא לו שעושה הרבה טובות עם קרובים, הן מצדו והן מצד בתי אסתר תי, וביתו פתוח לרוחה לעניים וכל האורחים החשובים הבאים מארבע פנות העולם מתאכסנים אצלו, והוא מקבל פניהם בכבוד, וכמו כן גם אשתו, בתי אסתר תי. בקצור, לשניהם לבבות טובים, והרבה טובות יוצאות מתוך ביתם. השי"ת ישלם להם שכרם, היא עם בניה יאריכו ימים בעושר וכבוד עד מאה שנה.

לערך תע"ב (תע"ד?) נעשה בני (נכדי?) אליהו שי' חתן למז"ט. החתונה נועדה לשנת תע"ו, כי החתן והכלה היו שניהם עדיין רכים בשנים.¹⁵⁵ ה' יאריך ימיהם ושנותיהם. הכסף עם המתנות משני הצדדים עלה לערך ל' אלפים ר"ט. המקום ב"ה יתן להם מזל וברכה.

והנני לשוב לעניני בעלי ז"ל, שלא היה יכול לצאת מן המיצר, כי בניו בזמן ההוא עדיין לא היו במצב כזה, שיוכלו לעזור הרבה לאביהם, ואולם הם עשו כמה שהיה אפשר להם. בנו של בעלי ז"ל, שמו ר' שמואל, למדן גדול וחרוץ מאד בכל דבר וחכם מחוכם, היה זמן רב בפולין ולמד שם וקבל את התואר "מורנו". וכששב מפולין אנכי לא הייתי עדיין בק"ק מיץ, ורק איזו שנים אחר כך באתי אל מיץ ומצאתי את ר' שמואל יושב בבית שלו. בעלי זצ"ל, וכמו כן החסיד פ"ו מוהר"ר אברהם קרומבאך, חותנו של ר"ש הנ"ל, עשו עמו טובות גדולות למען יוכל להמשיך למדו, ובמקצת עזרו אביו וחותנו בכל האוטוריטה שלהם שיתמנה בני חורגי מוהר"ר שמואל לאב"ד באָלזאס, ונהג רבנותו יפה לפי חכמתו הרבה, וכל האנשים אהבוהו. אבל "אין הקומץ משיביע את הארי",¹⁵⁶ כי שכרו לא היה מספיק להוצאות ביתו. כי האב"ד מוהר"ר שמואל סג"ל וזוגתו הרבנית מרת גנדילי תי' היו שניהם מבני עשירים, שהתנהגו בפזרנות ועשו טובות לרבים וכך רצו להמשיך את מנהגם, אבל שכר הרבנות לא הספיק. אז התודע ר' שמואל אל ההרצוג מלותרנינג ששייבתו היתה בזמן ההוא בלוניוויל, כי אז התחילה המלחמה בין מלך צרפת יר"ה ובין הקיסר יר"ה עם בעלי בריתו, שאין צורך להזכיר בשמם, כי ידוע לכל מי היו אלה. בעת הזאת קבל האב"ד הר"ר שמואל זכות [יציקת] המטבע מן הדוכס יר"ה הנ"ל, והמשא ומתן הזה דרש הרבה כסף שלא היה בידו של הר"ש הנ"ל. וקודם שנכנס בעסק המטבע כחצי שנה פתח הר"ש חנות גדולה, שהיתה דורשת גם כן הון רב, כי ההרצוג וכל פקידי החצר היו קונים אצלו, כי מצא חן בעיני אלהים ואדם. אבל אחרי שלא היה בידו לנהל בעצמו את החנות קבל אליו את שני גיסיו הגרים במיץ, את ר' משה וילשטט, בעל הבית חשוב ובעלה של אחות ר"ש, והשני – יעקב קרומבאך שאחותו היא אשת הר"ש, ואחיו היה חתני פ"ו ר' משה קרומבאך. גם הוא היה אדם חשוב. אלה שלשת האנשים היו להם ג' בתים יפים ברחוב של היהודים והם עזבו את בתיהם ועברו ללונדון, ועשו שותפות עם ר"ש, והיה להם בחנות הרבה סחורות ועשו והצליחו. היו להם עוד מסחרים שהביאו להם רָוֶח. אחר כך קבל עליו הר"ש את יציקת המטבע; שאמנם מתחילה לא היה מזה ריוח הרבה, אבל אחרי שהמסחר היה מרובה סוף סוף הביא גם ריוח הגון. כשקבלו עליהם הקבלנות של המטבע כתב הר"ש לאביו זצ"ל על אדות זה, אך בעיני בעלי זצ"ל לא מצא העסק חן, כי הוא ע"ה היה חכם מחוכם והבין בטבע של משא ומתן זה, שסופו לא יהיה טוב, ובפרט שהדבר אינו טוב בעיני מלך צרפת יר"ה. כי מיץ קרובה אל לונדון – מרחק יום אחד, וכל המעות [שמבית היציקה אשר בלונדון] תהיינה מוצאות כאן. בעלי בתור בעל נסיון, זקן מומחה במסחר, שקל הכל בדעתו וכתב לבנו בפרוטרוט כמה הון דרוש בשביל העסק הזה ומה שאפשר שיצא מזה. אולם כל השלשה בה"ל היו צעירים

לימים, נלהבים למשא ומתן, וסוף סוף נתקשרו עם הדוכס יר"ה לשלוח סך עצום של כסף ואת התשלומים לקבל במטבעות שונות מבלי להבדיל בין מטבע למטבע, וזמן מה היתה השעה משחקת להם, אבל כמו שאספר להלן, למקצת מהם באו נזקים. אולם את ר"ש הביא העסק לידי כליה לגמרי, כמו שאספר להלן.

לאחר שעברה חצי שנה ששלשת השותפים עסקו במשא ומתן בסחורות שונות ושאר דברים עם שטרות, כמנהג בני ישראל, גר כאן אחד בשמו ר' משה רוטשילד, שהיה עשיר גדול וכמה שנים עשה מסחר עם לותריינגן והיה מפורסם אצל תקיפים וסוחרים. ומאחר ששמע שאלה ג' השותפים] עושים מסחר טוב, התישב גם הוא שם עם בנו, שהיה חתנו של ר"ש סג"ל, ועל ידי היועצים של הדוכס השיג רשיון להתישב לא רחוק מלונלי. ונעשה גם כן תקיף אצל הדוכס והיועצים. בקצור, ר' משה זה נכנס בעסק אצל הדוכס והמציא כסף בשביל המטבעות וזמן-מה היו שבעים רצון מהעסק. ר' שמואל סג"ל עשה עם אביו בעלי זצ"ל בכל דבר הרבה טובות, ולא ידע מחסור. הם היו שולחים משם את המעות לכאן. לפעמים נעצרו איזה זמן ואחר כך קבלון בחזרה. ולעתים גם לא קבלו בחזרה. בתוך כך היה בעלי זצ"ל יושב בדאגה, כי ראה שיש בזה אחריות גדולה וסכנה, וכתב על זה לבנו ר"ש כמה פעמים, אבל לא שמו לב לדבריו, כי מה שכבר נעשה אין לשנות.

כאשר התגברה המלחמה בין מלך צרפת והקיסר באה פקודה מהמלך יר"ה שלא להכניס ושלא להוציא המטבעות הלותריינגיות. וביחד עם זה שלח פקודה להמיניסטר הגדול שלו, לאדון אטאנדי, שישלח אחרי פרנסי הקהלה ושיפרסמו את הפקודה לפני הקהל. שם נזכרו בשם חמשת היהודים שישבו לפניו במיץ ועכשיו הם יושבים בלותריינגן, אם הם רוצים להשאיר בלותריינגן, אסור יהיה להם לדרוך על אדמת צרפת כי ענשים חמורים צפויים להם. וע"כ הברירה בינם או לשוב למיץ או להשאיר בלותריינגן, וארכא ניתנה להם חדשים אחדים להתישב בדבר. כאשר שמעו חמשת השותפים האלה את הדבר הזה נבהלו מאד, כי לא ידעו בעצמם במה לבחור, אחרי שכאן במיץ היו להם בתים חשובים, גם לא רצו לותר על העירנות [זכות בני העיר] שלהם, ומלבד זאת הקבלנות של המטבע נרשמה בכל תוקף אצל הדוכס יר"ה והיו צפויים לקנס גדול. ובכן היה רע להם מאד, יחד עם זה צוה המלך יר"ה, אם בני ישראל הנ"ל ישארו בלותריינגן ירשם בפנקס הקהל יצ"ו שאין להם זכות עירונית עוד במיץ... והנה הזמן מתקרב ובא להודיע על החלטתם, אז בחר ר' ישי וילשטט ראשון לשוב הנה [למיץ], אחרי ר' יעקב קרומבאך, ואני אינני יודעת איך התפשרו עם הדוכס יר"ה. הסחורה שהיתה בחנותם חלקו ביניהם והביאו הכל הנה עם נשיהם וטפם, והתישבו כל אחד בביתו. אבל ר' שמואל ור' משה רוטשילד החליטו להשאיר שם. ובזה הסבו צער גדול לבעלי זצ"ל שהיה מעונה מאד מהדבר הזה, ומאחר שגם בלעדי זאת היה האדם הזה חלש וסבל ממחלת פוגרה, האסון שבא עליו עכשיו הפילהו לגמרי. ואעפ"י שבנו הר"ש לא מנע עזרתו ממנו ושלה לו לכל צרכיו וגם כתב לבא-כחו כי יתן לאביו כל מה שידרוש, אבל כל זה לא הועיל לו. הר"ש שלח רופא מומחה לרפאותו, והרופא שהיה אצלו ימים אחדים ונתן לו קצת רפאות, אבל [הרופא] גלה מיד שהוא בן מות. וכך הווי: השי"ת לקח אותו אליו, ובוודאי שהוא בן העולם הבא, מאחר שהיה זמן ארוך – כמה שנים – פרנס, והקהלה היתה תמיד שבעת רצון ממנו, והוא ממש מסר נפשו עליה. ויש על זה הרבה מה לכתוב, אבל אין צורך בזה.

ובכן הוא הלך למנוחות ואותי עזב לאנחות. בעד הכתובה קבלתי רק מעט מעות, אפילו לא השליש ממה שהיה מגיע לי, אך מה לעשות? השלכתי את יבמי על המקום ב"ה. באותו הזמן ישבתי בבית ר' ישי וילשטט, כי הבית הזה היה שייך לבעלי זצ"ל וחשבתי שאוכל להשאיר בביתו כל ימי חי, כמו שהבטיחני גם ר' ישי. אבל כאשר מת בעלי זצ"ל ור' ישי שב הנה עם אשתו ובניו וכלי ביתו, הייתי מוכרחת לעזוב תיכף את הבית ולא ידעתי אנה לפנות. גם אצל חתני פ"ו ר' משה קרומבאך לא יכולתי לשבת כי עוד טרם נבנה הבית, שעכשיו כבר נבנה בס"ד, והייתי צברה גדולה, לסוף נתן לי בעל הבית, ר' יעקב מארבורג, חדר קטן שאלה היה בו תנור, והתנתי עמו לבשל במטבח שלו וגם שומרת לי לשבת בחדר החורף שלו, אבל כשהייתי צריכה לבוא לחדרי, היה עלי לעלות כ"ב מעלות מה שהיה קשה מאד בשבילי ואיזה זמן הייתי ל"ע חולה. חתני ר' משה היה אצלי לבקר אותי בחליי – זה היה בערך בחדש טבת תע"ה – ואמר לי כי אבוא לשכון בביתו והוא יתן לי חדר למטה שלא אצטרך להעפיל ולעלות על המדרגות, אבל אנכי לא יכולתי להחליט, מפני שקשה היה בעיני להיות צפויה לחסדי בני מכמה טעמים. אולם לא יכולתי הרבה לעמוד בנסיון כי השנה היתה שנת יוקר גדול מאד, והייתי מוכרחת לקבל משרתת והכל היה צריך להספיק, ולפיכך קבלתי עלי על-כרחי מה שמאנתי קודם ועברתי אל חתני ר' משה קרומבאך. זה היה לערך באייר תע"ה. ואת זה אני כותבת בתמוז תע"ה. חתני ובתי ש' ות' ובניהם יצ"ו היו שבעים רצון ממני. האספר איך התיחסו אלי חתני ובתי? אין די מלים בפי לספר. המקום ב"ה ישלם להם כפעלים. הם חולקים לי כל הכבוד שבעולם וכל המאכלים היותר טובים הם שמים לפני, יותר ממה שקייתי, ורק דואגת אני פן ינכו לי ח"ו מזכויות המועטות. אם אנכי לא באתי אל סעודת הצהרים – הם נוהגים לשבת אל השלחן בשעה שנים עשרה בדיוק – כי באותו הזמן הייתי בבית הכנסת, כי אמרו שם תהלים בשביל נשמת אמו החסודה יאכט ע"ה – המנהג הזה נקבע כבר ואפשר יתנהג ככה עד ביאת הגואל – וזה ארך שעה שלמה, ואז אחרי שובי מבית הכנסת הייתי מוצא את סעודתי ג' או ד' תבשילין, כל מיני מעדנים שאמנם אינם הגונים בשבילי. הייתי תמיד אומרת לבתי: שאירי נא בשבילי רק איזה דבר מועט, ובתי השיבה: איני מבשלת פחות או יותר בשבילך – וזה היה אמנם דבר אמת. הייתי בכמה קבלות שונות ולא ראיתי בשום מקום הנהגת בית שכזו: הכל בעין יפה ובכבוד לכל איש ואיש, גם לעניים האורחים ע"י "פלעטיין" וגם לאורחים סתם. השי"ת ב"ה וב"ש יתן להם תמיד את האפשרות שיוכלו להתנהג כך עד מאה שנים בבריאות ושלוה בעושר וכבוד.

האכתוב כאן מה שקרה אז ואיך מתנהגת כאן הקהלה? אני יכולה רק להודיע כי בבואי הנה מצאתי כאן קהלה חשובה וחסודה ויש להם בית ועד, וכל הפרנסים הם אנשים זקנים שהיו תפארת הבית, ולא נמצא בבית הועד אחד שישים פאה נכרית על ראשו¹⁵⁷ ולא נמצא איש שיפנה בתביעה על חברו בערכאות הגויים.¹⁵⁸ ואם אמנם היה לעתים קצת מחלוקת, כמו שהוא הסדר בעוה"ר בין בני ישראל, אבל כל זה היה בא לידי פשרה ע"י הקהל והדיינים. גם לא היו גאווותנים כמו עכשיו, ולא התרגלו למאכלים יקרים כמו עכשיו, והיו מחנכים את בניהם בלימוד [התורה], וכמה פעמים היו כאן רבנים מהיותר חשובים. בזמני היה כאן אב"ד ור"מ¹⁵⁹ הגאון החסיד מוה"ר גבריאל [עשקלעס] נר"י. האכתוב את גדולת חסידותו וצדקתו? זה יהיה יותר מדי. אבל מאחר שזה כבר מפורסם, אין בכחי לתאר את מעלותיו שבדואי כל מה שאכתוב לא יהיה החצי, ואולי גם לא החלק העשירי ממה שהוא באמת. בקצור, האב"ד הנ"ל עשה שידוך עם הקצין מוה"ר שמשון מוינה. בנו של הגאון מוה"ר גבריאל נשא את בתו של מוה"ר שמשון. הנדן עם המתנות עלו ליותר מל' אלפים ר"ט. ובכן נסע האב"ד מוה"ר גבריאל עם הרבנית ובנו מוה"ר ליב ע"ה,¹⁶⁰ וחתן ב"ח מהו"ר בעריש לוויין, ועשו שם את החתונה בכבוד גדול, שלא היתה כמוה אצל יהודים לפאר ויופי. אבל מה לי להאריך בזה אחרי שאי אפשר לכתוב הכל בשלמות. ובכן צריך להסתפק במועט, ובפרט שהכל כבר ידוע ומפורסם לכל. האב"ד והחסיד והמופלג בתורה מוה"ר גבריאל נר"י קבל מהקהל ש"י¹⁶¹ לשהות שם [בוינה] שנה אחת, חשבו שבדואי טרם תעבור השנה יושב, אבל באמת משנה אחת נעשו כשלוש שנים. והקהל ש"יין כתב לו בכל הכבוד שבעולם כי ישוב בשלום למקומו ולרבנותו, כי הקהלה מיץ נשארה כצאן בלא רועה. ואי אפשר לקהלה להתקיים בלי אב"ד. אעפ"י שכאן היו הרבה למדנים גדולים, חכמים ונבונים, ובפרט בתוכם הגאון הזקן מוה"ר אהרן [ווארמס], שהוא למדן גדול והיה כמה שנים אב"ד במאנהיים והמדינה וגם ישב ברבנות באלזאס. והזקן מוה"ר אהרן הנ"ל השתדך עם חתנו של מוה"ר גבריאל הנ"ל:¹⁶² בתו נישאה לבנו של ר' אהרן אב"ד באלזאס, ולכן היה ר' אהרן מצדד בזכותו של ר' גבריאל, והיה מבטיח כמה פעמים כי סופו של מוה"ר גבריאל לשוב הנה. והגאון מוה"ר אהרן הנ"ל חכם מחוכם במילי דשמיא ובמילי דעלמא. איזה זמן היה הקהל ש"יין שוקט, לאחר כך נודע לקהל כי מהו"ר נמנה לרב בניקלשבורג. הרבה יש מה לכתוב ע"ד המחלוקת שפרצה אז בקהלה. בנו של מוה"ר גבריאל בא לכאן ובקש עוד לפתות את הקהלה שר' גבריאל עוד ישוב הלוים ושיחכו לבואו. אבל אחרי ששמעו כי מהו"ר גבריאל נתקבל לרבנות במקום אחר, בקשו פרנסי הקהלה בצרוף רוב הקהלה למנות אב"ד אחר, ועי"ז נשתכחו מעל עיניו ושיחזרו החסיד מוה"ר גבריאל. אבל אחרי שלא נתקיימו דבריהם הנ"ל וכל החבורה שעמו, השתלה שלא יקבלו אב"ד אחר ושיחזרו החסיד מוה"ר גבריאל. אבל אחרי שלא נתקיימו דבריהם התלקחה המחלוקת שלא כדאי לרשום אותה. לסוף התקשרו בקשר חזק בהתחייבות של קנס גדול, אחרי שמוה"ר אינו חוזר – שיבחרו באב"ד אחר. וכך היה: הם שלחו בכל הכבוד הראוי ע"י שליח מיוחד כתב רבנות להגאון מ"ו אב"ד מוה"ר אברהם [ברודי] ר"ג ור"מ¹⁶³ דק"ק פראג

והועידו זמן ועוד קצת סעיפי התנאים, והרב השיב כי הוא נכון לבוא. אם שמע מוהר"ר גבריאל את הדבר הזה או התעורר מעצמו ובא לכאן וחשב להחזיק ברבנות בכח הצד שהיה לו. אבל לא כדאי לכתוב מה שיצא מזה, היתה מחלוקת עצומה. ה' יכפר עוונותיהם. אנכי אשה שפלה איני כדאית להכניס ראשי בין הרים גדולים. השי"ת ימחול לכל אלה שלא עשו כהוגן. יש לכתוב ספר שלם במה מצא כל צד להתנצל. השי"ת ינחילנו טובה בזכות כל אלה תלמידי החכמים. אחרי שישב הגאון מוהר"ר גבריאל זמן רב בכאן ולא קבל כלום, כי הקהל לא היה יכול לסגת אחר, הוא יצא מכאן בכבוד גדול כי כל בני הקהלה לא היו שונאים לו, ובכלל היו אוהבים אותו, רק המניעה היתה שלא יכלו להסוג אחר אחר ששלחו כתב רבנות להגאב"ד מוהר"ר אברהם. ובכן אעצור בעטי והנני רק לכתוב איך שבא הרב הגדול מוהר"ר אברהם הנ"ל לכאן. אי אפשר לי לכתוב באיזה כבוד קבלו כאן את פניו. הדבר מפורסם בכל העולם ואין צורך לכתוב על זה. ממש בית חדש בנו בשבילו ובשביל הישיבה שלו ובנינו לו חדר [מיוחד] וכסא שאין לפי קוטן שכלי דוגמתו בכל מקום. וכל הקהלה שלנו היתה בידידות רבה עם הגאון, גם אלה שהתנגדו לו תחלה. כי יפי תארן, לימודו ומעשיו הטובים רבו מלספר והם ידועים לָל. ביחוד הגדיל לעשות בלימודו ולא בקש כלום אלא להתמיד יומם ולילה בלימודו ולהרביץ תורה בישראל. ילדים שלא ידעו כלום הוא קבל אותם ולימד אותם עד שהיו לבחורים לומדים. מה לי להאריך? הלא הוא מפורסם בתורתו, אבל בעוה"ר שמחנתו לא ארכה, כי הגאון אב"ד הנ"ל נתקבל לאב"ד דק"ק פרנקפורט דמיין, ואעפ"י שהקהלה ש"ן רצתה מאד להחזיק בו והסכימה לתת לו מה שרצה, אבל הוא לא הסכים. ומאז שיצא מכאן באו עלינו תרות רעות בגוף ובממון, כמו שאכתוב להלן, הרבה נשים חשובות מתן, שלא נשמע עליהם בחייהן שמץ פסול. היתה צרה גדולה, השי"ת ירחם עלינו ויסיר חרון אפו מעלינו ומכל ישראל. אמן.

איני יכולה לעצור ברוחי מבלי להודיע מה שקרה בקהלתנו מיץ ביום ש"ק דחג השבועות בשנת תע"ה, בעת שהיינו בבית הכנסת אנשים ונשים והחזן והמשורר הגדול ר' יוקלא מק"ק רישא¹⁶⁴ במדינת פולין התחיל להתפלל תפלת יוצר [שחרית] והיה נמנן בנעימת קול מן "האל בתעצמות" עד שהגיע לברכת "יוצר המאורות", וקודם שהתחיל את הברכה הנ"ל נשמע באזני האנשים והנשים קול כאילו נהרס איזה דבר. הנשים חשבו שהכפה למעלה נופלת עליהן. ומתוך הפחד הגדול שנפל על האנשים והנשים, מהרו הנשים לרדת, וכל אחת חפצה להיות ראשונה להציל את נפשה "זה אומר בכה וזה אומר בכה"¹⁶⁵ גברים ונשים, ושומעות הנשים המהומה הגדולה שבעזרת האנשים שיצאו דחופים ומבוהלים, וסברו הנשים שאיבים באו עלינו ח"ו, וכדי להציל כל אחת ואחת מהן את נפשה ונפש בעלה [נדחקו לצאת]. וכשהגיעו אל המדרגות נפלו אחת על רעותה ומעכו אחת את חברתה עד מות; ובמשך חצי שעה מתו שש נשים ויותר משלשים היו פצועות, מקצת מתו מפציעיהן ומקצת חלו יותר מרביעית שנה טפלו בהן הרופאים, ואלמלא היו יורדות בסדר, לא היתה אחת ניזוקה. אשה זקנה עֲנָת היתה גם כן בבית הכנסת בשעה זו, היא לא יכלה לרוץ ונשארה במקומה עד שיעבור הזעם, ובשלוש באה לביתה. הנשים שנפלו מעל המדרגות היו פרועות ראש ופרומוט בגדים. כמה נשים, שנשארו בבית הכנסת למעלה ספרו לי כי גם הן רצו לצאת, אבל אי אפשר היה להן, שבו למקומן בבית הכנסת וחשבו: אם נגזר עלינו למות טוב שנמות במקום קדוש, מאשר להיות נמעכות על המדרגות, כי יותר מחמשים נשים שכבו על המדרגות מעורבות זו בזו, חיות ומתות – להבדיל בין החיים למתים – יחד. הגברים מהרו לבוא וכל אחד רצה להציל את שלו, אבל בקושי גדול הפרידו ביניהן. האנשים הביאו עזרה הרבה. גם מאוחר העיר [שאינם יהודים] באו אל היהודים עם סולמות וקרדומות להוריד את הנשים שמעזרת הנשים שלמעלה. כי לא ידעו מה נעשה שם בבית הכנסת. האנשים שבתוך בית הכנסת שמעו גם כן את המפולת וגם כן חשבו שהכפה נופלת, ומשום כך קראו לנשים שתמהרנה לרדת, ומשום כך היו עוד נחפזות יותר ונפלו בעוה"ר אשה על חברתה ולא יכלו להחליץ ונשארו שוכבות על המדרגות. אפשר לשער כמה גדול היה הצער כשהוציאו שש מתות מתוך החיות ולפני שעה הלא היו גם הן בריאות ושלמות. המקום ב"ה ירחם עלינו להבא ויסיר חרון אפו ממנו ומכל ישראל.

גם הנשים שהיו בעזרת הנשים שלמטה היו שרויות בפחד גדול. אנכי ישבתי שם על מקומי והתפללתי ואשמע קול רעש מהנשים. שאלתי: מה זה? ענתה שכנתי: אשה מעוברת התעלפה. נבהלתי מאד, בידעי שבתי אסתר ת' היתה מעוברת, והיא ישבה שמונה מקומות רחוקה ממני, ובכן נדחקתי בתוך הצפיפות ונגשתי אליה, ושאלתי אותה: האם רוצה את לצאת? ענתה היא: שמעתי שהכפה נופלת. אחזתי אותה בידי ובזרועותי שמתי לנו דרך ובפתחה של עזרת נשים צריכים לרדת חמש או שש מדרגות. כשהגענו למדרגה האחרונה נפלתי ולא ידעתי כלום ולא זזתי ממקומי ולא קראתי לעזרה. שכנתי שם עד שהגברים התחילו לצאת מבית הכנסת ברצותם להציל את הנשים מהעזרה שלמעלה. עוד רגע אחד ממש והייתי מרמס לרגליהם. אבל הגברים הרגישו בי ועזרו לי לקום ויצאתי אל הרחוב. שם התחלתי לצעוק כי לא ידעתי אנה באה בתי אסתר. אמרו לי שתי הלכה הביתה. שלחתי לשם לדעת אם היא בבית ואמרו לי אכן. ורצתי ממש כמשוגעה, והנה באה בתי מרים ושִמְקָה אותי בבשורה, כי בתי אסתר נמצאת בבית גיסה ר' ראובן [קרומבאך]. שאינו רחוק מבית הכנסת. רצתי לבית ר' ראובן ומצאתי את בתי ת' יושבת בלי שמלה ובלי מכסה הראש. וכמה וכמה אנשים ונשים עומדים עליה ומשתללים להשיב רוחה [כי נתעלפה]. מה לי להאריך? ב"ה שעזר לנו ולא בא שום נזק לא לה ולא לפני בטנה. השי"ת יסיר ממנו גם להבא את חרון אפו, וישמרנו מסבות רעות כאלה.

אחר כך עלו לעזרת הנשים ובדקו אם נמצא שם איזה סדק בכפה, אבל לא מצאו כלום ואיננו יודעים מאין באה הצרה הזאת ואין לתלות את כל האסון אלא בעבירות שלנו.

אוי¹⁶⁶ לנו שכך עלתה בימינו, לשמע אוזן דאכה נפשנו, שיקוים בנו הפסוק "והבאתי מורך בלבכם ורדף אותם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רודף וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין."¹⁶⁷ ועל זאת דווה לבנו וחשכה עינינו על הלול שבת ויום טוב ועל בטול התפילה, כמאמר הנביא "מי בקש זאת מידכם."¹⁶⁸ ביום הקודש הזה, מתן תורתנו הקדושה, ובחר בנו מכל עם ולשון, ואלו זכינו היינו שמחים בשמחת מתן תורה מקראי קדש ה', ועכשיו היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו,¹⁶⁹ וכאילו נחרב המקדש בימינו, ועל הריגת עניות ואביונות פלגי מים ירדו עינינו, ולרוב הנשים מההרוגות הנ"ל היו ילדות בעוה"ר, גם אחת היתה מהן מעוברת. הן [הלכו] למנוחה, ואנחנו לצער יגון ואנחה. ולמחרתו אסרו חג הנ"ל הולכים החברים קברנים לבית עלמין בהשכמה ונקברו שש ההרוגות הנ"ל סמוכות זאת לזאת ודא לדא בשורה, ועתה מוטל על כל אחד ואחד לפשפש במעשיו איש כדרכם וכפרי מעלליהם,¹⁷⁰ להגיד כי ישר ה', אל אמונה ואין עול, והוא רחום יכפר עון ולא ישחית ולא יעיר כל חמתו וחרון אפו, ויאמר למלאך המשחית הרף ירך וגו' ובעל הרחמים ימלא בקשותינו וישמור צאתנו ובואנו לחיים ושלוש מעתה ועד עולם. ולא יהיה עוד פרץ וצוחה ברחובותינו ובכל אחינו בית ישראל ובכל מקומות מושבותיהם. אמן.

ע"ד המקרה ספרו הרבה, אבל מי יכול לספר הכל ומי יכול להאמין בכל מה שספרו. אולם את זה הנני מספרת בשם אשה אחת ושמה אסתר. בעלה ר' יעקב הוא בעל הבית ומלמד כאן. היא ישבה עם בנה בן חמש בעזרת נשים על המדרגה העליונה בעת שהתחיל האסון ההוא. והיא ראתה שש נשים בצעפים קצרים גבוהות קומה מאד, והן הלכו ודחו את האשה אסתר מדרגות אחדות למטה. האשה הנ"ל צעקה: האם אתן רוצות להמית אותי ואת בני? לקחו הן את הילד והושיבו אותו בפנה והלכו להן. האשה ובנה נצלו וברגע הזה התחילה המהומה. חתני פ"ו מוהר"ר משה קרומבאך רצה גם כן ללכת ואמר אל הנשים: מדוע אינן יורדות, אבל הן צעקו שאינן יכולות לרדת פן תשברנה המדרגות תחתיהן, אעפ"י שבמדרגות לא נראה שום חסרון, ורק האימה והפחד השפיע על דמיון בעוה"ר. האשה אסתר עם ילדה נצולו, ביגיעה רבה הוציאו אותה, אמנם האשה היתה יותר מתה מאשר חיה, כי הפילה וקבלה מכות רבות ויותר משלשה חדשים היו מטפלים בה הרופאים. עם האשה הזאת דברתי בעצמי ואמרה כי באמת כך היה המעשה, וגם בעלה ואביה ואמה העידו על זה. גם הלכו אליה אנשים חשובים למדנים והיא אמרה לפניהם בשבועה כמו שספרה, והיא ובעלה ואביה ואמה הם אנשים ישרים שמעולם לא שמעו בקהלתנו שידברו שקרים או איזה דבר רע. עוד יש לסמוך למעשה זה: אחד מב"ב החשובים ושמו הקצין יעקב קרומבאך, שביתו הוא סמוך לבית הכנסת, שמעה אשתו בלילה מהומה גדולה בבית הכנסת כאילו באו שמה גנבים וכאלו המנורות נפלו שם. היא העירה את בעלה ואמרה לו: כנראה שגנבים באו לבית הכנסת. שלחו אחר השמש ופתחו את בית הכנסת "ואין קול ואין עונה" ולא מצאו שום סימן שיוזו מה שהוא ממקומו, ובעוה"ר לא ידעו בשל מי הרעה הזאת. מהומה גדולה היתה

בעוה"ר, הנשים חשבו שעזרת האנשים נופלת והגברים חשבו שעזרה הנשים נופלת, ולכן צעקו זה לזה שיצאו מבית הכנסת. בקצור, אי אפשר להביע או לכתוב איך בעוה"ר היתה המכה הזאת. רוב האנשים והנשים שמעו דפיקה גדולה כמו רעם או כמו יריה מכלי תותח, וכמה היו שלא שמעו כלום, כמו שגם אנכי לא שמעתי כלום, וכן בלינו יום טוב בצער וביגון. החזן ר' יוקלי הלך הביתה ואל "העמוד" עמד חזן אחר להתפלל, אבל כמעט שלא נגן כלל. נשים צדקניות עשו חברה, שבכל יום בבוקר בשעה התשיעית יבואו עשרה למדנים לבתי הכנסת ויאמרו תהלים וגם ללמוד כשעה כדי שיוכלו היתומים לאמר קדיש. השם יתברך יקבל את נשמותיהן ברצון טוב ומיתתן המשונה תהיה כפרה על כל עוונותיהן ונשמותיהן תהיינה צרות בצרור החיים בגן עדן ותמחלנה לכל אלה שפגעו בכבודן ותבקשנה מה' שימחול הכל.

לא הייתי צריכה לכתוב כל זה בספרי, אך מפני שזהו דבר יוצא מהכלל, והלוואי שלא יקרה שוב פעם, כדי שכל אחד איש או אשה, בחור או בתולה, ישימו אל לבם לבקש מה', שלא יביא עוד אסונות כאלה על היהודים וירחם עלינו ויגאלנו מהגלות הארוכה אמן ואמן.

וכל זאת באתנו רק מפני חטאינו. בחג שמחת תורה שנת תע"ה כשהוציאו את כל ספרי התורה כנהוג, גם לאחר שעמדו שבעה ספרי תורה על השלחן התחילה מחלוקת עם הכותובים בין הנשים, ואחת מרעותה תלוש את צעיפיה ונשארו עומדות גלויות ראש בעזרת נשים, ומשום זה התחילה הקטטה גם בעזרת הגברים והיו מכים זה את זה; הגם שהגאון הגדול מוה"ר אברהם קרא בקול רם ובחרם שיחדלו מריב ושלא יוסיפו לחלל את ההג, אבל כל זה לא הועיל. והרבה והקצינים הפרנסים מהרו לעזוב את בית הכנסת ופסקו על כל אחד את ענשו.

בניסן תע"ט עמדה אשה אחת [על הנהר] מוזיל ונקתה כלים. זה היה בלילה בערך בשעה 10, פתאום היה אור כמו ביום. אז ראתה האשה בשמים והנה הם פתוחים כמו... 171 ומשם קפצו ניצוצות ואחר כך נסגרו השמים שוב, כאילו פרש אחד עליהם וילון, ונעשה חשך גמור.

השי"ת יתן שיהיה הכל לטובה. אמן.

סליק ספר ששי.

ספר שביעי 172

בשנת תנ"א (1690) נגשתי לכתוב ספרי זה מרוב דאגות וצרות ומכאובי לב, כמו שנאמר להלן, וה' ישמרנו כימות עניתנו וישלח משיחנו וגואלנו במהרה אמן.

כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו, והעולם בחסד יבנה. יודעים אנו כי המקום ברוך הוא ברא הכל ועשה רק בחסד וברחמים. כי אין למקום ב"ה צורך לבריותיו, אבל השי"ת ברא כל רבבות יצוריו לכבודו הגדול, והכל ברא בחסד וברחמים שיביאו תועלת לנו, בני אדם חטאים, מה שאנו בני אדם איננו יכולים להשיג ולהבין. כמו ששאל דוד המלך ע"ה: למה נבראו הכסיל, הצרעה והעכביש? בחשבו שאין בשילשתם תועלת לעולם. וסוף סוף נודע לו, כי הוא עצמו נצטרך לכל שלשת הברואים הללו, לשמור על חייו וקיומו, כמו שכתוב בספר מלכים... 173 עוד נודע כמה שאלות חמורות מתעוררות בנו האנשים החטאים בעולם העבר הזה. אנו מוצאים כמה צדיקים מסבלים צרות ומפאיים בעניות. וכנגד זה נמצאים כמה רשעים החיים בעונג ובעשירות וגם בניהם מתענגים על רוב טובה, בשעה שהצדיקים, יראי אלהים, ימקו בענים הם וזרעם. אז אפשר שיעלה על מחשבתנו איך אפשר שיהיה כדבר הזה? הלא השי"ת הכל-יכול הוא שופט צדק. אבל אחרי כן חשבת: גם זה הבל, כי אי אפשר להגיע עד תכלית מחשבת הבורא. משה רבנו בקש לדעת ואמר: הודיעני נא את דרכך, 174 ואולם סוף סוף לא השיג גם הוא, ולפיכך אין לנו לחקור בזה. אבל זהו ברור עכ"פ כי העולם הזה לא נברא אלא בשביל עולם הבא, ובשביל זה ברא אותנו הקב"ה ברוב חסדו בעולם הזה שהוא הבל וצל עובר, כי בזכות מעשים טובים ועבודת ה' יעבירונו אל העולם הנצחי והעולם הזה השפל יביאנו אל מנוחת עולם ותענוגי עד. והנה כל היסורים והתענוגים שבעולם הזה עוברים בזמן קצר – ימי שנותנו שבעים שנה – והכל חולף ועובר. וכמה מאות אלפים [מבני אדם] אינם מגיעים גם לזמן כזה, אבל העולם הבא הוא לנצח נצחים ומה רב טובך אשר צפנת ליראיך. 175 אשרי האיש שהקב"ה נותן שכרו בעוה"ב שהוא יום שכולו ארוך. כי כל הצער והדאגה והפורענות שמגיעים לאדם בעולם הזה עוברים בזמן קצר, ואחרי אשר סבל האדם את כל היסורים ושעתו כבר עברה והגיע יום המיתה, אז מת יחד עם כל השאננים אשר כל ימיהם היו כחגים. אדרבה האביון ההוא שבלה את ימיו בצרות וביסורים בודאי שהוא מת במנוחה, כי קוה לאותו יום ובכל יום נחשב כמת. ולפיכך בכל עת בטח בקב"ה, שבעולם הבא יוטב גורלו. ובמחשבתו קבועה "הוה אמינא" שיש לו חוב גדול אצל הקב"ה, כי כל התענוגים שלו וכל הנחמה שלו בעוה"ז הם רק לעוה"ב – "מתי אבוא ואראה פני אלהים" 176 ובכן אני חושבת לפי קוטן שכלי, כי זהו בשבילי לא כל כך קשה... מה שאין כן הרשע העשיר, החי בתפנוקים ובעושר וגם בניו גדלים בכל טוב ושום דבר לא יחסר לו; אבל כשיגיע זמנו לעזוב את העולם, יידעו כמה טובה ועונג היה לו בעולם הזה, ובפרט אחרי שיעשה חשבון הנפש, שהשי"ת חלק לו בעוה"ז עושר וכבוד, והוא לא עבד את הבורא כראוי, ואת תפקיד הגבאות 177 לא מלא כמשפט, ובעולותו על מחשבתו שהוא צריך לעזוב את כל חילו ולהפריד מהעולם הזה אל עולם הנצח, והוא צריך למסור את הגבאות ולתת דין וחשבון על הנהגתו בעוה"ז, אז קשה לו פרידתו [מהחיים] הרבה יותר מפרידת האביון.

מה לי להאריך? בני היקרים, נגשתי לכתוב את הספר הזה בס"ד אחרי מות אביכם הצדיק, למצוא בזה קצת נחת רוח, ואבד לנו רוענו הנאמן. וכמה לילות נדודים עברו עלי בלי-שנה והייתי מפחדת שלא יתקפוני ח"ו הרהורי מרה ושחורה, ואז הייתי לפעמים קמה בלילה לבלות בכתיבה אותן השעות שנדדה שנותי.

בני היקרים, אין בכונתי לערוך לפניכם ספר מוסר: אנכי גם אינני ראוי לכך. חכמינו ז"ל כתבו על זה כמה וכמה ספרים וגם יש לנו תורתנו הקדושה שממנה אנו יכולים להבין ולהשיג הכל מה שיכול להועיל לנו ולהביאנו לעולם הבא, ובתורתנו אנו צריכים להחזיק תמיד. למשל: ספינה עם בני אדם עברה בים ואחד עמד על ירכתי הספינה, הרכין עצמו יותר מדי ונפל אל תוך הים וכמעט נטבע. ראה זאת רב החובל והשליך אליו כמה חבלים והזהירו שיתפוס בחבלים ולא יטבע. כך אנו אנשים חטאים הננו משוליים לעוברי ים ואיננו בטוחים אף רגע שהים לא יבלענו, אבל השי"ת הכל-יכול שבראנו בחסד וברחמים שנהיה נקיים לגמרי מכל חטא, אבל מפני חטאו של אדם הראשון היצר הרע בעוה"ז שולט בנו, והנה ברא הקב"ה כמה חיילות מלאכים, כולם עושים רצונו של מקום וממילא אין בהם יצר הרע ועושים רק טוב... ועוד ברא הקב"ה בהמות חיות ועופות ושאר הברואים, שרק יצר הרע מושל בהם ואינם יודעים לעשות טוב; והנה ברא המקום ב"ה אותנו בני האדם בצלמו ויש לנו שכל כמו למלאכים, אבל נתן בידינו הבחירה לעשות מה שאנו רוצים – רע ח"ו או טוב; אולם האל הטוב ברחמיו השליך לנו חבלים, שנחזיק בהם תמיד וזוהי תורתנו הקדושה, שהזהירה אותנו שלא נטבע, ואמרה שיש מאנים בידנו הבחירה לעשות כל מה שאנו רוצים, אבל בתורתנו החביבה מפורש הכל שנהיה צדיקים ולעשות מעשים טובים כמו המלאכים וכתוב בתורה שכר ועונש של מצוות ועברות – "ובחרת בחיים" 178 ח"ו אם לא נרצה לעבוד את הבורא ונלך אחר יצר לבנו הרע כמו הבהמות הנבערות, שאין להן שכר ועונש לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ואם אנחנו ח"ו נעשה כמוהן אז נהיה יותר גרועים מהן. כי הבהמה נופלת ומתה מבלי לתת דין וחשבון, אבל האדם המסכן במותו צריך לתת דין וחשבון לפני בוראו. הלא טוב לנו לבני אדם שנעשה חשבון הנפש בעודנו חי, דהיינו יודעים אנו שאנו מלאי עון והיצר הרע שולט בנו, כי "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" 179 לכן כך יהיה אדם נוהג, מיד כשעשה עברה קטנה או גדולה, היא מתחרט ושב בתשובה, כמו שכתבו חכמי המוסר שלנו, כדי שתחזק העבירה מן הפנקס ותכתב תחתיה מצוה. אבל אם האדם החוטא מוסיף לחיות כבהמה ואינו עושה טוב, ולא עוד אלא עושה כל המעשים הרעים

ומת בעוונותיו – הוי! – הוא ימצא בעוה"ב שפנקסו מלא חובות של העבירות שעשה ונגד זה הדף שעליו צריך להיות הפרעון – כלומר תשובה ומעשים טובים – הוא חלק לגמרי, ואתה איש חוטא ונשאר כולך חיוב, ובמה תשלם לבוראך שכל כך הרבה להתרות בך באמונה? ובכן מה אכתוב פרטי הענוים והצרות שהאדם החוטא צריך לסבול, ובאיזה פחד ומצוקה מרה ויסורים ובכמה זמן יצטרך לשלם בעוה"ב את חובותיו. והשי"ת הן מלא רחמים הוא ונכון להפרע ממנו את חובותיו בעוה"ב, אם רק נשלם לו בתשובה, תפלה וצדקה ומעשים טובים קמעא קמעא. אם הוא עושה כך הרי נפטר מחובותיו בעולם הזה, ואין הקב"ה רוצה שבתשובה יאבד האדם את חייו, חלילה! אלא כמו שכתבו חכמינו וכמו שכתבו בתורה. ואם האדם עושה כך הריהו מנקה את פנקסו בעוה"ב ואין לו סכסוכים בחשבונותיו בעולם הבא ויכול להתיצב לפני בוראו בשמחה. כי האל הגדול הוא רחמן, כי באמת אחת היא להקב"ה אם אדם פלוני צדיק או רשע ח"ו, אך ורק מרוב צדקותיו ומדת רחמיו עשה זאת לנו, כרחם אב על בנים. בניו אנחנו, והמקום ב"ה מרחם עלינו אם רק רצונו בכך. אמנם אנחנו מבקשים שירחם עלינו "כרחם אב על בנים", אולם ח"ו אם לא היה המקום ב"ה מרחם עלינו יותר מאב על בנים, כי אם יש לאדם בן רע הוא מטפל עמו ומושיעו פעמים ושלש, לסוף האדם מתיאש והוא דוחה את בנו הרע מעליו ומפקירו ללכת בדרכו הרעה, אפילו אם הוא יודע שסופו לכליה. אבל אנו הבנים המסכנים חוטאים נגד אבינו שבשמים בכל שעה ובכל רגע והוא ברחמי הגדולים אינו פוסק מלקרוא לנו אפילו כשאנו מסואבים בעבירות, וכשאנו עושים תשובה, תפלה וצדקה בלבב שלם הוא מקרב אותנו לא כמו שעושה אב בשר ודם לבנו. לפיכך, בני היקרים, אל נא תתיאשו מלעסוק בתפלה, תשובה וצדקה, כי רחמי הקב"ה מרובים ה"ה אל רחום וחנן ארך אפים" לרשעים כמו לצדיקים, אם הם, הרשעים, עוזבים את דרכם הרעה וחוזרים בתשובה בעתם. בודאי כדאי שהאדם יחשוב דרכו תחלה ולא יפשע כנגד הבורא עד כמה שאפשר. יודע הוא לכל בני אדם כמה גדולה העבירה של החוטא נגד אביו, ומה גדולה מצות כבוד אב ואם, מכל שכן שצריך להזהר בכבוד המקום ב"ה שברא אותנו ואת אבותינו ושלא להכעיסו. המקום ב"ה ברא אותנו, בני אדם החוטאים, ערומים והוא נתן לנו חיים, מאכל ומשתה, בגדים וכל צרכינו – הכל מידו הקדושה והרחבה. ואם הוא מבכר את האחד על פני השני בעולם הזה, איננו רשאים להביאו במשפט, לפעמים הוא משלם זכויות האדם בעולם הזה ולפעמים הוא משמרן לעולם הבא, ואפשר להיות בטוחים כי לא יאבד כלום ביד האל הגדול והטוב. ואם רע לצדיק בעולם הזה, טוב יהיה לעולם הבא וזכויותיו תשאנה רוחים רבים. ואם הצדיק רואה שבעולם הזה הוא משולל עושר ותענוגים ואוכל לחם צר ומים במשורה; וכנגד זה הרשעים בעולם הזה נוחלים כל טוב ותענוגים גדולים, הוא מקבל הכל באהבה ומהלל ומשבח את בוראו, ובסבלנותו ובצדקתו סוף סוף יתיצב לפני בית הדין העליון, ושם יתברר לו למה הצדיק סבל יסורים והרשעים הגאותנים רואים עולמם בחייהם, אז ינכח כי חסידותו ואמונתו לא לשוא היו, ויודה להקב"ה על כל פעולותיו. ואם השי"ת שולח פורענות על האדם הכל נעשה במשפט וצדקה, כי אנחנו בני האדם חטאים הננו, בנים רעים, והקב"ה הטוב והרחמן רוצה מאד להנח אותנו שנהיה בנים טובים ועבדים נאמנים לאדוננו רב החסד ואב הרחמן, ולפיכך הוא מעניש, למען נחכם ונלמוד מתוך העונש בינה ללכת בדרכי ה' כי איננו כדאים לכל הטוב שהקב"ה עושה לנו וכל עבודתנו אינה דיה לשלם לו בעד כל חסדיו שהוא עושה לנו, כי רבים הם מספר. אבל אנו צריכים לזכור תמיד שכל מה שיש לנו הכל הוא מחסדו הגדול ומרחמיו המרובים, הכל מתנת חנם, ואם אנו נעששים לפרקים, מעשינו גרמו לנו; ואשרי האיש שנענש בעולם הזה ומקבל ענשו באהבה; משל למה הדבר דומה? למעשה ברופא שמצאתי בספרו של הגאון מוה"ר אברהם בן מוה"ר שבתאי הלוי, 180 שכתב בספר מוסר שלו, שאם המקום ב"ה משלח ח"ו צרות ויסורים על מי שהוא הרי זה סם חיים, ה"ה היה מלך שהיה לו רופא חכם גדול והיה נכבד מאד בעיני המלך. פעם עשה הרופא איזה דבר כנגד רצון המלך, כעס המלך עליו וצוה לשום אותו במאסר ולייסרו ולענותו בכבלי ברזל על צוארו ועל רגליו, להסיר מעליו את בגדיו החמודות ולהלבישו בגדים עבים ודוקרים, שלא יתנו לו לאכול רק פת שעורים ומעט מים. והמלך צוה את עבדיו הממונים על התפיסה, כי ישגיחו בהשגחה מעולה על מה שידבר הרופא ובעוד ימים אחדים יבואו ויגידו לו את דברי הרופא ששמעו. ובכן באו השומרים אל המלך והודיעו, כי לא יכלו לשמוע מפי הרופא דבר, כי לא דבר כלום. ואולם הרגשנו כי הוא חכם גדול. אחרי שישב הרופא ימים רבים בתפיסה שלח המלך והזמין את קרובי המלך אליו. ויבואו הקרובים מלאי פחד וחרדה, כי היה לבם חרד מאד על קרובם הרופא בחשבם כי רוצה הוא לבשרם כי נגזר דינו למות. כשהתיצבו לפני המלך, אמר המלך להם שילכו אל הרופא לבית האסורים לבקרו ולדבר עמו, אולי ינעמו לו דבריהם ויכנסו באזניו. הקרובים הלכו אל הרופא אל התפיסה וכנסו עמו בשיחה בזה הלשון: אדוננו וקרובנו! מאד צר לנו לראותך בצרה גדולה בתפיסה וצוארך ורגליך אסורים בכבלי ברזל, ותחת שאדוננו היה רגיל תמיד לאכול כל מיני מטעמים יפים, עכשיו מוכרח להתספק בפת שעורים, ותחת שהיה שותה תמיד משקאות [טובים] איננו מקבל עכשיו אלא משורה קטנה של מים; אדוננו וקרובנו! תחת שתמיד היו בגדיך משי וקטיפה הנך לבוש עתה בגדים קשים ודוקרים, ועל זאת אתנו מתפלאים הפלא ופלא שאור פני אדוננו לא נשתנה כלל ובשרו לא רזה, וכחו עמו בשלמותו כמו שהיה בימים הראשונים הטובים; והננו מבקשים אפוא שישגיך לנו איכה יוכל לסבול את כל היסורים שנפלו בגורלו ואינו מתדלדל? ענה הרופא לקרוביו ואמר: קרובי החביבים! כשנכנסתי לתפיסה הכינותי עמי שבעה סממנים, כתשתי אותם במכתשת, ערבבתי אותם ועשיתי ממנו משקה שממנו אני שותה מעט בכל יום, וזה מועיל לי שפני לא ישתנו ובשרי לא יקָחש וכחי נשמר בקרבי, ואפשר לי לסבול כל היסורים ולהיות שמח בחלקי.

ויאמרו הקרובים אל הרופא: אדוננו וקרובנו! הטיבה נא עמנו והגד לנו מה הם הסממנים הללו? אולי יקרה שגם אחד מאתנו יתנסה ביסורים וצרות כאלה שנתנסית בהם אתה, ונוכל גם אנו להכין משקה כזה ונשתה ממנו ולא נמות ביסורים וצרות. ענה הרופא ואמר: קרובי היקרים! אנכי אגיד לכם: הסם הראשון הוא בטחון בהקב"ה ב"ש, 181 שהוא יכול להושיעני מכל יסורי וצרותי אף על פי שהם כל כך קשים וגם מיד המלך, כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפץ יִטַעו. 182 – הסם השני הוא התקוה והעצות הטובות שאני נותן לעצמי, שצריך לקבל תמיד את היסורים באהבה, וזו היא לי העצה הטובה שלא אובד בצרותי. – הסם השלישי הוא ההכרה שאני חוטא ופושע ומפני חטאי באתי לתפיסה, ליסורים וצרות גדולים. ואחרי שכל זה בא עלי בעוונותי, הרי אנכי בעצמי אשם בדבר הזה, ולמה אהיה חסר סבלנות ומלא תרעומות? כמו שמגיד הכתוב: עוונותיכם מבדילים ביניכם ובין אלהיכם, 183 וגם חכמינו ז"ל אמרו; אין יסורים בלי עון. – הסם הרביעי הוא, כשתוקף אותי הרגז ומתערר בי החפץ להתרעם על יצורי וצרותי [מהרהר אני]: וכי יכול אני לשנות את הגזירה? והלא אפשר שיהיה עוד גרוע מזה, כי אם יצוה המלך להמית אותי, הלא אהיה מוכרח למות קודם זמני, ואז הלא הכל ילך לאבדון, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. 184 – הסם החמישי הוא האמונה שהקב"ה מייסר אותי ביסורים קשים לטובתי שאפטר על ידם בעולם הזה מכל עוונותי ואזכה לחיי עולם הבא, כמו שמגיד הכתוב: "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה", 185 ובכן אני שמח ביסורים, ובשמחה זו אני מביא ישועה לעולם, שנאמר: "כל השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם". 186 – הסם השישי הוא: אני שמח בחלקי ומודה ומשבח להקב"ה בעד גורלי, כי הלא יוכלו להוסיף לי יסורים על כבלי הברזל, ואפשר שהיו מכים אותי במקלות ובשבטים או ביסורים אחרים המרים ממות. עכשיו אני אוכל לחם שעורים, ואם היה המלך רוצה לא היו נותנים לי כלום לאכול, לא לחם שעורים ולא לחם חטה. עכשיו נותנים לי מים במשורה קטנה, ואם היה המלך רוצה, לא היו נותנים לי לשותות כלום. עכשיו בגדי הם מארג עבה ודוקר, ואם היה המלך רוצה, הייתי מוכרח ללכת ערום לגמרי בקיץ ובחורף, ואפשר שהיו עושים לי יסורים כאלה שהייתי אומר: "בבקר מי יתן ערב ובערב מי יתן בקר". 187 ולפיכך אני מקבל את היסורים ברצון. – הסם השביעי הוא: תשועת ה' כהרף עין, כי השי"ת "רחום וחנן ונחם על הרעה", 188 שהוא שולח על האדם, והוא יכול לחלצו מצרותיו ולרפאותו ממכאוביו ומיסוריו. וכן, ידידי, מצאתי את שבעת הסממנים הללו ובהם השתמשתי ועל ידם נשמר אור פני וכחי... ולפיכך כל אדם שיש לו יראת אלהים בלבו, יקבל את היסורים באהבה ובשמחה, כי היסורים מביאים גאולה לגופות וזכויותיו תעמונה לו לעולם הבא שהוא נצחי. ומובטח בה' כי יתן לי כל טוב.

בני היקרים! איני צריכה להרחיב בזה יותר את הדבור, ואם לאו לא יספיקו לי עשרה ספרים. קראו בגרמנית ב"ראנד שפיגל", ב"לב טוב" והיודע ללמוד ימצא בספרי מוסר הכל. ולפיכך אני מבקשת את בני היקרים: הִיו סבלנים, אם הקב"ה שולח עליכם יסורים קבלו בארך-רוח ואל תחדלו מהתפלל. אולי ירחם. ומי יודע מה יותר טוב לנו, בני אדם חטאים, אם נחיה בעוה"ב בעושר גדול ונבלה את עתותנו בעולם הזה החולף בכל מיני תענוגים, או מוטב לנו שאבינו שבשמים יקבלנו תחת חסות חסדו למען תהיינה עינינו תלויות אל השמים תמיד, ובכל שעה נפנה אל

האב הרחמן בתפלה בכל לבבנו ובדמעותינו החמות. והנני בטוחה כי אלהינו הנאמן ירחם עלינו ויוציאנו מתוך הגלות הארוכה והעכורה הזאת. כי החמיו מרובים, חסדיו גדולים ומה שהבטיחנו בודאי יקיים, ובלבד שנהיה מיחלים לו בארך רוח.

בני היקרים! הֲיִי יראי שמים וטובים. עבדו את ה' בכל לבבכם בשעות הטובות וגם בשעות הרעות ח"ו, כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה, ¹⁸⁹ אם המקום ב"ה משלה עליכם איזה דבר אל תצטערו יותר מדאי. שימו לבכם כי הכל בא מיד הקב"ה. אם ח"ו ימות אחד מבניכם או מקרוביכם אל תתאבלו יותר מדאי, כי לא אתם בראתם את הנפש היא אלא האל הגדול בְּרָאָהּ, והוא לוקח אותה אליו בזמן שיעלה רצון מלפניו. מה יעשה ומה יכול האדם העלוב לעשות נגד זה, והוא בעצמו הלא ללכת בדרך כל הארץ. וכן אם יד' ה' תהיה בכם לרדת מנסיכם, ה' הוא הנותן וה' הוא הלוקח, ערומים נולדנו וערומים נרד לקבר והממון אינו יכול לעזור. ולפיכך, בני היקרים, אם ירבה עושר האדם או יחסר – תמיד תהיה הסבלנות מדתו, כי העולם אינו שלו, והכל שאול אצלו. ועל מה יצטער האדם? – אם עובר יום והוא לא עשה בו מצוה; ומכל שכן אם עשה עבירה. כי אנו רק לשם כך נוצרנו – לעבוד את ה' ולקיים מצותיו ולהחזיק בכל כחנו בתורתנו הקדושה "כי היא חייך וארך ימך". ¹⁹⁰

אכן לא נחשב לאדם לחטא אם הוא עמל לפרנס את אשתו ובניו בכבוד, ועליו נאמר "עושה צדקות בכל עת" – זה המפרנס את אשתו ובניו. ¹⁹¹ ואם המקום ב"ה נותן היכולת בידו לתת צדקה לעניים אשריהו. עמל ויגיעה כזו היא מצווה, כי אבינו שבשמים האל היחיד והכל בחכמה עשה שיהא אדם אוהב את בניו, וכן שקרובי המשפחה יאהבו זה את זה; אם כל אחד היה דואג רק לעצמו ולא היה מצטער בגדול בניו ולא היה דואג לקרוביו, אז לא היה העולם יכול להתקיים, ולכן בנה הקב"ה עולמו בחסד שההורים יאהבו את בניהם וימסרו נפשם עליהם, והבנים יראו מה שהוריהם עושים בשבילם וכן יעשו הם בשביל בנייהם. משל למה הדבר דומה? לצפור שהיו לה שלשה אפרוחים, וקנה היה על חוף הים. פעם ראתה הצפור שבאה סערה והים הולך ושוטף ועובר על החוף. אמרה הצפור לאפרוחיה: אם לא נעוף מכאן לעבר הים אנו אבודות. אבל האפרוחים לא ידעו עדיין לפרוח. תפסה האם אפרוח אחד ברגליה ועפה עמו. כשהגיעה לאמצע הים, אמרה האם: כמו שמסרתני את נפשי עליך, כך כשאני זקן ולא יהיה לי כח לבקש פרנסתי תפרנס אתה אותי. ענה האפרוח: אמא יקרה! העביריני נא את הים, אנכי אשלם לך כגמולך לעת זקנתך, ככל אשר תשאל נפשך. אז השליכה הצפור האם את האפרוח אל תוך הים שיטבע, ואמרה: כן יעשה לשרקן כמון! והיא עפה אל החוף ותפסה את האפרוח השני, ובהגיעה לאמצע הים אמרה אל האפרוח השני כדברים שדברה אל האפרוח הראשון. והאפרוח השני גם כן הבטיח הבטחות טובות כמו הראשון. לקחה האם והשליכה גם אותו אל תוך הים ואמרה: גם אתה שרקן כאחיך. עפה הצפור שוב ותפסה את האפרוח השלישי. וכשהגיעה לאמצע הים אמרה לו גם כן מה שאמרה לאחיה הקודמים. והאפרוח ענה: אמנם ידעתי כי את מסרת את נפשך בשבילי, ואנכי אמנם חייב לשלם לך כגמולך לעת זקנה כשתהיה בידי האפשרות לעשות כאלה, אבל להבטיחך נאמנה איני יכול. רק זאת אוכל להבטיחך, כי כמו שעשית אתה לי כך אעשה גם אני לאפרוחי אשר יולדו ממני. אז אמרה הצפור הזקנה – אתה מדבר אמת, אותך אשאיר בחיים ואעבירך את הים.

וכך רואים אנו בעליל כי הש"ת נתן שכל בצפור שתגדל את אפרוחיה ורואים גם כן את ההבדל שבין הדאגה שהורים דואגים לבניהם, אבל אם יקרה לבנים לסבול הרבה מהוריהם הם מתעזפים מהרה.

עכשיו נשוב לענייננו, כי אנו בני האדם חייבים לאהוב איש את חברו, כמו שנאמר: ואהבת לרעך כמוך, ¹⁹² שהוא עיקר גדול בתורה, אבל בדורות הללו אנו מוצאים כאלה מעטים מאד שאהב את חברו, להפך, כל אחד משתדל להכשיל ולהאביד את חברו. אם ההורים אוהבים את ילדיהם אין זה פלא. הלא מציינו שגם החיות והבהמות דואגות לילדיהן לפרנסם עד שיוכלו בעצמם למצוא מחיתם, ורק אז הם נעזבים מהוריהם. אנו בני האדם בעניין זה הרבה יותר חכמים משאר בעלי החיים, כי לא רק משתדלים אנו לחנך את ילדינו ולפרנסם עד שישגדלו... כי עוד מוסיפים אנו לחשוב ולדאוג להם כל זמן שאנו חיים. ואם לכאורה אנו מוצאים אנשים כאלה האומרים בלבם: למה לי לדאוג לנצח בשביל ילדי, וכי לא די שטפלותי בהם בילדותם והרימותי להם נדוניה יפה והכנסתים בשזוכים טובים, עכשיו יכולים הם בעצמם לדאוג לעצמם ולהשיג מזונם. בודאי שזוהי הדרך הנכונה והישרה והטובה. וכי באמת יהיה האדם תמיד עבד כפות לבניו? אבל במה דברים אמורים אם השעה משחקת לבנים ולקרובים, אבל אם מצבם רע, אז אין איש בר דעת יכול לעזוב אותם לנפשם ולא להשתתף בסבלם – "ורחל מבכה על בניה". ¹⁹³

"אני הגבר ראה עני". ¹⁹⁴ בודאי צער גדול הוא להיות גלמודה מבנים. ובודאי לפי שכלי המעט לא היה אברהם אבינו זקנו כל כך מצטער אם היו אומרים לו שישחטו אותו, מאשר אמרו לו: "קח את בנך את יחידך אשר אהבת והעלהו לעולה". כי מי יוכל לראות "באבדן מולדתו". ¹⁹⁵ ואעפ"כ עשה אברהם הכל מאהבת המקום ב"ה. גם אם היה בעולם רק איש מופת אחד כזה גם אז היינו יודעים איך צריכים לעבוד באהבה ולא לשים לב לדברים העוברים כצל, כי הכל ניתן מיד הקב"ה ואם הוא היה דורש לקחת בחזרה איננו רשאים להרהר אחר מעשיו. ואם להרבה רשעים שוחקת השעה הלא גם לצדיקים רבים משחקת השעה, וכן להפך: הרבה צדיקים מסובלים ביסורים וכן יקרה להרבה רשעים. ובכן בני היקרים, רק דרך אחת ישירה לפניהם: עבדו את האלהים בכל לבבכם בלי מרמה וכזב, אל תתראו לעיני הבריות כצדיקים ולחשוב אחרת ח"ו בלב. התפללו באימה וביראה ואל תשיחו בזמן התפלה בעניני חול. יהיה הדבר הזה לעונן חמור בעיניכם שבאמצע התפלה, בשעה שאתם שופכים שיחכם לפני הבורא, תפנו בשיחה אל בן אדם על עניני חול. וכי רוצים אתם שהקב"ה ימתין לכם עד שתגמרו את השיחה הבטלה? חז"ל הרבו לכתוב על זה, כאמור, ויכולים אתם לקרוא שם. אחר התפלה כדאי שתלמדו איזה שעור בתורה, כמה שאתם יודעים ומבינים בה. ואח"כ לשקוד ביותר על פרנסתכם ופרנסת אנשי ביתכם, שזוהי ג"כ מצוה גדולה. והעיקר לשאת ולתת תמיד באמונה בין עם יהודי ובין עם שאינו יהודי, שלא יבוא לידי חלול השם. אם יש בידיכם איזה סחורה או מעות של אחרים תזרו לשמרן, כאילו הן שלכן ולא תעשו ח"ו עול לשום איש, כי זוהי השאלה הראשונה שהשם אל האדם בשו"ב: הנשאת ונתת באמונה? כי גם אם האדם יגע הרבה בעוה"ז ואסף הרבה ממון בגולה ובגנבה ובעון ובמרמה ויתן לבניו נדוניות גדולות וישאיר לבניו ירושה גדולה – אוי ואבוי לרשעים! שבשביל עשירות בניהם מאבדים את העוה"ב, ומי יודע אם הירושות והנחלות תתקיימנה בידי הירששים, וגם אם תתקיימנה הלא אין קיומן אלא ארעי. ולמה יחליף האדם את הנצחי בארעי. הר גדול של חול, אילו באו לפנותו ע"י שיטלו ממנו כל-שהוא – יש תקוה שיתפנה בסופו, אבל מה תקוה לזה שהולך ומאבד חיי נצח שלו, הוא העולם הבא; אין לנו אלא לדאוג ולהתאבל, כי אם לא נשים לב על כך, מה אנו ומה חיינו, וכמו שמצינו בספור המעשה על אלכסנדר מוקדון, שנודע לו כי בארץ פלוגית יושבים חכמים גדולים שהם פרושים מהעולם ואוכלים רק מה שהאדמה מצמיחה ואינם שותים כלום מלבד מים ואין ביניהם לא קנאה ולא שנאה, כידוע, כבש אלכסנדר את העולם כולו ושמע הרבה על חיי אותם האנשים ועל חכמתם. ובכן שלח אליהם משולחים להזמין שיבואו ויתיצבו לפני המלך ואם לא יעשו כדבר הזה הוא ישמיד אותם כלם. ענו החכמים ההם: אנחנו איננו הולכים לשום מקום ואיננו יוצאים מחוץ לארצנו החוצה, כי אין אנו שואפים לכסף ולזהב, אנחנו מסתפקים במה שהקב"ה נותן לנו ובמה שהטבע מכין בשבילנו; מה שהמלך אומר שאם לא נבוא אליו ימות אותנו כלנו, הוא יכול לעשות זאת ואינו צריך לגבורה יתירה, כי אנחנו לא נתקומם נגדו ואין אנו דואגים הרבה לחיינו, כי היה נחיה גם אחרי המות. אולם אם מלככם רוצה לבוא אלינו בשלום לדעת את מדותינו ואת חכמתנו – טוב הדבר בעינינו. אז שבו השליחים אל המלך אלכסנדר והגידו לו את כל הדברים אשר שמעו, ותיכף נסעו אליהם המלך ויועציו הנכבדים וישבו אצלם ימים אחדים ושמעו ולמדו מהם חכמות גדולות והיה מרוצה מהם מאד, ורצה לתת להם מננות גדולות, אבל הם לא רצו לקבל מידו כלום ואמרו: אין לנו צורך בכסף ובהב, הטבע נותן לנו את כל צרכינו. אמר להם המלך: בקשו ממני כל מה שאתם רוצים ואני אמלא כל מה שתבקשו ממני, אז ענו כלם: אדוננו המלך! הבה לנו חיי נצח. אמר המלך: איך אפשר לי לתת לכם דבר כזה? מי יתן והדבר הזה היה ברשותי, אז הייתי לוקח אותו ראשית כל לעצמי. אמרו אליו החכמים: בחן נא, אדוני המלך, את הדברים בשלך, אחרי שאתה בעצמך יודע כי כל הכבושים שלך שהרבית כל כך להחריב אנשים וארצות, הלא תמשול בהם רק זמן קצר ולא לנצח, ולמה טרחת את כל הטרחה הזו? ולא ידע המלך מה לענות ורק אמר להם: כך מצאתי את העולם וכך עלי להמשיך הלאה. לב מלכים איננו יכול לשקוט בלי תנועת מלחמה.

המעשה הזה אנכי כותבת לא בתור אמת, אפשר שזהו רק משל של גויים, וכתבתי אותו רק בשביל לבלות את הזמן ולהראות שיש אנשים בעולם

שהעושר לא נחשב בעיניהם למאומה והם בוטחים בבוראם בכל זמן. והנה יש לנו ת"ל ספרי מוסר אחרים שאנו יכולים ללמוד מהם כל דבר טוב, ואנכי כותבת לכם כל אלה לא בתור ספר מוסר, אלא, כמו שכתבתי, לבלות את הלילות הארוכים ולגרש את המרה השחורה – "בכו תבכה בלילה",¹⁹⁶ ולפיכך עד כמה שאני זוכרת ועד כמה שאני יכולה נגשתי לכתוב זכרונות נעורי, לא מפני שאני יוצאת מהכלל או מפני שאני חושבת ח"ו את עצמי לצדקנית. לא! בעונותי הרבים גדול עוונתי מנשוא. אנכי אשה חוטאת ופושעת בכל יום. בכל שעה ובכל רגע, ואני מלאה עוונות ובים העוונות הרבים רק מעט הן העבירות שאינן בי. ועל זה אני בוכיה ועיני יורדה מים, ומי יתן ויכלתי לעשות תשובה כראוי על עוונותי, אבל השלטול ממני ובני ודאגותי בעוה"ר, שנשארת לי לבדי עם בני ובנותי היתומים, וענְיני העולם הזה אינם נותנים לי להשיג מה שהייתי חפצה וצריכה להשיג. אנכי מבקשת את הבורא ב"ה כי יואיל לעזור לי בחסדו מכל צרותי ודאגותי, כי במסתרים תבכה נפשי ומטתי בדמעותי אשחה. כי אין לנו להשען רק על אבינו שבשמים, כי אנחנו בני אדם איננו יכולים להשיח את הדאגות איש בפני חברו וכל אחד חושב כי דאגתו היא הגדולה ביותר. פעם הלך פילוסוף אחד ברחוב, פגש אותו ידיד והתאונן לפניו מאד על דאגותיו וצרותיו הגדולות, אמר הפילוסוף אל ידידו: נעלה נא על הגג. עלו משם וראו כל העיר; אמר הפילוסוף אל ידידו: הנה אתה רואה לפניך את כל בתי העיר והנה בכל בית יש דאגה שלה וצרה שלה, בחר לך אחת מאלה במקום דאגתך וצרתך אתה. אז הוא חשב, ואמר: יותר טוב להחזיק בדאגותי וצרותי אני [שבהן אני רגיל] מאשר להחליף אותן בדאגות וצרות אחרות. וכך הוא הפתגם הפשוט: "די וועלט איז פול פיין, יעדערער געפינט דאס זיין" (מלא יסורים העולם כלו, כל אחד מוצא את שלו).

וכך נפנה אל הקב"ה, בכל לבנו והוא לא יעזבנו ויהיה למושיע לנו ולכל ישראל ויבשר לנו בשורות טובות ונחמות, וישלח לנו את גואלינו משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

סליק ספר שביעי

1. נולדה בשנת ת"ז בהמבורג ומתה בשנת תפ"ז במיץ. [↵](#)
2. המתרגם הגרמני התחיל אף הוא מהספר השני והשמיט לגמרי את הספר הראשון. [↵](#)
3. ישעי' נ"ז א'. [↵](#)
4. עירובין י"ג. [↵](#)
5. כאן חסר במקור דף אחד. כנראה, שם ספרה ע"ד אביה ר' ליב פינקרלד. [↵](#)
6. בששה עשר לאוגוסט 1648. Schudt, Jüdische Merkwürdigkeiten I, 373. [↵](#)
7. גירוש היהודים חל אז על היהודים שבאו מגרמניה העליונה, ואולם היהודים הפורטוגזים, שנתישבו בהמבורג עוד משנת 1612, להם היתה הזכות לשבת שם, ורק אותם היהודים שנכנסו שמה אח"כ בחשאי מגרמניה, וכפי הנראה במספר הגון, היו לצנינים בעיני הממשלה (עי' מאנאטסשריפט דעס יודענטומס 1899 ע' 277 ולהלן). [↵](#)
8. בית עלמין זה, שנוסד בשנת 1621 באלטונא, נסגר בשנת 1872 מטעם הממשלה (הערת פ.). [↵](#)
9. רייכסטאהלער. [↵](#)
10. [10] קה"ר א'. [↵](#)
11. המלחמה היתה בשנת 1857. [↵](#)
12. גליקל עוד ראתה בעיניה רדיפות יותר גדולות על היהודים. בשנת 1697 אסרו על כל יהודי המבורג להחזיק בתי כנסיות והתירו רק לבוא להתפלל במקומות אחרים בצבור. בשנת 1698 עוד היה משפט גדול בצרופ ענויים על דבר עבודת האלהים של היהודים בבית כנסת בלי רשיון ועוד עוונות כאלה, וכל זה נעשה ביחוד על ידי דמגוגיה של תלמידי הכמרים, כמו שכתוב בתעודות של הארכיון של המבורג. (הערת פ.) [↵](#)
13. הרב הזה היה אבי המשפחה גומפרץ. מת בשנת 1664. הוא היה חשוב בעיני הממשלה. עי' קופמן פרידנטל די פאמיליע גומפרץ ע' 6. [↵](#)
14. נתן משה שפאניר בשטטהגן נחשב כפרנס העדה באלטונא ומת בשנת 1647 (מצבה נומר 854) באלטונא. כאן יש קצת טעות. הראשון שהשיג רשיון להתישב באלטונא היה ר' שמואל ב"ר יהודה, שמת בש' 1621 כמו שנרשם על מצבתו נומר 846 (הע' פ.). [↵](#)
15. מרדכי וחנה קבורים בבית עלמין באלטונא 20–1019 בשנת 1638. [↵](#)
16. כנראה היא הטמינה את חפציה תחת הרצפה. [↵](#)
17. אליהו כהן היהאמנם פרנס זמן קצר, כמו שמעידה המצבה שעל קברו באלטונא 618 (הע' פ.). [↵](#)
18. בכ"י אחר יותר נכון: אולק. (הע' ק'). [↵](#)
19. זה היה בימי התקוממות הקוזקיםנגד הפולנים ונהרגו כמה רבבות מישראל והשאר ברחו לגרמניה. עי' קופמן די לעצטע פערטרייברג דער יודען אויס וויען 62 הע' 5. [↵](#)
20. על המצבה שלה באלטונא 1089 רשום: פה נקברה האשה החשובה מטה בת ר' יעקב, אשת הפרנס המנוח ר' נתן מללריך. מתה י"ד תמוז ה'תט"ז. (הע' פ.). [↵](#)
21. כאן הוא האחרון. [↵](#)
22. עירה בגרמניה Hameln. [↵](#)

23. בוגדן חמלניצקי [↵](#)
24. בליטא "חתן מאל". מלה זו משתדלים לבאר באופנים שונים, וצ"ע. [↵](#)
25. ליפמן פרנס. הוא היה סרסר להרצוג מברונשווייג-ליניבורג. והיה מליץ בעד היהודים. עי' וינר מאנאטסשריפט פיר וויסענ' דעס יודענטום 1864. חתנו היה הרב מפראג ר' דוד אפפענהיים, שהיה בעל הספריה הגדולה אפפענהיים. [↵](#)
26. תהלים מ"ט, י"ד. [↵](#)
27. רבי שמואל המלך היה ימים רבים רב וארח שעזב את הרבנות היה לפרנס עד יום מותו שנת 1687 ושקד על טובת הקהלה בהילדסהיים. עי' ספר זכרון של קופמן ע' 325-346. [↵](#)
28. יהושע א', ח'. [↵](#)
29. מכות י': כנראה גליקל חשבה ע"ד המאמר "רגלוהי דבר נש אינון ערבין ליה, לאתר דמתבעי תמן מובילין יתיה". וזהו מתאים לגורלו של בעלה שמת בהמבורג, אבל נתחלף לה המאמר שהוא במאמר אחר שאינו שייך לכאן. המתרגם. [↵](#)
30. אלו היתה לאחת בן ולשניה בת אז אולי היה במה לקנא אשה ברעותה. ועכשיו ש'כשתייהן ילדו בנות לא היה מקום לקנאה. [↵](#)
31. ר"ת: ה' ינקום דמו. [↵](#)
32. מרגליות אלו הן קטנות מאוד, ואינן נמכרות במספר, אלא במשקל. האונקיה היא בערך 2 לוטים (הע' פ). [↵](#)
33. הוא יוסף ליבמן, שהיה ממציא אבנים יקרות לחצר הקורפירסט הגדול ולחצר המלך הראשון בפרוסיה, היה קרובו של הנאמן בחצר המלכות ליפמן בֶּהֶרְנֶס, הוא ליפמן כהן, ולאח, אמו של ליפמן, היתה אחותו של אבי יוסט אליעזר ליפמאן מגיטינגען. עי' לאנדסהוט תולדות אנשי השם ע' 2. [↵](#)
34. לא עליכם. [↵](#)
35. בר מינן. הדבר היה בשנת 1664 בחדש יולי. עי' Janibal. Chronik von Hamburg. [↵](#)
36. בראשית ו', כ"א. [↵](#)
37. כלומר, לרוסיה. [↵](#)
38. ח"כ – חלוף כתב, כלומר – שטר חוב. [↵](#)
39. עי' לעיל (ספר ראשון ע' 7. [↵](#)
40. בראשית י"ד, כ"א. [↵](#)
41. ברכות ג: [↵](#)
42. קהלת ו' י'. [↵](#)
43. שמואל א' ט"ז ז'. [↵](#)
44. שבת קי"ט. [↵](#)
45. ברכות ס: [↵](#)
46. מ' ברכות ט', א'. [↵](#)
47. בראשית רבה סי' ס"ח. [↵](#)
48. קהלת י"א, א'. [↵](#)
49. זוהי שוטלאנד העתיקה, שנוסדה על ידי השוטלאנדים נוסעי הים. ובזמן שבדנציג לא היו היהודים רשאים להתישב בימי ממשלת הפרוסים, היתה קהלה ייחודית בשוטלאנד העתיקה (הע' פ). [↵](#)
50. כנראה זו מלחמת לודביג הי"ד נגד הולנד, שהשתתפה בה גם אנגליה. (הע' הנ"ל). [↵](#)
51. כאן גליקל רומזת על איזה משא-ומתן שהיה לבנה מרדכי ונכנס בענין רע. אבל הענין אינו ברור. [↵](#)
52. קהלת ח' ה. [↵](#)
53. משלי כ"א, א. [↵](#)
54. ברכות נ"ד. [↵](#)
55. תהלים ל"א י"ג ופסחים נ"ה ב'. [↵](#)
56. ברכות ה' ב'. ר' ניסים מפתח הוצא' גולדנטל ויוחסין הוצ' פיליפובסקי 151 א'. (הע' ק.). [↵](#)

57. שבת ל' ב'. [↵](#)
58. כאן גליקל מספרת כל מה שכתוב בשמואל ב', י"ב. [↵](#)
59. ברכות ס"א. [↵](#)
60. שם. [↵](#)
61. [61] כלומר העשיר הוא בבחינת פקיד – גבאי – שהקב"ה מפקידו על אוצרו. [↵](#)
62. יבמות כ"ה: [↵](#)
63. קהלת ר' א' י"ג. [↵](#)
64. קהלת ד' ה'. [↵](#)
65. תהלים ע"ה, ח'. [↵](#)
66. משלי י"ט, כ"א. [↵](#)
67. דברים, י"ח י"ג. [↵](#)
68. [68] אליהו קליף (Cleve) הוא אליהו גומפרץ מאַמריך. (הע' ק.). [↵](#)
69. סוטה ב'. [↵](#)
70. הוא פרידריך III קרונפירסט פון בֶּרְנֶנְדֶּנְבוּרְג, נולד 11 ביולי 1657, ומשנת 1701 מלך פרוסיה. (הע' ק.). [↵](#)
71. קרל אמיל, קרונפרינץ, מת בשטראסבורג 7 בדצמבר 1674. (הע' הנ"ל). [↵](#)
72. הנסיך מוריץ פון נאסאן, מן 19 בדצמבר 1674 נתמה לנציב של הנסיכות קֶלְבֶּה. (הע' הנ"ל). [↵](#)
73. ר' מאיר רודניץ שהיה אח"כ רב בְּנֶסְל. [↵](#)
74. מחול המות היה נהוג אצל הנוצרים בכנסיות שלהם, מהמאה הי"ד ואילך, והיה בו ענין אליגורי, המראה על יתרון כח המות על כח החיים. ביחוד נודע לתהלה ציור מחות המות בכנסית מרים בליֶבְק, והיהודים בהמשכם אחר מנהגי שכניהם קבלו גם את המנהג הזה. אף על פי שאינו מתאים כלל להשקפת היהדות המצוה "ובחרת בחיים". (הע' פ.). [↵](#)
75. "בילעטיין", עניינים שמקבלים מהגבאי כרטיסים, שבעלי הבתים יפרנסו אותם, וכל אחד מבעלי הבתים היה לוקח אחד או שנים שיסבו על שלחנו בימי השבתות והמועדים. [↵](#)
76. אי [↵](#)
77. בגרמנית Bremervörde. כאן יש קצת קושי מפני שזה לא בדרך מהולדנבורג להמבורג. והמתרגם האשכנזי מתרץ זאת בדוחק, כי אולי אחד משערי אולדינבורג נקרא בשער בְּרֶמֶרְפֹּרְטֶה (Bremerpforte). [↵](#)
78. כידוע שהסטודנטים הצטיינו בשנתם לישראל והיו מציקים ליהודים. [↵](#)
79. מטבעות שכל אחד הוא 1/3 טלר. [↵](#)
80. הוא היה היהודי הראשון שניתן לו הרשיון להתישב בוינה אחר הגירוש של 1670. הר"ש אופינהיים היה בנקיר החצר של הקיסר ליאופולד הראשון, ועל ידו השיגו עוד כמה וכמה יהודים את הרשיון להתישב בוינה. בהשתדלותו ובהשתדלות גיסו ר' שמשון וורטהיימר נחרם ספרו של אייזנמנגר בכל ממלכת אשכנז. (מהערת פ. ע"פ גרץ וקופמן). [↵](#)
81. בימים ההם עד שלום שטוקהולם (1720) היתה שטטין שייכת למלכות שווידיה. [↵](#)
82. ר' מאדיל ריס היה מלפנים חבר בית דין וְהַגְלָה בין הגולים הראשונים מוינה (1670) ובחסד הקורפירשט קבל רשיון להתישב בברלין. הוא יסד שם את הבית-עלמין והיה מן הראשונים שנקברו שם (1675). אשתו פֶּזֶה היתה בת הפרנס בוינה דוד יעקב ניימרק, ואחיה היה הרב ר' שלמה מירלס, שהיה רב בק"ק אה"ו (אלטינה, המבורג, ונזבק). קופמן, די לעצטע פערטירייבורג דער יודען אויס וויען 211. [↵](#)
83. וכל ישראל. [↵](#)
84. קְרוֹיֶסוֹס, בכתוב המקובל היום. הסיפור מופיע ב"היסטוריות" של הרודוטוס, ספר א'. [אסף ברטוב] [↵](#)
85. לפי הרשום בפנקס של הנובר נפטר ר' יוסף האמילין ביום ראשון כ"ז שבט תל"ז (23 ינואר 1677). [↵](#)
86. הוא אליהו אַמְרִיךְ-גֹּמְפֶּרְץ. [↵](#)
87. אברהם גרומבאך-שוואב יסד בית תלמוד, אשתו אגאטה היתה בת ר' אליהו גומפרץ בקליווה. בתו המלומדת היתה אשת הרב ר' שמואל ווייסבאך, רב בקולמאר (הע' ק.). [↵](#)
88. יאכיש או אגאטהא שוואב, מתה לפי הרשום בפנקס הח"ק ביום החמישי י"ט כסלו ת"ע (20 נובמבר 1709). (הע' הנ"ל). [↵](#)

89. כלומר גויה שמשרתת בבתי היהודים בשבת לעשות את המלאכות שאסור ליהודי לעשותן. [↵](#)
90. בר מינן, לא עליכם. [↵](#)
91. לא עליכם. [↵](#)
92. ב"ר נתן. [↵](#)
93. ר' ישעיה הורביץ בעל השל"ה. [↵](#)
94. קברו של ר' חיים האמיל נמצא בבית הקברות הישן באלטונא ברחוב המלך (מסומן במספר 870) ועל מצבתו נכתבו הרבה שבחים. (הע' פ.). [↵](#)
95. איכה ב' י"ג. [↵](#)
96. ישעיה נ"ז, א'. [↵](#)
97. יוסט ליבמן. [↵](#)
98. מגורשי וינה שהתישבו בש' 1670 בברלין, ביחוד המשפחות ריס ופאיט השתדלו והשיגו בהצלחה להטות את לב הקופירסט לטובתם, ובוזה העירו קנאת יוסט ליבמן ע"ד הקונצסיה להקים בית מדרש פרצה מחלוקת גדולה בין קאפל ריס, אחיו של הרשיל ריס, ויוסט ליבמן. מלבד זאת היו ה"וינאים" (כלומר מגורשי וינה), אעפ"י שמתוכם קמו כמה אנשים גדולים, לשפלים בעיני אחיהם שהתאזרחו בברלין או שהקדימו להתישב שם. עי' לאנדסהוט תולדות אנשי השם ע' 6. [↵](#)
99. קוסמן גומפרץ היה אז מדיפס באמסטרדם. עי' שטיינשניידר באנציקלופדיה של ערש וגרובר חלק שני 68 n. 28 77 p. (הע' פ.). [↵](#)
100. כנראה זהו בנדיקטום פייט, הוא ברוך בן מנשה מאניש ראוסניץ מוינה. (הע' ק.). [↵](#)
101. ימח שמם. [↵](#)
102. שכר למוד. [↵](#)
103. למלמדים. [↵](#)
104. אחרי שהיהודים האשכנזים היו רק נסבלים בהמבורג מבלי שהיתה להם זכות ישיבה ולא יכלו להתיצב לפני השלטון ביראתם פן ימשכו עליהם את עיני השלטון ויגורשו מהעיר. עי' א. פייכטנפלד: אַלטסטע געשיכטע דער יודען אין האמבורג (מאנאטשריפט פ. וויסענש. דער יודענטהומס 272 43, ולהלן). [↵](#)
105. הקשה בתוף להכרוזה. [↵](#)
106. עלילת דם. [↵](#)
107. מספר שבט יהודה בתרגום עברי טייטש עמ' 16. [↵](#)
108. המצבה של אברהם מיץ קיימת עוד עם כתבת שנשתמרה היטב, שעליה חרותים דברי אבל על הקדוש, קצת מן הצד של שורת הקברים שבבית הקברות העתיק באלטונא. עי' מאנאטש, ד. וייס. ד. יודען 43 ע' 373 (הע' פ.). [↵](#)
109. אשת הנהרג אברהם מיץ. [↵](#)
110. ויקרא כ"ו, מ"ד. [↵](#)
111. הנדוניא. [↵](#)
112. הוא היה סרסר החצר ויחד עם זה רב ואב"ד לכל המדינה. [↵](#)
113. בראשית מ"ה, ה'. [↵](#)
114. משלי י"ט, כ"א. [↵](#)
115. כלו' דין ודברים. [↵](#)
116. ר' שמשון זה היה יהודי החצר של המרקגראף מן באַריטה. עי' האַנְלֶה, געשיכטע דער יודען אין עהעמאליגען פירשטענטום אַנשבאך 80. (הע' ק.). [↵](#)
117. הכלה. [↵](#)
118. ר' מנחם מנדל בר' שלמה רוטשילד מת בשנת 1731 בהיותו רב בווארמס. עי' לויזון "נפשות הצדיקים" 41. [↵](#)
119. הרב ר' שמואל אורגילש היה רב מפורסם, מתחילה חבר הבית-דים בקראקוי, מחבר פיקוש לשולחן ערוך, ובאותו זמן היה חבר הבית-דין באלטונא. עי' דוכס חכמי אה"ו ע' 10-11. (העי' פ'). [↵](#)
120. בודאי זהו ר' יהודה נפתלי הירץ שנפטר י"ג אדר 1709 בהנובר, בנו של ר' ליפמן קָהֶרנס. עי' קופמן, שמשון וורטהיימר (בגרמנית) ע' 86. [↵](#)

121. הוא ר' צבי אשכנזי, עי' קופמן גי לעצטע פערטרייבורג 222 נ. 2. [↵](#)
122. יוסט ליבמן, שנוכר לעיל. [↵](#)
123. קהלת ח' ח'. [↵](#)
124. מר' אברהם ב"ר שבתאי הורביץ, אבי ר' ישעי' בעל השל"ה. את הקטע שגליקל מביאה מהספר הזה חשבתי למותא להכניס כאן. כל הרוצה ימצאהו במקורו "ביש נוחלין". (המתרגם). [↵](#)
125. ר' משה ב"ר לייב היה בהמיסד הראשי של הישיבה באלטונא, וביד נדיבה החזיק בידי הרב "חכם צבי". בנו מרדכי בעלה של פרידה, ישב אח"כ בלונדון ובהיותו זמן רב בהודו נתעשר מאד. הוא יסד בלונדון קהלה מיוחדת שבית הכנסת שלה נקרא Hambro Synagoge ועי' דוכס, חכמי אה"ו ע' 11–12 (הע. פ.). [↵](#)
126. צ"ל אחת עשרה שנה, כי בעלה הראשון חיים האמיל מת בינואר 1689 ובשנת 1700 נשאה לבעלה השני. (הערת פ.). [↵](#)
127. דברים ו', ה'. [↵](#)
128. אבות ב', י'. [↵](#)
129. שמואל א' ט"ז, ז'. [↵](#)
130. משלי י"ט, כ"א. [↵](#)
131. תהלים ב', ד'. [↵](#)
132. איוב ג', כ"ה. [↵](#)
133. קהלת א', ט'. [↵](#)
134. המעשה הזה הוא מעשה אמנון ותמר ומרד אבשלום, אלא מטעם לא מוכן שנתה גליקל את שמותיהם: את אמנון קראה עמון ואת תמר – דינה ואת אבשלום אבדון, וכמובן שאין צורך לתרגמו לעברית. (המתרגם). [↵](#)
135. ע"ד גבריאל לוי עי' מאמרו של קופמן במאנאטסשריפט' 37, 385–389. [↵](#)
136. כך הוא בהוצאת הר"ד קופמן, ולפי הערתו זה היה בי"א יוני 1700. אבל אחרי שנאמר לעיל כי חתונת בנה משה היה אחר חד השבועות אי אפשר שיהיה זה כאן בד' סיון, וצריך לחשוב שהנוסח האמתי הוא כ' סיון. [↵](#)
137. על אדותיו ב-119 n. 3. R.E.S. 19–118. [↵](#)
138. על אדותיו R.E.S. 267 והופמן בספרו שמשון ווערטשהיימער ע' 90 הע' 1 (בגרמנית). [↵](#)
139. היא אַגְטֶהֶאשֶׁת ר' אברהם קרומבאך-שוואב. [↵](#)
140. שיר השירים ב', י"ז. [↵](#)
141. במדבר כ"ז, כ"א. [↵](#)
142. תהלים ב' י"א. [↵](#)
143. שמות ט"ו, כ"ו. [↵](#)
144. פסחים ק"ה. [↵](#)
145. המעשה נמצא במס' תמיד ל"א ל"ב ובתנחומא אמור, ולכן דלגתי על זה. (המתרגם). [↵](#)
146. מחלת הילד. [↵](#)
147. סוכה נ"ג, סוטה מ"ו. [↵](#)
148. בספר האחרון. [↵](#)
149. ש"ב י"ב, כ"ג. [↵](#)
150. ישעיה נ"ז א'. [↵](#)
151. יחזקאל ל"ו, כ"ה. [↵](#)
152. כנראה הספר הזה נכתב בשנת 1715. (הע' פ'). [↵](#)
153. איוב ט', י"ב. [↵](#)
154. דברים י"ב, י"ח; רש"י שם. [↵](#)
155. נכדה זה של גליקל נולד איזה שבועות אחרי שבאה לגור במיץ. ובעת שנעשה לחתן היה בן י"ב. בעת שגליקל כתבה זאת עדיין לא היתה

- החתונה. [↵](#)
156. ברכות ג'. [↵](#)
157. המנהג הזה של פאה נכרית על ראש גברים התחיל מלודביג הי"ד ונתפשט גם אצל היהודים העשירים במיץ. [↵](#)
158. רמז למשפט יעקב קרומבאך שוואב נגד הקהלה והרבנות שבמיץ. (הע' ק.). [↵](#)
159. וריש מתיבתא. [↵](#)
160. עי' דמביצר כלילת יופי ח"ב דף ס"ט א'. [↵](#)
161. ש"ן = שיחיה נצה. [↵](#)
162. כאן נפלה שגיאה במקור ותקנתי ע"פ התרגום הגרמני. [↵](#)
163. ריש גמרא ורעיא מהימנא. ואולי ריש גלותא וריש מתיבתא. [↵](#)
164. Rzeszow בגליציה. [↵](#)
165. מלכים א', כ"ג, כ. [↵](#)
166. מכאן עד סוף פסקא זו כתבה גליקל בעצמה בעברית. [↵](#)
167. ויקרא כ"ו, ל"ו, ל"ז. [↵](#)
168. ישעיה א', י"ב. [↵](#)
169. תהלים ע"ט, ד'. [↵](#)
170. ירמיה ל"ב, י"ט. [↵](#)
171. כאן נשמטה מלה אחת שנמחקה בכתב היד ולא יכולתי להשלימה, כי הכתב יד מטושטש מזוקן וקרוע. היום ד' י"ג כסלו תק"ס לפ"ק. – הקטן ח(יים?) בן כה"ר יוסף האמל סג"ל זצ"ל, רופא בק"ק פ"פ דמיין. [↵](#)
172. הוא הספר הראשון במקור. [↵](#)
173. בא"ב דבן סירא. [↵](#)
174. שמות ל"ג, י"ג. [↵](#)
175. תהלים ל"א, כ'. [↵](#)
176. תהלים מ"ב, ג'. [↵](#)
177. העשיר הוא בבחינת גבאי הממונה על הקופה והוא צריך לתת עליה דין וחשבון לפני אדון האדונים – פתגם מפורסם בעמנו. (המתרגם). [↵](#)
178. דברים ל', י"ט. [↵](#)
179. קהלת ח', כ'. [↵](#)
180. הוא אבי ר' ישעיה בעל השל"ה. [↵](#)
181. ברוך שמו. [↵](#)
182. משלי כ"א, א'. [↵](#)
183. ישעיהו נ"ט, ב'. [↵](#)
184. קהלת ט', ד'. [↵](#)
185. תהלים צ"ד, י"ד. [↵](#)
186. ברכות ח'. [↵](#)
187. דברים כ"ח, מ"ז. [↵](#)
188. יונה ד', ב'. [↵](#)
189. משנה ברכות ט', ה'. [↵](#)
190. דברים ל', כ'. [↵](#)

191. כתובות נ. [↵](#)

192. כתובות נ. [↵](#)

193. ירמיהו ל"א, ט"ו. [↵](#)

194. איכה ג', א'. [↵](#)

195. גליקל משתמשת במלת "מולדתו" במובן הילדים שנולדו ממנו. [↵](#)

196. איכה א', ב'. [↵](#)

את הטקסט לעיל הפיקו מתנדבי [פרייקט בנייהודה באינטרנט](https://benyehuda.org/read/7975). הוא זמין תמיד בכתובת הבאה:
<https://benyehuda.org/read/7975>